

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KELEMEN LÁSZLÓ ÉS AZ ELSŐ „MAGYAR JÁTSZÓ SZÍNI TÁRSASÁG.”

IRTA:

LUGOSI DÖME

A DUGONICS TÁRSASÁG TAGJA.

Országos Széchényi Könyvtár

KELEMEN LÁSZLÓ ÉS AZ ELSŐ „MAGYAR JÁTSZÓ SZÍNI TÁRSASÁG.”

**IRTA:
LUGOSI DÖME.**

E könyvből 150 számozott példány készült finom famentes papírra nyomva, a szerző aláírásával.

E könyv sorszáma: 111

Származási tábla.

A könyv tulajdonosa	Dátum	A könyv volt tulajdonosának névalírása
1. dr. Lékely Vilmos	1928 VIII. 1	dufoultomel
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		

NB. Amikor a könyv gazdát cserél, a volt tulajdonos az első rovatba írja az új tulajdonos nevét, a második rovatba a dátumot, a harmadik rovatba saját nevét. Az első tulajdonost a mű szerzője igazolja.

266150

GAÁL LÁSZLÓ KÖNYVNYOMDÁJA. MAKÓ, 1927.

Előszó.

Az a tárgy, amelyről a könyvem szól, mindig aktuális. Elkövetkezik tehát majd annak is az ideje, hogy e munka is ép úgy elavul, mint Váli Béla dr.-nak 1888-ban megjelent Kelemen Lászlóról írt életrajza. Az újabb kutatások eddig még fel nem fedezett vonatkozásokat fognak feltárni, — ép úgy, mint ez a könyv, mely az előadott téma keretében legalább mégegyszer annyi új adatot tartalmaz, mint az eddig e tárgyról írott művek összesen.

Kelemen Lászlóról, a már idézett munkán kívül Váli Béla és Bayer József közöltek a nemzeti játékszínről írott munkájukban érdekes és értékes színészettörténeti adatokat, — azóta azonban kívülem senki nem foglalkozott e színészettörténeti tárgykör szisztematikus feldolgozásával. Csupán Vajda István, a Makói Friss Ujságban és a Színészek Lapjában (1926) közölt a Kelemen és a bennünket anyai ágról érdeklő Török családról genealógiai adatokat, amelyek azonban csak részben érdemelnek méltatást, mert e kutatásoknak célja nem az volt, hogy Kelemen László életének ismeretlen adatait feltárják, hanem, hogy a család csanádmegyei származását igazolják. Ebből a szempontból a kutató előtt mellékes volt Kelemen László születésének helyét és évét kritikailag meghatározni — és kikutatni olyan kézenfekvő Kelemen adatokat, amelyek nemcsak a felmenő ágra, hanem az oldalágakra és leszármazókra vonatkoznak. Amellett Vajda István elfeledte, hogy a névrokonság még nem jelenti a vérségi kapcsolatot és Kelemen László ősei közé belesorolt a nagyszámú Kelemen nevű csanádmegyei lakosok közül mindenkit, bár ezeknek a családhoz való tartozását mi sem igazolja.

Az általam végzett kutatás két irányban haladt. Egyfelől Kelemen László személyét illető vonatkozásokat, más felől a magyar színészettel való kapcsolatait kellett feltárnom. E miatt a

származására, családjára, élete folyására vonatkozó adatokon kívül az első magyar színtársulat küzdelmes életét is fel kellett dolgoznom. 1906. óta a Zenevilágban, Magyar Művészeti Almanachban, Szegedi Naplóban és a szegedi Színházi Ujságban tettem időközönként közzé kutatásaim eddig mások által nem közölt eredményeit. Az újabb adatokon kívül természetesen felhasználtam a már említett két régebbi kutató alapvető eredményeit is, azonban újabb kritikai vizsgálat alá vettem azokat, mindannyiszor az eredeti kútforrások összehasonlító segítségével. Míg Váli Béla nagy fantáziával Kelemen László glorifikálását tűzte ki célul és az okiratos bizonyítékok közötti hézagot oknyomozó kritika nélkül mesével szötte át, — Bayer József a felhalmazott adatraktárban sokszor nem látta a fától az erdőt és hiányzott benne a formázási képesség.

Munkám az eddigi feldolgozásoktól minden esetre teljesen elütő. Ugy láttam helyesnek, ha rekonstruálom az eseményeket és a legkisebb adatnak is olyan súlyt és fontosságot tulajdonítok, mint a legnagyobbaknak. Emiatt talán olykor kronikaszerűvé válik tárgyalási módszerem, de nem kerülhettem el egyetlen napot, egyetlen intézkedést és eseményt sem, mely akár Kelemen Lászlóval, akár az első magyar színtársulat működésével került összefüggésbe. Azt hiszem azonban, hogy bár a krónikaszerűség kissé nehézkessé teszi, egyben plasztikusabbá is teszi az összhatásból kibontakozó képet és magunk előtt látjuk gördülni az eseményeken kívül a küzdelmes emberi sorsokat, az érvényesülési törekvéseket és a cél eléréséért folytatott harcokat.

Iparkodtam a magyar színeszet kezdetét úgy bemutatni, ahogy a politikai, irodalmi és társadalmi vonatkozások között megszületett, — sallangok, pletykák és legendák nélkül, de mégis a logikának okiratos bizonyítékokra alapozott következtetési eredményeivel. Kérem, fogadják figyelemmel és szeretettel e könyvet, mely végeredményben nem akar más lenni, mint hirdetője a magyar kultúra dicsőségének és szerény bizonyítéka nemzetünk és művelődésünk életképességének.

Kedves kötelességet teljesítek, amikor köszönettel emlékezem meg mindazokról, akik a munkám elé tornyosuló akadályok legyőzésében önzetlenül segítettek. Legtöbbjüknek szerénységét bántanám meg azzal, ha e helyen nevüket felemlíteném, — mégis szükségét érzem annak, hogy külön megköszönjem: a budapesti Népszínházi Bizottmánynak jóindulatát, amely lehetővé tette kilenc, az Isoz Kálmán könyvében megjelent klisének e helyen való közlését; Tarnay Ivor urnak, Csanádvármegye alis-

pánjának a könyv megjelenése anyagi feltételeit megteremtő szives pártfogását; Bezdán József makói pápai praelatus és apátplébános úrnak a régi anyakönyvek zavartalan feldolgozását lehetővé tett engedélyét, — dr. Bibó István könyvtárigazgató úrnak a szegedi Ferenc József Tudomány Egyetem könyvtárában, — Móra Ferenc könyvtárigazgató úrnak a szegedi városi Somogyi-könyvtárban, — dr. Isoz Kálmán főkönyvtárnok úrnak az Országos Széchenyi-könyvtárban, — Sz. Szigethy Vilmos főlevéltáros úrnak a szegedi városi levéltárban engedélyezett és elősegített forrástanulmányozásaimat; — Rexa Dezső pestmegyei főlevéltárnok úrnak a rendelkezésemre bocsájtott adatokat és leánya Rexa Mária Valéria rajzainak közlés végett való átengedését, — dr. Eperjesy Kálmán makói tanár úrnak több latin okirat magyarra fordítását és dr. Horger Antal egyetemi tanár úrnak e könyv kéziratának revideálását.

Szeged, 1927. évi február hó 10-én.

LUGOSI DÖME.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Genealógia.

A Kelemen család és eredete. — A Török család. — Kelemen András népoktató. — Kelemen Mihály orgonista-kántor. — Hol és mikor született Kelemen László? — Piaristanövendék. — Juratus cancellista. — Ügyvéd. — Vadvirágok. — Kelemen László húgai. — Kelemen Lászlóné.

A Kelemen család származására vonatkozólag két vélemény kering a köztudatban. Az egyik szerint Erdélyből Bihar-megyébe szakadt nemesi, — a másik szerint csanádvármegyei polgári család.

A csanádvármegyei és polgári származást vitatók szerint már a XVI. században a megye több községében, így Battonyán, Kevermesen és Nagyiratoson voltak „Kelemen“ nevű földműveléssel és iparral foglalkozó bennszülöttek. Ezek szerint Kelemen László családja, e polgárok valamelyikének az ivadéka. A családfa összeállítását Kelemen Jánossal kezdik, akire és az utódok kapcsolatára vonatkozólag semmiféle támaszpontot, vagy éppen okiratos bizonyítékot állítani nem tudnak, csak a névrokonságra támaszkodnak. Szerintük Kelemen András apja volt a hivatkozott János, — azonban Kelemen András ismert házassági esketési leveléből a szülők megjelölése hiányzik, keresztlevele pedig még nem került elő, miért is jóhiszeműen a családfát csak Kelemen Andrásnál lehet kezdeni.

Bár nem célom arról a kérdésről dönten, hogy Kelemen László családja nemesi, vagy polgári eredetű-e, mégis úgyérzem, hogy e kérdést már csak azért sem hagyhatom érintetlenül, mert az életrajzirások kiinduló pontja annak a családnak története, amelyből a főhős kisarjadt. Váli Béla, általa meg nem nevezett forrásból írja, hogy a Kelemen család Erdélyből Bihar-megyébe származott nemesi család volt.

A családnak Biharmegyével való összeköttetését a következő tények igazolják:

1. Kelemen László színészkedésének idejében, mikor segélyt-kérő körleveleit intézte a megyékhez, — Biharmegyéről soha sem feledkezett meg, — míg arról nincs tudomásunk, hogy csak egyszer is küldött volna instanciát Csanádmegyének, melynek rendei teljesen érzéketlenül viseltettek az első színjátszó társaság tagjai és működése iránt;

2. Kelemen László 1795. decemberében, amikor új hajlékot keresett a végóráit élő színtársulatnak, nem Csanádvármegyéhez, hanem Biharmegyéhez fordult. Vajjon miért ment ide és miért nem Csanádvármegyébe, — ha csak nem rokoni összeköttetéseit akarta felhasználni?

3. Csanádmegye sohasem gyűjtött segélyt az első színészeknek, holott ha Kelemen Lászlót odavalónak tartják, e nagy nemzeti küzdelemben okvetlenül segítik, ezzel szemben Biharmegye minden alkalommal, ha csak kisebb összegekkel is, de segített a bajbajutott actorokon;

4. Kelemen László legidősebb fivére Kelemen János a pesti kegyes iskola 1771. évi bizonyítványa szerint a biharmegyei Szöllösön született 1758-ban. Szülei 1757-ben Makón kötöttek házasságot, s azonnal Pécskára költöztek. Miért ment tehát a vajudó Kelemen Mihályné a biharmegyei Szöllösre szülni — és nem Makóra? Önkéntelenül felmerül a gondolat, hogy férje az ő rokonaihoz, talán szülői házához küldte feleségét Szöllösre, az első szülés körülményeinek megkönnyítésére.

A biharmegyei családi kapcsolatot mind e tényekkel igazoltnak veszem és most lássuk, mennyire tisztázható a nemesség kérdése, mire vonatkozólag a következő tények csoportosíthatók:

1. Kelemen Mihály és le-
származói állandóan ugyanazt a
rajzú nemesi címert használták
pecsétjeiken, amelynek leírása a
következő: kerek pajzsban nyel-
vét kiöltő ágaskodó oroszlán áll

*Arma familiae
Kelemen.*

1. A Kelemen család címere.
(dr. Kelemen Béla gyűjteménye.)

és jobb lábával kivont görbe kardot tart, a pajzsra helyezett és jobbfelé fordított nyílt, koronás lovagsisak dísze a pajzsban levő oroszlán mellképe, míg jobbról és balról sisaktakarók díszítik a cimert.⁽¹⁾

2. Kelemen Mihálynak, Lászlónak és Jánosnak hatóságokhoz intézett beadványain is ugyanez a címerszerepel, ami csak úgy volt lehetséges, hogy a hatóságok sem kétségbe nem vonták, sem vitássá nem tették nemesi voltukat.

3. Kelemen László közhivatali pályáján fontos okiratmásolatokat hitelesített aláírásával és a fentleírt címeres pecsét alkalmazásával, — amit Pest város aligha engedett volna meg, ha a címerhasználat jogossága feltétlen nem igazoltatott előtte.

4. Kelemen László színészkedése alatt több okiraton használja e címeres pecsétet, magát a színtársulatot igen sokszor Magyar Nemes Színjátszó Társaságnak nevezik; mert tagjai, kivéve Láng Jánost és Ernyi Mihályt, nemes ifjak voltak;

5. a Kelemen család tagjai mai napig állandóan és zavartalanul használták e cimert, a közhit őket nemeseknek tartotta;

6. a nemességvítató perekben a nemesség megállapított mindazon esetekben, amelyekben a címer száz éven túli állandó használata mellett igazoltatott az, hogy a közhit az illető családot nemesnek tartotta.

A címer rajzából megállapítható, hogy a XVI. század végéről, vagy a XVII. század elejéről származik, adományozója pedig valamelyik erdélyi fejedelem lehet; — oka háborús tettek szolgálatok és erények. Tudjuk, hogy erdélyi fejedelmek közös nemesi levelekkel egész községeket is nemesítettek és a nemesi oklevélben felsorolták a nemességet nyert férfiakat és valamennyinek ugyanazon címer használatát engedték meg. A Kelemen címer is ilyen szokványos, sűrűn előforduló címermotívumokat tüntet fel, miért is a Kelemen család nemességének eredetét is a csoportos nemesítések között kell keresni.

A magam részéről a fenti tények egybevetéséből inkább valószínűnek tartom a Kelemen család nemesi, mint polgári eredetét. Mindezek dacára is Csanádvármegyét illeti a dicsőség abban, hogy a XVIII. század második negyede óta meleg és szerető otthont adott annak a családnak, amely nemcsak Kelemen Lászlót, hanem még sok más, az átlagból kiemelkedő érdemes fiát adta e hazának.

Az apai ággal szemben Kelemen László anyai ágának, a Török-családnak csanádmegyei eredete már nem lehet vitás. A Török család volt a gazdagabb — a Kelemen család a művel-

tebb; míg a Török család tagjai közhivatali pályákon, a Kelemen család tagjai a kathedrán és orgona mellett keresték kenyerüket. Csanádmegye történetében a Török család tagjai közül Török István 1675-ben Makó követe, Török Péter 1774-ben, Török József 1848-ban Makó főbírája. A Török család egy tagja, Kelemen Mihályné nővére, Török Magdolna, aki Makón 1769. július 10-én született szintén kapcsolatba jut a színészettel, tagja az első színtársulatnak s férjhez megy a társaság igazgatójához Várady Mihály színészhez.

A családfa érdekes képét adja az ösfoglalkozások átöröklésének. Kántor, színész, tanító és ügyvéd még ma is gyakoriak a családban, — míg a Török család politikai hajlamai országgyűlési képviselők és egy ministeri személy által nyilvánultak a család tagjai között.

A Kelemen család megbízásából Rexa Dezső, pestmegyei főlevéltáros kutatta a család nemességét. Kutatásának eredményeit alább közlöm. Érdekes, hogy ő is hasonló eredményre jutott, bár más és az enyémnél szakszerűbb indokolással. Ime, mit mond Rexa:

A nemesi család kutatás legnehezebb esete mindég, amidőn olyan névvel állunk szemben, amely a magyar gondolkozásból vagy az életből származott az illető családra, amikor a család nevét vagy foglalkozás, mesterség, származás, külső megjelenés, tulajdonság révén, vagy valamelyik elődjének neve után nyeri. Mert könnyű a Kalodvay, Kálvéri, Kefala, Kernyesdy, Királysághy, Kirzse, Korompahy stb. stb. családok nyomait keresni, mert ily nevű nemes család csak egy-egy volt Magyarországon, — de miként boldoguljon a kutató akkor, ha pl. a Kádár családot keresi, amelyből harmincötöt, vagy Katonát, melyből 58, Királyt, melyből 54, hát még amikor egy Kis családot nyomoz, melyből 354 különböző családot ismerünk. Ilyenkor bizony elvesz a kutató a családok labirintusában. Gyakran nem leli meg a fonalat, amelyet pedig már biztosan a kezében tartott, s az átkapcsolódván egy hasonló nevű családba, — teljesen elvesz, vagy ami még rosszabb — hibás lesz.

A Kelemen család nemességének kutatása is azért nehéz mert 34 ily nevű nemes családot ismerünk, melyek közül 11 erdélyi, illetőleg erdélyi fejedelmi adomány. Ezek közül kell megtalálni azt a családot, amely a keresettek fészke, amelyből eredtek.

A mi esetünkben a kutatást egyedül a családtagok által használt címerre kell alapítanunk. A 34 Kelemen család közül egy feltétlenül királyi — vagy fejedelmi-adományba kapta azt a címet amelyet a család hivatalos és magán szereplésében használt. Ez a címer a következő: halmon álló ágaskodó oroszlán jobbában kivont görbe kardot tart, sisakdísz a kardos oroszlán növekvően. Annak a Kelemen családnak a tagjai, melyből a magyar művelődés epochális jelentőségű alakja Kelemen László származott, ezt a címet használták. Ezt a címet találjuk Kelemen Mihály „Hungaricus cantor Pestensis” által kiállított több rendbeli eredeti okmányon, melyek közül kettő Budapest székesfőváros levéltárában Relationes a. a. 1491. levéltári jelzés alatt elfekvő iratok közt található meg; az egyik okiratnak kelte 1779. április 28., a másiké 1781. november 25. Ugyanezzel a címerrel hitelesített Kelemen

János exmissus senator Váradolasziban 1813. évi szeptember hó 22-én, midőn Popovits Ferenc váradolaszi kereskedő házvételi ügyében hivatalosan eljár. Ezt a címert használta Pest városának felesküdt cancellistája, midőn Nagy-Ajtai Donáth Pál perujtási ügyében a város levéltári aktájának másolatát 1787. október 9-én hivatalosan igazolta. Mindég ezzel a címerrel élt Kelemen László nemes színjátszó társaságának ügyeiben kiadott okmányai aláírásánál, — ami azért jelentős, sőt döntő jelentőségű, mert ez okmányok mind Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegyének adattak be, annak a hatalmas szervnek, mely féltékenyen őrködött a magyar nemesi jogok felett s vigyázott arra, hogy e jogokat abusive senki ne használja; s az kétségtelen, hogy a vármegye urai — ha nem lettek volna bizonyosak a felől, hogy Kelemen László kétségtelenül jogosan él a magyar nemest megillető, az armalisban részletesen körülírt jogokkal — úgy bizonyosan módját találták volna annak, hogy a director címeres pecsétlőt ne használjon.

Bár a gyakorlat szerint nem a pecsétben látható címerkép szolgál az aláíró hitelességeül, de a pecsételés ténye (hiszen gyakran találunk okmányt, melyen egymás alatt két vagy több nem azonos családból származó személy neve mellett — ugyanazon pecsétnyomó lenyomatával készült pecsét látható, mert nem lévén kéznél a saját pecsétnyomója, a társának a pecsétnyomóját használta ez alkalommal.) Sűrűn előfordul, hogy egy-egy ág — nem a család adományba nyert címerével él, hanem valamelyik anyai uton a családba került pecsétnyomót használja, ami manap kétségbeejtő zavarokat okoz a család genealogiával, heraldikával foglalkozó tagjainak, — itt azonban semmi zavar a használatban nincs, hiszen valamennyi pecsételőn rajta van az orrjegy mellett kétoldalt a pecsétlő tulajdonosa nevének kezdőbetűi (M. K., L. K., J. K.), ami minden kétséget kizár.

Hogy Kelemen László és atyjának neve miért nem szerepel Pest vármegye nemesi összeírásában, az egészen világos. László atya Mihály, Pest városában élt s az egyházat szolgálta. A városi lakosok jogai nem a nemességhez, de a polgársághoz fűződtek, tehát nem az volt a fontos, hogy a város lakója a nemességet igazolja, — mert abból számára ott előny nem származhatott, — hanem, hogy a polgárjogot megszerezze. Az egyház pedig mindég a nemesi jogokat élvezte, ezekből valamelyes háromlott arra a kántorra is, aki a templomépület adminisztrálásába is befolyt, — Kelemen László atyjának tehát nem volt érdekében, hogy nemességét Pest vármegye közönsége előtt elismertesse, hogy azt szorgalmazza, hogy ott a Nemesi Lajstromba bevezetessék. László pedig e kihirdetés nélkül a nemesi jogokban benne élt, hiszen Pest vármegye megjegyzés nélkül elfogadta az ő nemesi voltát az által, hogy elfogadta nemessége hangoztatását és címerhasználatát. Természetes, hogy a család Pestre származása előtt Kelemen Mihály elődeinek személyében valamely erdélyi vármegyében birván otthonnal, — ott irattak össze, amelyek nemesi lajstromai ma hozzáférhetetlenek. Hogy ott hány vármegyében székelhettek Kelemenek, nem tudjuk, de Nagymagyarországon 1757-ben 17 vármegyében iratott össze ily nevű nemes család.

Történelmi emlékeink nagy részének elpusztulása miatt hazánknak számtalan olyan nemesi családja van, amely nemesi levél felmutatni és annak kihirdetését igazolni nem képes. Feltéve tehát, hogy a már eddigelé folytatott kutatás a nemesség alapokmánya, a címeres levél után továbbra is meddő maradna, az a tény, hogy a mi Kelemen családjunk kéznél levő okmányaink igazolása szerint 1779-től kezdve hatóságok által elfogadott címerhasználatot mutatnak fel, már ez egymagában is megdönthetetlenül igazolja Kelemen László nemességét — amelyet minden heraldikai igazolásnál fényesebben igazol még életműve, páratlan kulturtörténeti nagysága, különösen egész élete, melynek alapja volt az, hogy — *a nemesség kötelez!*

Kelemen András, — László nagyapja, — Biharmegyéből, talán Szöllősről költözött Makóra, ahol tanítómester volt. 1730. november 11-én hk. Makón Almási Mária tanítónővel. Házasságukból megállapíthatóan két gyermek született, Mihály és az ismeretlen életsorsú Erzsébet, aki Makón 1734. október 17-én született. A tanítópár, nem tudni miokból 1735—1740. között Makóról elköltözött, valószínűleg vissza a biharmegyei Szöllőstre, — vagy talán Nagyváradra. A látszat amellet szól, hogy Kelemen Andrásné nagy szeretettel ápolta egyetlen fiának Mihály-nak gyermekeit és várandós menyét magához hívta a szülések idején. Csak így magyarázható az, hogy az előbb említett Kelemen János Szöllőson született és az, hogy Kelemen Mihály több gyermeke Pesten született, mielőtt még ott kántorságot vállalt. Azt, hogy Kelemen Andrásné Pesten lakott, az bizonyítja, hogy ott halt meg 1772. január 4-én. Lehetséges, hogy Kelemen András és a felesége iskolákat alapítottak és ezek miatt való okok készítették őket a többszöri lakóhelyváltoztatásra.

Kelemen Mihály Makón 1732. szeptember 29-én született. Szüleitől nyert gondos oktatás után 1754-ben kántortanító lett és egyházi szolgálatba lépett. 1757. április 24-én Makón hk. Török Annával. Előbb Makón is tanító volt, a házasságkötés évében azonban Pécskára, innen Kecskemétre költözött, majd 1767-ben Pestre megy kántornak a ferenciekhez. Eddigi életpályája küzdés, szenvedés, most sem talál aranytermő földet, de helyes érzéssel elhatározza, hogy a pesti és budai német iskolák mellé magyar iskolát alapít, ahol magyarul tanítja a magyar gyerekeket. Működésének elismeréséül 1770. május 25-én felveszik Pest város községi kötelékébe s annak bizonyoságául, hogy illetékességet és polgárjogot szerzett, nevét bejegyzik Pest polgárainak törzskönyvébe. Iskolamesteri működését úgy látszik anyagi siker reménye kecsegtette, mert ingatlant vásárol adóságra, amiből később anyagi bajai származnak. Ugy lehet valami keveset örökölt is 1772-ben elhalt anyja után, de mindez kevés volt a mindinkább szaporodó család fenntartására. 1775. február 19-én borospíncéjét árvíz önti el, majd júniusban szőlőjét a jég veri el. Nem birt eleget tenni fizetési kötelezettségeinek s Pest város tanácsa adminisztrációra bizta a késedelmes adós házat. Viszonyai egyre rosszabbra fordultak. Házát, gazdaságát, minden vagyonát és jövedelmét sequestrum alá fogták s szabadon maradt szűkös jövedelmei nem voltak elégségesek a nagyszámú család eltartására. Ügyeinek rendezéséig gyermekeivel együtt Kiskúnfélegyházára költözik, ahol 1781—7. között három évig a róm. kath. plebánián teljesít kántori szolgálatot.⁽²⁾

A vagyoni viszonyaiból keletkezett veszély nagysokára elmúlik, Pest város tanácsa visszahívja, mire visszaköltözik és ismét elfoglalja a ferencieknél állását, de azért továbbra is szűkösen él családjával a még mindig zár alatt levő Halpiaci házában, két szobás lakásban. 1791. december 28-án halt meg Pesten, amikor már fia Kelemen László megteremtette a magyar színészetet. Kelemen Mihály művelt harcosa volt a magyar kultúrának, aki a nemzeties kialakulást iskolájával nemcsak elősegítette, hanem egyik munkása volt a német Pest magyarosításának. Verselési képességéről tesz tanúbizonyságot egy verse mely Pesten 1781. jelent meg e címmel: „Örök emlékezettel boldogítottatott fels. apost. királyné, Mária Terésia koronás aszszonyunknak legmélyebb gyásszal a fels. két tábla által felemeltetett fájdalmas castruma felett haza nyelvén énekeltetett a F. P. P. Franciskánusok templomában Pest 13. február 1781.“ Valószínűleg ő szerezte e gyászdal zenéjét is.

Kelemen László, Mihály fia 1763-ban Pesten született. Születési okmánya még eddig elő nem került, de egyéb okiratos bizonyítékok egybevetése ezt igazolja. Kelemen László születési évét eredetileg 1760-ra tették, mert a halotti anyakönyv szerint 1814-ben, 54 éves korában húnyt el. Születési helyét Makón, Pécskán és Kecskeméten keresték, vagy ott ahol Kelemen Mihály 1759—1765. között kántorkodott. Azonban sem a makói, sem a pécskai, sem a kecskeméti, sem a nagyváradai anyakönyvek Kelemen László születésének adatait meg nem örökítették. A születési évre és helyre azonban a következő bizonyítékok utalnak:

1. a pesti kegyesrendi iskola 1781. évi törzskönyve szerint Kelemen László, aki ekkor az intézet növendéke volt, pesti születésű és illetékességű 18 éves, (tehát visszaszámítva 1763-ban született), nemesi születésű;

2. a halotti anyakönyv szerint meghalt 1814. december 24-én 54 éves korában és születési helyének ugyancsak Pest van feltüntetve, (könnyen érthető a halotti anyakönyvi kivonatban jelölt életkor számelírása, ha arra gondolunk, hogy az ötvenegy-et 54-nek írta a feljegyzést beíró pap. Egy hiteltérdemlő családi feljegyzés szerint Kelemen László „alig 50 éves korában“ halt meg, — ami azt jelenti, hogy 49, vagy 51 éves volt.) Bizonyosnak vehetjük, addig is, amíg a születésre vonatkozó feljegyzés előkerül, hogy *Kelemen László 1763-ban, Pesten született.*

Kétség sem férhet ahhoz, hogy Kelemen Lászlót szülei magyaros szellemben nevelték, az apa saját mesterségére is, kotára, énekekre és énekszövege készítésre megtanította, — mert

Infra scriptus per testes recognosco, quod Benithi
 ne dicitur Dñs Stephanus Fridvaldis quâ per et
 Magistratum ad mensurandum domus med Centum
 Constitutus Commissarias a Mense Januario 1780^m
 usque finem anni 1781ⁱ per consequens duobus Annis
 proposita mihi p^{re} vic^{is} secundum Seriem Censuum, et
 Brevecationis anni 781ⁱ perceptione praestitam pecunia
 740. Gros incassaverit, et eademque Summa 270. Gros
 Dñs Cuto Linatoribus juxta dispositionem A. Magistra-
 tus contignaverit. et Culamam Vicem, alia namque
 inevitabilem domus Reparationem et purgationem
 nec non tanti Contributionalis depurationem
 24. Gros 25. Gros insumpserit, Residuum vero
 23. Gros 16. pro manibus suis praescriptus Dñs
 Commissarius habeat, Testibus fidei facio
 Pestini 25° Joris 781.

Michael Kelen
 Hungar Cantor Pestinensis

„vocationem et reclamationem Authentica
 litterarum hujus Protocollo inferi Libri Juris
 „um suorum futura pro cautela solitas
 Testimoniales Gratiosè largiri.
 P/H die 4ª Maj 1786

Paulus Donash de
 Nagy-Ara

Colleg. Praesentem Litteram suam in Archivis litterarum de Rea P/H enfi
 reperibili originali vero, de Genuino, on omnibus Claufulis et Pun-
 netis conformem hinc Testatur P/H die 9ª Aug. 1787

Lady, tang Kelemen
 P/H litterarum de Rea P/H
 Jurat Cancellarius

Kelemen László nemcsak színészkedése alatt hasznosította e tudományt, hanem azután is, amikor organista-kántor lett. Mindez azt is mutatja, hogy Kelemen kedvvel és szorgalommal tanult és hajlott a sokoldalúság felé. Kelemen Lászlót a nagyobb tudás elsajátítása végett a pesti kegyesrendi gimnáziumba írták be, ahol 1781-ben a filozófia első osztályát tanulta. Az itt vezetett törzskönyv tanúsága szerint a „natio, conditio locus natalis, commitatus“ rovat feltünteti, hogy „Hungarus, Nobilis, Pest, idem“, amely adatok szerint nemesi születésű magyar, aki *Pesten született*. A törzskönyv második rovata megemlíti, hogy szüleinek a Halpiacon levő házában lakik (apud parentes in foro Piscium). Az előmeneteli rovat szerint jó magaviseletű volt és a második félévben jobban tanult, mint az elsőben. Osztályfőnöke Schaller Márton kegyesrendű atya volt.

A kegyesrendű iskola alapozta meg Kelemen László jövőbeli műveltségét. Gondoljunk elsősorban az akkori közéletben nélkülözhetetlen latin nyelvre, amelynek tanítása mindig erőssége volt a piaristáknak, azután az általános műveltség ezernyi apró motivumára, amely a lelkiismeretes oktató útján halmozódik fel az agyban. A piarista-iskola elvégzése után beiratkozott az egyetem jogi fakultására és az absolutorium megszerzésével életpályát választhatott. 1786-ban kezdődik közhivatali működése, valószínűleg a ferenciek befolyására Pest városa alkalmazza, mint accesistát (iktató), de még az évben előlép és mint juratus cancellista (alügyész, vagy ügyészségi ügyvédjelölt) teljesít szolgálatot. Még 1787. október 9-ről ismerünk egy okirat másolatot, melyet nemesi pecsétjének alkalmazásával és aláírásával hitelesített.⁽³⁾ Hogy meddig tartott közszolgálat, bizonyosan nem tudjuk, de a Pest városánál töltött idő később, amikor már a játszószíni társaság vezetője, meghozta a gyümölcsét, mert előlegezett jóindulattal fogadták beadványait, instanciáit és sokszor igen gyorsan intézkedtek érdekében. Talán a városi szolgálatban lévő magyar urak biztatására ragaszkodik, szinte szívósan, hogy a város tulajdonát képező színházat, annak felszerelésével együtt, az előzőleg szerződött fél sérelmére, neki engedjék át.

Váli Béla szerint 1788-ban ügyvédi oklevelet szerzett, s ekkor Grassalkovich Antal herceg gödöllői uradalmának jogtanácsosává alkalmazta. Hogy minek alapján állítja ezt Váli, azt nem tudjuk ugyan, de állítása nem mondható valószínűtlennek. Az ügyvédi oklevél megszerzését valószínűvé teszi az, hogy 1. a városnál juratus cancellista volt, 2. beadványait jogászai szabattal szerkeszti a későbbi időkben, 3. színészkedése után rövid ideig Makón prókátorkodott. Ha csakugyan szerzett, ak-

kor bizonyos, hogy nem 1790. után szerezte az ügyvédi oklevelet, mert a folytonos nyomort előidéző, zaklatott idők új, tudományos életpályára való előkészületre alkalmasak nem voltak. Grassalkovich Antal hercegnél való alkalmaztatása sincsen ugyan okiratosán igazolva, azonban valószínűvé teszi ezt az, hogy felesége egy ugyanott alkalmazott gazdatiszt leánya, akit a herceg neveltetett.

Kelemen László eddigi életrajzaiban igen sok a szájhagyományként maradt adat, úgy, hogy csak a legnagyobb óvatossággal lehet ezek közül a valószínűsített motívumokat felhasználni, mint amilyen például külföldi utazása is. Beadványaiban az idegen színészetről írt sorai, valamint a német nyelvben való jártassága és színdarabfordításai azt valószínűsítik, hogy 1789. végén, vagy 1790. elején külföldön járt, talán Ausztriában és Németországban, — s állítólag Párisban is megfordult.

A Kelemen László nővérétől, Magdolnától származott ágbeli Szilágyi Pál színész memoírjában több Kelemen történetet ír meg, — amelyek nagyrésze előbb a „Nefejejts“ c. lap 1859.-i évfolyamában jelent meg és ahonnan Váli Béla is átvette ezeket. A Kelemen életrajzhoz tartozó e vadvirágokat a memoiríró szerint maga Kelemen László mesélte el neki fehér asztalnál 12—13 éves korában, vagyis 1802—3. körül, amikor már Ráckevén kántorkodott. Érdemesnek tartom e naplórészeket e helyen bemutatni:

I. József császár halála roppant mozgalmat idézett elő a honban, bandériumok alakultak s a magyar szent koronát nagy ünnepéllyel hozták le Bécsből Budára, s vissza jött az ősi öltözkék, nem hallatszott más szó a magyarnál, sokan — bár rosszul — magyarul társalogtak, ekkor gondolám, miként lehetne inkább társalgóvá tenni e nyelvet mint színészet által? A gondolat igévé vált bennem, az ígét testesíteni vágytam.

Leopold császár trónraléptekor felmentem Bécsbe és audienciára Őfelsége elé bocsáttattam, — rövid lesznek előadásommal — s én Őfelségétől tanácsot, s egyszersmint engedelmet kértem egy magyar színésztársulat alakítására. Őfelsége kegyes volt külön magán audienciára elfogadni, hogy a tárgy felett velem értekezessék. Egy egész órát szentelt nekem s ügyemnek s végül azt javasolta, adjam be eziránti kérésemet az Országgyűlésre, biztosítja egyszersmind, hogy a helybenhagyó végzést azonnal szentesíteni fogja.

Én folyamodványomat az akkor egybe gyűlt rendekhez be is nyújtottam, s jó eleve az elnökkel eziránt értekeztem, de mikor a protonotárius olvasá: — Kelemen Lászlónak alázas folyamodványa a t. k. és rendekhez egy magyar színész (theatrális) társulat felállithatását kéri, mintha menykő ütött volna a t. k. és rendek közé, felugráltak és kiabáltak (még pedig nem a legillendőbbben) „Le vele! haza áruló, a nemzetből csufot „komédiást akar csinálni, a magyart bukfenceztetni akarja stb. bolondok házába vele.“ stb. Végre hosszas rimázkodására az elnöknek csend lett, mire az elnök kérte a t. k. és rendeket, ne törjünk addig pálcát valaki föllött míg ki nem hallgatuk, hallgassuk meg hát okait is, mi készleti Kelemen László uramat theatriális társulat alakítására.

„Halljuk — hát no. — Halljuk“.

A pronotárius felolvasá a folyamodványt, melyben elősoroltatott a színészet szükségessége és haszna, mind nyelv, mind erkölcsi tekintetben — lassu moraj, mint a tenger mikor vihart érez, végre kitör még nagyobb láрма, mint az elébb, csakhogy egészen ellenkező értelemben. „Éljen Kelemen László!“ éljen, ez az igazi magyar, ő a nemzet dicsősége! ő a magyar nyelv megmentője stb.

Vége az országgyűlés törvényképpen megrendelte, hogy a magyar theátrális társaság mindenütt, ahol jónak látja felütheti sátorfáját, s mutatványait illendő bemeneti díj mellett producálhatja, sőt az oly helységekből is, hol időjárás, vagy tűz, víz által károsult a nép, kötelesek három produc-tiót a helybeli előljárók nekik megengedni.

II. Kelemen Mihály (pesti polgár és magyar kántor régi nemes családból) jó birtokú volt s így a gazdagabb lakosok közé számíthatott; midőn meghallotta, hogy fia László szintársulatot szándékozik alakítani, eltiltotta házából búsult, mint magyar, hogy oly fiut nevelt, ki házára, nevére szégyent hoz, szégyent nemzetére, mert komédiás lesz, s szegény öreg, ki fiát, mint minden gyermekét nagyon szerette, — tovább esztendőnél nem látta László fiát, hasztalan igyekezett őt kiengesztelni bárki is, megmaradt kimondott szavánál, búsult és lesütött fővel járt a városban dolgai után, félt ismerőseivel találkozni, nehogy arcáról leolvassák a szégyent, mit fia hozott rá. Vége eljött a rettentő nap 1790. év október hó 25-ike, széthordták a színlapokat, s tudatták a közönséggel, a magyar színészet első előadását Simai által magyarosított „Igazházi“ című színdarabbal Kelemen László igazgatása alatt a budai színpadon. Borzasztó nap volt ez az öregre nézve ki nem mert menni hazulról, otthon ült szótlanul, bezárkózott s még nem is ebédelt családja körében.

Szerencsére másnap dolga volt a helytartótanácsnál Budán, lesütött fővel sietett a hidon, nehogy valakivel találkozzék, de hasztalan a sors elől nem lehet elbujni, Laczkovics huszárkapitány rákiált: megálljon Kelemen uram, hová siet olyan gyorsan, engedje legalább, hogy üdvözölhessem, oly apa mint ön, ki oly derék gyermeket nevelt a hazának megérdemli minden igaz magyar üdvözlését. — *Kelemen M:* Nem tudom mivel érdemlem-e gunyt?

(Laczkovics Barkó huszárkapitány volt s századjában Kelemen Mihálynak István fia is szolgált, ki Orsovánál a török háboruban elesett.) *Laczkovics:* Guny, micsoda beszéd ez Kelemen uram. — Négylovas fogat állott meg mellettük, Batthyány József Magyarország primása hajlott ki a hintóból, köszöntve Kelement, ki még mindig szontyolodva állott Laczkovics mellett. — Nyujtsa kezét Kelemen uram, hadd szorítom meg, mert derék fiut nevelt Lászlóban, szép örömet szerzett apjának. Kelemen, kit még most is gyötört a fájdalom, hogy fia komédiás lett, nem értette a szép szót, csaknem könnyes szemekkel válaszolá: — Kegyelmes uram nem arra neveltem én gyermekeimet, én oka nem vagyok hogy annyira megfélekedezett magáról, apjáról és nemzetéről. Ekkor érkezett hozzájuk báró Podmaniczky, hallván Kelemen Mihály fájdalmas mentségét. — Mit mond Kelemen uram, nem arra nevelte? hát Kelemen uram ment elől jó példával előtte, mikor Pesten nem lévén magyar iskola gyermekek számára, mennyi fáradságába és áldozatába került azt létrehozni, most fiát kárhoztatja, ki még dicsőbbet alkotott, ki nem csak apró gyermekeket, hanem minket véneket is arra tanít, mint kell magyarnak lenni, s mulattatva csepegteti belénk a hazánk s nemzetünk iránti kötelességeket, hagyja el Kelemen uram, László fia kiérdemelte a haza, s a nemzet becsülését, adná Isten, hogy minden apának csak egy ilyen derék fia lenne, akkor

virágoznék fel hazánk. Ezek távoztával Kelemen Mihály nem tudta még ugyan hányadán van, de úgy látszott szomorúsága fogyni kezdett s nem is ment Budára, hanem visszafordult s haza sietett.

Anyjuk! szólítá meg nejét, jer csak, még sem úgy van László fiunkkal, ahogy mi gondoltuk, halljad csak, — s elbeszélte a történeteket, mondván: lásd anyjuk már ha csakugyan így áll a dolog akkor nagyon is szigorúan bántam szegény fiunkkal, azért is jó ebédet főzz és hivasd el ebédre, de el ne maradjon ám, mondjátok meg neki, én hivatam. Nagy sokára eljött az ebéd ideje. Szegény öreg alig várta László fiát, hogy megengesztelhesse, maga mellé ültette, kínálta még pedig gyakran, amit máskor sohasem szokott tenni, végre maga kezdte meg a beszédet, tudakozódott a társaságról, az előadandó darabokról, azok tartalmáról, s végre elmondá, lásd fiam én nem tudtam, hogy ily társaságot akarsz alakítani, azt hittem olyan bukfencező bohóc komédiás história lesz az egész, de miután láttam, hallottam is többektől, hogy ebből csak haszon háramlik hazánkra s nemzetünkre, ám legyen! magam is örülök rajta, s mi több, hogy lásd mennyire méltányolom működésedet, ha szűkeg lesz bármiféle versekre bízd rám, olyan verseket írok, s még zenét is hozzá, hogy szived fog repdesni örömeiben.

László megköszönte atyjának jó akaratát, csak azt kérte, engedje meg Erzsébet hugának, hogy színpadra léphessen, mert asszony személy dolgában szükségbe vannak, — mit meg is engedett, s minden nap szorgalmas látogatója lett minden előadásnak, melyet az előtt annyira gyűlölt.

III. Hire futamodott az országban, hogy Kelemen László magyar színtársulatot akar alakítani, s már több tanult egyén állott társaságához, Kelemen László egykor ebédnél ült Magdolna testvérénél (anyámnál), jelentkezett egy ur, kívánna vele szólni — bebocsátá — egy jó természetű csinos alakú de igen kopott öltözékű férfiú lépett be, üdvözlőlvén a jelenlevőket, Kelemen Lászlóval kívánna négy szem között szólni, eltávoztak a mellékszobába, úgy tíz percre, szomorúan távozott — feltűnő volt az ember levertsége. — Kérdék Kelement mi járatban volt, ezt válaszolá, — társaságunkhoz akarja magát felvételni, de tagadó választ adtam, mondván személyzetem teljes számmal van már, csodálkoztak, néztek egymásra, hogy volna teljes számmal. Csak előbb monda még vagy három egyénre volna szüksége, kívált hősi szerepre, s ezen ur természetére nézve csakis arra való lenne? Visszataszítólag hatott rám tekintete, ha félelmet nem, de borzadályt keltett bennem, egyszóval undorodom ez embertől. A jelenvoltak közül Ráth Pál, Szomor Máté, Rózsa Márton, s Nemes András a társaság tagjai igyekeztek kiverni fejéből e rémes gondolatot s mindannyian óhajtották felvételni társaságukba, de minden ékesszólásuk dacára, nekik sem sikerült Kelement rábíratni.

Ez egyén Sehy Ferenc volt, ki másnap a társaság többi tagjait is felkeresvén kérte őket vennék reá Kelemen Lászlót, hogy őt társaságába fölvegye, mi több nap mulva meg is történt, miután a próbákon sok ügyességet fejtett ki úgy, hogy a társaság minden tagja óhajtotta. Nem is csálódtak a tagok, mert Sehy Ferenc csakhamar a közönség bálványa lőn, de Kelemen sem csalódott, mert néhány előadás után egy nógrádmegyei tisztviselő lépett be Kelemen Lászlóhoz, s tudakozódott ama Sehy Ferenc után ki tegnap a színpadon működött, ki nagyon hasonlít egy nógrádmegyei tömlöcből megszökött egyénhez, de akit nem Sehynek hívnak. Kelemen László elmondta a történeteket, s a napot, mikor Sehy először megjelent. Éppen három nappal azelőtt tűnt el börtönéből s ezt a megyének azonnal följelenteni kötelessége. Kelemen László kérte a főszolgabíró, köztudomásra ne juttassa a dolgot, minthogy szégyent s gyalázatot hozhatna a társaság becsületes tag-

jaira is, venné tekintetbe az ügyet nemzeti szempontból is, mennyire ártana, ha csak lehet egész csendességben intézné el a dolgot, mit meg is ígért.

A főszolgabíró megkérte Kelemen, hivatná magához Sehyt, mi megtörténvén — Sehy belép, s amint meglátja a bírót elhalványodott, lesütött fővel, reszketeg hangon kért bocsánatot tőle, hogy hír nélkül távozott, — igaz ugymond, vétettem, gondatlan ifjúságom vétké volt az, szégyen s félelem szöktetett meg, s azon remény, hogy jóvá tehetem azt amit elkövettem, javulásban vagyok Uram! szolgálni óhajtok nemzetiségemnek, s úgy hiszem nem sikertelen, vegye tekintetbe mindezt, ne büntessen ott ahol javítani lehet! Kelemen is esdekelt, s a főbíró megígérte a titoktartást, s hogy kieszközöldi Sehy fölmentését.

Ugy is történt, azon föltétel mellett, hogy előbbi nevét viselni nem fogja, s holtig Sehy Ferenc marad.

Sok akadály ellenére is folytatja a társaság előadásait, de csakhamar vizálykodások támadtak a tagok között Sehy pártvezérsége alatt, minden áron ő akart lenni az igazgató. Kelemen látván a fondorkodást, igyekezett azáltal is megszűntetni, hogy Sehyt legnagyobb havidíjba helyezte, de ez sem használt, végre több jó gondolkozású taggal elhatározta, hogy ő, Kelemen László, kész lemondani az igazgatóságról, melyre Sehy annyira vágyott, de a többi tagok, akik ismerték Sehy nyugtalanságát házsártoskodó természetét bele nem egyeztek és Kelemen László ajánlatára végre abban állapodtak meg, hogy felkérjék gróf Ráday Pált az igazgatóságra, ki Kelemen kérésére készséggel el is vállalta. Alkottak színházi törvényeket, de ezeket is kijátszotta Sehy, s annyi bosszúságot szerzett a grófi igazgatónak, hogy végre lemondott.

Ez idő alatt folytak ugyan az előadások, s egy ily előadás alkalmával Kelemen Lászlót (intrigant szerepében) Sehynek, mint hősné le kell löni, de Kelemen agyában egy gondolat villant meg, s azon pillanatban, midőn löne Sehy, elrántja magát a cél elől, s úgy esett el. De kettős golyó furódott a színfalon keresztül a falba, rémület futotta el a játszókat, azt hitték Kelemen keresztül lövetett. Felvonás végével azonnal kérdőre vonták a szertárnokot, ennek vallomásából mit tanukkal is bizonyított az sült ki, hogy ő töltötte meg a pisztolyt igen gyenge töltéssel s maga is megijedt a durranáson, de Sehy Ferenc már játék elején elkérte tőle azon szín alatt, hogy megakarja nézni, ha jól van-e megtöltve, nehogy kudarcot valljon, s nevétséget szüljön el nem sülés esetében. Sehy is igazolta a szertárnok állítását, hozzátevén, hogy ő a pisztolyt meg is vizsgálta s aztán öltöző helyén hagyta, azalatt meglehet, valami gazember tehette belé a golyókat, ki mind az ő, mind a Kelemen ellensége, s így egy csapással két legyet gondolt agyon üthetni, — más eredményre nem jöhettek. — Kelemen László jól tudta, legalább gyanította Sehy gáztettét, lemondott nemcsak az igazgatóságról, hanem a társaságtól is elvált, lemondott ezen pályáról, melynek létesítésére annyi vizályok miatt minden vagyonát föláldozta, visszavonult örökre és Ráczkében jegyzőséget vállalt, honnan később nejjével és gyermekeivel Aradmegyében telepedett le, hol később el is halt. Áldás poraira.

Sehy igazgatósága alatt folyt az első és második előadás, de már a harmadik előadás alatt összeveszett a társaság, s az első felvonás után kijelentette Sehy, hogy a darabot némely akadályok miatt folytatni nem lehet, s kegyes elnézésért esedezik a közönségnek. — Zaj támadt a közönség között, gyanították Sehy gázságát, felkiabáltak: „Te vagy az oka gazember te üted el Kelemen.” E jelenet annyira meghatotta a tagokat, hogy szétszörlottak, s megszűnt a vállalat, amelynek jövőjéhez annyi remény csatlakozott.

A tagok egyrésze Erdélybe ment, hol csakhamar többen csatlakoztak hozzájuk u. m. Kocsi Patkó János, Jancsó Pál stb. s így Kolozsvárt újra megnyílt Thália temploma.

Későbbi években Sehy Nagyváradon szerepelt az Erdélyből kiszivárgott társaságnál, hol egy előadás után lement a bormérő szobába (a Sasfogadóban az emeleten volt a színi előadás) hol huszár toborzók mulattak, ezekkel szóvitába ereszkedett, sértegetvén a bajnokokat, kik végre kilökték a csapszékből de künn sem szünt meg őket gyalázni, a huszárok is kivonultak onnan éjfél-tájban, — s másnap reggel Sehyt a hid közelében összevagdalva holtan találták.

E feljegyzéseknek Sehy Ferencre vonatkozó része később tisztázódni fog. Sehy izgága természete sok bajt okozott és e színes elbeszélés inkább tekinthető a magyar színészet legendájának, vadvirágának, mint történelmi adatnak. Sehy Ferenc magyar nemesi család sarja volt, saját nevén játszott, különböző gaztetteit később követte el, már az után, hogy színész lett. Kazinczy Ferenc a Martinovics összeesküvésről feljegyzett soraiiban megemlékezik haláláról is, mely egy más szájhagyomány szerint úgy következett be, hogy az összeesküvők, mert őket Sehy elárulta, bosszúból megölték.

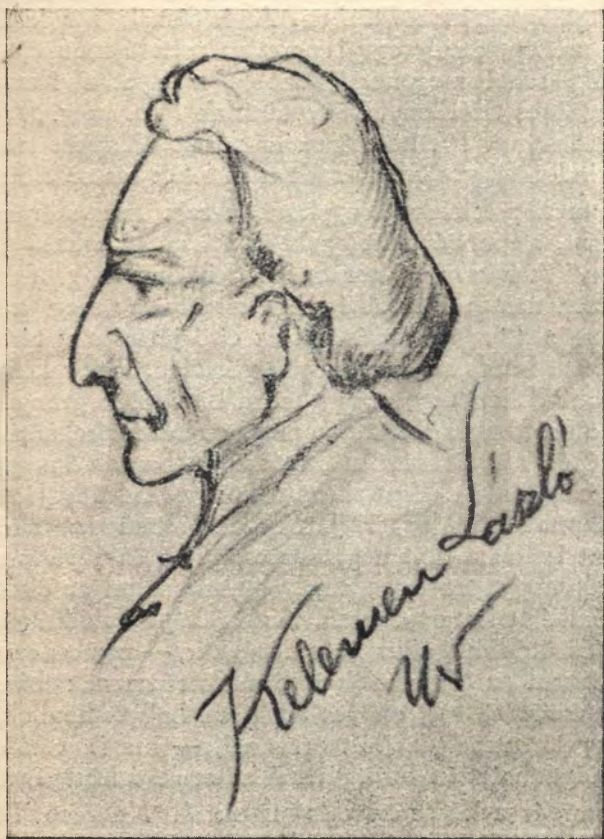
Kelemen László ifjúkori szerelméről, a forrás megnevezése nélkül Váli Béla ír kedves megemlékezést, amelyeket azok valóságának kutatása nélkül alább közlök.

I. Még mint jurátus Budán Balogh János királyi tanácsos házában volt s ott ismerkedett meg a tanácsos egyetlen lányával. A két ifjú egymáshoz való vonzalmát az atya csakhamar észrevette, s nem csak hogy nem akadályozá, sőt örvendett. Ő Kelemen Lászlóban leánya számára gyengéd férjet, s a szép készülségű ifjában egy jövődöbeli személynököt látott. Ezenközben a tanácsos ajánlatára tapasztalatai bővítése végett a külföldön nagyobb utazásokat tett.

II. A világ ítélete nem tántoríthatá el nagy céljától, sem családja előitélete nem csabíthatá le a megkezdett utról és mégis, midőn már az elhatározása megtörtént, azoknál sokkal hatalmasabb érzet kezdte ostromolni akaraterjét.

Szerelmével szilárd lelke alig tudott megmérkőzni. A királyi tanácsos az ifju eme lépése által összes reményeit letiporva látván, nemcsak akadályt vetett az ifjak viszonyának folytatása elé, de apai szigorral védte leánya jóhírnevét, felkérte Kelement, hogy mint jellemes férfiu kerülje házát, s tekintse magát házukra nézve ismeretlennek, ha szilárd elhatározása vissza nem lépni ama tervtől, melyet köztudomás szerint ő képvisel. Kelemen László az első szerelem tiszta és hatalmas erejével szerette jegyesét és mégis annál erősebbnek bizonyult be a magyar nyelv és nemzetiség felvirágoztatása iránti vágya. Lemondott szerelméről lemondott életboldogságáról.

Mikorra Kelemen László hosszas küzdelem után az első magyar rendezett színtársulat élén a színpadon hervadhatatlan babért érdemelt ki, már akkor a leányka, kinek szerelmén kívül semmije sem volt: künn porladozott a budai temetőben. A színművészet ellen divó előítéletnek ő volt első áldozata. Sirját sokáig díszítették Kelemen László koszorúi. Ily lelki teherrel fogott hozzá Kelemen László ama elhatározáshoz, hogy színészetet, műsorozatot és közönséget teremt.

4. Kelemen László arcképe. (Országos Széchényi Könyvtár.)

Szilágyi Pál az 1802-ben hallott elbeszéléseket csak 1857-ben írta le, valószínű tehát, hogy az elmúlt ötven év alatt önkéntelenül is átformálta a hallottakat, s a legnagyobb jóhiszeműséggel írt le azután olyan részleteket, amelyek a bírálatot meg nem állják. Azonban elfogadható Szilágyi apónak Kelemen László külső megjelenéséről írt leírása, mely szerint „magas, szikár, csontos, erőteljes, búemésztett férfiú“ volt, akinek szemei élénken csillogtak beszédközben. A leírásnak megfelel az az egyetlen arckép, amely egy ismeretlen rajzoló munkája, (amely még eddig sehol meg nem jelent és) amelyet a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi könyvtárának *P. o. hung. 581c* könyvtári jelzésű könyv IV. kötetének hátsó előzéklapján találtam és amely mindeztideig rejtve maradt a kutatók szeme előtt.⁽⁴⁾

Az arckép feltétlenül egykorú, a rajz ma már majdnem tönkrement, a portré alatt egykorú írással olvasható „Kelemen László úr.“ A könyv egykor Széchényi Ferenc gróf tulajdona volt, akinek nemes áldozatkészsége alapította meg a Nemzeti Múzeumot s könyvtárát és aki az első játszószíni társaságot is gyámolította küzdelemteljes, rögzös pályáján. Hogy került e rajz a könyvbe? Talán úgy, ahogy ma a bibliofilek grangerizált ritkaságai, a gróf belerajzoltatta a maga emlékezetére, annak a férfinak arcképét, aki törhetetlen szívóssággal harcolt a magyar színészet megalapításáért. Egyébként a könyv Endrődy János kegyes oktató papnak „A Magyar Játék Szín“ című az alábbiakban forrásként is felhasznált négykötetes, 1792. és 1793-ban megjelent színdarabgyűjteménye, amely egyszersmind az első színtársulat krónikáját is tartalmazza. Az arckép valódisága mellett bizonyít az utódok tipikus hasonlósága is, — nemcsak a dagurreotípek, hanem az élő utódok is e mellett tesznek bizonyosságot. A finom metszésű ajk, erőyes áll, kissé hajlott homlok, mélyenülő felfigyelő szemek, hajlott orrvonal, — ma is családi vonások, — tagadhatatlan bizonyítékai az arckép hűségének.

A kor és a közös nevelés nemcsak Kelemen Lászlóban, hanem három nővérében is felidézte a színészet iránti hajlandóságot. Kelemen Magdolna, aki 1767. május 3-án született Pesten, maga is alapítója lett egy híres színésznemzetségnek. Az első társulat gombkötő munkáit szállító Szilágyi Pál gombkötő mesterrel hk. és ivadéakai között szerepel a memoir író Szilágyi Pál és a világhírű Bulyovszkyné Szilágyi Lilla. A nemzetség utolsó színészsarja Szilágyi Aladár, ma a szegedi színtársulat tagja.

Kelemen Erzsébet Pesten *1772. április 16-án. 1792-ben lépett színpadra s nevét az akkori szokás szerint „Kelemen I. a.“-nak

nyomtatták a színlapra, ami Kelemen leányasszonyt, azaz kis-asszonyt jelentett. Fizetése havi 15 forint, ami a legalacsonyabb színészi gázsi volt. 1794-ben férjhez ment a társulat egyik kiváló tagjához Láng Ádám Jánoshoz, akivel csak rövid ideig élt együtt. Egykorú feljegyzés szerint gyöngé testalkatú, beteges, halkbeszédű szépleány volt. 1795-ben a Kelemen László elleni intrikák a beteges asszony lelkiállapotát csak súlyosították. Még augusztus 20-án aláírja nyugtáját „Kelemen Örszébet“, de ettől kezdve sem az ő, sem a bátyja neve a fizetés kimutatásokban elő nem fordul. Október 1-én, mint „Láng Erzsébet“ írja alá kusza vonásokkal nevét a 6 frt 38 krajcárról kiállított quitan-cián, amit „betegségemben szorútságomban a hátralevő régi gázsim fejében felvettem.“ Ugy látszik, szegény asszony nagyon rosszul volt, a halál angyala már feléje suhintotta kaszáját. November 1-én már a férj, Láng János állít ki egy szomorú nyugtát, 6 forintról, amit a felesége temettetésére kapott. (Quietantia super florenis 6, quos e Spectabili D. Szentkirályi J. C. P. O. V. Notario ad sepulturam uxoris mea rite suscepi.) Tévesen írják róla, hogy az erdélyi társulatnak is tagja volt. Ugyanis Láng János másodszor is megnősült, feleségül vette Járdos Annát, aki szintén tagja volt az első társulatnak és ez működött Kolozsvárt. Járdos Anna 1806-ban halt meg és a magára maradt férj 1811-ben első felesége jogán is követelt a régi és megtérítendő hátralékos gázsira 60 forintot, a Busch-féle hagyatékából.

Kelemen Borbála a harmadik nővér, aki színésznő lett. 1793-ban lépett színpadra Pesten. 1795-ben neve eltűnik a magyar színészet lapjairól. Később férjhez ment Somogyi Csizmazia Sándor ügyvédhez, aki Podmaniczky József báró jurium direktora volt és aki „Dentumogerek“ című könyvével nagy sikert aratott. E házasságból származott Somogyi Károly, a későbbi apátkanonok, aki a szegedi városi Somogyi-könyvtárt alapította.

Végül emlékezzünk meg e fejezetben Kelemen László élet-társáról Liptsey Máriáról, aki 1780-ban született és 1798, vagy 1799-ben hk. Kelemen Lászlóval. Váli Béla a Magyar Színészet történetében (160, 191, 455.) azt írja, hogy 1793. és 1795-ben színészi minőségben a pesti társulat tagja volt. Ez azonban merő tévedés, mely abból a tollhibából eredhetett, hogy a színházi jelentésekben hirdetett Kelemen Erzsébet nevét „Kelemen L. asszonynak“ nyomtatták, amit Váli Béla tévesen olvasott Kelemen L(ászlóné) asszonynak. E félreértés onnan is származhatott, hogy volt az első társulatnak egy hason hangzású nevű

tagja, Liptay Mária, a Sehy botrányok oka és hősnője, aki azonban 1810-ben mint Dugonicsné fordul elő az okiratokon. Liptay Mária tehát nem azonos Liptsey Máriával. — Liptsey Mária apja a Grassalkovics Antal gödöllői uradalmának gazdasztje volt. A leánykát a herceg neveltette, valószínű tehát, hogy házasságkötése alkalmával, — hozománnyal bocsátott útnak. Kelemen László halála után 5 gyermekével jövedelem nélkül maradt, mire a falu plébánosa úgy gondoskodott róla, hogy összeházasította Bitó Ferenc kántortanítóval, aki Kelemen László hivatalbeli utódja lett. E házasságkötés 1815. november 25-én történt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Előzmények.

A pesti és budai német színészet 1790. előtt. — Raischl Ferenc színkört épít. — Tuschl Sebestyén bérlő lesz. — Unwerth Emanuel gróf átveszi a bérletet. — II. József elnémetesítő politikája, — Zichy Károly gróf az ország politikájában. — A magyar cél. — II. József halála. — Megyék az ellenzéki oldalon. — II. Lipót. — Révai Miklós „Jámbor szándéka“. — „A magyar nem lesz bohóc.“ — 1790. évi XVI. t. c. — A budai országgyűlés nyelve. — Iskoladramák. — Felvinczy György. — Mórícz János. — Soós Márton. — Péczeli József és a sajtó. — Az irodalom. — A „Bécsi Magyar Kurir“ jelentése. — Soós Márton és társai. — Kazinczy Ferenc és Ráday Pál gróf. — Zichy Károly gróf közvetítése. — Kelemen László fellép.

Pestnek és Budának, amikor a magyar színészet megszületett, három színháza volt, mind a három német kézen. Meg kell emlékeznünk ezekről, mert ezek adtak helyet az első társulatnak, nagy jogviták és érdekharcolások után.

Pestet a XVIII. században még várfal övezte, amelyet bástyatornyok erősítettek. A város azonban erős fejlődésnek indult, túl nőtt a falakon, amiknek jelentősége és hivatása elveszett épp úgy, mint a később különböző célokra használt és alakja miatt rondellának nevezett több bástyatoronynak. Az első rondella a hídfőnél volt s ebbe helyezték a híd fémalkatrészeit, mikor télen a jégzajlás miatt a hidat elbontották, — a második rondella pedig Thália szolgálatába szegődött.⁽⁵⁾ Ezt 1774-ben alakították színházi épületté s azóta, mint városi tulajdont adták bérbe a német színházi vállalkozóknak az egyéb mutatványosi és báltartási joggal együtt. E színháznak 18 páholya és két egymás feletti karzata volt, a földszinten 49 ülő és több állóhellyel. Kicsi volt a mindössze 500 főnyi közönség befogadására alkalmas nézőtér, — de a színpad még ennél is kisebb.

Budán, a mai Várkert kiosk helyén Raischl Ferenc budai ácsmester épített 1783-ban, Mayer bécsi színész és Anischl Gáspár vállalkozó megrendelésére egy színkört, amelynek 17 páholya volt. Ez a második színház azonban 1799-re már a hasznavehetetlenségig elpusztult.

1786. augusztus 23-án II. József rendeletére a budai várból a karmelita szerzet templomát és kolostorát színházzá építették át és már 1787. október 17-én meg is nyitották.

A német színházak bérlője 1785. március 31. óta Tuschl Sebestyén (neje Erzsébet) pesti polgár, a Kemnitzer ház bérlője, egy ritka fénnel berendezett kávéház és vendéglő tulajdonosa volt. Ez leszerződtette a herceg Esterházy-féle opera- és a Bergopzoom-féle drámai társulatot, de mikor ezeket Pestről Bécsbe szerződtették, megunva az igazgatótulajdonosi gondokat, jogát albérlésbe adta Unwerth Emanuel grófnak.

5. A pesti rondella a XVIII. század végén. A rajz közepén látható a rondella kúpalakú tetőzetével. (Egykorú céhlevélről.)

A jogi helyzet az volt, hogy Buda tulajdona a várszínház, Pesté a rondellaszínház volt, s a két város állandóan együttesen adta bérbe a két színházat — német vállalkozóknak. A pesti színház volt a kedvező és jobb, melyet 1789-ben újra felszereltek és új világítási berendezéssel látták el, amellet a díszlet és kelléktárát is megújították. Az újdonság ingerével ható berendezés erősen vonzotta a közönséget, úgy hogy az első időben minden nap tartottak előadást, később az érdeklődés megcsappant, részben ráuntak, részben pedig a felébredő nemzeti gondolat tartott vissza sokat a német színházak látogatásától, úgy, hogy 1790-ben már csak vasárnap, kedden, csütörtökön és szombaton játszottak a német színészek.

Bár a magyar színészet az első időkben élethalálharcot vívott a német színészettel, mégis tagadhatatlan, hogy ennek tradíciókon nyugvó nagy kultúr fölénye jótékony hatást gyakorolt fejlődésére. Mindenekelőtt a versengés előidézte azt, hogy a magyarok különbek akartak lenni, mint a németek, továbbá a műsorukat akarták ezekkel szemben vonzóbbá tenni, mert közönségükből igen sokan a német előadásokat is látogatták, — s ezek csak akkor jönnek a magyar színházba, ha itt szebbet, jobbat és mást kapnak. Ne felejtjük el azt sem, hogy a magyarok közül a színházi mesterséghez senki sem értett, az első előadásokat szakértő kéz nélkül vezették le, de amikor állandósulhattak, tapasztalván a német színházban a rendezői működés eredményeit, maguk is leszerződttették a mesterségben jártas vezetőt. A színpadi irodalomra is nagy volt a német színészet hatása. Első darabjaink német színművek fordításai, legjobb esetben adoptálások, de mégis voltak íróink, mint Besse nyei, akik magyar színpad nélkül vállalkoztak magyar drámai művek írására és fordítására. Legnagyobb hatás azonban a színpad zenei vonatkozásaiban látható. Busch Eugenius nagy zenekara és fényes kiállítású operaelőadásai mellett, csak nagy erőfeszítéssel és áldozatkészséggel lehetett elfogadható magyar vígoperaelőadásokat rendezni, különösen a német színpadon már játszott darabok tekintetében, s ezért legtöbbször egészben, vagy részben új zenét íratnak az ilyen darabokhoz. Sőt, hogy a drámai előadásokat vonzókká tegyék a zenekedvelők előtt is, azokat teleszótták énekekkel. Érdekesnek tartom felemlíteni, hogy az első magyar társulat tagjai közül, nem számítva a zenészeket, csupán Láng Ádám János (Lang) az egyedüli, aki előbb német sz. volt.

II. József germanizáló politikájának leghatásosabb eszköze Magyarországon a német színészet. A szórakoztatás ürügye alatt a német szó otthonos lett a magyar fülekben és német érzések fojtogatták a magyar szíveket. A német színészet többet rombolt és pusztított nemzeti voltunkon, mint a császár abszolutisztikus kormányzását képviselő és kárhoztatott rendeletei. Azonban a magyar ellenálláson megtört II. József politikája, kénytelen volt rendeleteit visszavonni. Új korszak következett, még azok is megrendültek, akik az eddigi császári politikát támogatták. Senki nem látta a jövőt, csak érezték a szabadság méhében megmozduló erőket. Az ország minden részében forradalmi hangulat uralkodott, amikor II. József 1788. tavaszán a képzett, jó zongorázó és énekes Zichy Károly grófot nevezte ki a HT elnökének. Az országbíró személyét nádorként tisztel-

ték, a közbizalom úgy tekintett rá, mint aki a nemzeti eszmék megvalósítója lesz és a liberális hajlandóságú főúr meg is tett mindent, ami nem ütközött egyenesen a császári ház érdekébe. Hallgatagon tűrte, hogy a megyék ismét gyakorolták elkobzott jogaikat, bár a jogvisszaállítás ideje, 1790. május 1. még messze volt.

A magyar jövő biztosítása lett a nemzeti cél, amit az uralkodó két politikai osztály csak együttes munkával teremthetett meg. Az idegennevelésű főurakból, császári ház iránti hajlamuk dacára sem halt ki a hazaszeretet, — csak épp a hazai kulturáért való áldozatkészségük veszett el. A másik osztály, a köznemesek és polgárok rendje, szellemi vezetés nélkül tengődött a politikai homoksivatagban. Ha ekkor egy kimagasló politikusunk van, Magyarország fél évszázaddal előbb indíthatja utnak kulturális fejlődését. A francia forradalom hireit nyugodtan, de mint az újkor megnyilatkozását fogadták s babonás hittal számolgatták az új századfordulóig következő éveket, amikor majd beköszönt a magyar nemzet boldogsága.

A magyar színészet a lehető legkedvezőtlenebb politikai viszonyok között született meg és a politikai állapotokat csak súlyosbították a császári-ház gyásza és a trónváltozási gondok. 1790. február 13-án vette fel II. József a halotti szentségeket, február 17-én Bécsből Budára küldte a bitorolt szent Koronát, s mielőtt az még Budára ért volna, február 20-án meghalt. Bár a császár halála nem zavarta meg a szent Korona hazaérkezése feletti nagy nemzeti örömet, az országos gondok között csak lassan érlelődött a magyar színészet megalapításának gondolata, amelynek kialakulásában nem vettek részt a megyék sem, akik később lelkesen támogatták a magyar színészet ügyét.

II. József, amikor megszüntette a megyei önkormányzást, a megyéket is eltörölte s 10 kerületre osztotta az országot. Ez a törvénytípró és az alkotmányt alapjaiban támadó rendelet természetes elégtelenséget idézett elő. A császár, amikor életének végén hadügyi tárcáját akarta rendbeszedni és az országtól pénz- és véradót kért, a kerületek munkája meddő maradt és a megyei nemesek ellenállásával szemben a császár kénytelen volt rendeleteit visszavonni és kilátásba helyezte az országgyűlés egybehívását és visszaállította a megyék autonómiáját. Ovatos lesből figyelték a megyék a kormány minden lépését, megsziárdították ellenzéki falaikat és iparkodtak minden olyan mozgalmat felkarolni, amely elég alkalmat nyújtott arra, hogy kormányellenes véleményüket nyilváníthassák. Ez a politika egyik főoka annak, hogy Pest vm. az első szintársulat ügyét a HT-csal

szemben felkarolta, ez az oka a többi vm. állásfoglalásának nemzetiségünk kérdésében és a HT magyar színpártoló intézkedéseit sem lehet másnak tekinteni, mint hogy ezzel akarták leszereelni a megyék ellenzékiek hangulatát. Mindezt nem szabad elfelejteni, amikor figyelemmel kísérjük a játszószíni társaság létfenntartási küzdelmét. Kelemen László érdeme az, hogy idejekorán felismerte a megyék hatásos befolyását s a kérvények, körlevelek özönével árasztotta el az ország megyéit, különösen pedig Pest vármegyét.

II. Lipót trónralépését érthető bizalmatlansággal fogadták a megyék. Nem tudták, hogy elődje politikáját követi-e, vagy rátér az alkotmányos kormányzásra. II. Lipót ügyes taktikával addig húzta-halasztotta és bonyolította az eseményeket, míg komoly és számottevő pártja alakult, melyre nyugodtan bízhatta politikai céljainak megvalósítását. Az országbíró tanácsára összehívta Budára az országgyűlést, ahová a rendek igen nagy kísérettel gyűltek össze, sub tituló megvédeni a szent Koronát egy újabb fejedelmi elbirtoklás ellen. Az országgyűlés az előzetes tanácskozásokon elhatározta, hogy naplóját nemcsak latinul, hanem magyarul is közlést teszi, a tanácskozások nyelvét a magyart tette de a horvát követekre való tekintettel megengedte a latin nyelv használatát is.

Az országgyűlés egybehívása előtt a közhangulat a magyar nyelv érvényesülését kívánta s Révai Miklós „Jámbor szándék” címen indítványt terjesztett a rendek elé, magyar nyelvű társaság (academia) felállítására. Szó került az albizottságokban a theatrumról is, amelynek még magyar neve sincs, de bizony ez igen vegyes érzelmeket váltott ki a követekből. Az egyik követ kifakadt, hogy „a magyar sohasem tette magát bolonddá, lehet művelni e nemzetet komédiázás nélkül is. Nem válik a magyar méltóság diszére a bohockodás!” De azért az 1790. évi XVI. t. c. mégis intézkedett a magyar nyelvnek iskolákban való taníttatásáról.

II. Lipót nem jelent meg Budán római császárrá való koronáztatása miatt s a magyar koronázást elhalasztotta, tudtára adva a rendeknek, hogy a rossz utak és őszi időjárás miatt nem Budán, hanem Pozsonyban koronáztatja meg magát, miért az országgyűlést folytatólagosan 1790. november 3-ára Pozsonyba invitálta és egyidejűleg intézkedett, hogy a Koronát őrző megyei hadak a követeket ide el ne kísérik. A budai országgyűlésen az idegennevelésű mágnások kisebbségben voltak s heves viták fejlődtek a magyar nyelv érdekében. Komoly, de törvénybe nem cikkelyezett eredményekkel indultak Pozsony felé, abban a

reményben, hogy ott törvénybe iktatják még azt is, hogy a császári-ház hercegei is tartoznak magyarul megtanulni.

A magyar színészet varázsszóra pattant életre a sivár magyar földből, úgyszólván minden előzmény és szerves fejlődés nélkül. A Kelemen László nevéhez fűződő magyar játszószíni társaság, megalakulásával szülője lett nemcsak a magyar színészetnek, hanem a magyar drámairodalomnak és magyar színpadi zenének is. Ennek dacára, mégis sorakoztassuk fel azokat az előzményeket, amelyeket helyesen a magyar színészet nyomainak nevezhetünk.

A szerzetesi iskolákban és protestáns kollégiumokban szokásos iskolai előadások, amellyeken műkedvelő diákok, elenyészően csekély kivétellel tanulmányi előhaladást célzó előadásokat tartottak, előzményeknek még abban az esetben sem tekinthetők, ha utóbb hiteles adatok igazolnák, hogy Kelemen László vagy társulatának egyes tagjai diákkorukban ilyeneken szerepeltek.⁽⁶⁾ Az első színészeti nyom Felvinczy György nevéhez fű-

6. Iskolai színjáték. (Egykorú fametszet.)

ződik, kinek kérelmére I. Lipót 1696. október 23-án az erdélyi gubernium utján, Kálnoki Sámuel ellenjegyzése mellett, a színészek grófjának kikerülésével engedélylevelet adott, mely szerint Magyarországon és Erdélyben, versbefoglalt és tisztességes komikai-tragédiai játékokat és komédiákat bemutathat. A szájhagyományon kívül mi sem igazolja azt, hogy Felvinczy az engedélylevelet fel is használta és az sem valószínűsíti ezt, hogy a Comico-Tragoediát kinyomatta, mert ez már 1693-ban, tehát az engedélylevél kelte előtt 3 évvel hagyta el a sajtót.

A második színészeti nyom az elsőt majd száz év múlva követi. Móricz János ballettmester, aki a német színpadokon működött, visszatérve Erdélybe, ugyancsak az erdélyi guberniumtól kért 1789. október 8-án játékgengedélyt s azt meg is kapta Kolozsvárra, Besztercére és Erzsébetvárosra korlátozva. Nincs adatunk arról, hogy e városokban játszott, de hiteles bizonyíték igazolja, hogy 1790. június 8—13-ig Szatmáron feleségével Lengyel Máriával együtt a közönség tetszése mellett fellépett. Hogy a magyar, vagy a német muzsát szolgálta, megállapítani nem lehetett. Mégis, ha figyelembe vesszük Szatmár vm. erős nemzeti felbuzdulását és a magyar színészet érdekében ez időt követő támogatásait, valamint azt, hogy a német nyelven működő színtársulatok engedélyeit Bécsben állították ki, fel lehet tételni azt is, hogy magyarul játszottak. Ezt azonban valószínűnek nem tartom. Móricz János eddigi szerepköre a ballet, ami épp úgy lehet magyar, mint német, — amellett még eldöntetlen az is, hogy ballettmester volt-e, vagy kötél tánccos, mert az engedélyokiratban Luftspringer-nek nevezik, ami kötél tánccost és légtornászt épp úgy jelentett, mint ballet tánccost.

E két nyomot követi a valóságos előzmény, mely Soós Márton nevéhez fűződött, szorosan egybekapcsolódva a magyar színészet megalapításával.

A magyar színészet megalakulásához sem színészeti, sem irodalmi esemény nem fűződik. Színdarab irodalmunk nem volt nem is lehetett, mert ugyan kinek írtak volna ilyet? Tehát színpadi nyelvünk sem volt, vagyis egy olyan érzékeny, hajlékony nyelv, mely a leggyorsabb hangulatváltozásokat a legtömörebben tudja kifejezni és követni képes színeivel a színpadon változatos gyorsasággal lejátszódó tarka eseményeket.

A politikai élet sem szülőke a magyar színészetnek, — az országgyűlés még a nyelvi kérdések radikális megoldásánál is gyengének bizonyult. A német színészet magyaros próbálkozásait komolyaknak nem tekinthetjük, mert ezek legfeljebb csak a sikerültebb idomítások hatását érték el.

Soós Márton kísérletei már a vajúdas perceit jelentették. Bár hivatalos jelentésekben, csak az ő nevével találkozunk, de bizonyos, hogy az értelmi szerző, a háttérben mozzgó erő Kelemen László volt és hogy az ő nevével az első órákban nem találkozunk a nyilvánosság előtt, ez csak azt mutatja, hogy még nem döntött jövő sorsa felől, nem határozta el még egész életét feláldozni a magyar színészet oltárán. Később azonban Soós Márton ott van Kelemen László társulatában mint egyszerű színész és nem mint a társulat vezetője, aki pedig ha előbb

egyedüli alapítója a társulatnak, most biztosan részt kér a vezetésből. Mielőtt azonban a Soós Mártonról nevezett mozgalommal megismerkedünk, nézzünk be az irodalom és a sajtó kohójába.

A XVIII. század végén bizonyosfokú sajtószabadságot élveztünk. II. József uralkodása általában véve demokratikus volt, de nemzetietlen, aféle germán demokraciát akart meghonosítani. Ekkor több magyar és latinnyelvű folyóirat szolgált a hiradást. Ezeket a közönség szívesen olvasta, mert az országos eseményeken kívül, háborus és külföldi híreket olvashatott bennük. Péczeli József „Mindenes Gyűjtemény“ c. ujságja 1790. április 10-én a magyar nyelv védelmében, korát jellemző cikket ír. Felsóhajt, mely nagy előmenetelére szolgálna nyelvünknek, ha a bekövetkezendő országgyűlésen már magyar teatrom magyar nyelven szórakoztatná a közönséget. Hírt ad arról is, hogy szindarabfordítások készülnek, közöttük Kazinczy Ferenc Hamlet fordítása. A többi lapok is, mint a Magyar Muzeum (1788—1792.) a Hadi és más nevezetes történetek (1789—1792) és a Bécsi Magyar Kurir (1787-től), mind felszínen tartják a magyar nyelvi kérdést és előkészítik a közhangulatot a bekövetkezendő eseményekre. A Bécsi Magyar Kurir (1790. 309.) kifejezetten sürgeti a magyarnyelvű színészetet, „hogya pedig a magyar nyelv annál hamarabb folyóbbá legyen és elterjedjen, a comédiákat legjobb nyelvkorcsolyának állítom. De bezzeg hol vannak azok a magyar hazát és nemzetet szerető hazafiak, kik ezeket némiképpen segítenék, — ime, mind odavannak, elváltak, sőt maguk udvarában most is idegen comédiásokat fizetnek.“

A mai irodalomtörténeti osztályozás szerint a színészet születése idején hat írói csoport küzdött a nyelvért:

1. az új klasszikai, vagy franciás iskola, írói: Bessenyei György, Báróczi Sándor, Teleki József gróf, Naláczy József báró, Ányos Pál, Péczeli József;
2. az ó klasszikai, vagy deákos iskola, írói: Baróti Szabó Dávid, Rájnis József, Révai Miklós, Virág Benedek;
3. népies, vagy magyaros iskola, írói: Dugonics András, Pálóczi Horváth Ádám, Gvadányi József;
4. az egyeztető irány: Fazekas Mihállyal;
5. a nemzeties ingadozók: Verseggy Ferenczel;
6. a görög—német klasszicizmus iskolája, élén Kazinczy Ferenczel.

Majdnem valamennyi osztály képviselői résztvettek a magyar színészet megteremtésén a közhangulat előkészítésével,

később pedig darabírással és fordításokkal a műsor teremtés nehéz munkájában. Az írók közül talán felesleges is kiemelni Bessenyeit, aki már a hetvenes években magyar színpad nélkül írt magyar színdarabot, Dugonics Andrást, aki Etelkáját vitte nagy sikerrel színpadra és legfőképpen Kazinczy Ferencet, aki írói munkásságán kívül társadalmi összekötéseivel, adminisztratív munkával és kezdeményező ötletekkel állt a magyar színészet bölcsőjénél bizalmas barátainak támogatását felhasználva.

Amilyen vegyes képet mutat a politika és irodalom, olyan a magyar társadalom arcképe is. Széthúzás mindenfelé, oktalan költekezések, durva szórakozások, amelyekből Kazinczy Ferenc akar szabadkőműves társaival homogén, hazafias és úri magyar társadalmat összegyúrni. A II. József által titokban támogatott szabadkőművesség az egyetlen társadalmi szervezet, melyre támaszkodni lehet, amelyben találkozott az ország papsága a katonasággal, a főurak a polgárokkal, az írók a hivatalnokokkal. A szabadkőművesség akkori célja a demokratikus eszmék kitolásával közös családba ölelni a magyar intelligenciát és megteremteni a boldog Magyarországot. A szabadkőművesség képviselte a nemzeti haladást és az ország konzervatív polgárai minden újítást szabadkőműves eredetűnek bélyegeztek és a Bécsi Magyar Kurir (1791. 176 oldal) az akadémiáról írva megemlíti, hogy van oly vélemény is, mely szerint „arra a társaságra semmi szükség sincs, mivel az csak szabadkőművesek bandája lenne.” Amit a magyar társadalom mulasztott a magyar színészet alapításánál, Kazinczy Ferenc pótolni igyekezett azt szabadkőműves barátainak felhasználásával.

A különböző hirlapi cikkek hatása alatt, amint azt az események igazolják, Kazinczy Ferenc vezetésével egy kis társaság került össze, melynek tagjai között van Ráday Pál gróf, Kelemen László, Soós Márton orvos, Pethő Ádám, Horváth János és Baranyi Balázs, mindannyian egyetemi hallgatók. E kis társaság hosszas megfontolás után az 1790. augusztus 27-én megjelent Bécsi Magyar Kurir-ban (999. oldal.) Jelentést tett közzé, mely felhívásban a névtelen pártfogó Ráday Pál gróf jutalom kilátásba helyezése mellett, helyes magyarsággal beszélő játszókat keres, akik a Kazinczy Ferenc fordította Hamletet adnák elő. A Jelentés még egy névtelen személyről tesz említést „az pedig kire ezen rendelés teljesítése bízott” — és aki nem lehet más, mint Kelemen László, aki egyben a Jelentés szerkesztője is. Már most leszögezi egész életén vörös fonalként áthúzódó célját, hogy egyuttal a vidéki magyar színészetet is meg kell teremteni, mert a pesti és budai előadások után a Játészó

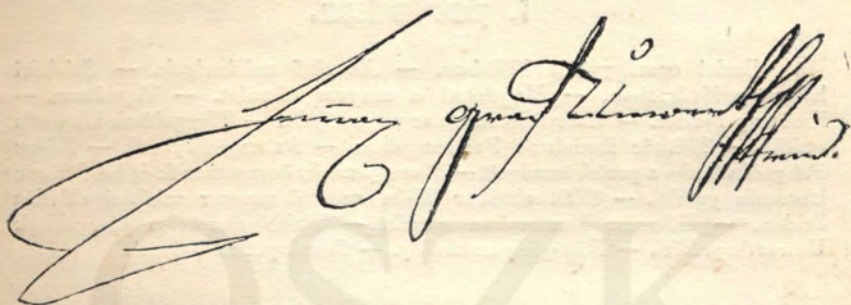
Sereg több várost is felkeres, nevezetesen Székesfehérvár, Nagyszombat, Pozsony, Győr, Esztergom, Debrecen, Nagyvárad, Miskolc, Kassa, Kolozsvár és Szeben városát. E felhívás folytán Strohmayr Ignác Antal könyvkereskedésében (Pesten, Budán és Kassán volt üzlete) kellett jelentkezni, ahol minden jelentkező megkapta a Hamlet fordítás egy példányát. Ez a terv nemcsak Kelemen László mellett, hanem Soós Márton vezető szereplése ellen is bizonyít. Kelemen mozgékony, vidéketjáró tervével szemben Soós Márton állandóan az egyhelyben maradás tervét képviselte. Ezért bizonyos, hogy a Jelentés fogalmazója Kelemen László volt. Ráday Pálról tudjuk, hogy ő is a Soós-féle tervet kedvelte, ami jobban elősegítette Kazinczy Ferencnek azt a tervét, amely Pestet óhajtotta az irodalom központjává emelni.

Ráday Pál grófot a színészethez nagy műveltsége, a minden művészetért való rajongása vezette. Mélységes barátság fűzte Kazinczy Ferenchez, korának legkimagaslóbb írói alakjához, akinek fiúgyermekét keresztviz alá tartotta. A magyar színtársulat ügyeinek vitelében bőséges tapasztalatokkal gyarapodott és még az első színtársulat bukása után is sokat fáradozott a magyar színészet lábraállításán. Ismeretes az a terve, hogy a német színészettel akarta összekapcsolni a miénket, de mikor 1814-ben elnyerte a pesti-budai német színházak bérletét, e tervét meg nem valósította.

Mialatt Kelemen László a Jelentés folytán a játszóktoborzásával foglalkozott és mikor még lelkében nem alakult ki jövőbeni elhatározása, a könnyebbnek látszó munkát, a játékengedély megszerzését Soós Márton vezetésével Pethő Ádám, Horváth János és Baranyi Balázs vették kezükbe. Kelemen László még most sem akarta feláldozni ügyvédi hivatását, csak mint spiritus rector irányította embereit, épp úgy mint Kazinczy Ferenc és Ráday Pál gróf, akik csak később, már a játszótársaság megalakulása után léptek a nyilvánosság elé.

Soós Márton és társai a megbeszélések szerint felkeresték Unwerth Emanuel grófot, a német színházak albérlőjét, hogy adna nekik módot és alkalmat magyar színjátékok tartására.⁽¹⁾ Okoskodásuk az volt, hogy költségek nélkül jussanak színpadra, mert se diszletük, se ruhatáruk s legfőképpen előadástartásra alkalmas helyük nem volt. Unwerth mereven visszautasította a kérelmet, mely anyagi érdekeibe ütközött. Most Ráday Pál és Kazinczy Ferenc utbaigazítására az országbíróhoz, Zichy Károly grófhhoz, a HT elnökéhez fordultak és őt kérték fel közbenjárásra. Az összeköttetést Kazinczy teremtette meg és a hatalmas főúr eleget tett szabadkőműves testvérének. Azonban Zichy úgy

látszik nem volt tisztában a kérelemmel, az országgyűlésen való elnöklés is lekötötte, nem nagy súlyt helyezett az egészre és így közvetítése sikertelen maradt. Ez azonban nem lohasztotta le a társaság munkakedvét, mert Zichy Károly gróf hasznos tanácsokat adott, hogyan járjanak el a játékgedély megszerzésének jogi útvesztőjében. E labirintuson keresztül csak tanult jogász vághatott keresztül, s ez a tanult jogász is kéznél volt Kelemen László prókátor uram személyében, akinél időközben fölös számmal jelentkeztek a Hamlet eljátszására. Így került eddigi rezerváltságából az ügyek élére Kelemen László, hogy

7. Unwerth Emanuel gróf aláírása. (Pestmegyei levéltár)

megvalósítsa az országbíró tanácsát és alakszerűen alakítsa meg az első magyar játszószíni társaságot. Az ügyek előkészítése, a jelentkező személyekkel való állandó foglalkozás minden idejét lekötötték, kénytelen volt hivataláról lemondani, — eldöntötte a maga és a magyar színészet sorsát, — a kis társaság élére állt és kezébe vette a kormánykereket. Vele együtt döntöttek az előkészítésben társai Soós Márton, Horváth János és Baranyi Balázs, akik fiatal éveiket szintén a magyar színészet megteremtésére áldozták, — míg Pethő Ádám nem kívánta őket a már eddig is rögzös úton követni.

I. periodus.

Budai országgyűlés 1790-ben. — Az első nehézségek. — Színházi helyzet a fővárosban. — Megalakul a magyar társulat. — Tagnévsor. — Kazinczy Ferenc. — Előcsatározások az engedélyért. — Tárgyalások Unwerth gróffal. — Először fordulnak Pestmegyéhez. — Az engedélylevél. — Ráday Pál gróf vállalja a protektorságot. — Megegyeznek, összevesznek és kibékülnek Unwerth gróffal. — 1790. október 25-én az első magyar színházi előadás Budán. — Kelemen Pozsonyban utazik. — Ujabb sikertelen tárgyalások Unwerth gróffal. — Felségfolyamodvány. — Reménytelen helyzet.

1790.

Az 1790-i budai országgyűlés mozgalmas idejében született meg a magyar színesztet száz és száz jogkérdés kísérete mellett, amelyekkel egyidejűleg egy új jogkialakulási folyamat kezdődött. A magyar színesztetről sem törvény, sem rendelet nem intézkedett, a hatóságok óvatosan háritották el maguktól a döntés jogát, Pestmegye Pestvároshoz, ez Budához, mindhárman a HT-hoz, ez megint a Cancelláriához. A kezdet jogi szövevényei mellett a társulatnak, illetve Kelemen Lászlónak sok belső kérdést is meg kellett oldani.

Az első kérdés a szervezkedés nehéz kérdése, kik legyenek a jövő magyar színészei, amikor nem volt multjuk sem a magyar actoroknak, sem a magyar színesztetnek. Honnan szervezzék be a társulat hölgygárdáját, amikor az erkölcsös előléttől eltekinteni nem lehetett? A színpadi írók és ezzel a műsor hiánya előre is bizonytalanná tette a zavartalan folyamatosságot. Egyedül Bessenyei az, aki eredeti darabot írt a társulat megalakulása előtt, az Agist, majd a Filozofust és az elő nem adott Laist. A többi író, mint Simai és Kazinczy Ferenc, csak fordítottak, a cél pedig az volt, hogy a német társulat által előadott dara-

bokon kívül erkölcsös hazai történeteket is játszanak. De hogyan, ez volt a másik oldatlan kérdés.

A szervezéssel kapcsolatban színházi törvényt (játékszíni regulát) is kellett szerkeszteni, még pedig olyat, amely lehetőleg más mint a már fejlett német színészeté, de azért ennél tökéletesebb. Díszletük, ruhatáruk és kellékük sem volt, mint ahogy színpaddal és nézőtérrel sem rendelkeztek. Valóban nem volt más vagyonuk, csak az erkölcsi tőke, az a lelkesedés, amit Kelemen László öntött szívükbe. Közönségük pedig éppen nem volt s nem is tudták, ki jár majd kívülük a magyar színházba, csak a közép és alsó néposztályra számítottak, mert itt volt elrejtve az a csekélyszámú magyar, akiről a HT azt írta, hogy számbelileg Pesten nem többek, mint akár a rácok, vagy görögök.

E nehézségekhez számíthatjuk azt is, hogy a testvérvárosok közül Buda a hivatalnoki karral teljesen német, Pest pedig csak kis részben magyar, még a tanácsnokok közül is sokan nem tudtak magyarul. Az egy nyugvópont Pest vm., ahol minden tisztviselő magyarul beszél, ahol nem másodrendű a magyar nemzeti kérdés és ahol még élt a keserűség II. József rendeletei folytán. Kelemen László észrevette, hogy a német Buda és a lassan magyarosodó Pest mellett, a HT germánizáló hajlandóságával szemben csak a magyar Pest vm. és ennek közvetítésével a többi megyék lesznek azok, akik működésüket támogatni fogják.

A két városi kőszínház jogos szerződéssel német kézben volt az összes színházi felszereléssel együtt és távoli remény sem volt arra, hogy mindez a kezükbe kerüljön, — kénytelenek voltak tehát a német színházbérlő jogát megtámadni. E lépéssel kezdődött a harc, melyben a magyar színészet lépésről lépésre haladva harcolta ki a nemzet jogát, az idegen kulturával szemben.

Az első társulat 1790. szeptember 21. és 25. között alakszzerűen és véglegesen megalakult. Tagjai csekély kivétellel nemes emberek, akik között talán egy sem volt, aki legalább három (magyar, német és latin) nyelvet nem tudott. Meglett férfiak voltak első színészeink, akik más mesterségekben is kitanultak, Kelemen László, Nemes András, Szomor Máté ügyvédek voltak, Ungvári János mérnök, Sehy Ferenc tanító, Pataki Benedek református pap.

A hölgytagok műveltsége már nem volt ilyen egyöntetű és magas színvonalú. Moór Anna irodalmi jártasságát igazolja, hogy Dugonics András több színdarabját alkalmazta színpadra, de Termetzky Franciska még írni sem tudott, nyugtáit keresztvonással igazolta és csak férjhezmenetele után tanulta meg a betűvetés mesterségét, amikor már nyomtatott betűkkel rajzolta aláírását.

A társulati névsor így alakult:

Bagoly Antal, Baranyi Balázs, Fülöp István, Horváth János, Jakab Mihály, Kelemen László, Kőrö Zsigmond, Láng János, Matyók Mihály, Nemes András, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Pethő Ádám, Popovits András, Ráth Pál, Rózsa Márton, Sehy Ferenc, Soós Márton, Szomor Máté, Ungvári János. A hölgyek: Moór Anna, Nagy Erzsébet, Nagy Mária, Termetzky Franciska.

Kazinczy Ferenc, aki az első napokban a társulat mellett volt, a hivatalos megalakulás után sem vonta meg jóindulatát. Végig kilincselte a hatóságokat, érvelt, kért, könyörgött, — de hiába, játékedélyt még sem tudott szerezni, ebbe beleunt és visszavonult. Visszalépése után a társulat úgy határozott, hogy a színháztulajdonos Pest várostól kér játékedélyt. Sietni kellett képességeik bemutatásával, mert már hire járt, hogy az országgyűlés Pozsonyba költözködik, nem akarták, hogy a karok és rendek magyar előadás megtekintése nélkül távozzanak el. Október 4-én kérvényt nyújtottak be a városhoz és azért esedeztek, hogy mikor a német társulat Budán játszik ők Pesten tarthassanak előadást. A tanács október 10-én foglalkozott az ügygel, s nyomban kiküldött két tanácsnokot, értekezni a városi színházak bérlőjével Unwerth Emanuel gróffal.

A játékedély iránti kérelmét a HT október 7-én felterjesztette a Cancelláriához. Ennek dacára bizalmatlan szemmel nézték a HT működését és további munkaprogramjuk maradt a várostól szerezni meg a szükséges engedélyt, mert teljes joggal attól féltek, hogy a bécsi udvari Cancellária elodázza kérelmüket. Október 13-án társulati ülést tartottak, melyen elsőizben merült fel a terv, hogy a két városi közsínház mellőzésével béreljék ki a fából épült budai, Raischl-féle színházat. A gyűlés Fülöp Istvánt, Kelemen Lászlót és Ráth Pált küldte ki, hogy e tervüket tárgyalják le a budai tanáccsal, — ez azonban nem tudott intézkedni, mert ez csak a várszínházat adhatta bérbe, hanem azt ajánlotta, hogy forduljanak a bérletügyben Raischl Ferenc budai ácsmesterhez, a színház tulajdonosához. Lassankint kibontakozott a jogi helyzet, hogy míg a játékok tartására hatósági engedély szükséges, addig a játszóhely miatt a tulajdonossal, vagy bérlővel kell megegyezni.

Kelemen László figyelmét nem kerülték el a politikai események, az országgyűlés kedvező hangulata a magyar nyelv-kérdésekben és visszaemlékezve Pest városánál töltött juratusi idejére, eszébe jutottak azok az ügyek, amelyek ha a városnál

megakadtak, a megye azokat elővétette, megérlelődött benne az új terv, hogy a gyorsítás érdekében Pest vm. támogatását fogja kérni. Pest város látta a HT halasztgatásait és lojalisnak akart felfelé mutatkozni, ő maga is elősegítette a halogatást; a vm. azonban, mint a kormányzás ellenőre kész volt síkra szállni minden nemzeti ügy érdekében. Úgy látszott, hogy ha a megye latbaveti tekintélyét és akaratát nyilvánítja, be kellett következni valamelyes kedvező eredménynek. Október 15-én Pest vm.-hez fordultak, ahol nemcsak kedvezően fogadták a kérelmet, hanem szívesen pártfogásukba vették a társulatot, már csak azért is, mert ez nem tetszett a HT-nak. A társulat e kérvényben beterjesztette megalakulását, elpanaszolta, hogy míg az elszaporodott német társulatok csaknem minden népesebb magyar városban otthont találnak, ők még a haza fővárosában sem juthatnak nyilvánosság elé, pedig már annyira elkészültek, hogy bármely időben, amikor helyet kapnak, készek előadásukat bemutatni. Kérelmük az volt: a vm. irjon fel érdekükben a HT-hoz, hogy az adjon nekik engedélyt az országban mindenütt játszani és játékszíneket felállítani. E kérvényt aláírták a régebbi és újabb tagok, — valamint az első mozgalmakban harcoló Pethő Ádám. Nem írták alá a kérvényt a hölgytagok és Ungvári János.

Pest vm. rendei október 16-án, zárt ülésben olvasták fel a kérelmet és elhatározták, hogy felírnak a HT-hoz, a feliratot nyomban megfogalmazták és továbbították is. Ebben erélyesen kijelentik, hogy a színészek szándéka az ország legtöbb városának óhajlásával találkozik és ezért el is várják, hogy ha eddig külföldi kalandorok zsebébe is vándorolt a színházak haszna, — most teljesüljenek a hazai nyelven szólaló actorok kívánságai.

Amíg Pesten e harcok folytak, Zichy Károly gróf magán-uton való intézkedésére Majláth Pál gróf cancelláriai személynök kezébe vette a HT által október 7-én felterjesztett engedélyokirat iránti társulati kérelmet és 13-án megengedte, hogy a társulat Budán és Pesten magyar színelőadásokat tartson, mivel azonban a már bérbeadott városi színházak felett intézkedni nem jogosult, ajánlotta, hogy egyezzenek meg a német színházak igazgatójával. Ezzel elveszett az a reményük, hogy a HT útján jussanak színházhoz, kénytelenek voltak az engedélyben jelölt módhoz folyamodni.

Az országgyűlés elköltözésének napja mindinkább közeledett és most ismét Kelemen László ügyességére volt bízva a kérdés gyors megoldása. Október 16-án felkereste Unwerth grófot és azokra a napokra kérte el a színházait, amikor a németek nem játszanak. A gróf azonban konokul megmaradt eddigi álláspontja

mellett, egy estére sem volt hajlandó színházait átengedni. A társulat gyűlést tartott, megvitatták a helyzetet, elhatározták az újabb alkudozást, de hogy ennek nagyobb sulya legyen újabb bizottságot küldtek ki, melynek tagjai lettek: Fülöp István és Kelemen László. Azt az utasítást adták, hogy vegyék fel a tárgyalások elejtett fonalát. Szegények három ízben is jelentkeztek a grófnál kihallgatásra, de az, nehogy engedni legyen kénytelen maga elé sem engedte a megbízottakat. Kelemen László e magatartás folytán elhatározta, hogy a társulat ügyét az országgyűlés elé viszi. Helyzetük siralmas volt, most már látták, hogy a főnemes bérlővel szemben csak egy magyar mágnáspártfogó tud eredményre vezető eréllyel fellépni, s felkérték Kazinczy Ferencet, hogy nyerje meg ügyüknek főúri barátját, Ráday Pál grófot. A közbenjárás sikerült, Ráday vállalta a patronusságot, de csak azzal a feltétellel, hogy Kazinczy Ferenc támogatni fogja. Ráday úgy találta, hogy gyors eredményt csak akkor ér el, ha a politikai életben is befolyásos urak segítségével kezdi meg Unwerth gróffal tárgyalásait. Orczy László bárót, majd ennek közvetítésével Zichy Károly grófot megnyerte a magyar színészet ügyének és most együttesen keresték fel Unwerth grófot, aki a tárgyalások alatt rideg álláspontjából engedett és hozzájárult feltételeinek elfogadása esetén a magyar színielőadások tartásához.

Az ügyben eljáró főurak az első sikerrel megelégedtek, a részleteket nem tárgyalták meg és ismét a két színészmegbízott került előtérbe. Az idő már annyira előrehaladt és a bemutatkozás iránti vágy már oly nagy volt, hogy minden meggondolás nélkül azonnal elfogadtak minden súlyos feltételt. Október 18-án jött létre a megegyezés, melyben a gróf hat előadást engedélyezett, a hétfői napokon Budára, szerdai napokon Pestre és kikötötte magának kárpótlásul a bérleti bevételeket. Szegény magyar színészek, nem gondoltak akkor arra, hogy az élelmes német bérlő leföli jövedelmüket, azt sem tudták mi az az abonentnek nevezett bérlet, ők csak játszani akartak, képességeiket bemutatni. Egy hétre már ki is tüzték az első előadás napját.

Nem ment azonban minden olyan simán, mint ahogy azt gondolták. Az előadás előtti napon, október 24-én, amikor már falragaszokon hirdették az előadást, Ráday Pál gróf, aki néhány napig vidéken tartózkodott, visszaérkezése után felkereste a próbát tartó színészeket és a lelkesült hangulatú színészekről értesült Unwerth gróf mohóságáról. A próbateremben megjelent a bérleti jövedelem után érdeklődő Unwerth gróf is, akivel mikor szembekerült, szemére lobbantotta a magyar színészek

jövedelmét csökkentő kufárkodását. Unwerth műharagot tettett, érzékenységet színlelt és hirtelen felháborodásában visszavonta a már megadott játékedélyt. A társulat megijedt, úgy látták, hogy a helyzet felborult és az idegessé vált hangulatban az a csoda, hogy mégis a helyükön maradtak. Kelemen László nyomban intézkedett, Pest város tanácsához fordult, ez meg Tuschl Sebestyén, a főbérlő útján gyakorolt nyomást Unwerth grófra. Ráday Pál gróf pedig, aki nem akarta, hogy az ő balsikerű jószándéka döntse halomra a színészek reményét, Orczy László bárót kérte fel további közbenjárásra, aki Zichy Károly gróffal még egyszer felkereste Unwerth gróft, akinek a tekintélyes pártfogókkal szemben egyszerre elsímult műharagja s nagy kegyesen hozzájárult az első két előadás megtartásához.

Ennyi szenvedésteli küzdelem, igaztalanság, méltánytalanság és kíméletlen üzleti érdekekkel folytatott harc után tartották meg színészeink az első magyar színházi előadást.

1790. október.

25. *Igazházi, vagy a polgármester, vj. 3. i. Brühl f. Simai Kristóf.*

27. *Igazházi.*

Az első előadást Budán a várszínházban, a másodikat Pesten a Rondellában ⁽⁸⁾ tartották, mindkettőt óriási sikerrel, hangos tetszésnyilvánítás mellett. Az első előadás latin kritikája megemlékezik arról is, hogy a felvonásközökben a nógrádi cigányzenekar, (amelyet valószínűleg az országgyűlésre érkezett követek hoztak fel), magyar dalokat muzsikált. A Bécsi Magyar Kurir (1791. 208 o.) beszámolójában megemlékezik az eddigi előadások akadályozóiról is, mely „némelyeknek pénzéhezés és minden igyekezetnek méh teje (métélye), az a legalacsonyabb indulat, az irigység vetett gátat, mely annyival nemtelenebb alacsonyosság, mennél illetlenebb egy jó Hazafinak a királyi parancsolatokkal ily vakmerő bátorsággal ellenkezni.“ A tudósítás meleg szavakkal dicsőíti a patrónust Ráday Pál gróft. „Míg a hazájuk szolgálatára magukat elszánt személyek (t. i. a színészek) egészen el nem csüggednek, szenvedik a szükségét és az ezzel járó egyéb alkalmatlanságokat, egy nagyra született ifjúnak gazdálkodó segedelme által. Kárára, még pedig egy szélesen kiterjedt nemes nemzetnek örökös kárára fog lenni, ha e társaság több hónapokig is szenvedni kényszerítettven és végre a nevezett ifjú Maecenástól is elhagyattatván szándékát egészen letenni kénytelen lesz. Hát nincsenek-e magyar Mae-cenások többen egynél?! Nincsenek-e több ily magyar méltó-

ságaink, kik nemzetüknek előmenetelét szívükön viselvén a jó, hasznos, de érték nélkül való segítséget kereső igyekezetet értékkel és tanáccsal segíteni kívánnák?“ Bizony nem volt. Ráday volt az első és utolsó Maecenás intendánsa e társulatnak, Podmaniczky József báró már csak hivatalból vállalta e tisztséget.

(Az első előadások közlésével kapcsolatban megemlítjük, hogy a színdarabok teljes címét, műfaját, felvonások számát, a szerzők és fordítók nevét csak az első előadások alkalmával tüntetjük fel.)

8. A pesti rondella. 1790. (A pesti fazekasok céhlevelén látható kép után. Rexa Vera Mária ceruzarajza.)

Az első előadáshoz csatlakozik az a kérdés, mi indíthatta a színészeket arra, hogy eredeti tervüktől eltérően ne a Kazinczy-féle fordításban megjelent Hamletet, hanem az Igazházit adják elő. A kérdésre igen egyszerű a felelet, ha ismerjük Hamletet, mely gyakorlott színészek képességeit is próbára teszi. Az első olvasópróbák már meggyőzhették a színészeket arról, hogy vállalkozásuk kudarccal végződne. Sem ők nem lettek volna képesek e nehéz szövegű tragédiát interpretálni, sem a színpad

nem lett volna képes az előadásban kellő felszereléssel részt venni. Hamlet még a későbbi években is oly nehéz dió maradt, melynek feltöresére nem mertek vállalkozni. Amikor már a Jelentésre gyülekezni kezdtek a színészek, a Kassán májusban könyvalakban megjelent Simai Kristóf kegyes oktató pap Igazházija megérkezett Strohmayr könyvesboltjába és az első átolvasásra szembe ötlött, hogy ezzel inkább aratnak sikert, mint a Hamlet előadásával. Más alkalmas magyar mű nem állott rendelkezésükre, a Filozofus is már a nehezebb darabok közé tartozott és így nem is érheti első színészeinket a szemrehányás, amiért nem eredeti magyar művel kezdték meg működésüket.

Egyetlen kútforrásunk sem emlékezik meg arról, hogy az első két előadás után tovább játszottak volna. A színészettörténet írói óvatosan kikerülik e kényes kérdést, míg többen tévesen azt állítják, hogy színészeink az országgyűléssel együtt Pozsonyba vonultak és ott folytatták játékaikat. Azonban a Bécsi Magyar Kurirnak előbb idézett helye, mely arról kesereg, hogy ha a társaság több hónapig is szenvedni kényszerítették, valamint Soós Mártonnak 1791. október 5-én Aranka Györgyhöz intézett (Reform, 1871. 66.) leveléből bizonyossá válik, hogy az első két előadás után többet nem játszottak. Ebből pedig az az okszerű következtetés vonható le, hogy Unwerth gróf az október 24-iki összecsapás után úgy módosította az eredeti megállapodást, hogy a 6 előadást kettőre szállította le.

Nem céлом az első előadás jelentőségét méltatni, követni kell a rohanó eseményeket. Az első siker után újabb bonyodalmak keletkeztek. Kelemen László a Jelentésben már megemlékezett a vidéki színjátszásról, most alapos megfontolás után azt meg is akarta valósítani. A budai országgyűlés október 27. és 28-án Pozsonyba költözött és ha színészeink követni tudják ide a rendeket, a következő négy havi ülésszak jobban biztosította volna állandósulásukat, mint a fővárosi tengődés. A magyar társulat sikerei miatt bizonyos volt, hogy a jövedelmeire és társulatának jövőjére féltékeny Unwerth, újabb engedélyt nem ad, vagy elháríthatatlan akadályokat gördít ennek lehetősége elé. Kelemen a vidéki tervnek megnyerte Ráday Pált is, akivel a társulat ülésének határozatából október 30-án Pozsonyba indult, hogy a Koronázó országgyűlés rendeitől támogatást nyerjen zsenge vállalkozásukhoz és tudják meg azt, mily módon folytathatnák előadásaikat Pozsonyban.

Mialatt Kelemen és Ráday gróf Pozsonyban tartózkodtak, a Pesten maradt társulat Kazinczy Ferenc irányítása mellett

iparkodott tiszavirágéletét meghoszabbítani.⁽⁹⁾ Elhatározták, hogy Unwerth grófnak a bérleti jövedelem helyett teljes bevételük felét is átengedik, csak adjon helyet előadásaikhoz. Tél volt, a két kőszínház a gróftól illette, a budai Raischl-féle faszínházban, még ha ennek bérletét meg is szerzik, előadásokat a hideg miatt tartani nem lehetett volna. Minden áron folytatni akarták az előadásokat, de Unwerth hallani sem akart magyar teatrumról. A november 3-án nála járt színészeket másnapra magához rendelte, de tanácsosabbnak látta, ha szóba sem áll velük s a kiküldötteket a Pozsonyba utazott gróf helyett zárt ajtó várta. Unwerth úgy látszik attól is félt, hogy Kelemenék eredményt érnek el a pozsonyi diétán, azon mesterkedett, hogy elvágja a

9. Kazinczy Ferenc arcképe.

magyar színészetnek nyugat felé vezető útját, mert ha sem a fővárosban, sem a koronázó városban nem játszhatnak a magyar színészek, úgy is elszélednek és akkor elmúlik a veszedelem a német színészet feje fölül. Kazinczy Ferenc úgy látszik a sikertelenségtől ismét elkedvetlenedett, mert helyette az intézkedést egy lelkes színészbarát pesti ügyvéd, Kovách János veszi át.

A hivatalos gépezet is megmozdult ez alatt, november

5-én a HT végre válaszol Pest vm. október 16-iki felterjesztésére és leiratában szigorúan az engedélylevélhez igazodik, — az országgyűlés hatása alatt ugyan elismeri a magyar színészet szükséges voltát, de ismét csak a bérlővel való megegyezést ajánlja figyelmükbe. Az átírat egy fontos megállapítást is tesz, amivel a pártfogás színlelése alatt biztosítja magának a társulat sorsába való beavatkozás jogát oly módon, hogy ha netalán hamis akadályokat gördítenének eléjük, joguk van a HT-hoz folyamodni. Pest vm. sietős örömmel közölte a leíratot november 11-én Pest és Buda tanácsaival s nem mulasztotta el az alkalmat,

hogy ismételten pártfogásukba ajánlja a magyar játszótársaság sorsát, — a tanácsok azonban ad acta tették az iratot.

A távollévő Kelemen és Ráday gróf miatt fej nélkül maradt társulat most ismét gyűlést tartott. Eszükbe jutott Kelemen László, aki bízott a megyei pártfogásban. Hitüket csak megerősítette Kovách János és azt határozták, hogy Pest vm. által befolyásolják a színházbérlő grófot. November 16-án adták át a Kovách János által szerkesztett elkeseredett hangú, de szabatosan fogalmazott kérést, melyben felpanaszolják, hogy Unwerth grófnak a már felajánlott fél haszon sem elég, azért nem ad további játékhelyet. Kérték, eszeljen ki a vm. valami célravezető módot arra, miként játszhatnának ők is meg a német színészek is Budán és Pesten. Sajnos, akik a társulat ügyeit eddig a megyénél támogatták, most Pozsonyban voltak és így a kérvényre csak semleges határozat következett, amelyben arra útasítják őket, hogy forduljanak közvetlenül a városi hatóságokhoz.

Kelemen László és Ráday Pál gróf Pozsonyban újabb befolyásos összeköttetéseket kerestek. November 11-én érkezett ide a király fényes udvarával, másnap már személyesen megnyitotta az országgyűlést, mely a király öccsét Sándor Lipót főherceget választotta meg egyhangúlag nádorrá, — s 15-én megkoronázta II. Lipótot. Nem tudjuk biztosan, de valószínű, hogy Kelemen László informálódott az iránt, hogy tarthatnak-e Pozsonyban magyar előadásokat, a társulat azonban Pesten maradt, ami az eljárás eredménytelenségét mutatja. A sikertelenségnek több oka is lehet, így az Unwerth-féle mesterkedések, vagy a lojálisok táborába sodródott követek hangulatváltozása, vagy a német színigazgató ellenszegülése. A koronázó országgyűlés kevés izgalommal folytatta tárgyalásait és a legkevesebb eredményt a magyar nyelv körül érte el. Az udvar elhintette az opportunitás magvait, azt a hírt terjesztették, hogy az új nádor személye elleni támadásnak tekintené azt a nyelvi törvényt, — amely hivatalos nyelvül a magyart akarja tenni, mert ő magyarul nem tudott és így a magyar nyelvnek csak az iskolákban való tanításáról törvénykeztek a rendek.

A koronázás után, november 17-én Kelemen László a király elé juttatta a társulat felségfolyamodványát. (Ha audiencián volt, akkor ott adta át a kérvényt.) Ebben ismét privilégiumos engedélyért könyörögtek, alapos indokolással, eddigi sikereikkel, azzal, hogy más darabot úgy sem adnak elő csak amit a HT alkalmasnak tart, — a csak magyarul beszélőknek akarnak erkölcsjavító előadásokat tartani. Hivatkoztak arra is, hogy a nyelv a nyilvános élő beszéddel csíszolódik és

hogy a privilégium elnyerése esetén nem lennének a közönség terhére, mert akkor a hazának nem kell gondoskodni más magyar játszótársaság fenntartásáról. Hasonló kérelmet terjesztett Kelemen László a diétához is, amit úgy intézhettek el, hogy utaltak a már megadott engedélyre, amelyen túlmenni nem akartak. Míg egyelőre a felségfolyamodvány eredménytelen maradt, a rendekkel való érintkezés megteremtette e jövőbeni összeköttetést, amelyet a következő időkben sikeresen használt fel Kelemen László. November végén tért vissza Pestre és a 30-án tartott társulati gyűlésen számolt be működéséről. Ekkor értesült azokról az eseményekről, amelyek távollétében történtek. Elhatározták, hogy a küzdelmet nem adják fel és az ügyek vezetésére újabb bizottságot választottak, melynek tagjai lettek Kelemen László, Rózsa Márton és Ungvári János. Kívánságuk volt Unwerth gróffal a következő feltételekben megegyezni: kapják meg azokat a napokat, amelyeken a német színészek nem játszanak, — kárpótlásul egy évre a színházhasználatért 600 forintot fizetnek, — minden hónapban a két városban egy-egy vasárnapot kérnek — és függetlenek maradnak a német igazgatótól. E kérelmet Buda városa elé is terjesztették, de az ridegen elzárkózott attól, hogy érdekükben közbenjárjon. Unwerth pedig, aki ismételten nem fogadta a színészbizottságot, kereken kijelentette, hogy semmiféle alkura nem hajlandó.

A társulat szorgos sürgetésére Pest vm. november 30-án közölte a HT-nak Pozsonyban, november 5-én kelt határozatát Pest és Buda tanácsaival s felkérte őket, hogy akadályok esetén a méltányosság és jogosság szempontjából fordítsák figyelmüket azok elhárítására. Pest város csak december 10-én közölte ezt Unwerth gróffal és utasította, hogy lépjen tűrhető alkura a magyar színészekkel.

Ezekkel az eseményekkel végződik a magyar játszótársaság történetének első periodusa. A színészek teljes bizonytalansággal tekintettek a jövőbe, — bár bemutatkozásuk várakozáson felül jól sikerült, mégis bele kerültek egy olyan kátyúba, mely több mint egy évig fogva tartotta Thália kordéjának kerekeit. A második periodus azzal telik el, hogy a magyar kultúra formális pört folytat a német színházbérlővel, s a pörnek végén legalább néhány csendesebb év is következik, melyekben nemcsak létük állandósításával és megszilárdításával, hanem képességeik fejlesztésén is szorgoskodhattak.

II. periodus.

Pör a németekkel. — Meghatalmazzák Kovách János ügyvédet. — Unwerth és Tuschl egymásra hárítják a felelősséget. — 1791. — Kelemen László vidékre gravitál. — Ráday Pál gróf elhagyja a színészeket. — Az első színügyi bizottság. — Unwerth gróf sértegetést vet és gorombaságot arat. — Podmaniczky József báró. — Az engedélylevel. — Lapszemle. — Széchenyi Ferenc gróf. — A pör egyezséggel végződik.

A magyar és német kultúra közötti igazi harc a magyar színészet első néhány hónapja után kezdődött. A színjátszó társaság formálisan pörbeszált Unwerth gróffal és hogy a mai jogi viszonyok szerint jobban megérthessük, ez jogpör, megállapítási pör volt, mely egyrészt azt célozta, hogy Pest és Buda városnak Unwerth gróffal kötött szerződését érvénytelennek nyilvánítsák, másrészt a hazafiúi erkölcsök szempontjából adják meg a jogot a magyar előadások tartására. E per hatósága a HT, felperesei a Magyar Játszótársaság, alperes Unwerth Emanuel gróf. Említettem már a magyar színészettel fellépő jogbizonytalanságot, amely most addig fajult, hogy a perbe beleszólt nemcsak a két testvérváros hatósága, hanem mint pártfogóvéleményező, a szintén ítélkezési joggal felruházott Pest vm. is.

December 8-án társulati ülést tartottak színészeink, melyen elhatározták, hogy jogaikat perrel harcolják ki, s egy, az ügyek vezetésére alkalmas bizottságot szerveztek, melynek tagjai Kelemen László vezetésél Ráth Pál, Rózsa Márton és Ungvári János voltak. A társulati ülés felkészült a perre és a tagokat pénzzel is segélyező Kovách János pesti ügyvédet bizta meg a latinul kiállított, december 9-én kelt ügyvédi meghatalmazással, melyet aláírtak: Baranyi Balázs, Fülöp István, Horváth János, Matyók Mihály, Nemes András, Pesthy László, Popovits András és Soós Márton. (A meghatalmazás szövege szerint Kovách Jánoson kívül Kelemen, Ráth, Rózsa és Ungvári voltak a megbízottak.)

Kovách János ügyvéd a per vitelét a nemzeti célra való tekintettel díjtalanul vállalta és mivel Pest tanácsa, legújabb határozatát már vele is közölte, nyomban munkához fogott és még aznap beadta keresetlevelét Pest városához. A kereseti kérelem arra irányult, hogy a város idézze maga elé a német színházbérlőt, vagy pedig a tárgyalásokra küldjön ki egy olyan tanácstagot, aki nemcsak németül, hanem magyarul is tud. Ezt a keresetet a tanács a HT határozatára hozott végzésével együtt december 10-én közölte Unwerth gróffal és figyelmeztette, hogy iparkodjon a magyar társulattal elfogadható megállapodásra jutni, ami ha nem sikerülne, terjessze be észrevételeit.

A jól informált Unwerth ezalatt megtudta a HT-nál, hogy a II. Lipót elé terjesztett privilégium iránti folyamodványt december 13-án a Cancellária véleményadás végett leküldte, minden befolyását latbavetette, hogy az ügyet halogassák és 40 nap előtt nem is intézték el a leiratot, akkor is az ő szájaize szerint. Hatalmas pártfogóiban bizva, azt hitte, a városnál is minden kedve szerint fog történni. Pörének vezetésével szintén ügyvédet bízott meg, aki a mai pörrendi fogalmak szerint működését december 16-án pörgátló kifogás emelésével kezdte. Előadta, hogy Unwerthet nem lehet pörölni, mert csak albérlő, forduljanak keresetükkel a főbérlő, Tuschl Sebestyén ellen. Pest város ennek folytán december 17-én elrendelte a keresetlevélnek Tuschl kezeihez való kézbesítését is, mire egy kézbesítési bonyodalom kezdődött, de végre 24-én sikerült a pörlevelet Tuschl Sebestyénnek átadni. Ez 27-én terjesztette be ellenvéleményét, melyben arra hivatkozott, hogy a bérleti időre eső jogát a HT jóváhagyásával Unwerth grófra ruházta s ezért óvni akarja a grófot a károsodástól, — egyébként is a gróf nélkül az ügyben határozni mit sem lehet.

1791.

Január 10-én Kovách János látva, hogy az ügy nem mozdul, ismét felkérte a pesti tanácsot, hogy Unwerthet végső feleletre kényszerítsék. A tanács e kéréssel zsákuccába került, Unwerth a feleletet elhárította magától, Tuschl pedig kitért előle. Mégis kikézbesítették Unwerthnek Tuschl és Kovách beadványait, s a gróf még aznap kelt, ingerülthangú beadványban közölte észrevételeit, főleg azt kívánta, hogy kártalanítsák, vagy pedig építsenek a magyar társaságnak új színházat.

A társulat úgy látta, hogy Pest város tanácsa nem mer érdekükben az ügy erősebb és gyorsabb lebonyolításához fogni, más hatósági támogatást kerestek és még aznap Pest vm.-nél is előterjesztették és megismételték keresetüket. Azonban Pest vm. nehogy a város érzékenységet bántsa, az ügy jelen állapotában nem kívánt az ügybe avatkozni és ad acta tette a keresetlevelet. (Kovách Jánosnak Unwerth beadványára adott erélyeshangú válaszát Endrődy János könyvében a cenzor, közölni megtiltotta.)

A társulat állapotta s sok huzavonával válságosra fordult, csak Kelemen László tartotta a tagokban a lelket. A megalakulás percétől az volt a terve, hogy ne csak a fővárosban, hanem a vidéken is dolgozzanak. Sok hívet szerzett tervének a társulat kebelében, melyet a január 10-én tartott társulati ülésen elő is terjesztett. Vele szemben Ráday Pál gróf azt javasolta, maradjanak Pesten, mert így hatásosabban harcolhatnak ügyükért, mint a harc színhelyét (vagy az egykorú kifejezés szerint a tsata piatzát) elhagyva. Ráday gróf javaslatát támogatták Szomor Máté és Ungvári János is, Kelemen László pedig nem akarta, hogy elvi ellentétek válasszák el pályatársaitól, inkább visszavonta indítványát, mire elhatározták, hogy Pesten maradnak és megalkotják a játszószín törvényeit. Ezt az akkor teljesen hiába való munkát el is végezték, egyenkint alá is írták, de a megindult bomlási folyamatot ez sem tudta megállítani. A társulat hamarosan belátta, hogy Kelemen terve volt a helyes, szemrehányásokkal fordultak annak elgáncsolói ellen, miért is Szomor Máté és Ungvári János végleg megváltak a társulattól, Ráday Pál gróf pedig azon okkal, hogy a hozott színházi törvényekkel nincs megelégedve, elhagyta a társulatot. A színészek közül többen ideiglenesen más foglalkozást kerestek, de megbízták Kelemen Lászlót, hogy ha ügyük jóra fordul, értesítse őket, mire visszatérnek. A társulati ülésnek még egy fontos tárgya volt, a pör. Megvitatták Kovách Jánossal, az Unwerth január 10-iki észrevételének válaszát. Ezt be is nyújtották a városnál, úgy látszik valahonnan biztatást kaphattak és reményük volt a megegyezésre, mert 13 pontban felsorolták egyezségi feltételeiket. 28-án terjesztette elő Kovách János a replikát, melynek hangja nyugodt, komoly, de erélyes és különösen azt emeli ki, hogy a színházat sem a bérlő, sem a német színtársulat nem építette, s ezért abból a magyar színészeket jogosan kizárni nem lehet.

Pest város tanácsa közben, január 22-én két magyarul is beszélő tanácstagját Kögl Józsefet és Doloviczeny Sándort

küldötte ki, hogy Unwerth grófot újabb alkura szólítsák fel. Eljárásuk azonban sikertelen volt. Ezt 29-én be jelentették a városnál és egyben reprodukálták Unwerth okfejtéseit. A tanács most újra utasította kiküldötteit, hogy tovább is kísérik figyelemmel a magyar társaság ügyeit és Unwerth gróffal tárgyaljanak. E két tanácsnok delegálásával született meg az első magyar színügyi bizottság, mint informatív, véleményező testület. A HT végre belátta, hogy szint kell vallania és 31-én elintézték a Cancellária leiratát (1790. december 13-ról.) Nem tartották szükségesnek azt, hogy e társulat a magyar előadások tartására privilégiumot nyerjen és nyilván Unwerth befolyására megrögzítették azon véleményüket, hogy ha olyan helyen játszanának, ahol a színházat már német igazgatók bérelték ki, előbb állapodjanak meg ezekkel.

Unwerth a HT határozatából ügyének kedvező állását látta és ezen felbuzdulva a január 27-iki replikára február 4-én terjesztette elő a maga válaszát és minősíthetetlen durvasággal támadta a magyar színészeket, egyben becsmérelte a magyar nemzetet is, — hite szerint fölényes és pöffeszkedő stílusa a HT kedve szerint volt, — esztelenségnek és vakmerőségnek bélyegezte a magyar társulat szerződés megsemmisítésére irányuló kérelmét. Az írásban lefektetett sértegetések mellé került Kögl és Doloviczeny február 9-iki jelentése is, Unwerth grófnak a magyar társulat elleni kegyetlen eljárásáról. A tanács azonnal letárgyalta a jelentést, megborzadt a reménytelen jövőtől, a felelőséget el akarta hárítani és 11-én az összes lemasolt ügdarabokat vélemény nyilvánítás nélkül felterjesztette a HT-hoz. Egyben megróttá Unwerth sértő hangú fellépését, magyargyalázását — és bejelentette a társulat bomlását.

Az események Kazinczy Ferencet ismét az ügyek élére sodorták, a színészek kérésére érvényesítette szabadkőműves összeköttetéseit és a vele testvér, színészetet kedvelő, mesteri módon zongorázó Podmaniczky József báró HT tanácsost felkérte a színészet ügyének szanálására. Podmaniczky a megbeszélések során a felsőbbség engedelmével vállalta az inténdánsságot, s megbízást kapott a HT-től, hogy a magyar társulat és Unwerth között egyezséget hozzon létre.

Február 23-ra készült el Kovách János pörbeli újabb replikája. Unwerth szennyelkedésére nemes haraggal és komoly jogi érvekkel válaszol, szétmorzsolja a gróf minden állítását és eddigi rezerváltságából kilépve, már nem könyörög, hanem követel és a legszebb jogászai fejtegetéssel indokolja, hogy a Pestváros és Unwerth közötti szerződést meg kell semmisíteni,

mert a gróf se nem adófizető, sem polgár, sem nemes, sem indigena, hanem külföldi, akivel az 1630. évi XXX. t.-c., az 1715. évi XXIII. t.-c., az 1725. évi IV. t.-c. és Albert király decretumainak 9-iki artikulusa szerint törvényes alapon szerződéses viszonyba nem kerülhettek. Arra hivatkozik, hogy Pest város elfogadta az általuk előterjesztett 13 pontos egyezségi ajánlatot, amelyet ők továbbra is fenntartanak. — Minthogy az alapiratokat a város ekkor már a HT-nak felterjesztette, e replikát nem akarta külön felterjeszteni, de Kovách János egy másolatot eljuttatott a HT-hoz és egyet Pest vm-nek is.

Podmaniczky látva a késhegyig menő élethalálharcot, megkezdte tárgyalásait Unwerth gróffal, akit a 13 pontos egyezségi ajánlat nem elégített ki, felszólította tehát a társulatot hogy újabb egyezségi tervezetet terjesszenek hozzá. E felhívásnak február végén eleget is tettek s külön ajánlatot adtak Pestre is és Budára is. Mig Budán a Raischl-féle színikört kívánták, úgy, hogy azt vegye meg Buda város és alakítsa át télen is használható színházzá, — Pestre vonatkozólag azt kívánták, hogy a város egy tágas, nyílt helyen új színházat építsen részükre, melyért évi 350 frt bért fizetnek, vagyis amennyit Tuschl Sebestyén fizet bér fejében a jól felszerelt színházakért. Semmi esetre sem akartak a németekkel működni, tudni sem akartak róluk. Ez, Kelemen László szelleme, aki később is mindig elkeseredetten harcolt a német összeköttetés ellen. Március 4-én e beadvány folytán a HT leirt Pest város tanácsához, hogy keressenek egy olyan alkalmas épületet, melyben a magyar színészek előadásokat tarthatnak. Erre a város ismét kiküldte Kögl és Doloviczenyt, hogy a társulattal és Unwerth gróffal folytassák tárgyalásaikat az új irányban. Ez az intézkedés nem fedte a HT leíratát, ma már nem tudjuk, szándékos, vagy véletlen volt-e a félreértés, azt sem tudjuk, hogy a tanács, vagy a színügyi bizottság közül melyik nem értette a leíratot, de az sem lehetetlen, hogy a társulat a HT elé terjesztett kérelmével szembehelyezkedve ismét a már meglevő színházak valamelyikét kívánta. Csak az eredményt ismerjük a delegáltak jelentéséből, mely szerint a megegyezés újra nem sikerült, sőt az egyenesen lehetetlennek látszott a jövőben is.

A Cancelláriától március 5-én érkezett le, a voltaképpen még 1790. november 8-ról keltezett játékengedély, mely megengedte, hogy mindenütt az országban előadásokat tartsanak, de a HT, bár módjában lett volna ennek azonnali kikézbésítése, azt távolabbi időre halasztotta. Március 13-án már a pozsonyi országgyűlés feloszlott, s a reménye is elmúlt annak, hogy a

rendek a színészet ügyében tárgyaljanak és a megállapítható sérelmeken enyhítsenek. Ettől az országgyűléstől sokat már nem remélhettek amúgy sem és ha Kelemen László felmondta volna a szolgálatot, a magyar kultúra mérhetetlen veszteségére talán csak évek múlva került volna a társulat abba a helyzetbe, hogy a fővárosi színpadon előadásokat tartson. Április 1-én a HT megsokalva az ügyek elhúzását, a hozzá március 5-én érkezett engedélylevelet kézbesítés végett kiadta a pesti tanácsnak, mely április 19-én elrendelte azt a magyar társulatnak és mihez tartás végett a bérlőnek is kikézbesíteni. Ugyanekkor Pest vm. felbuzdulva a játékgengedély kiadásán, feliratot intéz a HT-hoz és annak további pártfogásába ajánlja a magyar színészeket. (Váli Béla szerint április 20-án újra megkezdték előadásaikat, de ez teljesen alaptalan állítás, — mert a budai színház megnyitása, az első előadások után 18 hónapra következett.)

A közhangulat is sürgette már a színielőadások megkezdését, az egykorú lapok, ha csak alkalom került rá, nem mulasztották el a figyelmet felhívni színészetünkre. A Magyar Kurir (1791, 275.) a győri deák előadás alkalmából felsóhajt „bárcsak immár hazai nyelvünkön nyilvánvaló helyeken is a vig és szomorú játékokat szemlélhetnék.” Egy másik alkalommal pedig így ír (1791, 277.): „senki sem tagadhatja azt, hogy a magyar játszó teátrumnak nagy befolyása ne volna nemzeti nyelvünk pallérozására. Ugyanis azok az eleven kifejezések, amelyek azokban előfordulnak, azok a nemes gondolkodások, melyeket ott a legnagyobb érzékenységgel adnak elő, nemcsak a szívet indítják meg, hanem az ígéket is nyelvünkre fércelik, s csaknem észrevehetetlenül birtokunkba adják. Mégis sokan ennek is ellene vannak, úgy gondolván, hogy az erkölcs romlásának nagy alkalmá lenne. De ezt csak a visszaélés okozhatja, s valamint a bort nem lehet azért kárhoztatni, hogy az erkölcs romlásának alkalmat ad, úgy a teatromot nem lehet egyáltalában kárhoztatni.” A lapszemléhez sorozom Soós Mártonnak ugyanott (1791, 609.) megjelent, május 17-én kelt előfizetési felhívását, mellyel egy elő nem adott darabjára keresett vevőket. A „Tudosítás” leginkább a névszerint meg nem nevezett Unwerth gróf ellen fakad ki élesen „azon csufolódó ellenvetésnek megcáfolására, mely szerint a mi közjóra törekvő szándékunkat némely haszontalan kifogásokkal már szinte 9 hónap óta akadályozó rosszakarónk, a Pesti nemes tanácsnak beadott egyik mocskos feleletében csak úgy képzei egész dolgunkat, mint valamely grammatista akarna az orációhoz fogni, — ennek is megcáfolására bizonyossá teszem a közönséget, hogy több barátaimmal együtt már néhány uj,

vagy eredeti (originális) játékkal készen állunk, úgy hogy mindazokkal, (melyek dolgaink hosszas halogatása és a szükséges költségnek szűk volta miatt, mindaddig, míg mostoha körülményeink jobbra nem változnak,) mennél hamarabb lehet, udvarolunk az érdeklődőknek.“ Vitán felüli, hogy Soós Márton igazat írt, nemcsak Unwerthre, hanem a darabokra vonatkozólag is, mert amikor játékaikat megkezdték, már műsorgondjuk többé nem volt.

A kikézbcsített játékengedély pillanatnyi reménnyel töltötte el a színészeket, amcllct a HT is megröta Unwerth írásmodorát és május 14-én kelt leiratában felhivta a tanácsot, jelölje meg azokat a feltételeket, melyekkel Unwerth színházait átengedné a magyar színészeknek. A tanács ismét a kéttagú „színügyi bizottságot“ bízta meg a továbbiakkal, akik felkeresték a bérlőt, hogy kedvezőbb feltételeket eszközcljenek ki, — aki hamarosan választ adott és igen szerénytelen, még inkább telhetetlen étvágyra valló feltételeket szabott, jövedelmeik egyharmadát követelte és még ezen felül előadásonkint 6 forintot, — adni azonban semmit sem akart, csupán túrni a hétfői, szerdai és pénteki napon tartandó magyar előadásokat. Ime így festett a valóságban az új engedélylevelél értéke. Bizony, ha nem tudtak volna megegyezni szegény magyar színészeink, a falánk német komédiásoktól még a faluvégi kocsmában sem jászthattak volna.

A Kovách János által a Pest vmhez juttatott Unwerth-féle mocskolódó levéllel a megyegyűlés május 20-án foglalkozott és felírt a HT-hoz a magyar társulat érdekében, egyben pedig Unwerth grófot tisztességesebb hangú írásra intették, (ez intelmet azonban Endrödy könyvéből a cenzor ollója kinyisszentette).

Kögl és Doloviczeny a társulattal közölték Unwerth lehetetlen feltételeit, amit a társulati ülés is elfogadhatatlannak tartott. A gyűlés egyéb határozatait a delegátusok hozták a budai tanács tudomására, felszólítván őket a pesti tanáccsal való együttes intézkedésre. Ez pedig abban állt, hogy az ügyek végleges tisztázásáig a társulat Budán akart állandósulni. De a budai magisztrátus nem tárgyalta le a propozíciót, fenn akarta tartani szabad rendelkezési jogát. Ilymódon a pesti tanács június 23-án csak a színészgyűlés határozatait tudta a HT-hoz felterjeszteni. A színészek e beadványukban a német társulattól elkülönített épületet kértek. Július 3-án a delegáltak újabb jelentést tettek, amit 23-án továbbított a tanács a HT-hoz.

Kelemen László gondját most az képezte, hogy újabb befolyásos pártfogót szerezzen, mert látta, hogy protektor nélkül ügyük kedvező vége soha be nem következhet. Kazinczy Ferenc

útján páholybeli jóakaróját Széchenyi Ferenc gróftól kérték fel patrónusul, aki augusztus 3-án vállalta is ügyük támogatását, nyomban felkereste a HT urait, ott az ügy sürgős rendezését kérte, de szándékától eltéríteni akarták azzal, hogy ha sikerülne is a társulat felállítása, annak állandósulását remélni nem lehet. Élénk színekkel festi a helyzetképet Soós Márton az Aranka Györgyhöz október 5-én kelt levelében. Elkeseredetten panaszkodik a HT ellen: „azt csinálták, hogy egész Pesten egy teátrumnak való helyet, vagy szobát se találhassunk és most a helyek nem léteivel kiszúráják a szemünket, holott ha a mi kedves urainknak, (de csak a consiliumon levőket értem) tekervényes mesterségei nem akadályoznának, igen könnyen kaphatnánk több arra való alkalmas helyet. Ilyen lábon áll Magyarországon a közönséges (nyilvános) jónak előmozdítása. De mit is lehet többet kívánni a tót eredetű, vagy német származású tanácsosoktól.“ Mindenesetre nehéz munkája volt Széchenyi Ferenc grófnak, amíg a HT-ban a magyar társulat iránt kedvezőbb hangulatot birt teremteni, amelynek látható eredménye az volt, hogy külön színházi osztályt állítottak fel a magyar színészet ügyeinek és érdekének gondos vezetésére, — Békeffy és Schönstein Xav. Ferenc tanácsosok bevonásával. A HT hangulatváltozása tükröződik vissza a Pest városhoz augusztus 19-én küldött leiratban, melyben súlyosnak találva Unwerth legújabb feltételeit, felszólítják a tanácsot, hogy gyakoroljon nyomást a bérlőre és bírja engedékenységre. Erre a tanács szeptember 7-én Sarlay József tanácsnokot és a kipróbált idegzetű Kögl utasította a leirat értelme szerinti eljárásra. Széchenyi élesen figyelt a tárgyalásokra, azokat irányította, tagadhatatlan is, hogy rövid működése alatt több eredményt ért el, mint hosszú hónapok alatt akár Ráday Pál gróf, akár Podmaniczky József báró.

A magyar társulat részéről Kovách József ügyvéden kívül már csak Kelemen László és Rózsa Márton vettek részt az Unwerth gróffal folytatott tárgyalásokon, míg végre október 8-án létrejött a várvavárt megállapodás, melyet november 6-án terjesztettek jóváhagyás végett Pest tanácsához, ez pedig 10-én a HT-hoz. Az egyezség szerint Unwerth megengedi, hogy a magyar színészek egész éven át magyar előadásokat tarthassanak azokon a napokon, amelyeken csak tetszik, — de nekik kell külön színházról gondoskodniok, kárpótlásul pedig előadásonként három aranyat tartoznak fizetni. Abban is megegyeztek, hogy a színpadokon és előadásokon oly kifejezéseket sem a németek, sem a magyarok nem használnak, melyek bármelyikük nemzeti érzé-

kenységét sértenék. A hatóságok örömmel vették tudomásul az egyezséget, a magyar társulat pedig újra szervezkedni kezdett, hogy minél jobban versenyezhesen a német színészettel. Ily módon egyezséggel végződött a magyar színészet pöre, ami ugyan még mindig nem jelentette a teljes sikert és győzelmet, de legalább megteremtette a játékok tartásának és ezzel a folyamatos fejlődésnek lehetőségeit.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

III. periodus.

Kelemen eladósodik. — Szerződnek Kelemennel. — 1792. — Szerződés Raischl Ferenccel. — Politika. — Rendezőt keresnek. — Protasevitz győz Kelemen László fölött. — Társulati névsor. — Műsor. — Helyárok. — Protasevitz és a kassza. — Elszámolás. — Ráday Pál gróf intendáns lesz. — Kármán József színházi törvényt alkot. — Sehy Endrődy ellen. — Ráday gróf bukása. — Ismét Protasevitz. — Kérelem a megyékhez. — Schilson báró és a szeminárium. — A megyék felzúdulnak. — Újabb elszámolás. — Pest vm. megmozdul. — A HT intézkedik. — Podmaniczky báró főintendáns. — Új törvények. — Tagszerződttetés. — Megállapodnak Unwerth gróffal. — 1793. — Tagnévsor. — Zenészek. — Műsor. — Böjti napok. — Unwerth bukása. — Busch Jenő az új bérlő. — Sehy mozgolódik. — Protasevitz végleg bukik.

Kelemen László a pör alatt mindenét felélte, a jövedelem nélküli színészeket ő támogatta, pedig családja is igen szűkös viszonyok közé került, atyja Kelemen Mihály súlyos beteg volt, minden pénzüket orvosra és patikára költötték, de ez sem használt, 1791. december 28-án meghalt és árvaságra jutott a nagy család, ott álltak jövedelem nélkül, nagy csomó rendezetlen adóssággal. Kelemen László, amíg a játékok megindulásából jövedelemhez juthatott, kénytelen volt kölcsönöket felvenni. Édesanyja hugát Török Magdolnát feleségül vette Várady Mihály színész és így kölcsön forrásra akadt sógor uramnál, akitől 300, — más idegenektől 400 forintot kölcsönözött a szép ügy érdekében. Pest vm. az eddigi biztatást még nem váltotta be pénzre, de azért olyan erkölcsi támogatást helyezett kilátásba, amely ezzel egyértékű volt. Majdnem mindenki bizalmatlanul szemlélte a színészek működését, nem mertek segítyeket nyújtani, mert nem bíztak állandóságukban. Pest vm. azonban bízva a szebb jövőben, Kelemen László kérésére megengedte, hogy a vm. védnöksége alatt gyűjthessen a játszószíni tagok felsegélyezésére. Ez a tény már maga elegendő volt ahhoz, hogy Kelemen

László hívására a társaság ismét összeállt és működését megkezdte, pedig az Unwert-féle pör befejezésével a bajok csak kis részén haladtak át.

Az összegyűlt színészek jövőjük jobbrafordulását Kelemen Lászlótól várták, mert eddig ő irányította őket és biztak, hogy a jövőben sem csatlakoznak benne. Kelemen ismét felvetette régi tervét: addig míg Budán és Pesten nem léphetnek fel, képességeiket az ország vidéki városaiban mutassák be. E tervre vonatkozó kötelezettségüket szerződés alakjában írásba is foglalták november 5-én és alávetették magukat vezérlésének és igazgatásának. A hölgytagokon kívül Horváth János, Papp Gábor, Pesthy László, Rózsa Márton, Sehy Ferenc és Szép (Schön) Ignác írták alá a szerződést, azt címeres pecsétjeikkel is ellátva. (A többi tagok elszéledve voltak.) A társaságnak egyébként sajátos pecsétje is volt, forintnagyságú alakban e felírással:

A NEMZETI MAGYAR SZÍNJÁTSZÓTÁRSASÁG PECSÉTJE.

Az ábrája pedig pálmaligetre letekintő lebegő pegazus volt. Az 1792. és 1793. évi okmányokon fordulnak elő ily pecsét lenyomatok.

1792.

Az Unwerth-féle eddigi szerződés csak a játszási jogot biztosította, a két kőszínház az ő kezén maradt s ezért Kelemen Lászlónak további gondja volt, hogy a németektől függetlenített épületben játszhassanak. Megegyezett Raischl Ferenc budai ácsmesterrel a hajóhid budai oldalán álló faszínházra vonatkozólag, melynek nézőtéri részét a bérlő köteles volt átalakítani, a színpadi felszereléshez pedig faanyagot adni.⁽¹⁰⁾ A január 28-iki szerződés szerint fizettek mindezt negyedévi részletekben 200 forintot. Ilyen módon volt már színész is, hely is, csak még pénz nem volt semmire. Az átalakítási munkák megkezdése után február 3-án könyörgő sorokkal keresték fel a hercegprimást, Batthyány József biborost, mire úgy egy hét után ígéretet is kaptak 600 forintra azzal a figyelmeztetéssel, hogy azt használják fel az építkezésnél és más célra el ne tékozzák. E kilátásba helyezett összegre a tagok komoly tanulásba kezdtek s a Magyar Hirmondó örömmel jelentette, hogy szépen előrehaladnak, — csak a műsoruk gyengeségét kifolgasolta.

Színjátszóink egyaránt türelmetlenül várták az átalakítások befejezését és a meleg idők beköszöntését, az országos események

miatt amúgy is hosszú szünetet kellett volna tartaniok. Február 28-án meghalt II. Lipót király, akinek a keservesen megérdemelt játékgengedélyt köszönhatték. A még alig 20 éves Sándor Lipót főherceg, a könnyen befolyásolható és a magyar nyelvet sem ismerő nádor gyenge kezeiben remegett az ország gyepője a francia forradalmi hírek alatt s nem lehet utólag sem rossz

10. A budai faszínház. A kép közepén ábrázolt magas épület.
(A budai tímárok céhlevelén látható kép után. Rexa Vera Mária tollrajza.)

néven venni, hogy a magyar színészet érdekében mit sem tett. A trónörökös, Ferenc főherceg a kamarilla befoyása alá került s az udvari főkancellár Kaunitz Vencel herceg akarata érvényesült mindenben. A politikai helyzet lassankint tisztázódott, az ország tudomására hozták, hogy a felség Budán koronáztatja meg magát s evégből országgyűlést hív egybe. A koronázást később még az is sürgette, hogy a véradót megszavazzák, mert

április 20-án XVI. Lajos, a franciák királya hadat üzent Ferencnek, Magyar- és Csehország királyának. Erre az országgyűlést május 20-ra összehívták. A koronázás csak június 6-án következett, a királynét Mária Teréziát, pedig 10-én koronázták. Az országgyűlés, koronázás és a francia háború hírei jártak szájról szájra az országban. Kelemen már átélt hasonló helyzetet 1790. őszén, amikor elkésve kezdték előadásait és elestek a biztos jövedelemtől, most helyre akarta hozni az akkor mulasztottakat, vasszorgalomra serkentette társait, mert tudta, hogy minden könyörgőlevél hiábavaló lesz a megyék előtt, ha a követek nem győződhetnek meg képességeikről.

Kelemen László ügyes szervezője és ügybuzgó vezetője volt a társulatnak, de még járatlan volt a színpadi rendezés művészetében. Maga is belátta, hogy tökéletesedni csak úgy tudnak, ha a játékok élére szakember áll és az tanítja be az előadásokat. Választása egy volt német színészre, Protasevitz Józsefre esett, akit lengyel származása miatt kedveltek és aki a színészettel felhagyva, Pesten tokaji borkereskedést nyitott a Szervita téren. Ez az úr azonban látva a társaság bizonytalan állapotát, nem vállalkozott e tisztségre, úgy, hogy Kelemen a német társulat volt tagját, Friedrich rendezőt szerződtette le, aki meg is kezdte működését. Protasevitzet azonban a társulat néhány tagja arra ösztönözte, hogy legalább néhány próbát nézzen végig és bírálja meg Friedrich munkáját, akivel hiányos nyelvismerete miatt nem voltak megelégedve. Engedett a kérésnek, megjelent egy próbán és hangosan kifogásolta annak levezetését, mire Friedrich azonnal otthagya a társulatot. A színészek így két szék között a pad alá kerültek, nem volt rendezőjük. Kelemen lekötötték az előkészületek, — a többi színész pedig még annyit sem értett a rendezéshez, mint ő, — kénytelenek voltak addig könyörögni Protasevitznek, míg szíveségből el nem vállalta a rendezést.

A Bécsi Magyar Kurir (1792. 371. o.) lelkesedéssel ismertette a társaság készülődéseit, megemlékezik egy névtelen adakozóról is, aki 300 forinttal segítette a színészeket és bejelentette, hogy április 9-én kezdik a budai nyári teátrumban előadásait. E nemes magyar játszószíni tagoknak még mindig nincsen direktora, de van oly törvénye, melynek zsinórmértéke mellett egész a felállásáig minden dolgai a legjobb úton mennek. „Nincs közöttük sem első, sem utolsó. Kiki abban találja gyönyörűségét, hogy hivatalát a legfelsőbb mértékre viheti. Munkáikat azonban az ahoz értő és érdemes emberek által rostáltatják és a netalán esett hibákat azonnal helyre hozzák. Valóban szép egy ilyen

társaságnak és pedig mennyi időtől fogva, összevetett vállakkal egy ily terhet elviselni. Végül azonban a társaság minekutána foghatóságát kimutatta, akar egy olyan direktort ki által igazgattatni és előmozdítani kíván.“ A Magyar Hirmondó (1792. 535.) április 20-ban jelölte meg az első előadás várható napját. E lapok híradása a közönség érdeklődését jelentette és színészeink méltóan felkészülve akarták előadásait meg tartani.

A próbákat most már Protasevitz vezette, csakhamar kiderült, hogy a színpadon jártas, aki játszani is tanította színészeit. Sikeresen induló működése azonban mihamar két táborra szakította a társulat tagjait. Az egyik táborban Sehy Ferenc volt és a rendező kedvencei, a másikban Kelemen László és hívei, akik azt a hírt terjesztették, hogy Protasevitz a pesti német színtársulat bérence, aki bomlást akar előidézni a magyar játszószíni társaságban. Protasevitz tábora addig-addig mesterkedett, míg a rendezőt igazgatónak megválasztották, ami azonban nem maradhatott titokban. Kelemen gyűlésre hívta össze a társulatot, mivel az építkezéshez szükséges összeg gyűjtése végett vidékre akart utazni és megkérdezte a tagokat, nyilatkozzanak, akarnak-e továbbra is az ő vezetése alatt maradni, mert már eleget költött a magáéból a társulatra és nem költenek tovább, ha személyét elejtenék.

Az ellentábor direktorválasztó tagjai azonban erkölcsi nyomás alatt nem vallották be titkos intézkedéseiket, hanem ők is Kelemen mellé álltak, akivel a „Nemes magyar játszószíni társaság“ április 17-én írásba foglalta megállapodását, valamint a társaság rövid rendtartását, illetve „törvény cikkelyeit.“ Ennek rövid tartalma ez: a pénztár gondviselését Kelemenre bízák két ellenőr felügyelete mellett, akik a pénztárkönyvet vezetik. Kelemen minden hó végén elszámol, — a férfitagok havi 20, a hölgytagok heti 6 frt 15 krajcár fizetést kapnak egyelőre, Kelemen heti 10 forintot, ami később úgy emelkedik, hogy a játszótagok közül a legtöbb fizetést élvező javadalmának száz százalékával kap többet. Kelemen „jogaiba magát senki ne avassa.“ Kelemen veszi fel az új tagokat a társaság egyetértésével, őt illeti a gyűlés összehívási jog, — végül a társulat köteles megtéríteni Kelemennek előzetes költségeit.

Bízva az adott szó, de méginkább e szerződés erejében, Kelemen vidékre, állítólag Kecskemétre utazott, hogy a társaság fentmaradásához és az átalakítások folytatásához szükséges pénzt egybegyűjtse. Alig távozott azonban Pestről, az aknamunka ellene ismét megkezdődött és e szerződést nemcsak alá nem írták, hanem Protasevitzet most már nyíltan megválasztották

Kelemen László helyébe igazgatónak. A változás puccs szerűen mehetett végbe, április 22-én egy írást köröztek a tagok között, melyen az első aláírók Sehy Ferenc, Rózsa Márton és Pesthy László voltak, akiknek rábeszélésére Bagoly Antal, Láng János, Papp Gábor és Pataki Benedek is aláírták. Ez az írás alakszerű szerződés volt a társulat és Protasevitz között de lényegesen különbözött a társulat által alá nem írt Kelemen-féle szerződéstől. Hogy ilyen súlyos kötést tettek, nem is lehet másnak tulajdonítani, csak annak, amit Endrődy János jegyzett fel a nyomorgó, bajbajutott, jövedelem nélküli színészekről, hogy az aláírás alkalmával Protasevitz egy-egy aranyat adott nekik. A szerződésben Protasevitz kezére adják ellenőrzés nélkül a pénztárt korlátlan rendelkezési joggal s felhatalmazzák arra, hogy követelését a pénztárból és színházi felszerelésből közvetlenül is kielégíthesse és míg a társulaton követelése van, addig el nem oszolhatnak. Ennek aláírása után azonnal olyan intézkedéseket tett, melyek nemcsak szükségesek voltak, hanem arról biztosították, hogy állása akkor is maradandó legyen, ha ellene Kelemen felszólalna. Így a nyári színház átalakításán dolgozó iparosoknak sajátjából kifizetett 400 forintot.

A hazatérő Kelemen befejezett tényeket talált. A rút hálatlanság méltán sérthette büszkeségét s nem csodálható eléggé lelki ereje, hogy az ügy érdekében nem vonult vissza. (Állítólag Sehy Ferenc mutatta be neki a Protasevitzcel kötött szerződést és felszólította, hogy ő is írja alá, Kelemen László erre haragjában összetépte a szerződést.) Felkereste bizalmas barátait, akik előtt nyilvánvalóvá tette, hogy a társaságnak Protasevitz Józseffel való szerződése rabszolgákká alacsonyította le a színészeket s belenyugodva a kormányváltozásba, csak oly eredményt akart elérni, ami a társaság fennállását legalább is nem veszélyezteti. Új tárgyalásokba bocsátkoztak, melyeket Lónyai Menyhért lakásán tartottak. Ezeken részt vett Kovách János ügyvéd és hodusfalvai Spielenbergh Pál lapszerkesztő (Kazinczy Ferenc testvéri érzületű barátja) is. Protasevitz a 400 forintnyi eddigi kiadásai folytán ragaszkodott az igazgatói álláshoz, de a meggyőző érveknek engedett és beleegyezett szerződésének revíziójába. Április 26-án jött létre az új szerződés, melynek alapja a társulatnak Kelemen Lászlóval kötött, de alá nem írt szerződése volt. E szerződéshez hasonló módon állapították meg a tagok fizetéseit és a pénztár kezelését, a további vizsályok elkerülése végett pedig úgy szerződtek, hogy nyolc hét elteltével leteszi az igazgatást. A szerződést Protasevitz és az eljáró urakon kívül aláírták a társulat tagjai: Bagoly Antal, Fülöp István, Jakab

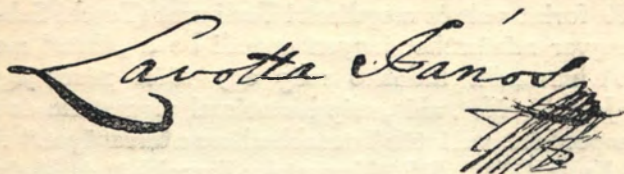
Mihály, Kelemen László, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Ráth Pál, Rózsa Márton, Sehy Ferenc és Varsányi Ferenc.

Az igazgatás gondjaitól megszabadult Kelemen László beterjesztette elszámolását, amit április 29-én helyesnek találtak és a felelőség alól felmentették. 1790. szeptember 21-től, a megalakulástól, — 1792. április 26-ig vagyis Protasevitz elismert uralomrajutásáig elköltött „a társaság dolgainak előmozdítására, megszervezésére, a játékszín megszerzésére és ékesítésére“ 457 frt 10 krajcárt. Ugyanezen idő alatt bevétel volt 452 frt 52 krajcár, tehát valami csekély követelése maradt a társaságon. Az ügy érdekében elcsendesedett minden vizzálykodás, megfeszített erővel komoly munkához fogtak, hogy az országgyűlés lassankint gyülekező rendei előtt szégyent ne valljanak. A Bécsi Magyar Kurir (1792. 563. április 30-ról) érdekes sorokban mutatja be a közönségnek Protasevitzet és az új színházi helyzetet: „A magyar teátrum már helyreállott. Protasevitz József úr, született lengyel nemes, Magyarországon nevelkedett és nyelvünket is nem középszerűen beszéli, magára vállalta édes hazánkért azon kötelességet melynek mindeztideig hijjával volt a játszásra magát eltökélt társaság. Magára vállalta a teátrum igazgatását oly nemes és nagyszívűséggel, hogy nyolc hét alatt mindazokat, amik a játéknézőhely dekorációjára, a játszóknak öltözeteire és fizetésükre szükségesek, megszerzi és fáradságának semmi jutalmat nem kíván. A nyolc hét után számot ad a teátrumnak kezeihez jött jövedelméről és ami költségein felül maradt, azt e teátrumi társaság további fundusára átadja. Méltó, hogy e nagyszerű úrnak Hazánk s anyanyelvünk tökéletesítésére teendő buzgó fáradságait még a késő maradék is hálaadó szemekkel nézze.“ Hasonlóan ír a Magyar Hirmondó is (1792. 646. május 8-ról.)

A véglegesen megszervezett társulat névsora a következő volt:

Bagoly Antal, Fülöp István, Horváth János, Jakab Mihály sugó, Kelemen László, Láng János, Nemes András, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Ráth Pál, Rózsa Márton, Sehy Ferenc, Soós Márton, Szép Ignác, Temesy, Tessenyei, Varsányi Ferenc, Várady Mihály. A hölgyek: Bagoly Anna, Kelemen Erzsébet, Liptay Mária, Moór Anna, Termetzky Franciska, Török Magdolna. Temesy és Tessenyei fizetés nélküli kezdők voltak. Egy tudósító szerint a tagokon kívül 37 alkalmi tagja volt még a társulatnak.

A társulat kötelékébe tartozott a július 22-iki színlap tanúsága szerint Lavotta János is, azonban neve az 1792. évi fizetési íveken nem fordul elő, ami azt mutatja, hogy vagy szívességből, vagy vendégként lépett fel egy-egy muzsika-akadémián. ⁽¹¹⁾ A

11. Lavotta János aláírása. (Pestmegyei levéltár.)

társulatot kiegészítette a tíz főből álló zenekar, élén Hirsch Jakab karmesterrel.

Kelemen Mihály halála után családja sokat nélkülözött, Kelemen Lászlóra nehezedett az eltartás gondja, aki húgait kisebb és néma szerepekre leszerződtette a színházhoz, hogy az ott nyert csekély fizetéssel könnyítsék a megélhetés gondjait. A Kelemen lányok nem voltak primadonnák, de szépségük, műveltségük és kellemes modoruk folytán egymásután férjhezmentek, Láng János színész és Szilágyi Pál gombkötőmester örömmel vezették oltár elé a szép árvákat.

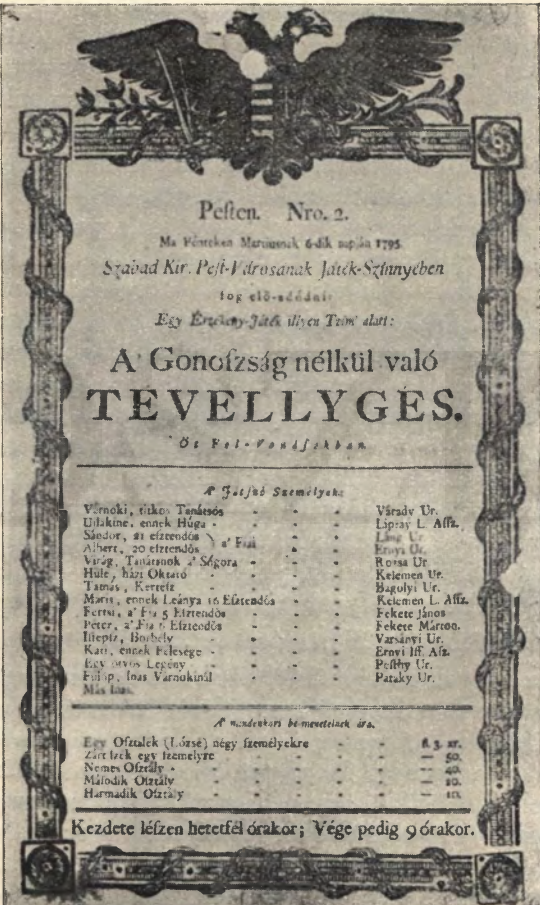
1792. május.

- 5. *A talált gyermek, vj. 5. i. Brühl gróf, f. Bárány Péter.*
- 10. *Klementina, vagy a testamentom, szj. 5. i. Gebler báró, f. Hatvani István.*
- 14. *A tettetett beteg, vagy az igaz orvos, vj. 3. i. Molière, f. Kelemen László.*
- 17. *Gazdasszony, vagy megfizet az öreg harang, vj. 2. i. Stephanie, f. Kelemen László.*
- 19. *A talált gyermek.*
- 20. *A tettetett beteg.*
- 26. *Igazházi.*
- 28. *Gazdasszony.*
- 31. *Embergyűlölés és megbánás, éj. 5. i. Kotzebue, f. Kóré Zsigmond.*

Az első előadásokról meglehetősen szép tudósítások jelentek meg, érdemes lesz egy kis lapszemlére. A Magyar Hírmondó (1792. 671.) egyszerre három tudósítást is közöl. „Feles számmal voltak a nézők, — írja az első, — tizenhét lózséból csak négy maradt üresen. Mind a fővezér, mind generálmajor Koburg

hercegek megjelentek más generálisokkal és urakkal.“ A második tudósító leközlő „A talált gyermek“ színlapját, s a nézők közül kiemeli Barco báró, Blankenstein, Vécsey báró, Davidovich és Kray generálisok nevét, megemlíti, hogy a bevétel azon az estén 300 forint volt és megdícséri Tusli urat (Tuschl Sebestyén), aki a magyar színészeket ingyen engedi be a „Hetz“ megtekintésére. A harmadik tudósító még egy főúri nézőt jegyez fel, Károlyi József grófot, aki „szép biztatással vigasztalta és serkentette a naponként való tökéletesebbedésre a társaságot.“ A Bécsi Magyar Kurir (1792. 615.) Termetzky Franciskát és Moór Annát emeli ki a szereplők közül, akik „úgy is játszottak, hogy kivált ha az indulatoknak nagyobb mértékű kijelenthetésére eljutnak, bennük a játszó mesterségnek különös remekjeit fogjuk nemsokára szemlélni.“

Ugyane tudósító (1792. 622.) értesít a „Klementina“ előadásáról is, megdícsérvén a szereplő színészeket, megemlékezik a hirlapokkal úgy látszik jóviszonyban lévő Protasevitzről, „ki igen jártas a játszó mesterségben és különben is igen jó ízléssel bír, fáradhatatlanul folytatja hivatalát, a játszókat mind maga tanítja és semmit sem mulaszt el, hogy őket alkatosakká, magát pedig érdemessé tehesse.“ A „Gazdasszony“ előadásáról is jelent meg u. i. tudósítás (1792. 663.), amelyet érdemes teljes egészében leközlölni. „Valakik csak Budáról és Pestről — írja a tudósító — azóta Bécsbe jöttek mióta Budán a nemzeti játszó Szín kinyitott és a nemzeti társaság játszik, mindnyájan egy szívvel és szájjal erősítik, hogy e társaság oly tökéletesen játszik, mintha minden játszó személyei gyermekségektől fogva abban a tudományban gyakorlották volna magukat. Egy erdélyi özvegy kényes és kevély uriasszonyt játszott nemrégiben egyik a fejérszemélyek közül, melyben bizonyos erdélyi urak jelenlétén, bámulták micsoda tökéletesen tudta játszani. Ez nemcsak nyelvünknek, hanem erkölcsünknek palléroztatásának első és hatásos iskolája.“ (E tudósítás felületes olvasásából az egyik színészettörténetíró azt jegyezte fel, hogy erdélyi actrix lépett fel a budai színpadon. Ezután így folytatja a tudósító.) „E nemzeti játszószíni társaság megegyezett akaratából szabad bemenet engedtetik a játszószíni 1.) mindazoknak, akik vagy fordítás által, vagy annál inkább eredeti munkájukkal segítik a társaságot, 2.) mindazok, kiknek e társaság hosszas pörlekedésének és abból származott sanyarúságának egy darabig részesei voltak, de bizonyos körülmények miatt, vagy most közelebbről, vagy akár-mikor előbb kénytelenítették magokat a társaságtól megvonni.“ Érdemes ezt az adatot azért is megörökíteni, mert ez az első

Pesten. Nro. 2.

Ma Pénteken Marciusnak 6-dik napján 1795.

Szabad Kir. Pest-Várospanak Játék-Színhelyében

109 elő-adással:

Egy Erősebb-Játék ilyen Term. alatt:

A Gonofzság nélkül való TEVELLYGÉS.

Az Fel-Városban.

A Játék Személye:

Vernoki, ennek Tanácsos	-	-	Várady Ur.
Ullakinc, ennek Húga	-	-	Lipray L. Alfi.
Sándor, az elzrendős	a' Fia	-	Lina Ur.
Albert, 20 elzrendős	-	-	Enya Ur.
Virág, Tanárnok a' Sógora	-	-	Rossa Ur.
Halt, ház Oktató	-	-	Kelemen Ur.
Tamás, Kertész	-	-	Bagolyi Ur.
Mári, ennek Leánya 16 Elzrendős	-	-	Kelemen L. Alfi.
Ferri, a' Fia 5 Elzrendős	-	-	Fekete János
Peter, a' Fia 6 Elzrendős	-	-	Fekete Márton.
Ilsepi, Bőrbély	-	-	Varsányi Ur.
Kati, ennek Felsége	-	-	Ernyi Ifj. Alfi.
Egy orvos Legény	-	-	Pelthy Ur.
Filip, 10-as Varnokind	-	-	Pataky Ur.
Más 100.			

A rendezési beosztásuk ára.

Egy Ötletlek (Lőse) négy személyekre	-	-	63. sz.
Záróck egy személyre	-	-	50.
Nemes Ötletlek	-	-	40.
Második Ötletlek	-	-	30.
Harmadik Ötletlek	-	-	20.

Kezdete léfzen hetetfél órakor; Vége pedig 9 órakor.

12. A Magyar Játzó Szini Társaság színlapja 1795-ből.
(Lugosi Döme gyűjteménye.)

szabadjegy (vagy ha úgy tetszik potyajegy) szabályozására vonatkozik, azonban, mint majd látjuk, csakhamar módosították ezt.

Sajnos, az egykorú színlapok legnagyobb része elkallódott és így a szereposztásokat csak elenyésző kis részben ismerjük. Kelemen László valószínűleg sokat játszott, ő volt a társulat jellegszínesze. „A talált gyermek“-ben Dörgényi kapitányt alakította és játszott a „Klementinában“ is. (Valamikor az Országos Széchényi Könyvtár őrizett egy kötet 1792—1800 való pesti és budai magyar színlapot, de ez ma már elkallódott a könyvtár rengetegében és a legszorgosabb kutatás dacára sem volt fellelhető.⁽¹²⁾ Gyűjteményemben egyetlen ilyen színlapot őrzök, melynek hasonmását közlöm.)

A 10-iki előadás alkalmával a felvonásközökben egy vak fuvolavirtuóz szórakoztatta a közönséget.

Emlékezzünk meg néhány szóval a jegyváltásról és helyárakról is. Az egyik színlap szerint „a lózséknak kulcsai, nemkülönben a bilétek találtatnak a direktor úrnál minden nap, amelyen játék adatik reggeli 8 órától fogva egész délután 5 óráig Pesten, az ó-tokaji borral kereskedő boltjában a Serviták piacán.“ A jegyek kiadása felett tehát Protasevitz úr rendelkezett, későbbi időben azonban már kizárólag a színházi pénztárnál lehetett jegyet váltani. — A helyárak igen mérsékeltek voltak, körülbelül felével olcsóbbak, mint a bécsi színházak helyárai. A színlap szerint egy lózsé 4 személyre 4 forint. Első partér 40 kr, második 20 kr, utolsó hely 10 kr.“ (Bayer József is e helyárakat közli, azonban a páholyt „osztat“-nak, a parterre-t nemesi, vagy első osztálynak nevezi.)

Az előadásokat esti hét órakor kezdték.

A társaság elsőhavi működését belső bajok nyugtalanították, Protasevitz úgy látszik első szerződését tartotta érvényesnek, s aszerint járt el, többször elvitte a pénztári bevételeket s a társulatot az a veszély fenyegette, hogy ismét pénzsűk idők következnek. Belátták, hogy Kelemen László mennyivel becsületesebb szerződést akart velük kötni, mely szerződésnek lényege Kelemen azon tapasztalatán nyugodott, hogy a társulat talpköve csak a fegyelem lehet. Ezzel szemben Protasevitz — a kasszát kivéve, melyre egyeduralmát biztosította — a közös kormányzás híve volt és így vegyes ízlés, tarka színek és ingadozó intézkedések jellemezték igazgatását. Május 20-án az egész társulat felzúdult a pénzkezelés ellen, mire a szóharcokat nem álló igazgató lemondott. A gondviselő nélkül maradt színészek most ismét Kelemen bízta meg ideiglenesen az ügyek vezetésével, azután rászorították Protasevitzet vállalt kötelességének telje-

sítésére, mire június 1-én visszatért a társulathoz. A május 26. 28. és 31-iki előadások jövedelmeit Kelemen László kezelte, aki minderről pontosan számot is adott. Ez az incidens szerencsére nem zavarta meg a játékrendet s tovább folytatták előadásait. Tisztelendő úr Pataki Benedek az országgyűlés vége felé megvált a társulattól, de az év végén ismét visszatért.

1792. június.

2. *Klementina.*

4. *A filozófus, vj. 5. i. Bessenyei György.*

5. *Igazházi.*

8. *Embergyűlölés.*

9. *A filozófus.*

11. *A talált gyermek.*

14. *A szerelem gyermeke, éj. 5. i. Kotzebue, f. Versegby Ferenc.*

16. *A tettettet beteg.*

18. *Arany perecek, vagy Macskási Julianna Szerémben, éj. 5. Dugonics András regénye után i. Endrődy János.*

28. *Embergyűlölés.*

„Uj jelenés (fenomenon) a magyar tökéletesedés egén! — írja a Magyar Hirmondó tudósítója. (1792. július 20-ról) „A filozofus“ előadása alkalmával, — micsoda fundamentumon építünk, midőn ily édes reménységgel biztatjuk a hazát? Legjobbzan megfejtjük ezt a kérdést úgy ítéljük, ha a magyar teátrumnak eddig való állapotját summás rövidséggel előadjuk. Április 26-án vállalta magára a direktorságot Z. Protasevitz József úr, ugyancsak a legkisebb fizetés nélkül, hanem eleintén még rá is költötte néhány száz forintját minden interes kívánása nélkül. Hat hetek leforgása alatt 3970 frt 15 kr. ment be a teátrum kasszájába (június 26-ig). Az említett szép jövedelemből azonban nemcsak semmi tökepenzt nem lehetett félretenni a teátrum jövődöbeli fundusául, hanem azt pótolni is kellett közel 500 forinttal, mivel semmi költséget nem kimélt a társaság a scénákból, dekorációkból és játszáshoz való ruhákból, csakhogy annyival inkább keresesse kedvét a közönségnek.“

A három premierről is találunk tudósításokat. A Magyar Hirmondó (1792. 821. június 4-ről). „A filozofus“ előadásáról írja: E napon nevetséges darabot játszottak, mely inkább ismeretes Pontyi, mint Filozofus név alatt. A tudósítás közli a színlapot, mely szerint a címszerepet Kelemen László, Beremis szerepét Kelemen Erzsébet (Titziust pedig Tessenyei) játszotta.⁽¹³⁾ U. o. (938.) a tudósító a 14. és 18. előadásokról ezt írja: „a

magyar teátrumban gyakran játszik új darabokat a társaság, mely ritka dolog a már gyakorlott teatromi társaságoknál is, ugymint amelyek rendszerint egy hónap alatt szoktak egy új darabot játszani. Kotzebuének két nevezetesebb darabjait: „Embergyűlölés és megbánás“; „Szerelem gyermekei“ játszották; június

Bessenyei György

13. Bessenyei György aláírása.

18-án „Arany perecek“ írta Dugonics András, a játszószínpad pedig Endrődy János alkalmazta. „Ezen eredeti darabhoz scénák és ruhák ujonnan készültek, melyek 600 forintjába kerültek a teatromi társaságnak.“

A nyolc hét eltelte után Protasevitz június 19-én letette az igazgatást — s 29-én fájdalmas levélben így búcsúzott el a társulattól: „felejtsetek el uraim ama republikánust és válasszatok magatoknak egy magányosan uralkodót, aki talán a maga hasznáért is önként fogja nevelni részrehajláستokat.“ Azt hiszem Kelemen Lászlót akarta e sorokkal lehetetlenné tenni, mert az lett volna a természetes, hogy Protasevitz után Kelemen visszahelyezzék az alá nem írt szerződés jogaiba, azonban Kelemen csak a pénztár gondviselőjének választották meg. A volt igazgató elszámolását ugyanekkor vizsgálta meg Kelemen, Varsányi Ferenc és Kovách János prokátor és annak helyességét mindhárman igazolták aláírásaikkal és nemesi pecsétjikkel. Az elszámolás szerint:

1792. május 5—június 28-ig az			
előadásokból bevételük volt		4018 frt 52 kr	
kiadásuk volt		3992 frt 02 kr	
maradvány		26 frt 50 kr	
ehez jöttek a segélypénzek		737 frt 52 kr	
a kassza tehát volt		764 frt 42 kr	
Ebből levontak új költségekre	139 frt 33 kr		
Protasevitz fizetésére	270 frt — kr		
összesen	409 frt 33 kr	409 frt 33 kr	
maradt készpénz a kasszában		355 frt 09 kr	
Ellenben tartoztak „Ausztriglikra“	343 frt 37 kr		
fizetetlen számlákra	497 frt 27 kr		
összesen	841 frt 04 kr	841 frt 04 kr	
egyenleg passziva tehát		485 frt 55 kr	

Az elszámolásból látható Protasevitz nagy garral hirdetett önzetlensége, a 8 hét alatt 270 forintot keresett, míg Kelemen fizetése e 8 hétre csak 80 frt lett volna. A rendezés szempontjából azonban nagy kár volt távozása, utódja Várady Mihály csak részben tudta pótolni. De nemcsak ez volt az egyedüli baj. Június 26-án véget ért az országgyűlés, ami a nagyobb bevételi lehetőségek elmaradását jelentette. Az országgyűlés széteszlott a király és rendek kölcsönös örömére, minden reform elhalasztásával. A színészetet érdeklő fájdalmas politikai eredmény az volt, hogy a cenzurát ismét életrekellették, egyúttal megindult a szabadelvű munkák eltiltása és szerzőik üldözése. A francia események hatása alatt Kaunitz főkancellár, aki már nem érezte biztonságban a kormány vezetését, lemondott.

A társulat életében rövid bénulás következett be, mely július 8-ig tartott, amig ugyanis Ráday Pál gróf ismét el nem vállalta az intendánsságot. A színészek, nehogy megakadjanak, pénz után néztek s június 3-án Batthyány József hercegprímástól elkérték az ígért 600 forintot, azt meg is kapták, mert július 9-én ezzel is elszámol Kelemen László.

Az erdélyi színészet megalapításának ügye pillanatnyilag belekapcsolódik a magyar színészetbe és Kelemen László életébe. (A Soós Márton és Aranka György közötti levélváltások őrizték meg ezeket számunkra. Reform 1871. 61 sz.) Naláczy József báró hunyadmegyei főispán Bécsből hazautazása alatt július 22-én felkereste Soós Mártont, hogy vele az erdélyi színészet megalapításáról tanácskozzon. A tárgyalásokra meghívták Kelemen Lászlót, akinek terve szerint Kolozsváron új színházat kell építeni és ennek és az egyéb kiadásoknak összege 29044 forintot tett ki. Kelemen a pesti társulat mintájára akarta az erdélyi társulatot megszervezni 20 taggal, de nagyobb fizetésekkel. Ez a kiadási tétele havi 664 frt, évente pedig 7968 frt volt. A színház felépítésére 18000 frtot vett fel. A tanácskozások után Soós megkérdezte a pesti társulat tagjait, hogy Kelemen terve szerint elindulnak-e Kolozsvárra, de erre hajlandók nem voltak, mert azon fáradoztak, hogy Pesten is állandósuljon a színészet, a kolozsvári játékokat csak tengődésnek tekintették, az ottani új színház csak az 1793. évi erdélyi országgyűlésre augusztusra lett volna megnyitható. Az idealista Soós Márton erre újabb megoldásokat ajánlott az erdélyi uraknak. Úgy vélte, hogy napi 120—150 frt nézőtéri bevételre számíthat, amiből egy intendáns vezetése alatti társulat fenntartható. Javasolta, hogy egy magyarul beszélő német színigazgatót keressenek, vagy szerződtesse nek le a pesti magyar társulattól négy színészt, akik két

hónap alatt kiképeznék az erdélyi színésznoviciusokat. Nem ismerjük Aranka György és az erdélyi uraknak Soós terveire küldött levelét, de egy tényből az következtethető, hogy a legutóbb említett terv megnyerte tetszésüket, mert Soós Márton az erdélyiekhez leszerződtette őri Fülöp Istvánt (ott Őri Filep István). Soós Márton az első kolozsvári magyar előadásról 1792. november 11-ről irt tudósításában a szereplőkről emlékezve írja: „Őri Fülöp István Magyarországon is dicséretes játszásain kívül arról is nevezetes, hogy a maga vagyonszámból a magyarországi társaságnak 600 forintot feláldozott.” Ez az adat örökíti meg azt a lelkesedést és áldozatkészséget, mellyel első színészeink a szent ügy iránt viseltettek.

A Protasevitz távozásával vezető nélkül maradt társulat kérésére Ráday Pál gróf vállalta az igazgatóságot és működésének elején megígérte, hogy mihamarabb egy fizetett igazgatórendezőt szerződtet melléjük. Ráday gróf egyébként a következő feltételekkel vállalta az igazgatást: teljhatalommal ő választja ki a darabokat s őt illeti a szereposztás joga; annyszor tartanak próbát, ahányszor csak ő kívánja; a pénztárt ellenkulccsal kezelik, az alkotandó törvényeknek magukat alávetik; az őt helyettesítő Kármán Józsefet az övével azonos jogok illetik. Július 8-án jött létre az elvi megállapodás és a társaság tagjai már vasárnap aláírták szerződéseiket, Kelemen László pedig betervesztette számadását, s e szerint:

bevételeként kezelt	1312 frt 58 kr-t
kiadott	812 frt 42 kr-t
pénztármaradványa volt	500 frt 16 kr

(A számadásban előfordul július 1-ről játékbevétele címén 47 frt 51 kr, azonban, hogy mit adtak elő — talán muzsikai akadémia volt — megállapítani nem sikerült.) A Bécsi Magyar Kurir (1792, 903. július 14-ről) egy tudósítása a következőket közli „K x x L x x úrnak azon tekintetért, hogy a társaságnak felállításában sokáig álhatatosan fáradozott, a társaság számára egybegyűjtögetett pénzről való számadása alkalmával azon 400 forintok, melyekről számot nem adhatott, egészen elengedőtenek“. Ez a tudósítás teljesen érthetetlen és valótlan is, valószínűnek tartom, hogy Protasevitz, vagy Sehy mesterkedése folytán került a Magyar Kurirba, még pedig olyan tendenciával, hogy Kelemen László ellen a közönség körében bizalmatlanságot keltsenek. Kelemen pontos számadásai az 500 frt 16 krt feltüntetik a november 14-iki számadás 3. és 4. tételében, amely szerint átadta azt Ráday Pál gróf kezeihez. E téves tudósítást csak egybe kell vetni Protasevitz önzetlenségéről irt híradással,

— amelynek a számadások 270 forintja élénk cáfolata, — s akkor kibontakozik előttünk az a súlyos vád, hogy Protasevitzék rágalmazták Kelemen Lászlót.

Ráday gróf hamarosan észrevette, hogy a társulatnál a belső fegyelem hiányzik, amit annak tulajdonított, hogy annak nincs konstitúciója, alkotmánya. Megbízta hát Kármán Józsefet, hogy a hamburgi, berlini és bécsi színházak alkotmányainak felhasználásával a hazai viszonyoknak megfelelő törvénykönyvet készítsen. Ez el is készült és azt a társaság minden tagja aláírta. Endrődy ezt részben a helyszűke miatt nem közölte, részben pedig azért, mert u. e.

év végén már a Podmaniczky-féle törvények léptek életbe. Bayer József azonban ezt teljes szövegével közli a függelékben, de származását tévesen 1793-ra keltezi, — másrészt panaszosan emlékezik arról, hogy a Kármán-féle színházi törvénykönyv elveszett. Mint-hogy a Podmaniczky-féle alkotmányt mint ilyen származását Endrődy egykorú könyve közli és ez nagyjában meg is felel a Pest vm. levéltárában található eredetivel, — kétségtelen, hogy Bayer József a Kármán által szerkesztett törvénykönyvet közölte, noha abban a hiszemben volt, hogy az elveszett.⁽¹⁴⁾

14. Kármán József arcképe.

A Kármán-Ráday alkotmány kivonata a következő:

I. A játékokra nézve az intendánst teljhatalom illeti;

II. a jövedelemre nézve szabályozza az ellenőrzést és utalványozást;

III. a játékok körül előfordulóakra nézve a jövedelem hovafordítása iránt rendelkezik, kiemelve azt, hogy még a megalakulás idején 300 forintot kölcsönzött a társaságnak, amit kisebb összegekben törlesszenek vissza. Legfontosabb rész a

IV. játékszíni regulák, melyekben megállapítja a különböző büntetési tételek melletti fegyelmi vétségeket; így nem szabad a szerepet vissza, vagy másnak adni; 9 nap alatt egy nagy, 6 nap alatt egy kis szerepet kell betanulni, s a szerepet a próbán kívülről felmondani. A szerepen változtatni tilos,

a műsort két héttel előre kell elkészíteni, ha valaki beteg, azt orvosi bizonyítvánnyal igazolja, a próbán pontosan kell megjelenni. Külön intézkedik arról, hogy a hölgytagokat kocsin hogyan szállítsák be, — valamint szolgálóikról. A tagoknak egymást sértegetni nem szabad! 24 órán túli időre a városból távozni tilos. Akinek panasza van, közölje írásban az igazgatóval.

A következő rész intézkedik

V: az *inspector kötelességeiről*, vagyis az ügyelőről, aki a szereplők jövés-menéseit, öltözetét, a kellékeket, a díszleteket nyilvántartja s feljegyzi; működését az előadás előtt egy órával kezdi és ő zárja be a teátrumot; a fenti törvények ellen vétőket az igazgatónak feljelenti; a kocsit a hölgytagokért elküldi.

(E törvény egyébként a pesti és budai német színházak azon alkotmányával egyezik, melyet 1786. június 12-én hagyott jóvá a HT.) Ilyen, az akkori viszonylatok szerint európai igényt kielégítő szabályok mellett folytatták működésüket a magyar színtársulat tagjai. Az alkotmány azonban hiányos, előbb-utóbb be kellett következnie az új törvényalkotás idejének.

1792. július.

8. Orvosdoktor, *vj. 1. f. Hatvani István. És:*

Jaques Spleen, vagy ugyan jó, hogy tegnap föbe nem löttem magam, vj. 1. Poinet után i. Kotzebue, f. Kóré Zsigmond. És:

Saletti táncművész fellépte.

13. Valtron gróf, *vagy A subordináció, vitézij. 5. i. Möller, f. Kónyi János.*

15. Sári, *a háladatos leány, éj, 2. csehből f. Ungvári János.*

19. Garabanczai, *vagy inas, atya és nász, mind egy személyben, vj. 3. i. Romanus, f. Kelemen László.*

22. Kiki saját háza előtt seperjen, *vj. 1. i. Schneider, f. Szomor Máté. És:*

Tíztségeladás, éj. 1. f. Szabó József. És:

Lavotta János hegedűvirtuóz muzsika-akadémiája.

26. Igazházi. *(zenével)*

29. Katonaszerencse, *vj. 5. i. Lessing, f. Ráth Pál.*

A Magyar Hirmondó (1792. II. 66.) a 8. előadás díszes közönségéről emlékezik meg, jelen volt a nádor (a Bécsi Magyar Kurir 1792. 917. szerint 50 arannyal váltotta meg a helyét) és Koburg herceg is. A közönségnek igen tetszett Saletti angol táncszólója. „Valtron“ bemutatójáról a Magyar Kurir ad hírt (1792. 903.) amit a közönség oly nagy tetszéssel fogadott, hogy „a játék vége után szinte egy fertály óráig tartott az örvendező tapsolás. Mindenek felett megkülönböztette magát Moór Anna, akinek igen érzékeny és csaknem bámulásra méltó magaviselete minden megjelenésére közönséges tapsolást érdemelt.“ A

Magyar Hirmondó (1792. II. 98.) is magasztalja a „Valtron“ előadását. „Meg kell vallani, hogy úgy kitett magáért a játszó társaság, mintha már 10 esztendő óta gyakorolta volna magát a játszó színben. Nagy dicséretére válik ez azon ifjú magyar gróf úrnak, aki hazafiúi indulatjából magára vállalta Protasevitz után a teátrum kormányzását.“ Megdicséri Rádayt „kinek szorgalmatossága és okos intézetei által egészen új lábra állítottatott a társaság.“

A szabadjegyekről már megemlékeztünk, — a Protasevitz lemondása utáni intendatura ebben is haladást jelentett. Míg a szerzőkön és fordítókon kívül a volt színészek szabadon bejárhattak a színházba, Ráday megszigorította ezt és csak esetenként adott egy-egy szabad jegyet az igényjogosultaknak.

A július 26-iki „Igazházi“ előadást zeneszámokkal tarkítva adták elő, ám hogy a premieren is így ment a darab, megállapítani nem lehetett. Ugyanis az első előadás bírálata csak azt említi, hogy a felvonásközök alatt a nógrádmegyei cigányzenekar magyar nótákat játszott, — a későbbi „Igazházi“ előadásokhoz azonban zene készült, amiről számadási tételek tanuskodnak.

A kasszaraportokat, melyek érdekes adatokat örökítenek meg, a legtöbbször Kármán József ellenjegyezte. Ezek szerint majd minden előadáson volt felvonásközi zene — és megtaláljuk a hölgytagok kocsiszámláját is minden előadás kiadásai között. A színpadi evések alkalmával valódi ételeket vittek az asztalra, — így a 29-iki előadáson a boron, kenyéren és salátán kívül hét adag csirke is elfogyott. — A statisztéria többnyire a katonaságból került ki, öt közembernek és egy káplárnak 1 forint 10 krajcárt fizettek.

Ráday Pál gróf a váltakozó bevételek mellett, szükséghez képest segítette a társulatot és kisebb összegeket folyósított az előadások érdekében. Egy számla tanúsága szerint a „Valtron gróf“ előadásakor 2 forintot adott kölcsön pántlikára.

A Bécsi Magyar Kurir (1792. 917. július 24. szám) egy kérvényről emlékezik meg, amelynek azonban nyoma veszett. E szerint: „a pesti magyar játszó-társaság a maga törekedésének óhajtott céljára — noha késő és bajos, de csakugyan szerencsés és jóreménység alatt lévő lépésekkel megyen elő. E nemzeti társaság egy könyörgőlevelet nyújtott be a közelmúlt országgyűlésen és a haza nemesebb szívű fiai közel 2000 forintot“ adtak össze. Kelemen novemberi számadása szerint azonban ez az összeg még 800 forint sem volt.

Július 22-én a császárkoronázás alkalmával, a nádor rendeletére ingyen előadást tartottak, de az udvar kárpótolta a

színészeket. Az országgyűlés feloszlása után, a pártolás hiánya, amitől a társulat félt, bekövetkezett. A július 26-iki előadáson 24 frt 35 kr bevételből a kiadások levonása után 34 kr maradt, úgy, hogy a kasszaraportokon állandóan ott szerepelt „Unwerth grófnak resztál a kassza.” A nádor és a hercegprimás adományain kívül az egyik tudósító Festetics György gróf nevét örökíti meg, aki 400 forintot adott a társulatnak.

Július 30-án érdekes hír jelent meg a lapokban. Endrődy János kegyesrendi atya tette közé a „Magyar Játék Szín” előfizetési felhívását, amelyben néhány színdarabon kívül a társaság történetére vonatkozó adatot kívánt közölni. Dacára annak, hogy eddigi rend bontásairól hivatalos írás nem tanuskodik, Sehy Ferenc levelet írt Endrődynek, melyben felszólította, hogy a mű megjelenésétől álljon el, — arra az esetre pedig, ha az mégis megjelenne, megfenyegette. Endrődy ezt a karácsonykor megjelent első kötetben szóvá is tette, amiből arra következtek, hogy Sehy már ekkor is sok olyan galibát csinált, amelynek napfényre kerülésétől félt és azok megjelenését nem óhajtotta.

1792. augusztus.

5. *Csapó Péter, vj. 4. magyarosította Kelemen László.*
8. *Orvosdoktor. És:*
Muzsika-akadémia.
15. *Sári.*
20. *Házasságszerző prókátor vj. 5. i. Bretzner. f. Gindl József.*
23. *Valtron.*
24. *Kiki saját háza előtt seperjen. És:*
Jaques Spleen.
25. *Garabantzai.*
26. *Arany perecek.*
27. *Házasságszerző prókátor.*
28. *Csapó Péter.*
29. *Valtron.*
31. *Katonaszerencse.*

Az augusztus 20-iki előadás kasszaraportja szerint „Bendek prókátor” előadás maradéka 38 frt 37 kr, az augusztus 23-iki előadásé 51 frt 36 kr volt. Pénztárosként Farkas Gáspár, ellenőrként Papp Gábor, majd Makai István írták alá a pénztári jelentéseket. Az anyagi sikertelenség és az, hogy Ráday gróf igen sokat tartózkodott birtokán, sűrűn zavart idéztek elő a társulatban, a nyárnak nemsokára végére értek, a budai színházban nem lehetett a téli hidegben előadásokat tartani, —

ismét a szünetelés veszedelme fenyegetett, s többfelé tájékoztak, hogy kétes helyzetükben mi lenne a legüdvösebb. A HT-nál az a vélemény alakult ki, mivel autonómiájuk volt, hogy róluk nem gondoskodhatnak, de a színészek készek voltak az autonómiát is feláldozni, augusztus 8-án bejelentették, hogy „kész engedelemmel alárendeli magát a társaság más teátrumok példája szerint a HT által kirendelt departementumnak, kinek a többiek is alá vannak vetve.” Ezzel derült ki, hogy a HT titkos szándéka már ekkor a magyar színészet gyöngítése volt, mert erre azt felelték, hogy ha a jelenleginél alkalmasabb játszóhelyet találnak, lépjenek érintkezésbe a német színházak bérelőjével, akiről tudták, hogy szerződése folytán nem gátolhatja meg a más helyen való magyar előadásokat.

A fogyatkozó bevételek idején Kelemen László régi tervei alapján néhány vidéki városhoz íratott, megkérdezték, hogy játékaikat alkalom adtán be tudnák-e mutatni és hogy ezért számíthatnak e segélyező támogatásukra? Augusztus 14-én ilyen kérelmet terjesztettek Debrecen magistrátusához, ahol azt határozták, hogy „ha annak idején jelenteni fogja magát a társaság, akkor fog reflexió lenni.” Sajnos, ezt az ígéretet a magistrátus csakhamar elfelejtette.

A nyugtalanvérű Sehy Ferenc az anyagi bajoktól elkeseredett tagok között erős hangulatot támasztott Ráday Pál gróf és Kármán József ellen, aki mint a későbbi jelek mutatják baráti érintkezést tartott fenn a nagyműveltségű Kelemen Lászlóval. Ravaszul és alattomban más igazgatót kerestek, aki majd erejükön hatalomra jutva külön is megjutalmazza tevékenységüket. Ráday gróf előbb nagy erélyesen ellentállt az aknamunkának, de mi hamar megunta az energiáját kimerítő tevékenységet. A tagok józanabb része előre látta a bekövetkező eseményeket, nyíltan szembehelyezkedtek Sehyvel és társaival és többször előfordult, hogy a viszályok miatt a színészek nem akartak fellépni az előadáson. Szerencsére azonban, — ahogy Endrődy írja: — „mégis mások közbevetése által arra is reábirattak.” Ráday gróf lelkére vette az intrikákat, elhatározta, hogy végleg elhagyja a társulatot, de Kármán még reménykedett és vállalkozott a roskadozó intézmény alátámasztására. Kármán szívvel-lélekkel viselte a társulat gondját, szoros barátság fűzte Schedius Lajoshoz is, az egyetem esztetika tanárához, aki maga is lelkes színházi ember volt és segítette Kármánt tevékenységében. A finomlelkű író azonban maga is megunta az áldatlan kanapépörököt, ő is elhagyta a társulatot, hogy egész erejével az irodalom terére lépjen. Augusztus 31-én Ráday gróf társulati

gyűlést hívott össze, amelyen megjelentek a HT színügyi osztályának tagjai is és bejelentette, hogy Kármánnal együtt leteszi az igazgatást, régi követeléséből pedig 40 aranyat elenged. Ugyanekkor a HT megjelent urai meglepetésszerűen bejelentették, hogy a távozó gróf örökébe Protasevitzet nevezik ki. Ma már nem lehet megállapítani, **hogy ez az intézkedés milyen befolyás eredménye volt**, annyi azonban bizonyos, hogy az adott helyzetben ez volt a legjobb, mert Protasevitz avatott keze alatt legalább még egy ideig játszhattak.

Ebben az időben jelent meg a Magyar Hirmondóban Hatvani István előfizetési felhívása, melyben fordított színdarabjainak kiadásához keresett érdeklődőket, — de hogy hányan jelentkeztek a felhívásra, arról nem emlékeztek meg.

1792. szeptember.

- 6. *Pesti vásár, vj. 2. f. Hatvani István.*
- 9. *Talált gyermek.*
- 11. *Deákos leány, vagy a tudomány többet ér a szépségnél, vj. 3. Goldoni után i. Schröder, f. Ungvári János.*
- 13. *Szerelem gyermeke.*
- 15. *Házasságszerző prókátor.*
- 17. *Merész Károly, vagy a megbosszult ártatlanság szj. 3.*
- 19. *Deákos leány.*
- 22. *Embergyűlölés.*
- 26. *Vajler és Alojzia, éj, 5. i. Engelbrecht, f. Seelmann Károly.*

A Magyar Hirmondó (1792. 433.) e havi kritikája a 11-iki előadásról számol be, de előbb bejelenti, hogy ismét Protasevitz vette át az igazgatást és „mivel ez az úr tökéletesen érti a teátrumi dolgokat, még jövőben sokkal többet tehet a most még növendék társasággal, melyet már is sokra vitt.” Az előadásról megemlíti, hogy „az egész közönségnek nagy tapsolásával játszották el, pedig meg kell vallani, hogy a darab olyan, melynek derekasán való eljátszása, akármely gyakorlott társaságnak dolgot adott volna. Csodákat tettek, különösen a főbb személyeket játszó, felvett karaktereiknek igen természetes előadásával. Általában minden személy emberül végezte kötelességét. Az igazgató az igazi karakterek megtanítása, az öltözetek helyes kiszabása és a személyeknek helyes elosztása által meg-meg mutatta, hogy érti a teátrumi mesterséget.”⁽¹⁵⁾

A műsor megállapításánál úgy e hónapban, mint máskor, de különösen 1796-ra vonatkozólag, az egykorú játékszíni zsebkönyveken kívül eredményesen használtam fel a kasszaraportokat

és Trattner Mátyás könyvnyomdász színlapszámláit, kinél rendszeren 500 példányban, némelykor vörös betűkkel készítették a napi színlapokat. A 17-én előadott „Merész Károly“ az összes egykorú írásokban *Méresz Károly* címen fordul elő, (mint ahogy az egykorú lapok a *merészt* mindig *mérésznek* írták.) A szeptemberi előadások **anyagi** eredménye egyébként igen gyenge volt. Végeredményben a játszóknak semmi sem jutott.

A játékokból befolyt	257 frt 10 kr.
erre (a gázsín kívül) kiadtak	253 „ 14 „
maradt	3 „ 56 „

mely összegnek kellett volna fedezni nemcsak a szeptemberi fizetéseket, hanem a bekövetkező inséges idők terheit is. A Magyar Hirmondó az utolsó szeptemberi előadás napjáról keltezve, ezeket írja (1792. II. 523.): „A budai magyar teátrum oszlani készül. A játszó társaság azon panaszkodik, hogy igyekezetét az itt lakó hazafiak nem gyámolítják. De ha igazságos ítéletet akarunk tenni, ezeket bizonyára nem lehet okozni. A dikastériumoknál levő magyar uraságok a német teátrumban egész esztendőre felveszik az ülőhelyeket és az azokért járó summát meg kell fizetni a kontraktus szerint, akár mennek a teátrumba, akár nem. A magyar társaságnak mindjárt abbonemánt (az ülőhelyeknek esztendő számba való kiadását)

15. Verseggy Ferenc arcképe.

kellett volna kezdeni az országgyűlésnek végződésével és így kevesebb ugyan, mint a diéta alatt volt, de bizonyosabb és állandóbb jövedelme lett volna. Akkor t. i. jóllehet a várból a magyar teátrumba való lemenetel igen alkalmatlan is és másfelől a német társaság mindent elkövet, hogy a publikumot magához vonja, mégis lehetett volna remélni, hogy az említett uraságok inkább a magyar kezdőkhöz, mint a már nagyobb tökéletességre ment német játékosokhoz szíttak volna. Ha mindent összeve-

szünk, úgy találjuk, hogy csak kétféle utja van még a magyar társaságnak arra, hogy fennmaradhasson. Vagy a városokról városokra való járás, t. i. minthogy reményleni lehet a néző helyre vonja a népet, vagy pedig a budai német társasággal való egyezség. De az előre elkerülhetetlenül szükséges volna, hogy a tágsaságnak egy bizonyos és állandó feje és vezére legyen. Ennek nem léte, kivált a jövedelemre nézve ezideig is a legveszedelmesebb hiba volt. A másik módra nézve pedig csak az volna szükséges, hogy a magyar játszó Unwerth grófnál, a német teátrum fenntartójánál magukat jelentsék és az egyesülés módját e méltóság nemes gondolkozására bizzák.“ Szükségesnek tartottam e lapvélemény leközlését, mert nemcsak tárgyilagos, hanem írója a helyzet alapos ismeretéről tesz tanúságot. A színészek panaszkodása, Kelemen tervének megpendítése, mind a való történések tükrét mutatják — és végül is a cikkíró szerint következett be az állandósulás, amikor Unwerth gróffal, illetve utódjával a német színházak használatára megegyeztek.

A bekövetkezett hideg idők miatt a széljárta faszinkörben több előadást tartani nem tudtak s az év végéig jövedelem nélkül tengődtek. Csupán még a novemberi pesti vásár idején néhány melegebb napon tartottak négy előadást.

1792. november.

10. *Házasságszerző prókátor.*
11. *Deákos leány.*
12. *Pesti vásár.*
13. *Kiki saját háza előtt seperjen.*

A Bécsi Magyar Kurir (1792. 1397.) az erdélyi színészet megalapítása alkalmával megemlíti a magyar társaság sorsát is. „Amidőn ama nemzetünk és nemzeti nyelvünk dicsőségére állt és magát még az idegen nemzetek előtt is, csaknem az irigységig kimutatott pesti nemzeti játszó társaság plántája csak a maga zöldellő gyengeségében kezdene méltatlanul hervadozni, ime az erdélyi nagyfejedelemségben nagy előmenetellel szándékozik ezen nemzetünk nyelve virágot kinyílni és illatozni.“ A Magyar Hirmondó (1792. II. 602.) azonban az újabb reménységekről tudósít; „amilyen belső megilletődéssel írtak, hogy oszlani készül Budáról a magyar játszó társaság, oly nagy örömmel hirdetjük már most, hogy az továbbra is együtt marad, mivel tökéletes bizodalma vagyon, hogy amely kegyességet tapasztaltak némely nemes vm.-ék részéről, ugyanazt fogják a többiek is gyakorolni iránta. Hiszik továbbá, hogy a magyar nemzet édes atyja II. Ferenc királyunk is kész egy oly szándékot

előmozdítani, mely által szerencsésítették az egész magyar nemzet mind nyelvére, mind gondolkozása s érzése módjára nézve.“ Azonban e támogatások csak nagyon gyéren érkeztek be, Ráday Pál gróf távozásával a megyei összeköttetések egy időre kissé meglassultak. Ráday gróf a közéletbe vetette magát és novemberben az eperjesi tábla meg is választotta assessornak, — nem törődött többet volt társulatával.

A négy novemberi előadás jövedelme semmi sem volt, ismét csak a maguk gyönyörűségére szórakoztatták kis közönségüket.

10-én bevettek	33 frt 44 kr-t
11-én bevettek	20 frt 46 kr-t
12-én bevettek	26 frt 42 kr-t
13-án bevettek	13 frt 43 kr-t
összes	<u>94 frt 55 kr-t</u>
amivel szemben (gázsín kívüli) költség	<u>94 frt 55 kr</u>
miért is az eredmény	00 frt 00 kr

Már szeptember 24-én, amikor látták, hogy a faszínházban tovább nem lehet játszani, kiáltványt intéztek a nemzethez, s a körleveleket elküldték a városokhoz és megyékhez. Ennél fájdalmasabb hangú panasz még ez ideig, (de azóta sem) hangzott el a magyar színészetben. „Kettérepednék megszomorodott szíveink, — írják, — könnyárokra fakadnak megszágyenült szemeink, midőn kénytelenek vagyunk szemlélni, hogy anyanyelvünkhöz való buzgó hajlandóságunk s ehez kapcsolt igyekezetünk a legtehetősebb hazafiak közt sem talál pártfogóra. Dícséretes előmenetelünket félbe kell szakítani és az egész világ előtt szégyenülten bujdosni kénytelenek leszünk, mivel tetszésekben s nagyszívúságtekben sokat bizakodtunk.“ Mindössze 1200 forint volt a passzívájuk, s ha ezt nem teremtik elő, vagy legalább is annyit, hogy törleszthessenek, szét kell oszolniok, pedig könyveik tanúsága szerint nem gazdálkodtak vigyázatlanul. (E körlevelet Endrődynél a cenzor nem engedte közölni.) A körlevél nagy hatást tett, további kitartásra buzdították Kelemen Lászlót és a színészeket, addig is, míg a segélypénzek mindenhol belfolytak. De alig ömlött némi bizalom az ernyedő idegekbe, újabb bonyodalom keletkezett.

Kelemenék első feladata most az volt, hogy alkalmas téli színház találgassanak, miért is október 12-én a HT útján elkérték a pesti szeminárium (papnövelde) nem használt részét. Itt Schilson báró cameralis adminisztratornak osztották ki az ügyet azzal, hogy ha lehet, jelöljön ki az épületben alkalmas helyet. A báró, aki előbb mint páholytag Kazinczy Ferenc jóbarátja volt, most már nem ismerte régebbi barátait, a hivatalos szerkezettel ő is

üldözni kezdte a szabadelvű intézményeket s hogy felettesei előtt érdemeket szerezzen, a szemináriumban lévő helyeket több szempontból kifogásolta. A társulat, amikor ezt megtudta, a jóindulatú megyékhez fordult s október 15-én azt kérte, gyakoroljanak nyomást a HT-ra, hogy Schilson álljon el akadékosdásaitól, — egyben megújították segélykérésüket. Mielőtt azonban a megyék befolyásaikat érvényesíthették volna, Schilson báró, aki a német társulat részére már 1791-ben új színházépület tervét készítette, október 30-án beterjesztette végleges jelentését, amely szerint a szeminárium színházi célokra teljesen alkalmatlan, mert tűzveszélyes és mivel az egyedüli erre alkalmas hely csak a negyedik emeleten van, az a közönség hozzáférhetése szempontjából kényelmetlen.

Nem kerülhetjük ki e helyen annak méltatását, hogy a megyék mily intézkedéseket tettek, — ha elkésve is — és hogyan fogadták e társulat keserves panaszait. Borsod vm., Miskolczon tartott gyűlésén október 8-án elhatározta, hogy a gondokkal küzdő színészek részére szolgabirái által gyűjtést indít. Bihar vm. az első levélre elhatározta, hogy felír a nádorhoz, sőt a királyhoz is és kéri a társulat gyámolítását, — azonban az október 25-én érkezett második levélre intézkedni szükségesnek nem tartották. Gömör vm. október 30-iki közgyűlése felírt a HT-hoz, hogy a szemináriumot engedjék át a társulatnak. Általában a megyék azt követelték, hogy a fővárosban ne tiporják el a nemzeti érzés és nyelv művelését, hanem támogassák a magyar színészeket, mert nem méltó az, hogy azok hazájukban zsellérek legyenek. Komárom vm. november 12-én, Pestmegye a gyűjtőívek azonnali körözésével 15-én, Veszprém vm. 18-án, Csongrád vm. 22-én, Mármaros vm. és Zemplén vm. 27-én írtak fel, utóbbi egyenesen az ország törvényeinek és a nemzet szabadságjogainak megsértését látta a történektekben. Szabolcs vm. november 6-án, Bács vm. 20-án, Bereg vm. 26-án, Zala vm. december 5-én, Temes vm. 1793. január 1-én terjesztették elő felirataikat, Nógrád vm. pedig 1792. november 8-án körlevéllel fordult a megyékhez, melyben pártfogásba ajánlotta a nemzeti színészetet. Az anyagi eredmény a nagy felbuzduláshoz nem volt méltó, mindössze 428 forintot adakoztak, ezt is csak háromán, Gömör vm. 225, Abauj vm. 100, a Jászkerület 103 forintot küldött.

Pest vm. kögyűléséről két egykorú laptudósítást ismerünk. A Magyar Hirmondó (1792. 780.) szerint „felolvastatott a magyar játszó társaságnak segedelemkérő levele. Meglévén győztetvén afelől a nemes rendek, hogy a közjóra törekedő

szándékot közérővel kell felsegélteni, mindjárt papirost indítottak el maguk között s kiki felírta saját neve mellé a summát, melynek adására tiszta hazafiui indulata által indíttatott. Az ekként csak hamarjában ajánlott summák mindjárt rámentek néhány száz forintra. Reábízott ezenkívül a szolgabíró urakra, hogy az egész megyebéli nemességnek adják hathatósan elibe, mely hasznos és alkalmas eszköz legyen egy jó magyar teátrum a magyar nyelvnek s ennél fogva a nemzetnek is virágoztatására. Elvégeztetett, hogy a királyi HT-nak is különösen ajánlja a gyűlés a nemzeti teátrum dolgát.“ A Bécsi Magyar Kurir (1792. 1513.) a pesti latin újság nyomán írja meg jelentését és hozzáfűzi: „reménységünk van, hogy e teátrumból akkor fog nemzeti teátrum válni, midőn ennek ügyét az egész magyar nemzet és ennek nagyszívű képviselői maguk kívánják elősegíteni és midőn a circenseseknek nem lesz szükségük kenyérért kiáltani. Még eddig a világon minden nemzeti teátrumot vagy a fejedelmek, vagy a statusok tartottak fenn úgy mint nemzeti teátrumot.“

Pest vm. úgy látszik nem bízott abban, hogy a színészek gazdálkodása — állításuk szerint — rendben ment s mielőtt még érdekükben döntő lépésre határozta volna magát, bekérte a társulat számadásait. Ez 1791. november 1-től, 1792. november 14-ig terjed, vagyis egy évre s minden tétele igazolva van mellékletekkel és pénztári jegyzőkönyvvekkal.

1 tétel. Kelemen László gyűjtésének eredménye	452 frt 52 kr.
ebből kifizetett	<u>288 frt 52 kr</u>
adós maradt	164 frt — kr
2 tétel. Protasevitz igazgatása alatt 1792. május 5-től június 26-ig bevétel	3943 frt 27 kr
ebből tagok fizetése, Unwerth és Raischl bére	<u>4353 frt — kr</u>
adósok maradtak	409 frt 33 kr
3 tétel. Kelemen gyűjtése az országgyűlésen	737 frt 52 kr
hercegprimás adománya	600 frt — kr
a nádor adománya	225 frt — kr
előadások bevétele	<u>208 frt 15 kr</u>
összesen	1771 frt 07 kr
ebből Kelemen fizetett	
Protasevitz-féle adóságokra	139 frt 33 kr.
Protasevitz tiszteletdíja	270 frt — kr
tagoknak és egyebekre	<u>861 frt 18 kr</u>
összesen	1270 frt 51 kr
így Kelemen Lászlónál maradt	<u>500 frt 16 kr</u>

4 tétel. Kelemen László átadott	
Ráday Pál grófnak	500 frt 16 kr.
előadásokból befolyt	<u>696 frt 29¹/₂ kr</u>
összesen	1195 frt 45 ¹ / ₂ kr
ebből fizettek a tagoknak és kontókra	<u>1150 frt 45¹/₂ kr</u>
maradt	45 frt — kr

5 tétel. Varsányi Ferenc mint pénztáros	
az előadásokból beszedett	257 frt 10 kr.
ebből kifizetett	<u>253 frt 14 kr.</u>
maradt nála	3 frt 56 kr.

6 tétel. Beleznaynétől (Hatvani István	
közvetítésével) adomány	50 frt — kr.
ebből kiadás postaköltségre	<u>50 frt — kr.</u>
maradt	— frt — kr.

7 tétel. november 10—14 vásár alkalmával	
tartott játékok jövedelme	94 frt 55 kr.
tagoknak kifizetve	<u>94 frt 55 kr.</u>
nem maradt	— frt — kr.

Követelésük volt tehát Kelemen Lászlón (1 tétel)	164 frt — kr.
Ráday Pál, grófon (4 tétel)	45 frt — kr.
Varsányi Ferencen (7 tétel)	<u>3 frt 56 kr.</u>
összesen	212 frt 56 kr.

Ilyen módon a jövedelmük volt	7265 frt — kr.
a költségük volt	<u>7265 frt — kr.</u>

Azonban a társulat a következő tételekkel tartozott:

1. kontók szerint	586 frt 26 kr.
2. Unwerth grófnak 14 játékért 9 forintjával	
„minthogy annak időbe a csekély jövedelem	
végett kielégíteni nem lehetett.“	126 frt — kr.
3. augusztus 13-tól szeptember 30-ig tartott	
7 heti időre a tagoknak „mivel a Theatralis	
költségeken felül egy krajcárral	722 frt 45 kr.
sem több jött be.“	

tehát össztartozásuk volt: 1435 frt 11 kr.

A számadás a következőként zárul: „október 1-től egész a mostani vásárig, azaz november 10-ig részint a csekély jövedelemre nézve, részint pedig az időnek alkalmatlansága miatt nem játszhattak a tagok, hanem reménységük lévén a felséges Haza pátrfogásában, ugyanezen institutumnak előmozdításában fáradoztak.“

Elképzelhető, hogy Kelemen László mily lelki fájdalmakat élt át a tétlenség idején; ő, aki a folytonos játékokat azzal akarta megoldani, hogy a fővároson kívül az ország többi városaiban is tartsanak előadásokat, ahogy azt a játékgengedély megengedte, most hónapokon át a társulat többi tagjaival csak

a jószerencsét várta, mely őket mindeddig elkerülte. A társulat mostani legfőbb baja, hogy nem volt szellemi vezére. Ráday gróf és Kármán elhagyták őket, Kazinczy Ferenc pedig visszavonult Regmecre, hogy irodalmi tevékenységét zavartalanul folytathassa. Itt írta november 5-én öccsének Kazinczy Miklósnak, a Gebler báró által írt: „Ozmondok, vagy két helytartó“ c. ötfelvonásos drámafordításához az előszót, melyben visszapillant a társulatra, „ha ily darabokat fognak játszani a Sehyek, a Varsányiak, kétszeres örvendezéssel örvendek hazámnak, mert teátrumunk nemcsak nyelvünket fogja gyarapítani, hanem egyszersmind a virtusnak s minden nemes érzésnek is oskolája lesz.“

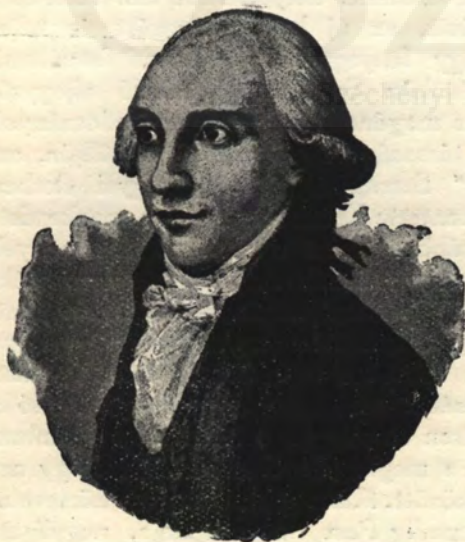
Pest vm., amikor már a HT láthatta a megyék állásfoglalását, döntő lépésre szánta magát és november 15-iki üléséből kifolyóan egy latin felíratban a magyar társulat védelmére szólalt fel. Sérelmezte a szeminárium épülete körül folytatott tojástanót és fenyegetve emelte fel súlyos szavát, hogy ha a mostoha bánásmód folytatódna, ők lennének kénytelenek a mellőzött és állandóan üldözött hazafiakat, nemzetiségünk önzetlen szolgálit pártfogása alá venni. Erre a HT kénytelen volt intézkedni és már másnap, 16-án leírt Pest város tanácsához, hogy legalább a folyó téli időre szerezzenek a magyar társulatnak előadások tartására alkalmas helyet. Pest vm. vezérkara észrevette a HT ingadozását, az új helyzetváltozást és teljes erővel mutatta felfelé, hogy fenyegetéseit hajlandó beváltani. November 21-iki közgyűlésükön Szentkirályi László aljegyzőt kirendelték a megyéktől és magánosoktól befolyó adományok gondozására és nehogy a társaság vezető nélkül szétzülljön, azt „saját gondozására bízta.“ Szentkirályi, ki a megyei életben igen járatos volt, arra serkentette Kelement, hogy a megkezdett helyes úton haladjon tovább és mint a kezdődő eredmények mutatták, nem minden remény nélkül forduljon ismét a megyékhez. E tanácsot megfogadták, kibocsájtották újabb körlevelüket, melyben bejelentették, hogy a küldött adományokat Pestmegye veszi számba és ismételten kérték a HT-nál való közbenjárást, mellyel ügyük teljes rendezését remélték. Szentkirályi László a 26-iki pestmegyei közgyűlésen olvasta fel e kérelmet s nyomban 160 forintot adtak össze, s megbízták Szentkirályit, hogy azt ossza ki a társulat tagjai között. Másnap küldték el a körlevelet a többi megyékhez, 30-án pedig Pest vm. alispánja, nagyligeti Liby József kirendelte Szentkirályi mellé Csintalan Ignác megyei cancellistát a pénzbeli ajándékok beszedésére.

A megyék megmozdulására a HT nem nézhette tétlenül tovább a magyar társulat vergődését. A megyék részéről egyéb-

ként is több küldöttség járt ekkor a fővárosban s a követek előszóval is megismételték megyéik ezirányú kívánságait. Endrődy szerint 28 megye vett részt a színészeti mozgalomban, melynek elérhető legnagyobb eredménye az lett, hogy a HT egyik vezetőállású tisztviselőjét, Podmaniczky József bárót főintendánsnak kinevezte s megbízta a magyar színtársulat újraszervezésével és az igazgatási módok megállapításával. Podmaniczky december 1-én vette kezébe a társulat ügyét, szükség szerint mindenkit meghallgatott és az eddigi küzdelmekből megállapította, hogy minden bajnak kútforrása az önálló téli színpad hiánya, ezért első tevékenységét annak megszerzésére irányította. Maga mellé vette Darvas Ferenc királyi tanácsost, benedekfalvi Luby Károly szatmármegyei alispánt, vajai Vay István és Lónyai Menyhért HT tanácsosokat, hogy Unwerth Emánuel gróffal a színházak használatára vonatkozólag egyezséget hozzanak létre.

E jelentős időkben Protasevitz József Benedek újabb oldaláról mutatkozott be. Úgy látszik, a német színészekkel való érintkezés sok keserűséget okozott neki, azok gúnyos megjegyzései a magyar társulat folytonos kényszerű szünetei miatt, felébresztették tettvágyát és most forró tüzzel, az akadályokat legyőző álhatatossággal dolgozott a társulat helyreállításán, amely egyúttal igazgatói állásának megerősítését jelentette. A HT urai is szorgalmasan dolgoztak és december 2-án már elkészült az új vezetőség beosztása, főigazgató lett: Podmaniczky József báró,

a jövedelmek gondviselője: Szentkirályi László, igazgató: Schedius Lajos, a játékigazgató: Protasevitz József. Amíg Podmaniczky, Schedius és Protasevitz az új színházi törvények kidolgozásához fogtak, Szentkirályi a már megkezdett munkát folytatta: megállapítani a magyar színtársulat vagyoni állapotát.⁽¹⁰⁾

16. Schedius Lajos arcképe.

Szentkirályi elrendelte a színházi felszerelések leltárainak elkészítését s azokat már december 12. és 13-án hozzá be is mutatták az egyéb vagyoni állapotaikra vonatkozó adatokkal együtt. A díszletleltár szerint egy szép előfüggönyük, „melyen Apollo az eddig bilincseken csüggő tudományokat maga elé bocsájtva szégyenli azoknak salakját“, azután palota, ucca, börtön, zöld szoba, paraszt szoba, erdő, levegő, kert és tábor díszletük volt. E díszleteket úgy készítették, mint a mai vászondíszleteket, csak hogy ezek felső részükön vaskarikára voltak akasztva, a változások gyorsabbá tétele végett. Ruhatári leltárakat csoportba osztották aszerint, hogy szabó, gombkötő, szíjgyártó, csizmadia vagy más iparos által készült munkákat soroltak fel. A játékdarabok feljegyzése után a pénzbeli megállapítások következtek.

Tartoztak:

Unwerth grófnak	150 frt — kr
árrenda fejében	90 frt — kr
egyéb tételekben	613 frt 40 kr
összesen	853 frt 40 kr

A tagoknak körülbelül egy heti fizetéssel tartoztak, így Kelemen László 7, Kelemen Erzsébet 5 forintot követelt. A tartozások végösszege így alakult:

régebbi adóságok	986 frt 13 kr
a fenti adóságok	853 frt 40 kr
a színmesternek	16 frt — kr

összes adóságuk tehát 1858 frt 53 kr volt.

(A kimutatást készítő Kelemen László megjegyezte, hogy a társulat inventáriumára 4000 forintjukba került.) Ez az adóság mindvégig nyomta a társaságot és végül is, bár valamicskével csökkent, a rossz gazdasági viszonyok következtében a társaság pusztulását idézte elő. Színeszetünk történetében csodálatos az, hogy az alig 2000 forint hiánya buktatott meg egy nemzeti kultúrvállalkozást, mert ez idézte elő később a tagok közötti egyenetlenkedést, a fegyelem meglazulását és sirásója lett a bár küzdelemmel, de szép sikerekkel megindult intézménynek.

A nagy lendülettel folytatott szervezkedési munka december 19-ére már annyira előrehaladt, hogy a színházi törvényeket aláírták a társulat szerződéstváró tagjaival. Ezek voltak: Bagoly Antal, Ernyi (Ernst) Mihály, Kelemen László, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton, Sehy Ferenc, Varsányi Ferenc, Várady Mihály,⁽¹⁷⁾ a hölgyek: Kelemen Erzsébet, Liptay Mária, Moór Anna, Termetzky Franciska, Török Magdolna, — mint tanúk irták alá: Lónyai Menyhért, Luby Károly és Vay István. E játékszíni

regulák előljárójában megállapítják, hogy az a legjobb vezetés, amely többek között van felosztva, — azután több fejezet

Kelemen László
 Pesti László
 Rosta Márton
 Séri Ferenz
 Láng János
 Bap János
 Varsanyi Jereusz
 Batati Benedek
 Váradi Mihály
 Bogyi András
 Ernst Mihály

17. A Magyar Játzó Színi Társaság férfi tagjainak aláírása
1792. december 19. (Pestmegyei levéltár.)

következik a különböző kötelességekről. E törvény rövid kivenetata a következő:

1. *a vezetésről*: a főigazgatót illeti a felügyeleti jog, — maga mellé választ egy játékszíni kormányzót, ki a haza adakozásait kezeli, — egy dramaturgot — és egy rendezőt;

2. *a játékgazgatónak kötelességei*: a dramaturggal egyetértve minden hó elején a műsort és szereposztást elkészíti, a próbákat kiírja és megtartja, felügyelője a színházi felszereléseknek és ellenőrzője az előadásoknak, előmozdítja a bevételeket, fegyelmet tart a tagok között, javasolja a tagok fizetését, mulasztásaiért anyagilag felelős;

3. *a játszószemélyek kötelességei*: a nagyobb szerepet 14, a kisebbet 8 nap alatt kötelesek betanulni, a tagtól a lejátszott szerepet visszavehetik, az olvasó és a többi próbán meg kell jelenni, a szerephez rendelkezés szerint tartoznak öltözni, a ruhákban okozott kárt megtérítik, a kellékek kézhezvételére ügyeljenek, a főigazgató rendelkezéseit tartásuk be, a felmondási idő 3 hónap, egymás között békességgel legyenek, az ügyelő rendelkezéseit fogadosítsák, a rendezőnek vissza ne feleljenek;

4. *a sűgőt illető kötelességek*: ő a könyvtár kezelője, a leltárkönyvek őrzője, a könyvtárhoz tartoznak a szerepek, ügyelő-, kellék- és világosító lapok, a kéziratok darabot három példányban köteles lemásoltatni, a körlevelet minden taggal aláírhatja, megírja a játékokban előforduló leveleket;

5. *a színmester kötelességei*: a zene kezdetét az öltözőkben megjelenti, a változásokat pontosan teljesíti, felügyel a díszletekre, a főpróbát díszlettel kell tartani, a nem játszó személyeket a színpadról kiűtasítja, a bútorokat tisztán tartja;

6. *az öltözetek gondviselőjét illető kötelességek*: már a főpróbára kiadja az útastás szerinti öltözeteket, de házi használatra ruhát nem adhat ki, vigyáz a ruhák épségére és tisztaságára; (e részt 1793. január 3-án írta alá Selley Pál szabó.)

7. *a hajfodoritonak kötelességei*: a játék alatt jelen van, a paróka-, szakál- és hajviselést darabok és szerepek szerint jegyzi, hajporozni csak az arra rendelt szobában szabad, kivéve a gyors átöltözésnél, amikor az öltözőkben is lehet;

8. *a játszószemélyek törvényes cikkelyei*: aki tag akar lenni, igazolja erkölcsi előéletét és mutassa fel szűlőinek beleegyező nyilatkozatát, a szerepekben nem szabad válogatni, akinek a cirkuláris ellen kifogása van jelentse az igazgatónak, a rágalmozót megbüntetik, aki szerepét lejátszotta (és az előtt), a nézőtérén nem jelenhet meg, cselédeknek öltözőkben a helye, a cirkulárist azonnal alá kell írni, a próbán a kiírt időben meg kell jelenni, a szerepeken nem szabad változtatni, a színpadon csak a szerző útastásakor szabad csókolózni, férfi a nő száját ne csókolja csak homlokát, öleléskor a férfi ne érintse a nő mellét, egymás iránt tisztelettel legyenek, általában a némaszerepeket el kell játszani, a felszerelésben okozott kárt meg kell fizetni, 24 órán túl a városból eltávozni nem szabad, a szerelmeskedő magaviselet tilos, minden hónap végén az igazgató az illető taggal az elkövetett vádat írásban közli, aki arra írásban felel.

Természetesen minden tilalom és kötelesség szankciója a pénzbüntetés, amely a hópénz bizonyos százalékát képezte. A Podmaniczky-féle törvények nagy haladást mutatnak Kármán reguláival szemben s annak az eddigi kevés gyakorlatban

bevált részeit nem mellőzte. Mindenesetre megnyilvánult benne a fegyelem iránti törekvés és a színpadi ízlés először került a paragrafusokba.

A társulat és a vezetőség letárgyalta egymással a szerződés pontjait, tisztázták a gázi kérdést, Sehy Ferenc összeállította a társulat részéről tervezett és félhavonként megállapított fizetéseket, az ideiglenes megállapodás szerint. Ennek sorrendjében: Kelemen László 12, Sehy Ferenc 15, Várady Mihály 15, Bagoly Antal 15, Pataki Benedek 7:30, Varsányi Ferenc 15, Pesthy László 15, Papp Gábor 15, Rózsa Márton 15, Kelemen Erzsébet 7:30, Török Magdolna 10, Liptay Mária 15, Nyéky Pál sugó 10, Pap József színmester 5, Rádai Márton színházi szolgálta 4:30, Láng János 15 forint félhavi fizetésben egyeztek meg. Moór Anna és Termetzky Franciska azonban kijelentették, hogy szerződéseiket

Moór Anna.

Termetzky Franciska

Liptay Mária

Török Magdolna

Kelemen Erzsébet

18. A Magyar Játzó Színi Társaság hölgytagjainak aláírása
1792. december 19. (Pestmegyei levéltár.)

nem írják alá, mert a felajánlott fizetést kevésnek tartják. Újabb revízió alá vették az összes igényléseket, csökkentették a legtöbbnek fizetését, csak hogy a két primadonnának megfelelő fizetés jusson. Sehy Ferenc régi fizetése 24 forint volt, igényét 30 forintra jelentette be, most 28-ra állapodtak meg, Liptay Mária is a szerződésben 4 forinttal kevesebbet kapott és így Moór Anna kapta a legmagasabb, 30 forintos fizetést.⁽¹⁸⁾ A

társulat valamennyi tagja december 22-én írta alá szerződését, mely három pontból állt. Az első a fizetésről szólt, a másodikban a tag engedelmességre kötelezte magát, a harmadik pont pedig kölcsönösen kikötötte a háromhavi felmondási időt. A Pest vm. levéltárában őrzött szerződések a következő sorrendben kötötték:

1. Moór Anna	30 forintra	
2. Liptay Mária	26 forintra	
3. Termetzky Franciska	26 forintra	
4. Török Magdolna	20 forintra	
5. Kelemen Erzsébet	15 forintra	
6. Sehy Ferenc	28 forintra	
7. Láng János	24 forintra	
8. Várady Mihály	24 forintra	
9. Kelemen László	24 forintra	
10. Varsányi Ferenc	24 forintra	
11. Rózsa Márton	20 forintra	
12. Papp Gábor	20 forintra	
13. Pesthy László	20 forintra	
14. Bagoly Antal	20 forintra	(Endrődy szerint)
15. Pataki Benedek	15 forintra	(Endrődy szerint)
16. Ernyi Mihály	20 forintra	(Dec. 30-ról keelve)
17. Nyéky Pál sűgő	20 forintra	
18. Selley Pál szabó	14 forintra	
19. Rádai Márton szolga	12 forintra	
20. Bujáki József cancellista	20 forintra	

Endrődy könyve még a következő szerződések emliti:

21. Lavotta János zeneigazgató	15 forintra
22. Tiz zenésznek	60 forintra

A szerződtetések után a társulat havi kiadása így alakult:

tagok fizetésére	564 frt — kr
Unwerth grófnak	162 frt — kr
színlapokért	40 frt — kr
világításért	36 frt — kr
őrségért	9 frt — kr
tűzoltóknak	3 frt 24 kr
összesen	814 frt 24 kr

A szerződések megkötése után Podmaniczky teljes erővel dolgozott az Unwerth gróffal kötött megállapodás írásbafoglalásán, aki december 28-án a szerződést levélben küldte meg „liebster Herr Protasevitz“-nak, teljes megelégedésének nyájas nyilvánítása mellett. Ebben a gróf megengedte

1. hogy amely napokon nem használja valamelyik színházát, azt a magyar társulat igénybe veheti;
2. kárpótlásul minden előadásért 3 aranyat kap;
3. csak a főpróbákra és előadásokra vehetik igénybe a színpadot;
4. négy hétnél hosszabb bérletet nem adhatnak;
5. a belépőjegyek árát le nem szállíthatják;

6. külön díjazás mellett a régi személyzet kezeli a színházépületeket a magyar előadások alatt is;

7. mikor nagyobb darabot ad elő a német társulat, a magyarok a másik színházban csak kisebb műszaki személyzetet igénylő darabot adhatnak elő;

8. a tüzoltók fizetését szabályozza;

9. Unwerth egy hónappal előre közölni tartozik, hogy mely napon akar nagyobb darabot előadni;

10. a böjti idő alatt az eddigi játékokra neki engedélyezett napokat fenntarthatja a gróf magának, de a magyar társulat újabb napokat kérhet a HT-től, ám ha a kért napokat nem adják a magyaroknak, a német társulat játszhat e napokon is;

11. a magyar társulat nem kap sem ruhatárt, sem világítást, csupán azt, ami városi tulajdon s egyben a magyar társulat kötelezi magát, hogy újabb, díszesebb és szebb teljes díszletet a bérlő engedélye nélkül nem készített.

E szerződéssel a magyar játszószíni társaság ügye rendbe jött. Volt téli, felszerelt színházuk, a társulatot is ujraszervezték, nyugodtan folytathatták a színpadi munkát, mely minden idejüket lekötötte.

A szerződések aláírása után, december 29-én, régi bajtársuk Ráth Pál elkésve kérte visszavételét. Kérését és igényét azzal az indokkal terjesztette be, hogy nemcsak az első tagok közül való, hanem ő is közreműködött a játékgengedély megszerzésénél, ő írta az egyik Pest vm.-hez intézett instanciát, a megnyitó előadáson „Igazházi“ címszerepét, a polgármestert nagy sikerrel ő alakította, azonkívül Lessing: „Minna von Barnhelm“ c. vígjátékát „Katonaszerencse“ címén ő fordította.

A HT által alapított intendatura némely szempontból igen üdvös intézkedésekkel kezdte működését, kibérelték próbák céljaira a szeminárium alkalmas helyiségeit, a ruhatárt pedig Robits János pesti polgár házában bérelt lakásban helyezték el. A HT intendatúrája egy ideig a fegyelmet és zavartalan fejlődést jelentette és a reménykedő szívek már azt hitték, hogy a magyar színészet alapjait örök időkre lefektették. A HT-nak most az lett volna a kötelessége, hogy az állami felügyelet jellege alatt dolgozó játszószíni társaságot Nemzeti színházzá fejlessze, — azonban ezt az egy lépést nem tudták megtenni, — vagy nem akarták.

1793.

A társulati névsor január 1-én a következő:

Bagoly Antal, Ernyi Mihály, Kelemen László, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton,

Sehy Ferenc, Varsányi Ferenc, Várady Mihály, Sugó: Szőke Nyéky Pál. A hölgyek: Bagoly Anna, Ernyi Mihályné Termetzky Franciska, Járdos Anna, Kelemen Borbála, Kelemen Erzsébet, Liptay Mária, Rehák Józsefné Moór Anna, Várady Mihályné Török Magdolna. Gyermekszereplők: Fekete János és Fekete Márton. Zeneigazgató: Lavotta János. Operaigazgató: Chudy József. Operasugó: Szelemhegyi András.

Ernyi (Ernst) Mihály még a múlt év végén kérte felvételét, amit három próba fellelése után teljesítettek is. A számadási napló megjegyzi, hogy „Ernst Mihálynak csak februárius kezdetével köteleztett hópénz, minthogy ő, mint új játékos az első hónapot különben is csak tulajdon oktatásában töltötte.” Ernyit a közönség csakhamar megszerette és a későbbi időben, még Erdélyben is képességeit és színigazgatói ügyességét nagyrabecsülték. Járdos Annát is az év elején vették fel, de sikertelen szereplései után elment a társulattól; nevével azután az erdélyi színészetben találkozuk, mint Láng Ádám János második feleségével. (A színlapokon és jelentésekben előforduló Márton úr nem más mint Rózsa Márton.)

Nevezetes eseménye a társulatnak Lavotta János és Chudy József szerződése. (Utóbbiról a zsebkönyvek emlékeznek meg.) Lavotta 12 dirigálásért 15 forintot kapott, de hangversenyeit külön díjazták. Chudy nem kapott fixfizetést. (Előbb Erdődy gróf pozsonyi színházánál 1780-tól karmester, majd a volt Esterházy hercegi színtársulatnál működött mint vezető csembalista, társulatával együtt Pestre került s 1790-ben Unwerth gróf színházainak karmestere. Chudy nevét mint a „Pikkó herceg” komponistája örököltette meg. Tudjuk róla, hogy még 1799—1800 Busch Jenő pesti német színházainak karmestere volt.) Lavotta János mint karmester a színház zenei fejlődését jelentette és leszerződése óta sűrűn szerepelnek a számadások között zenei tételek. A színházi zenészek között van Zeiss Ádám, aki zeneszerzés mellett „stimmeket” másolt. Megállapítható, hogy az állandó színházi zenekar 10 tagú volt, de legtöbbször kiegészítették katonai vagy német színházi zenészekkel. Hogy kik voltak a zenekar tagjai, teljes pontossággal nem határozhatjuk meg, mert egy márciusi számadásban, melyet Schuldner József zeneigazgató írt alá, nem 10, hanem 20 zenész neve szerepel, — vagyis az állandó tagokon kívül a kisegítők is. Ezek pedig: Gerharth Mihály kürtös, Gilreimer 2. hegedűs, Grüner Antal nagybőgős, Herkle kürtös, Knock, Konráth János brácsás, Liebenberger András, Lethner János oboista, Maske Valentin (Bálint) nagybőgős, Moravetz József 2. hegedűs, Moravetz

Károly 2 hegedűs, Opel Antal 1 hegedűs, Pischinger Mátyás klarinetos, Podhorszky János fuvolás, Reinold Jakab klarinetos, Reinold Mihály üstdobos, Schuldner József 1 hegedűs, Tomola János kürtös, Ujhelli, Zimmer fagotista. E névsorból egyáltalában nem találhatók a német színházi zenészek kimutatásai között: Knock, Liebenberger és Ujhelli. Áprilisban ismét új név fordul elő a zenekarban: Böhm Mihály karmesteré, akit úgy látszik az időközben eltávozott Lavotta helyett szerződtettek. (A szeszélyes Lavottára jellemző, hogy hangversenyei alkalmával a társulat költségén kocsin hozták a színházba és vitték haza előadás után.) A társulati zenészek között van Liebenberger András, aki nem más, mint az operasúgónak feltüntetett Szerelemhegyi András. Állítólag német színész volt, kit honvágya hozott vissza az országba. Működésével áldásos fejlődésbe hozta a magyar társaság zenei előadásait.

Egy későbbi vígopera előadáson 25 tagú zenekar játszott, mely alkalommal az állandó zenekart 9 tagúnak jelezték. Némi tájékozódást nyújthat az, hogy az egyes hangszerek szerint, a 9 állandó tagon kívül, hány zenész játszott. Így volt 8 hegedűs (köztük Titz,) 2 brácsás, 2 oboista, 2 violinós, 2 kornista, 1 flótás. Az egyik számla szerint Maske Bálint kétszeres fizetést kapott. A zenés előadások telt házakat jelentettek s mint az egyik legmagasabb bevétel szerepel a „Pikkó herceg“ bemutató előadásának 322 frt 10 kr bevétele. Itt említem meg, Chudy Józsefnek a „Pikkó herceg“ zeneszerzéséért 90 forintot fizettek, míg az első öt előadásnak dírigálásáért előadásonként 5 frtot kapott.

A jövedelemnélküli társulat a németeket pártoló hatóságokkal szemben mindig Pest vmhez fordult, ahol bölcs belátással és izzó hazafisággal támogatták a magyar színészetnek egyébként nem hozzájuk tartozó ügyét. Az alábbi kimutatás tünteti fel a megyék 1793-ban küldött adományait:

januárban	Pest vm.	227 frt 50 kr
februárban	Pest vm.	95 frt 06 kr
márciusban	Pest vm.	15 frt 26 kr
márciusban	Gömör vm.	93 frt — kr
áprilisban	Gömör vm.	25 frt — kr
májusban	Szabolcs vm.	364 frt — kr
szepemberben	Borsod vm.	134 frt 14 kr
szepemberben	Bács vm.	93 frt 64 kr
novemberben	Csongrád vm.	121 frt 50 kr
összesen		1235 frt 30 kr

A Podmaniczky-féle szervezet, ha nem is volt tökéletes, mégis a magyar színészet állandósításához vezetett, mert mint

látni fogjuk 3 éven át szakadatlanul tarthattak előadásokat, hasznára a magyar kulturának, serkentőjéül drámairodalmunknak.

Érdekes, hogy a Magyar Hirmondó (1793. I. 39. január 2-ről) az új helyzetváltozást Unwerth gróf érdeméül állítja be s pontosan tudósít az első előadás napjáról. A magyar játszótársaság, — írja — holnapután hozzáfog a játszáshoz azon Teátrumokban, melyekben a német társulat szokott játszani. Egyben bejelenti, hogy értesülése szerint Unwerth gróf vette pártfogása alá a magyar színészeket. — Az előadásokat tényleg január 4-én kezdték.

1793. január.

4. *Az embergyűlölés és megbánás,*
7. *Kiki saját háza előtt seperjen. És:
Eraszt, vagy a becsületes úti lator, éj. 1. i. Kotzebue, f.
Kazinczy Ferenc.*
9. *Igazházi.*
11. *Zsugori, a telhetetlen fősvény ember, vj. 5. i. Molière,
magyarosította Simai Kristóf.*
14. *Talált gyermek.*
16. *Tettetett beteg,*
18. *Zsugori.*
23. *A nemes hazugság, éj. 3. i. Kotzebue után Soden gróf,
f. Gindl József.*
25. *Ujmódi gonosztevő, vagy a gályarab, éj. 5. i. Fenouillot
Falbaire, f. Aranka György.*
28. *A gazdasszony. És:
Jaques Spleen.*
30. *Vajler és Alojzia.*

Valamennyi előadást Pesten, a Rondellában tartották. „A nemes hazugság“ folytatása volt „Az embergyűlölés és megbánás“-nak.

A Magyar Hirmondó (1783. I. 87.) tudósítója érdemesnek tartotta feljegyezni, hogy a január 4-iki előadás bevétele 453 frt volt. Ez azonban nem helyes összeg, mert a számadásokban mindössze 362 frt 58 kr szerepel

E hó 21-én egy cirkulárét köröztek a tagok között, melyben Szentkirályi László a rend miatt értesítette a színészeket, hogy fizetéseiket minden hó 21-én délután 5 ½ órakor vehetik át Csintalan Ignác pénztárosnál. Nem hagyhatom említés nélkül, hogy ugyane napon nyaktilózták meg a francia királyságot. A forradalom szele ugyan Pestre is elért, de a Cancellária és a

HT vaskézzel fojtott meg minden mozgolódást és hogy elejét vegyék a nyilvános izgatásoknak, a színpadi művek is fokozottabb cenzura alá kerültek.

1793. február.

1. *Deákos leány.*
4. *Katonaszerencse.*
6. *Házasságszerző prókátor.*
8. *A kolduló deák, vagy az égiháború, vj. 2. i. Weidmann, f. Ungvári János. És:
Kiki saját háza előtt seperjen.*
11. *Zsugori.*
20. *Ujmódi gonosztevő.*
22. *Vajler és Alojzia.*
23. *Nemes hazugság.*
27. *Valtron.*

Az 11-iki előadást a várszínházban, a többit a Rondellában tartották. E hónapi gondja társulatunknak az új böjti napok megszerzése volt. Az Unwerth-féle szerződés 10. pontja ugyanis arról intézkedett, hogy a böjt alatt a kevés számú engedélyezett napokon csak a német társulat tarthat előadást, a magyarok pedig csak akkor játszhatnak, ha a HT újabb és más napokat engedélyez. Emiatt 11—20-ig nem is tarthattak előadásokat. A nádorral és a hercegprimással kellett e fontos kérdést letárgyalni és Protasevitz nem sajnálta az egy rhénes forintot, fiákerbe ült és személyesen kézbesítette a társaság instanciáját, melyet azonnal Bécsbe küldtek. A Cancelléria már 14-én kedvező határozatot hozott, de a HT csak 19-én tudta ezt Pest város tanácsával közölni s így 20-án ismét játszhattak. Az engedély szerint a böjti idő alatt szerdán, pénteken és szombaton tarthattak előadásokat Pesten és Budán is. Nem lehet a késedelem miatt színészeinket szemrehányással illetni, mert már 1792. január 27-én terjesztettek elő hasonló kérelmet, melyre 1793. február 1-ről kelt határozatában felelt a HT, általában megengedve a böjti idők alatti előadásokat és utasítva őket, hogy a napok dolgában egyezzenek meg Unwerth gróffal. Szerencse, hogy a szerződés szabályozta ezt a kérdést, mert különben 40 napig pauzálhattak volna.

A társulat lassankint rendezettebb viszonyok közé került, előadásai fegyelmezettek voltak, a közönség fokozódó kedvvel járt színházba. A játékokat telt házak előtt tartották és a közönség nem zárkózott el a hangos tetszés nyilvánítástól,

Rövid idő alatt a színészek képességeikben nagyot haladtak és a kritika megemlékezik ez ábrázolt személyek indulatainak helyes kifejezéséről és a játszóknak a természetes előadási mód felé való törekvéséről. E hó történetéhez tartozik az is, hogy 24-én a megyékhez újabb körlevelet küldtek, melyben hálájukat tolmácsolják az erélyes és hatásos beavatkozásért. Mellékelték a Podmaniczky-féle színházi törvényeket is, hogy mindenütt lássák, most végre rendbejöttek. Természetesen segélyt is kértek. Borsod és Bihar vmkről tudjuk, hogy a kérelmet ad acta tették: Bereg vm. 27-iki feliratában a HT-től azt követelte, hogy a német színházak bérletének jogát ruházzák át a magyar társulatra; Zemplén vm. pedig július 5-ről köszönetet szavazott a HT-nak intézkedéseieért; Gömör vm. kissé elkésve szeptember 5-ről ígérte, hogy a társulatot segélyezni fogja.

1793. március.

1. *Klementina.*
2. *Arany perecek.*
6. *A szerencsétlen alkancellár, éj. 5. i. Kratter, f. ifj. Zsitvay Ferenc.*
8. *Emberggyűlés és megbánás.*
9. *A szerencsétlen alkancellár.*
13. *Romeo és Julia, szj. 5. i. Shakespeare, feldolgozta Weisse, f. Kun Szabó Sándor.*
15. *Romeo és Julia.*
16. *Ozmondok, vagy a két helytartó, éj. 5. i. Gebler, f. f. Kazinczy Miklós.*
18. *Arany perecek.*
19. *Zsugori.*
20. *Kongrio, vagy a hajdani furcsa vetélkedés, vj. 3. i. Károly Ferenc.*
22. *Merész Károly. És:*
Lavotta János hegedűvirtuoz muzsika-akadémiája.
23. *A szerencsétlen alkancellár.*
30. *Kongrio.*

A 30-iki előadásról a zsebkönyvek nem emlékeznek meg, de a Trattner-féle színlapszámlák között előfordul. Az előadások a pesti rondellában voltak, a 9. és 13-iki előadásokat a budai várszínházban, a 19-iki előadást a budai faszínházban tartották. E műsor kimagasló irodalmi eseménye Shakespeare Romeo és Juliájának budai premierje. Bár ez még nem volt „eredeti Shakespeare“ előadás, mégis ezt a napot tarthatjuk joggal a

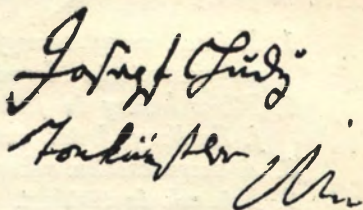
magyar Shakespeare előadások induló pontjául. A húsvét előtti nagyhét miatt e hó végén kényszerű szünetet tartottak. Lavotta a 22-iki hangversenyért 5 aranyat, azaz 22 forint 30 krajcárt kapott.

Unwerth Emanuel gróf ezalatt ráunt színházi vállalatára. Nem volt szakember, fizetett igazgatói pedig minden jövedelmét felemésztették, — a magyar társulat is kezdett erősödni s ez a jövő kilátásait beárnyékolta. 23-án meglepetésszerűen Pest és Buda tanácsának bejelentette, hogy bérleti jogáról lemond. Ugyanekkor Tuschl Sebestyén a HT-ot értesítette, hogy beleegyezésével Unwerth gróf 8000 forintért jogait Busch Eugeniusra ruházta, akiért özvegy báró Bruderné szül. Haller Antonia grófnő vállalt kezességet. A HT az átruházást jóváhagyta és erről az összes érdekelteket leértesítette. E változás némi nyugtalanságot idézett elő a magyar társulatnál, mert Busch Eugenius szakember volt, maga vezette vállalatának művészi részét is. Minthogy a városi bérlethez tartozó ruhákat színészeink is használták, utasították Selley Pál színházi szabót, hogy a gondjára bízott társulati ingóságokról újabb leltárt fektessen fel. E március 27-én felvett leltár szerint ruhatárunk a következő volt: udvari és diszruhák 6 db, polgári ruhák 17, egyenruhák ballethez 9, gyalogos katonaruhák 9, német és francia ötlözetek 17, parasztruha 3, libéria 6, vegyes ruhák (fehérműek, papiruha, palást, öv, paróka, szakál, stb.) 40, nőiruha 18 darab, azonkívül gombkötő, csizmadia, szíjgyártó és süveges munkák.

Lavotta János 22-iki fellépése valószínűleg búcsúzás volt, amit ugyan nem lehet okiratosan bizonyítani, de az összes körülmények ezt igazolják. A szeszélyes Lavotta nem volt a mai értelemben vett dirigens, ő csak a zenekart vezette, kezében hegedűjével, míg a színpadi éneket az operai sűgő vezényelte. Ezzel az olasz módszerrel szemben állt a német színpadi dirigálás, amely már a zenekar vezetőjének adta át a színpadi énekek vezénylését is. A társulat már megkezdte előkészületeit a „Pikkó hercegre,“ a zeneszerző Chudy József, aki a német színháznál már elismert dirigens volt, a maga módja szerint kívánta az előadást vezényelni és sehogysem tetszhetett neki Lavotta olasz módszerű dirigálása, — szóváltások, érzékenykedések, kisebb veszekedések kellemetlenné tették az együtt működést és Lavotta János megvált a társulattól.⁽¹⁹⁾ Anyagi helyzete itt amúgy sem volt kielégítő, míg a többi tagok fizetéseiket állandóan késedelmesen, sokszor csak hetek múlva kapták, Lavotta előre felvette fizetését, így már február 20-án nyugtázta márciusi járandóságát. Megváltása után is szeretettel ápolta a

magyar színészetet, néhány kimutatás felemlíti későbbi kisebb szerzeményeinek előadását.

Protasevitz 13-án betérjesztette igazgatói elszámolását, mely szerint 1792. október 13-tól 103 frt 13 kr-t költött el. A számadásból kitűnik, hogy 36 kr hijján a pénztárból magát kielégítette. Kiadásai többnyire darabok beszerzésére irányultak és nagyrészt az adminisztrációval sűrűn felmerült kocsiszámlákból álltak. Így február 13-ról: „Conferenzen mit Baron Podmanitzky und Schedius nach Ofen, dem Kutscher, fl 2 —“ kiadási tétel is mutatja, hogy nem iparkodott takarékoskodni a társulat vagyonával.

19. Chudy József aláírása.
(Pestmegyei levéltár.)

1793. április.

3. *A politikus csizmadia*, vj. 5. i. Holberg, f. Péczeli József.
5. *Gyapai Márton, vagy a feleségét féltő gyáva lélek*, vj. 3. i. Simai Kristóf.
7. *A politikus csizmadia*.
8. *Ozmondok*.
10. *Garabanczai*.
12. *Kongrio*.
15. *A politikus csizmadia*.
17. *Csalárd a szín, vagy a kellemetes férj*, vj. 5. i. Brandes, f. Kovács Ferenc.
19. *Gyapai Márton*.
22. *Erőszak és történet, vagy a megcsalatkozott szökevények*, vj. 4. i. Jünger, f. Ungvári János.
24. *A kolduló deák*. És:
Jaques Spleen.
26. *Garabanczai*.

Lavotta távozása miatt áprilisban még zenés előadást tartani nem tudtak. A 7-iki előadást Budán, a többi Pesten tartották. „Gyapai Márton“ az első darab, amellyel a cochoneria a magyar színpadra költözött, melyről Mérey Sándor azt jegyezte fel, hogy eredete „fajtan gondolat.“ A Bécsi Magyar Merkurius (1793. május 2. szám) rövid megjegyzését érdemesnek tartom ideiktatni, melyet április 16-ról írt a pesti tudósító. „Közelebbről a komédiát tartják az egyik eszköznek a nyelv

pallérozásának, a jó aktorokat az erkölcsök mesterének. Azt mondhatom, ezek úgy mennek, valamint nem mentek a német kezdetekor 15 s több esztendőök alatt is.“

1793. május.

1. *Krémes, vagy a megjátszottatott öreg, vj. 3. i. Plautus, magyarosította Horváth János.*
6. *Pikkó herceg és Jutka Perzsi, vígopera, 2. i. Haffner, f. Szalkay Antal, zenéjét szerzette Chudy József,*
8. *A szerencsétlen alkancellár.*
9. *Erőszak és történet.*
10. *Csalárd a szín.*
13. *Pikkó herceg.*
15. *Romeo és Julia.*
17. *Csapó Péter.*
20. *Lanassa, szj. 4. i. Le Mierre után Plümicke, átdolgozta Kotzebue, f. Kazinczy Ferenc.*
22. *Vajler és Alojzia.*
24. *Deákos leány.*
27. *A póstakocsisok, vagy a menyasszony nélkül való lakodalom, vj. 5. i. Schikaneder, f. Sággy Ferenc.*
29. *Ujmódi gonosztevő.*

Budán 6. 9. és 20-án, a többi napokon Pesten játszottak. A változatos műsor messze kimagasló, jelentős eseménye a „Pikkó herceg“ már érintett bemutatója. Az első magyar vígoperáról és előadásáról Verseggy Ferenc írt kritikát, mely a Magyar Hirmondó (1793. május 24. szám) toldalékában jelent meg. A bírálat helyes éneklésre tanítja a színészeket, azután kiemeli a szereplőket: „az énekesek, úgymint Termetzky Franciska, Várady Mihály, Láng János és Kelemen László kimondhatatlanul többet tettek, mintsem kezdőktől várni lehetett. Kevés idő alatt a gyakorlás által nagyra mehetnek és kivált Termetzky leányasszonynak tulajdonságai azt ígérlik, hogy ha az éneklő mesterségnek különös tanulására teszi magát; a virtuózák közé emelkedhetik.“ Kelemen László a „Pikkó herceg“-ben Arsenius szerepét énekelte.

Az e havi bevétel anyagi szempontból is haladást jelentett. Érdemesnek tartottam egy kimutatást összeállítani az 1793. év első öt hónapjának maximális bevételű előadásairól, s ebben közlöm minden hónapnak legmagasabb bevételi tételét, az előadás napjának feltüntetésével:

januárban legnagyobb volt a 4-iki előadás bevétele	362 frt 58 kr
februárban legnagyobb volt a 4-iki előadás bevétele	189 frt 55 kr

márciusban legnagyobb volt a 20-iki előadás bevétele	137 frt 40 kr
áprilisban legnagyobb volt a 22-iki előadás bevétele	103 frt 50 kr
májusban legnagyobb volt a 6-iki előadás bevétele	322 frt 10 kr.

Megállapítható az a szembeötlő tény, hogy májusig a maximális bevételek fokozatosan csökkentek.

E hónapban Kelemen Lászlónak kanapépöre volt Protasevitzcel és hogy Sehy Ferenc az ügybe nem avatkozott, egyedül annak tulajdonítom, hogy most már Sehy, a volt famulus, Protasevitz ellen fordult, hogy az igazgatást Busch Eugenius kezére átjásza. Selley színházi szabónak egy számláján találtam Protasevitznek rossz magyarsággal írt megjegyzését, hogy Kelemen László megint „ruhát hordot nem tudom Direktióból kinek szabadságra“ holott a szabónak 45 kr büntetés mellett tilos házihasználatra ruhát kiadni. Az elintézési módot nem jegyezték oda. Vagy hazugság volt az egész, vagy pedig (és ez talán valószínűbb) Kelemen László oly rossz anyagi viszonyok között élt, hogy nem bírt magának rendes kimenő ruhát varratni. Előző havi fizetését csak május 7-én vehette fel, ami azt mutatja, hogy a Csintalan Ignácnak kiadott útasítás dacára sem voltak olyan helyzetben, mely szerint a tagokat pontosan fizethették volna. Másrészt pedig Kelemen László, aki az alakulás óta csak költött a színházi felszerelésre, részben a saját tulajdonának is tekinthette azt, jogosítva érezhette magát végszükségében valamely ruha viselésére.

A HT által jóváhagyott szerződések alapján Busch Eugenius május 2-án átvette Unwerth gróftól a német színházakat és azóta Sehy Ferenc nyíltan Protasevitz ellen fordult és Busch mellé hangolta a társulat nagyobb részét. Protasevitz, akit Schedius működése amúgy is korlátozott, nem bírta el a Podmaniczky féle törvények szigorát, az intendánshoz benyújtotta lemondását. Míg a társulat előtt betegségére és üzleti elfoglaltságára hivatkozott, mint lemondásának okaira, addig Podmaniczkyhez május 1-én intézett levelében a következő indokokat hozza fel: elkésérítették az ügy hanyatlása, a megyék nemtörődömsége, áldozatkészségük hiánya, a bevételek nem érték el a kiadásokat, Unwerth 3 aranyát is sokalta, nem akart részese lenni a hamarosan bekövetkező bukásnak. Levelének végén rendelkezést kér, hogy kinek adja át az igazgatást. Kétségtelen, hogy egyik lemondási ok sem volt őszinte. Ha kevés is a bevétel, de a műsor már változatos és vonzó volt, nem kellett félni az anyagi zavarok fokozódásától. Visszavonulásának egyetlen oka az lehetett, hogy Sehy pálfordulásával lába alól elvesztette a talajt s azt visszaszerezni nem tudta.

Nem várta be az intendáns rendelkezését, május 9-én működését abbahagyta s a társulat igazgató nélkül játszott e hó végéig.

Sehy Ferenc, akinek minden igazgatóválság meghozta a maga eredményét, május 15-én az előzőnapon tartott társulati ülésből kifolyólag beadványt szerkesztett a HT-hoz, melyben burkoltan ismét Kelemen László ellen tör, aki eddig minden módon megakadályozta a német szintársulattal való egybeolvadást, mert ebben nemzeti veszedelmet sejtett. Sehy egyenesen azt kérte, hogy a magyar társulatot egyesítsék a némettel, mert a színházi tudományokban „nyomósan akar gyarapodni“ és életfenntartásukat is ezáltal akarják biztosítva látni. Sehy e feltételekkel akarta lehetetlenné tenni azt, hogy Kelemen kerüljön Protasevitz helyébe. A HT Sehyék levelét Busch Eugeniussal közölte, aki előbb a sértettet játszotta, amiért az ő megkerülésével fordultak a felső helyre, de azután a társulat kérelmére kijelentette, hogy az ajánlatot nagyon megtisztelőnek tartja. Megjelent a HT előtt, ott szóbelileg fűt-fát ígért, mindenkit bizalomra hangolt, úgy hogy a magyar társulatra vonatkozólag írásbeli szerződést vele nem is kötöttek.

Busch Jenő akceptálásával Protasevitz előtt végleg bezárultak az igazgatói ajtók. Így végződött Z. Protasevitz Benedek József igazgatása, mely sok nevezetességet adott a magyar játszó színek, de erélytelen vezetése, az intrikákkal összeférő jelleme meggátolták abban, hogy a társulatot oly fejlődésnek lendítse, mely minden tekintetben biztosította volna jövőjüket.

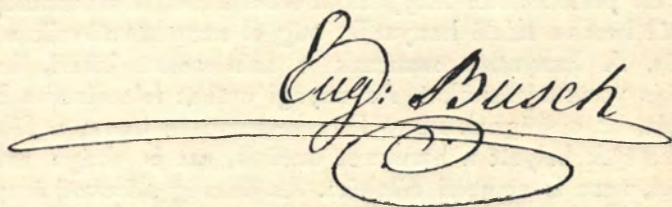
IV. periodus.

Busch átveszi a magyar társulatot. — Műsor. — HT szerződik Busch Jenővel. — Sehy kriminális ügyei. — Cenzura. — Szentkirály László számadása. — 1794. — Társulati névsor. — A vékonypénzü Kelemen. — Bajok Busch körül. — Busch lemond és marad. — A botrányok kezdete. — Haller József gróf. — Megyék. — Újabb számadás. — Magyarosított Shakespeare. — A Martinovics összeesküvés. — Sehy elárulja Martinovicsot. — Liptay Mária újabb botránya. — Reháknét kipisszegik. — Kelemen László és Sehy Ferenc harca. — Forrong a társulat. — Sehy elcsapatását kérik. — Rehákné visszaszerződik. — 1795. — Tagnévsor. — Műsor. — Busch lemond. — Kelemen László a társulat élén. — Egyezség Busch Jenővel. — A Busch pör vége. — A Busch hagyaték felosztása. —

A magyar színészet történetének kezdete megfelel a tragédiák beosztásának. — Az I. periodusban, vagy úgy is írhatnám felvonásban, megismerkedünk a szereplő személyekkel és céljaikkal, a II. periodusban a felfelé törekvés, a jellemkialakulások ideje, míg a III. periodusban fénypontját éri el a hős, itt a fordulópont, amelytől kezdve lefelé hanyatlik, míg el nem következik a vég, a bukás. A hanyatlás nemcsak a színészeket kíséri, hanem kulturális vonatkozásunkat. Az anyagi erőket felemésztí a háborúskodás, az országnak nincs kereskedelme és ipara, a földművesek kertjük helyett a harcteret öntözik, azt is drága magyar vérükkel, nem is nemzeti célokért. Az éhinség előreveti árnyékát és ugyan kinek jut eszébe a bimbóhasadás korát élő magyar színészetet támogatni? Bizony, csak alig néhány lelkes hazafinak és megyének.

Protasevitz végleges bukása után új fejezet kezdődik. Emlékezzünk Sehy Ferenc beadványára, mely azt kérte, hogy a magyar társulatot egyesítsék a némettel; 1793. május 17-én adták ki ennek iratait a HT színügyi osztályának és nyomban intézkedtek is, magukhoz hívták Busch Eugeniust, aki a

magyar hazához intézett frázissal dicsőséget és fényt ígért, amit el is hittek neki, de írásbeli szerződés kötésére nem utasították. A HT-nál járt megyei urak felbuzdulva Pest vm. előző fenyegetéseinek, kijelentették, hogy ha a magyar társulatot nem pártolnák kellően, majd átveszik ők és maguk gondoskodnak a magyar színészet állandósításáról. Ez nem volt kellemes a kormánynak, mert ha valóra váltják e fenyegetést és már csak büszkeségből is megvalósítják tervüket a megyék, irányító befolyása elvész, — tehát inkább Busch Jenő karjaiba helyezte a csecsemő magyar színészet sorsát. Busch május 23-án vette át a német színházakat Unwerth gróftól és most e HT-i intézkedéssel monopolizálta a fővárosi színészetet. Immár tetszésétől függött, hogy a magyar, vagy a német színészet diadalmaskodjon. A HT őszintén örült, hogy valami végre már titkolt érzése szerint történt és a magyar társulat a maga kívánságára került a német színigazgató vezetése alá. Nem titkolt örömeiben május 28-án bejelentette a megyéknek, hogy Busch három évre átvállalta a magyar társaság igazgatását, amivel a megyék kívánsága szerint biztosította a magyar színészet megerősödését és állandósítását. Egyidejűleg Busch Jenő is kérte a megyék támogatását, akik a HT leirataitól félrevezetve adományokat gyűjtöttek, sőt egész esztendőre páholyaik bérletét is kifizették. (Igy Bihar vm. 100 aranyat adott.) Május végén vette át Busch az igazgatást és hamarosan olyan helyzetet teremtett, amely ugyan a Sehy-féle intencióknak megfelelt, de voltaképpen azt célozta, hogy a magyar társaság minden vagyona és jövedelme közvetlen rendelkezése alá kerüljön.⁽²⁰⁾ Azzal az ürüggyel, hogy

 A handwritten signature in dark ink, reading "Eug. Busch". The signature is written in a cursive, flowing style. Below the name, there is a long, horizontal, slightly wavy line that extends across the width of the signature, ending in a small loop on the right side.

20. Busch Eugenius aláírása. (Pestmegyei levéltár.)

a kiadásokat csökkenti, a szemináriumi próba- és ruhatári helyiségek bérletét felmondta, s ennek következtében a helynélkül maradó ruhatarat a német színházba átszállíttatta. Igazgatása változatos műsorral kezdődik, amelyről nem tudjuk, hogy mennyi még benne Protasevitz kézzvonása.

1793. június.

1. *Krémes.*
3. *Póstatokcsisok.*
4. *Valtron.*
5. *Pikkó herceg.*
6. *A politikus csizmadia.*
7. *A tűzilárma, vj. 1. i. Schikaneder, f, Varsányi Ferenc. És: Sári.*
9. *Igazházi.*
10. *Embergyülölés.*
12. *Nemes hazugság.*
14. *Lanasza.*
19. *Szerelem gyermeke.*
21. *Gyermekek fenyítéke, vagy a testamentum, vj. 4. i. Schröder, f. Kelemen László.*
24. *Erőszak és történet.*
26. *Házasságszerző prókátor.*
28. *A minister, éj, 5. i. Gebler, f. Seelmann Károly.*

Az 1. 3. 4. 6. 7. 9-iki előadásokat Budán, a többit Pesten tartották.

1793. július.

1. *A tettettet beteg.*
3. *Mátyás király, vagy a nép szeretete a jámbor fejedelmek jutalma, éj. 3. i. szentjöbi Szabó László.*
5. *Ujmódi gonosztevő.*
10. *A filozófus.*
12. *Gyermekek fenyítéke.*
15. *Pikkó herceg.*
19. *A szolgálatból kimaradt katonatisztek, vagy az álhatatosság és kétségbeesés, vj. 5. i. Schröder, f. Kelemen László.*
22. *Csalárd a szín.*
24. *Katonaszerencse.*
28. *Arany perecek.*
31. *Eraszt. És:*

Kiki saját háza előtt seperjen.

A 15-iki előadást a budai várszínházban, a 28-ikét a budai faszínházban, a többit pedig a pesti rondellában tartották.

1793. augusztus.

2. *Unokagyermek, vagy nem mind kéményseprő az, aki fekete ruhában járt, éj. 5. i. Hensler, f. Gindl József.*
5. *Postakocsisok.*
7. *Zsugori.*
9. *Házi orvosság, vagy így kell a nyakas asszonyokat megzabolázni, vj. 3. i. Weisse, magyarosította Simai Kristóf.*
11. *Mátyás király.*
14. *Ozmondok.*
15. *Szolgálatból kimaradt katonatisztek.*
18. *A szökött katona, vagy példa nélkül való fiúi szeretet példája, vj. 3. i. ifj. Stephanie, f. Ungvári János.*
20. *Zrinyi Miklós, vagy Sziget várának veszedelme, vit. j. 3. i. Werthes, f. Csépan István. (Zenével.)*
21. *Minister.*
23. *Szökött katona.*
24. *A szerencsétlen alkancellár.*
25. *Mátyás király.*
26. *Zrinyi Miklós.*
27. *Pikkó herceg.*
28. *Házi orvosság.*
30. *A ravasz asszony, vagy a paróka, vj. 1. i. Goldoni után Spiess, f. Mérey Sándor. És:
Kolduló deák.*

A 11. 15. 18. 20. 24. 25. 27. és 30-iki előadásokat Budán a többi Pesten a rondellában tartották.

A HT mindinkább kedvezőnek tartotta a helyzet megoldását, Buscht minden tekintetben megbízhatónak vélték s augusztus 2-án hivatalosan hozzájárultak a magyar társulat átvételéhez és ugyanekkor Podmaniczky József báró mint főintendáns is tudomásul vette, hogy Busch Jenő három évre a társulatot, (úgy mint a németet,) kárára és hasznára felfogadta. Az új helyzet újabb szabályozást tett szükségessé. A hatalom egy része kicsúszott Podmaniczky kezéből, mert a vállalkozó igazgatóval szemben nem is gyakorolhatott olyan jogokat, mint az alkalmazott igazgatóval szemben. Ennek az intendatúrának már sok értelme nem volt és inkább a politikai befolyás fenntartását látszott szolgálni, mint művészi irányítást. Az új utasítás szerint kívánta, hogy Busch:

1. gondoskodjon kellő számú tagokról, de tudta és engedelme nélkül régi tagot ne bocsásson el, újat pedig ne vegyen fel,

2. a szerepkiosztást az előadás előtt 14 nappal hozzá be kell mutatni, úgyszintén cenzura végett az újabb darabokat,
 3. színlapokat nyomatni kell,
 4. amely napokon németül nem játszanak, tartson magyar előadásokat,
 5. a régi helyáratokat meg kell hagyni,
 6. tartassa be a régebbi, általa érvényesített törvényeket.
- Szükségesnek tartotta megemlíteni, hogy a színház mindenkor a politikai hatóság ellenőrzése alatt áll, mert a színpad, mint nyilvános intézmény a nyelvet csiszolja és közvetlenül hat az erkölcsök javítására, miért is az e tárgyban hozandó rendelkezéseket szigorúan kell betartani.

1793. szeptember.

2. *Unoka gyermek.*
4. *Essex Gróf, szj. 5. i. Jones és Banks, f. Osváld Zsigmond.*
6. *Lanassza.*
9. *A politikus csizmadia.*
11. *Etelka, vagy a megszorított ártatlanság, szj. 3. i. Dugonics András regénye után Soós Márton.*
13. *A szerelem gyermeke.*
16. *Ország András, egy különös ember vj. 3. i. Kotzebue, f. Ungvári János.*
18. *Talált gyermek.*
20. *Etelka.*
22. *Essex.*
23. *Gyermekek fenyítéke.*
25. *Polgári szerencse, éj. 3. i. Babo, f. Varsányi Ferenc.*
26. *Zrinyi Miklós.*
27. *A magokhitt filozofusok, vígopera 3. i. Schikaneder, f. Szerellemhegyi András, zenéjét szerzette Paesiello.*
30. *Csapó Péter.*

A 22-iki előadást Budán, a 26-ikit a budai Várszínházban, a többi Pesten tartották. (A „Polgári szerencse“ c. darabot „Polgárok boldogsága“ címmel is játszották.) Az énekes játékok száma ismét szaporodott eggyel, ami feltétlenül a komoly törekvésnek jele.

Sehy Ferenc, aki mint jeles aktor a közönség és az írók elismerését már kivívta, azt hitte, hogy neki már minden szabad és a költséges életmód mellett egyre jobban és jobban szaporította adóságait. Hitelezői egyelőre türelmesen várakoztak, de

csakhamar megjelent az első kellemetlenkedő és Sehy Ferenc (a számadási napló 165. tételének tanúsága szerint) kénytelen volt beleegyezni, hogy fizetéséből hitelezőjének 15 frtot kifizessenek. Sehy már április 16-án fordult Szentkirályi Lászlóhoz, „minthogy sokat alkalmatlankodik ez az ember, — írta, — kérem méltóztasson neki mintegy 15 forintokat adni, hogy addig míg jobb módunk lesz a fizetésre, békével lehessünk“. Ez az utalvány azonban csak ideig-óráig háritotta el a fenyegető veszélyt, csakhamar szükségessé vált ügyének alapos rendezése. Pest vm. a hozzá beérkezett panaszok folytán Rakovszky János főszolgabíró utasította, hogy rendeztesse Sehy Ferencel némely piszkos adóságát. Sehy fogadta is javulását és 28 forint fizetéséből havi 8 forintot ajánlott fel adóságainak törlesztésére. Ez az adat minden esetre igazolja régebbi íróink felfogását Sehyről, akit rendezetlen anyagi viszonyai és fizetését meghaladó igényű életmódja csakhamar eljuttatták a közönséges bűnözésig. A pénztelen ember elégedetlensége, hitelezőinek kiájtására fordított gondja kitermelték benne azt a lelket, ami végül is első társaságunk morális süllyedését idézte elő. (Nem igaz, hogy szökött rab volt, tanítói pályáról jött a színészethez és valódi nemesi neve alatt élt mindig.)

1793. október.

2. *Az asszonyi jakobita klub, vj. 1. i. Kotzebue, f. Sebestyén László. És: Eraszt.*
4. *Romeo és Julia.*
9. *A szegény kevély, vagy fenn az ernyő nincsen kas, vj. 5. i. Holberg után Kotzebue, f. Kornéli József.*
11. *Deákos leány.*
14. *A süket szerető, vj. 2. i. Schröder, f. Varsányi Ferenc. És: Ravasz asszony.*
16. *Az ismeretlen atyafi, egy háznépnek lerajzolása, éj. 3. i. Schröder, f. Kelemen László.*
18. *Erőszak és történet.*
21. *A halotti tor, vagy tiszta fehérben, nem feketében, vj. 3. i. Hensler, f. Ernyi Mihály.*
23. *Krémes.*
25. *Klementina.*
28. *A formenterai remete, vj. 3. i. Kotzebue, f. Versegthy Ferenc.*
30. *Szökött katona.*

Az előadásokat e hónaptól kezdve Pesten tartották. „A formenterai remete“ egyben vigopera szövegkönyv is, most zene nélkül adták elő.

Október 18-án a HT érdekes rendelete jelent meg az állandó és vándorló magyar és német szintársulatok ellenőrzéséről s ez egybeesik a sajtóügyosztály (helyesebben cenzura osztály) felállításával. Megszabták, hogy csak azokat a darabokat lehet előadni, melyeket már bemutattak a bécsi udvari színházban és ha újat akarnak előadni, azt előbb cenzuráztatni kötelesek, úgyszintén be kell küldeni az állandó műsordarabok jegyzékét is. A rendelet betartásával a városokat és megyéket bizták meg.

Az előadások folyamatja azt mutatja, hogy a társulatban fegyelem uralkodott és az tartott is addig, míg fel nem léptek Busch anyagi gondjai. Megemlítettem, hogy Busch a szemináriumi próba helyiségek bérletét felmondotta, de a rondella nem volt elég két társulat próbáinak tartására, a magyar társulat részére visszabérelték a szemináriumot és a bérösszeg ismét ott szerepel a nyugtákkal igazolt kiadási tételek között (251. tétel-szám szerint a negyedévi bér 16 frt. 40 kr. volt.)

1793. november.

1. *Pikkó herceg.*
4. *Szegény kevély.*
6. *A zászlótartó, vagy a hamis gyanú, vj. 3. i. Schröder, f. Kelemen László.*
8. *Szolgálatból kimaradt katonatisztek.*
11. *Etelka.*
13. *Magokhitt filozofusok.*
14. *Ország András.*
20. *Unokagyermek.*
22. *Alzir, vagy az amerikusok, vj. 5. i. Voltaire, f. Péczeli József.*
25. *Ismeretlen atyafi.*
27. *A leányragadás, vj. 3. i. Jünger, f. Károly Ferenc.*
29. *Lanassza.*

1793. december.

4. *Halotti tor.*
6. *Vajler és Alojzia.*
9. *Szegény kevély.*
11. *Az iskolai tudós, vj. 2. i. Kotzebue, f. Láng János És: Gazdasszony.*

13. Zászlótartó.

16. Formenterai remete.

18. *A lantosok, vagy a vig nyomorúság, vigopera 3. i.*
Schikaneder, f. Szerelemhegyi András, zenéjét részben
szerzette Reymann Ferenc.

27. Arany perecek.

31. Lantosok.

Karácsony hetében nem tartottak előadást. A Magyar Hirmondó a „Lantosok“ előadása után megjegyzi, hogy ez volt a harmadik opera (énekes játék). Mindháromnak szövege német eredetű, a Lantosok címe: Die Lyranten, Pikkó hercege: Prinz Schnudi und Ewa Kathel, a Magokhitt filozofusoké: Die eingebildeten Philosophen.

A társulat szerencsésen az év végére ért és boldogan zárhatta le azt az első évet, amelyben tizenkét hónapig szakadatlanul játszhattak. 1793-ban 150 előadást tartottak, s ebből 59 esik Protasevitz, 91 pedig Busch igazgatónak idejére. Nem érdektelen az évvégi, Szentkirályi László által készített számadás, melyet 1792 december 12-től kezdett, az anyagi vezetés kezdetétől és 1793 november 1-ig terjed. Junius 1-től az előadások bevétele Busch Jenőt illetve s azért e tételek május óta hiányoznak. A junius havi tétel notabeneje szerint Busch vette kézhez Mármarosziget 60 forintnyi, segedelmül küldött adományát. Az első öthavi számadás egyébként a közönség pártolásának megcsökkenését mutatja s ha a megyei segélyek nem szerepelnének a kimutatásban, még szomorubb lenne a számadás egyenlege.

	Bevétel.	Kiadás.
1792. dec. a már említett megyei adományok	428 frt — kr	25 frt — kr
1793. januári előadásokból	1293 frt 01 kr	1323 frt 07 kr
februári előadásokból és Pest vm.-től	857 frt 50 kr	1187 frt 08 ¹ / ₂ „
márciusi előadásokból és Gömör vm.-től	931 frt 58 kr	915 frt 19 ¹ / ₂ „
áprilisi előadásokból és Gömör vm.-től	516 frt 45 kr	471 frt 07 ¹ / ₂ „
májusi előadásokból, Szabolcs és Pest vármegyétől	1419 frt 28 kr	1154 frt 39 kr
junius	— frt — kr	227 frt 34 kr
julius-augusztus	— frt — kr	126 frt 33 kr
szeptember	227 frt 50 kr	— frt — kr
október	— frt — kr	229 frt — kr
összesen :	5674 frt 52 kr	5659 frt 43 ¹ / ₂ kr
	5659 frt 43 ¹ / ₂ kr	
maradt :	15 frt 08 ¹ / ₂ kr	

A HT és Busch segélyt kérő levelei nem idézték fel azt a lelkesedést, amelyet a társulat eddigi könyörgései. A szereplő megyék között leglelkesebb Kazinczy Ferenc megyéje Abauj vm.

köriratban fordult a többi megyékhez a társulat támogatását kérve, de az erre adott válaszok közül csak Bars és Baranya vm. feleletét ismerjük. Más három megye a HT-hoz fordult, Bereg február 27-én, Zemplén július 5-én és Gömör vm. Pelsőcről szeptember 5-én felirataikban hálás szívvel köszönik meg a magyar társulat iránti hajlandóságot. Megyénként így alakultak a segélyezések:

Pest vármegye	403 frt 52 kr
Gömör vármegye	118 frt — kr
Szabolcs vármegye	364 frt — kr
Borsod vármegye	134 frt 14 kr
Bács vármegye	93 frt 36 kr
Csongrád vármegye	121 frt 50 kr
összesen	1235 frt 32 kr

A megyei adományok átlaga tehát 200 forint, ami nem valami sok, de ha az ország minden megyéje csak ennyit is küldött volna, bizonyosan hatalmas méretben indul meg a magyar társulat fejlődése.

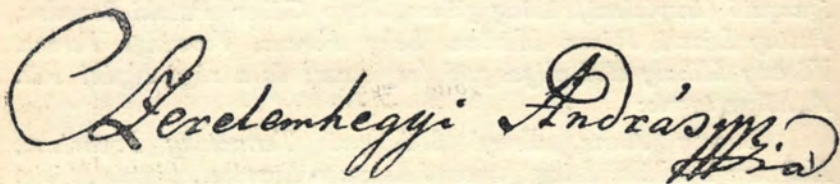
1794.

Busch Eugenius igazgatása alatt fejlődésnek indult magyar játszószíni társaságnak névsora 1794-ben a következő volt:

Bagoly Antal, Ernyi Mihály, Kelemen László második aligazgató (inspicient), Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton, Sehy Ferenc, Varsányi Ferenc, Várady Mihály első aligazgató (regisseur) és a sűgő Nyéki Pál. A hűlgy tagok:

Bagoly Anna, Ernyi Mihályné Termetzky Franciska, Kelemen Borbála, Láng Jánosné Kelemen Erzsébet, Liptay Mária, Rehák Józsefné Moór Anna, Várady Mihályné Török Magdolna, gyermekszereplők Fekete János és Fekete Márton. Az operák sűgőja: Szerelemhegyi András, aki egyben a prózákban előforduló zeneszámokat is szerzette, 1793. tavaszán került a társulathoz Liebenberger név alatt, mint a zenekar tagja. Liebenberger Félegyházáról származott, (igen jól beszélt magyarul), fiatalabb korában német színész lett, s szép hangja miatt a bécsi közönség kedvelte, később azonban hangját veszttette, s nem volt maradása kisebb állásban ott maradni, ahol oly sok sikerrel ünnepelték (állítólag egy bécsi uccát róla neveztek el), a honvágý a haza hívta — s beállt színésznek a magyar társulathoz. Színpadi jártassága és az a körűlmény, hogy az

akkori színházi szokás szerint, amely különben ma is megtalálható az olasz színpadon, a sűgő dirigálta a színpadi énekeseket, — elvállalta az énekes játékok sűgását. Ezt az eseményt ne a mai szempontokból mérlegeljűk, hanem vegyűk tekintetbe, hogy a magyar színpadon még ismeretlen volt a zenei kultúra, míg a német színpadokon már Mozart operákat is játszottak. A magyar színpadon az eddig működött magyar zenészek közül a legkiválóbb, Lavotta János sem volt színpadi muzsikás, csak érzékenylelkű, szeszélyes hegedű virtuóz, aki csapangó kedélyével elősegíthette ugyan a vígoperák előadását, de azokat meg nem teremthette. Szerelemhegyi nagy buzgalommal bíztatta a magyar társaság tagjait énekesjátékok előadására, — fordított, korrepe-tált, rendezett, sűgott és dirigált, csak azért, hogy siker kövesse fáradozásait. Valami csekély pénzecske-t hozhatott magával Bécsből, amely mellett a zenekari ténykedés is hozott némi jövedelmet egy ideig, — legalább is addig, amíg a műsor operákkal fel nem ékesűlt — és egy ideig kibirta, hogy önzet-lenűl, minden jutalom nélkül a társaság rendelkezése alatt állt, de foglalatossága mindinkább gyarapodott, pénzecske-je elfogyott, — kénytelen volt működésének anyagi oldalát rendbeszedni. Augusztus 25-én Pest vmhez fordul és kéri, hozzanak róla is valami határozatot, hogy megtalálja tevékenységének anyagi feltételeit, — egyben tervét is közli, amely szerint tovább is éneklésre tanítaná a tagokat, komponálná a prózai darabok

21. Szerelemhegyi András aláírása. (Pestmegyei levéltár.)

zeneszámaint, négy operát mutatna be évenként, sőt ha alkalmas szöveget kap, operát is ír „nemzeti melódiákkal“. Szentkirályi közvetlen tapasztalaiból ismerte a szerződésváró muzsikás fáradságot nem ismerő működését és a kérelmet november 12-én pártolva terjesztette a HT színűgyi osztályához, egyben értesítette Szerelemhegyit, hogy a multra vonatkozó tevékenységét a megye fogja honorálni. Csakugyan, 1795. június 13-án 40 forintot adtak Szerelemhegyinek. A HT ezidőben már nem intézkedett a magyar színűgyi dolgokban s december 2-án kijelentették, hogy az üggy Buschra tartozik, aki mint bérlő

intézi el a szerződéseket. Ilyen módon azután szerződéshez is jutott és tovább folytatta áldásos művészi működését.⁽²¹⁾

Busch Jenő elismerésre méltóan tette vonzóvá a műsorokat és az első negyedévben nincs nyoma a hanyatlásnak.

1794. január.

3. *Muszka katona, vagy a virtuóza leány, vj. 3. i. Henszler, f. Sehy Ferenc.*
6. *Pikkó herceg.*
8. *Leányragadás,*
10. *Zrinyi Miklós.*
12. *Erőszak és jutalom, vagy így szokott néha lenni a vidéken, éj. 3. i. Eckartshausen, f. Sehy Ferenc.*
15. *Iskolai tudós. És:*
Az asszonyi fortély, vagy férfiak jól megjegyezzétek, vj. 1. f. Bodnár Antal.
17. *Póstakocsisok.*
20. *Merop, szj. 5. i. Voltaire, f. Péczeli József.*
22. *Házi orvosság.*
24. *Zsugori.*
27. *Magokhitt filozofusok.*
29. *Pestre vándorolt szabólegény, vagy komáromi nénikék, vj. 3. i. Hensler után Perinet, f. Ernyi Mihály.*
31. *Szerencsétlen alkancellár.*

1794. február.

3. *Halotti tor.*
4. *A módi szeretők, vagy milyen férjet kell választani, vj. 5. i. Bretzner után Schröder, f. Kelemen László.*
7. *Formenterai remete.*
10. *Etelka.*
12. *Lantosok.*
14. *Zaide, egy asszony az ő valóságos szépségében, vagy a szerelmesek próbája, vj. 3. i. Hensler, f. Kelemen László. (Zenével).*
17. *Az álarcosok, vj. 1. i. Arnt után Kotzebue, f. Ernyi Mihály. És:*
Koldulódeák.
19. *Erőszak és jutalom.*
21. *Merop.*
26. *A becsületes paraszt és a nagyszívű zsidó, vj. 3. i. Pauersbach, f. Mérey Sándor.*
27. *Garabanczai.*

1794. március.

1. *Pestre vándorolt szabólegény.*
2. *Indusok Angolországban, vj. 3. i. Kotzebue, f. Ihászi Imre.*
8. *Alzir.*
10. *Zaide.*
12. *Szerelem gyermeke.*
14. *A természet és szerelem küszködése, szj. 5. i. d'Arien, magyarosította Ihászi Imre.*
15. *Ország András.*
19. *A nap szüzei, éj. 5. i. Kotzebue, f. Károly Ferenc, az előforduló karzenét szerzette Reymann Ferenc.*
21. *Embergyűlölés.*
22. *Nemes hazugság.*
24. *Leányragadás.*
28. *A papagály, éj. 5. i. Kotzebue, f. Rudnyánszkyné Kemény Anna Mária bárónő. (Zenével).*
29. *Ozmondok.*
31. *Természet és szerelem küszködése.*

A március 19-iki előadást bérletszünetben tartották. Rudnyánszkyné írói jelzésül a K. A. M. betűket használta.

Kelemen László anyagi helyzete a szükös fizetés mellett sehogy sem akart javulni. Régebbi adóságait csak nehezen tudta törlesztgetni, amiről egy március 12-iki Szentkirályihoz intézett utalványa is tanuskodik. Ebből tudjuk meg, hogy a „Csapó Péter“-t saját költségén adta ki és a nyomás költségeivel adós maradt Trattner Mátyásnak. Az utalványozás idején még 46 frt 30 kr tartozása volt és kérte, hogy azt hátralevő hópénzéből fizessék ki. E nyugta nem csak Kelemen László életrajza miatt érdekes, hanem abból az is megállapítható, hogy mikor Busch átvette a társulatot, a tagok gázsihátralékot követeltek. Kelemen hátralevő hópénzekről ír, tehát több (de legalább két) havi fizetését nem vette fel s az a véleményem, Pest vm magára vállalta e hátralékok rendezését a megyei adakozásokból.

A már említett számadás megjegyzi egy helyen, hogy Mármarossziget 60 forintnyi adományát Busch vette fel, ami sehogy sem lehetett Szentkirályi kedve szerint és szorította is az igazgatót, hogy a hozzá beérkezett megyei adományokat adja át. Busch persze minden adományra ráfogta, hogy azt az illető megyék páholybérletre küldték s így a pénzt megtartotta. A panaszok egyre jobban halmozódtak ellene, mert német színészeivel

egyetemben ocsárolta a magyar színészeket és előadásukat, a nagyobb ünnepeken pedig nem engedett előadást tartani. Úgy látszott, Busch meg akarja buktatni a magyar társulatot, hogy ilyen úton német vállalatai megszabaduljanak a veszedelmessé váló konkurrenstől. Busch csak a kapott ruhákat, lerongyolódott díszleteket engedte át előadásukra, a magyar társulat felszerelésének legszebb darabjait pedig krajcáros komédiájában bohócmutatványokhoz használta fel.

1794. április.

2. *Lantosok.*
4. *Zrinyi Miklós.*
5. *Pikkó herceg.*
9. *Generális Slenszheim, tábori éj. 4. i. Spiess után Plümicke és Brömel, f. Ihászi Imre.*
11. *Papagály.*
12. *Indusok Angolországban.*
23. *Az elszegényedett nemes ember, vj. 4. i. Horváth Ádám.*
25. *A kettősök, szj. 5. i. Klinger után Schröder, magyarosította Ihászi Imre.*
28. *Nap szüzei.*
30. *Módi szeretők.*

Április 12—23. a nagybőjti időben nem tartottak előadásokat.

Busch igazgatását nemsokára kenyértörés követte. A rozsulfizetett tagok egyre olyan újabb jelenségeket tapasztaltak, melyek joggal azt a hitet ébresztették fel, hogy igazgatójuk tönkretételükön serénykedik. Kelemen atyai gonddal őrizte a társulat felszerelését, sehogy sem tetszett a német színigazgatótól való függő helyzete, társulati gyűlést hívott össze, amelyen Busch mesterkedéseit akarta leleplezni és arra szorítani, hogy rendes mederben vezesse tovább a társulat ügyeit. Busch megneszelte az ellene készülő támadást és mivel már szemmel látható volt a magyar színészek nyomorúsága, arra a döntő lépésre határozta magát, hogy egy jól alkalmazott erős ütéssel porbasujtja a magyar színészetet. Az április 14-én egybegyűlt tagok előtt megjelent s mielőtt bárki szólt volna, lemondott az igazgatásról. Ez azt jelentette a társulatra, hogy játékaikat tovább nem folytathatják, mert felszerelésük az igazgató kezében volt, aki azt nem akarta nekik kiadni, hanem azokat visszatartotta állítólagos veszteségeinek fedezésére. Kelemen indítványára április 15-én a HT-hoz fordultak s kérték ügyük legsürgősebb rendezését, felpanasztolták a Busch által előidézett sérelmeket, hogy:

1. hirtelen távozásával létalapjukat teszi tönkre,
2. a megyéktől az év végéig szóló páholybérleteket vett fel, amit nekik kell ledolgozni ellenérték nélkül,
3. míg a vármegyéket nem értesíthetik a legújabb botrányról és ezek segélye meg nem érkezik, addig is dolgaiknak régi folyását akarják,

4. most könnyen tönkremehetnek, mert a budai faszínházban lévő díszleteiket is elhordta, átalakította, a felszerelés nagyrésztét haszontalanná tette, amiért saját színházukban sem játszhatnak.

A HT azonnal vizsgálatot rendelt el és Busch 16-án azzal felelt, hogy a magyar társulat 11 havi vezetésével 3000 forint vesztesége keletkezett, amiért nem is hajlandó a további igazgatásra. Most derült csak ki a HT gondatlan eljárása, t. i., hogy nem kötöttek Busch Jenővel szerződést, aki a szóbeli tárgyalásokon tett ígéreteit tovább nem vállalta és azok megtartását sem ígérte. A HT attól való félelmében, hogy eljárásával felidézi a vmék méltó haragját, minden módon megakartarta oldani az elmérgesedett kérdést, mielőtt még az új botrány híre mindenhova elérkezik és megbízta Zichy Károly grófot, hogy az ügy elintézését magánúton szorgalmazza.

Kelemen azonban nem bízott a HT intézkedésében és már 17-én a megyékhez küldte körleveleit, melyben tételesen panasolja fel Busch cselekedeteit:

1. a 4000 forintot érő és a budai faszínházban elhelyezett teljes felszerelésüket jogtalanul, akarattuk ellenére, erőszakkal elvette, azokat a német előadásokhoz használja, így a megcsodált allegóriás elő függönyt a krajcáros színházba vitette s az most ott szolgál bohócmutatványok háttéréül,

2. azt akarja, hogy a közönség idegenedjen el a magyar előadásoktól s ezért használatra csak a legkopottabb öltönyöket adja,

3. a közönséget szóval is izgatja ellenük német színészeivel,

4. sátoros ünnepeken és vásárok idején nem engedi előadásaikat,

5. nem hiszik, hogy a magyar társulaton 3000 forintot vesztett s ezért betekinteni akarnak könyveibe.

Zichy Károly gróf értesült a körleveleiről és sietett megbízásának mielőbb eleget tenni. Azzal az ígérettel, hogy majd a mágnások kibérelik a páholyokat, rávette Busch Jenőt az igazgatás folytatására. Hogy a magyar társulat és a vmék előtt nagyobb látszatja legyen az intézkedésnek, a HT április 20-án ráparancsolt Buschra, hogy április 23-tól még egy évig tartsa meg a magyar társulatot.

Szerencsére e kérdés elintézése a nagyhétre esett és így ebből különösebb veszteség nem származott.

Az említett körlevelet a társulat nem csak a megyéknek, hanem magánszemélyeknek, vagyonosabb hazafiaknak is megküldte amit onnan tudunk, hogy Ibrányi Farkas földesúr, volt szabolcsvmi alispán Ibrányról, április 30-án nyugtázza a 21-én kézhezvett körlevelet. Az erre adott válasz visszatükrözi a közhangulatot. Annak előrebocsátásával, hogy a megyénél lépéseket tett a segélyért, a társulatot összetartásra és egyezségekre intette, mert csak így számíthatnak a közönség pártfogására.

A hatóságoknak e kérésre hozott határozatait nem ismerjük. Fekete Mihály a temesvári színészet történetében megemlíti, hogy Temesvár tanácsa is megkapta a társulat levelét s ebből helytelen következtetéssel gyanítja, hogy Temesváron 1794-ben magyar társulat játszott. A város tanácsa szépnek és jónak ismerte el a társulat ügyét, elhatározta volna anyagi támogatását is, de azt „a cassa nem engedi“. (városi jegyzőköny 1794—223 g.)

Busch a HT által jóváhagyott ideiglenes szerződést kötött a társulattal, melyben kötelezte magát, hogy úgy a magyar, mint a német társulatnak gondját viseli. Az egyezés létrehozásán fáradozott Haller József gróf is, akinek tanácsára a pénzre szoruló direktor most közvetlenül a főispánokhoz fordult a gyűjtések megindítása végett.

1794. május.

2. *Pestre vándorolt szabólegény.*
12. *Kettősök.*
14. *Sándor, vagy a természet és szerelem gyermeke, vitézi éj. 4. magyarosította Ihász Imre.*
16. *Politikus csizmadia.*
19. *Lauzus és Lidia, vitézi szj. 3. i. fegyverneki Vida László.*
21. *Ismeretlen atyafi.*
23. *Szegény kevély.*
26. *Zászlótartó.*
28. *A félénk kadét, vagy mikor szeretnek a bécsiek katonák lenni, vj. 3. i. Haffner és Frenck, f. Kornéli József.*
30. *Gyermekek fenytéke.*

A 14-én bemutatott darab egy Rinaldó Rinaldini rablóka-landjaiból összetákolt külföldi mű magyarosítása. A 19-én előadott darab szerzőjét „Nzetes Vzlő Fegy V. L. úr“-nak jelezték. Vida László később is ilyen módon jelentette magát a színlapokon.

1794. június.

2. Slenszheim
4. Házasságszerző prókátor.
6. Bátori Mária, szj. 5. i. Dugonics András után Rehák Józsefné Moór Anna.
11. Szécsi Mária, vagy Murányi Vénus, vitézi éj. 5. i. Verseghy Ferenc.
13. Lauzus és Lidia.
16. Zsugori.
17. Bátori Mária.
20. Merop.
25. Sofia, vagy az igazságos fejedelem, éj. 5. i. Möller, f. Osváld Zsigmond.
27. Szökött katona.
30. Csalárd a szín

E hó 23-ról a Magyar Hirmondó (1794. V. szakasz 14.) pesti tudósítója a következőket jelentette. „A nemzeti játszó társaság sok nehézségei között is szerencsére fennáll és jobbnál jobb új darabokkal mulattatja a közönséget egész meglegedésig. A közelebbmult vásári (sokadalmi) alkalommal is két eredeti és hazai darabokat játsza el: „Bátori Mária“ és „Szécsi Mária vagyis Murányi Vénus“ nevezetűeket. Az első, melyet nagybuzgóságú hazánkfia Dugonics András profeszor úr szerzett, Budán is eljátszotta a társaság az ott lévő uraságok kívánságára.“

Ez az előadás arról is nevezetes, hogy ezen jelent meg az első színházi „versszórás“. Ugyanis ünnepies alkalmakkor, vagy művész ünneplésekor egy-két oldalas nyomtatványokat szórtak szét a közönség között, a hangulat fokozására. Különösen az 1830-as években jött ez divatba. Az első ilyen „szóróvers“ kiadvány, amelyről tudok és amelyet mint unikumot őriz a szegedi Somogyi könyvtár, „Bátori Mária“ első előadására készült és tartalmilag azonos a darabban előforduló egyetlen verssel, amit a sirató asszonyok énekelnek Mária ravatalánál.

Verseghy Ferenc a „Szécsi Mária“ tárgyát Gyöngyösi István „Murányi Vénus“-ából merítette, a darabszerzőt N. N. betűk rejtették a színlapon. A 11. és 17-iki előadásokat bérlet-szünetben tartották és pedig valamennyit Pesten, kivéve a 17-ikét, amelyet a budai Várszínházban adtak elő „rendkívül való időn“ közkívánatra. Sajnosan kell megállapítani az előadások helyéből, hogy a budai nyári faszínházban nem játszottak, vagyis helyesen nem játszhattak, mert Busch a díszleteket onnan elvitte, pedig e helyen, a normanapokat kivéve minden nap átszathatott volna a magyar társulat.

A júniusi játékrend ugyan konszolidált állapotokra vall, de a valóságban még mindig nem csillapodtak le a felháborított kedélyek. Kelemen és társai nem nyugodtak bele, verejtékes kinokkal, éhezések és még most is szorító adóságok árán szerzett felszerelésük elvesztésébe, ami egyben a budai faszínházban való előadások megtartását is lehetetlenné tette. Június 11-én ismét felkérték Pest vmt, hogy panaszait orvოსolja. A beadványt Ernyi Mihály kivételével a összes férfitagok aláírták és elősorolták a már egyszer előadottakat, amiből kiderül, hogy a HT ismét csak félintézkedést tett. Keservesen kéri vissza felszerelésüket, amit most a németek használnak s míg azok abból gazdag és fényes élelmet nyernek, a magyar társaságot üldözik és eltiporják. Pest vm. (alighanem Szentkirályi László fogalmazásában) 12-én felírt a főherceg nádorhoz, s arra kérte, legyen a HT előtt a magyar társulat szószólója, mert megállapították, hogy a Busch elleni panaszok a valóságnak megfelelnek. A HT erre maga elé idézte Busch Jenőt, — de elfogadta hamis védekezését, — aki mindent letagadott és elhitette, hogy önmaguk akadályozzák előmenetelüket az egymás és mások elleni folytonos izgatással. Ezt az előadását azzal valószínűsítette, hogy Liptay Mária a június 25-iki „Sofia“ előadásán egy némaszerepet lett volna köteles eljátszani, de Sehy Ferenc izgatására megtagadta szerződészerű köteletségének teljesítését és nem lépett fel, amiért botrány keletkezett.

1794. július.

2. *Vashalmi Jerte, vitézi éj. 5. i. Ziegler, magyarosította Léhner András.*
4. *Papagály.*
9. *A gavallér és a dáma, vagy két egyforma nemes lélek vj. 3. i. Goldoni, f. Mátyási József.*
11. *Erőszak és jutalom.*
12. *Szolgálatból kimaradt katonatisztek.*
16. *Unokagyermek.*
18. *A süketnéma, vagy passionátus pipás vj. 3. i. Hunnius, f. Kornéli József.*
21. *Igazházi.*
23. *Iskolai tudós. És: Kolduló deák.*
27. *Makfalvy Anna, vitézi éj. 4. i. Spiess, magyarosította Ihász Imre.*
28. *Formenterai remete.*
30. *Tettetett beteg.*

Július hónap zavartalanul telt el. Itt emlékezek meg arról, hogy a megyék áldozatkészsége hogyan nyilvánult meg a Busch által még május elején elküldött kérelemre, melyben hazafiságát áldozatkészségével és azzal igazolta, hogy már 15 év óta „személyes életet él” Magyarországon. Egyebekben kérte, hogy ne az ő, hanem Haller József gróf címére küldjék a segélypénzeket. Bihar vm. június 7-én indította meg a gyűjtést és 100 aranyat küldött azzal, hogy ezért loget bérel, a bérleti összeg maradványát azonban fordítsák a társulat régi adóságainak törlesztésére. A vmék felirataikban általában szemrehányással illetik Busch miatt a HT-ot, de mégis kisebb segélyeket küldtek nem Haller grófhhoz, hanem Pest vmhez. Veszprém vm. és Szatmár vm. már május 5-én, Szabolcs vm. június 15-én, Árva vm. 23-án, Gömör vm. július 22-én, Csongrád vm. 28-án, Bereg vm. augusztus 5-én intézték el a Busch kérelmét. Zala vm. állítólag közgyűlésén foglalkozott a magyar színtársulat sorsával. Szatmár vm. pedig körleveleket nyomtatott s azt küldte a többi vmékhez, felhíva őket, hogy amit hadi segedelemre adnak, annak 5 százalékát a magyar játékszín felvirágoztatására fordítsák és emiatt ne is várjanak a legközelebbi országgyűlésig, mert e tárgy amúgy sem tartozik oda.

Rendkívüli figyelemre méltó Szabolcs vm. terve. A megyegyűlés megbízta Szathmáry Király József alispánt, hogy a Szatmár vm. főispáni installáció alkalmával gyűjtsön és agitáljon a nemzeti színészet érdekében és javasolja a nemzeti játékszín felépítésére 400.000 forint egybegyűjtését. E terv szerint minden aláíró 1000 forintot adott volna, úgy hogy 400 aláíróval a tervet meg lehetett valósítani. Károlyi Károly József gróf főispáni installálásán július 8-án a terv a megyegyűlés elé került és azt el is fogadták. Jelentkezett is (a főispán nélkül) 44 aláíró, közöttük Kazinczy Ferenc és Wesselényi Miklós báró, mire szeptember 5-én elhatározták, hogy mozgalmukat a többi megyék és a HT tudomására hozzák. A HT azonban 1795. februárban azzal kifogásolta e tervet, hogy az 1794—5. évi éhínséges idő nem alkalmas annak megvalósítására, — azonban az április 17-én benyújtott újabb feliratra július 21-én, vagyis az installációtól számított egy év után hozzájárult a terv keresztül viteléhez. Ekkor azonban már a megyei uraknak nem volt kedvük teatrummal foglalkozni, — hanem fegyverkeztek.

E színészeti mozgalom Sándor Lipót főherceg nádor érté-
sére jutott, aki azonban a már felfedezett Martinovics-féle
összeesküvés hatása alatt gyanús dolgot sejtett. A királyhoz
1795. január 3-án intézett levelében bár nevetségesnek minősíti

a mozgalmat, az ahoz kapcsolt gyűjtést nem jó szemmel nézte és elhatározta annak megakadályozását, mert hátha a begyűlt összeget más célokra használják fel a megyék. Egyébként a nádor leveleinek feldolgozója Mályusz Elemér (Sándor Lipót főherceg nádor iratai, Budapest, 1926. 161 o) az eseményhez a következő értékes jegyzetet fűzi:

A nádor tévesen mondja, hogy a színházalapítási terv Szatmár megyétől származik. Csupán az alkalmat adta meg hozzá a nagykárolyi főispán installáció.

A gondolat szerzője Szabolcs megye volt. Ez 1794. júliusában meghagyta alispánjának, aki gr. Károlyi főispáni beiktatására ment, hogy az ünnepségre összegyűltekkal tanácskozzék a nemzeti játékszinnek „minél jobb móddal lehető állandóságra hozása“ felől miután a pesti magyar színház fennállása épen ekkor — dacára a megyék erkölcsi támogatásának, feliratainak és anyagi hozzájárulásának, hogy t. i. az egész szezonra előfizettek egy-egy páholy bérletére igen bizonytalan lett. A nagykárolyi magán megbeszéléseken alakult ki a terv a „valóságos és a nemzetnek tulajdon diszét, méltóságát kiábrázoló és a tárgy fontos voltának valóban megfelelő nemzeti játékszin építésére s örökös virágzására“ szükséges 400.000 forintos tőkének aláírással való biztosítására. Az installáció után bemutatták a tervet Szatmár megye közgyűlésén, amely a főispán javaslatára elhatározta a terv pártolását. Szabolcs vármegye kiküldöttjei pedig visszatérve a szeptember 3-iki közgyűlésen számoltak be a megbízatásuk eredményéről, amikor is a megye elhatározta, hogy a többi megyét körlevélben fogja pártolásra felszólítani, szolgabíráinak pedig meghagyta, hogy a földbirtokosokat buzdítsák az aláírásra. Ennek a közgyűlésnek a jegyzőkönyve révén, melyet a főispán kötelességszerűen felterjesztett, értesült a helytartótanács a színházalapítási tervről. (1794. dec. 30-án került az ügy először tárgyalásra. Ugyanazon departamentum tanácsülési jegyzőkönyve.) Ekkor a többség Szabolcs megye terve mellett volt, hiszen az ajánlat tevők között voltak tanácsosok is. S a dolog ilyen értelmű, nemzeti szempontból kívánatos elintézés is nyert volna, ha a nádor három tanácsos ellenvéleményére, gyanut nem fogva, hogy az összegyűjtött pénzt talán más forradalmi célokra akarják fordítani, újból tárgyalás alá nem véteti az ügyet. Az ő állásfoglalása döntött; a szokás szerint ingadozó többség, a nádor mellé állott. Az elnöklete alatt tartott január 13-iki tanácsülésben készített felirat a következő aggályteltő okokat sorolta fel: Az összeg nagyobb, mint amennyi egy színház dotációjára szükséges (szerencsétlenségre a szabolcsi jegyzőkönyv másolója 400.000 helyett 4 milliót írt), a közgyűlésen való tárgyalás, körirattal s szolgabírák útján való propagálás módja szokatlan, az aláírt összeg adó alakját ölténé még magára, mert kisebb tételekben még jobbágyaikra hárítanak át; a háborúval és az országban fellépő éhínséggel nem egyeztethető össze az ilyen célra való gyűjtés, az ilyen módon összegyűjtött pénz más célokra fordítható; minden közalapítványnak királyi ellenőrzés és felügyelet alá kell tartoznia, a megye pedig jelentést sem tett. A kisebbségben maradt helytartótanácsosok, ellenvéleményei is belekerültek a feliratba, nevezetesen hogy nem annyira tőkegyűjtésről, mint a kamatok biztosításáról van szó, hogy az alap a királyi felügyelet alól nem került volna ki, hogy egyedül csak a földesurak körében folyt a gyűjtés stb., de azért a többség véghatározata oda concludált, hogy a megye ne gyűjtsön ilyen célra, mikor az országban s a megyében is éhínség van s egyszersmind tegyen kimerítő jelentést a gyűjtés előhaladásáról. A megye mentegetőző

válaszában előadta; hogy a gyűjtés kezdetén még nem voltak meg a most uralkodó sanyaru állapotok, az uralkodó felség jogát sem akarta kisebbiteni s különben is az ügy semmiféle előmenetelt sem tett. Ez a részvétlenség, mely talán nem következett volna be, ha a helytartótanács nem foglal állást a gyűjtés ellen, eltemette a jobbsorsra méltó törekvést. Különben csak Pest megyéről van tudomásunk, hogy a helytartótanács fellépése előtt 1794. nov. 12-iki feliratában a színházalapítási tervet pártfogásába vette.

A megyék segélynyújtását Szentkirályi László augusztus 4-ig terjedő számadása tünteti fel, mely szerint:

	Bevétel	Kiadás
a régebbi adományokból kezelt	15 frt 08 ¹ / ₂ kr	— frt — kr
1793 november 16. Csongrád vm.-től	125 frt 50 kr	— frt — kr
1794 január 31. Komárom vm.-től	42 frt — kr	— frt — kr
kifizetett gage hátralékban	— frt — kr	96 frt — kr
kifizetett Kelemen Lászlónak	— frt — kr	6 frt — kr
április 7. Gömör vm.-től	90 frt — kr	— frt — kr
kifizetett Szerelemhegyi Andrásnak	— frt — kr	47 frt 30 kr
kifizetett egyebekre	— frt — kr	66 frt — kr
kifizetett Trattner Mátyásnak	— frt — kr	43 frt — kr
aug. 4. Haller gróftól átvett	112 frt 30 kr	— frt — kr
összesen	381 frt 28 ¹ / ₂ kr	268 frt 30 kr

Maradt tehát a régi gázsira mintegy 112 forintjuk.

1794-ben jelent meg a társulat kötelékében Móor Anna férje, Rehák József kasszatiszt, aki még 1796-ban is vezette a társaság számadását, számontartotta a hátralékokat és fizetett is, amikor pénz volt a kasszában. Rehák József ekkor még megyei szolgálatban álló jurátus lehetett. A társulat 1796. évi bukása után már mint ügyvéd, Kovách János után ő a színészek jogtanácsosa, aki még a társulat bomlása után is, Kelemen László sürgetéseire beadványokat intéz Pest vm.-hez a magyar játszószíni társaság érdekében és képviseli a színészerdekeket a Busch féle hagyaték felosztásakor.

1794. augusztus.

1. Póstakocsisok.

4. Tongor. vagy Komárom állapota a VIII. században, vitézi szj. 3. i. Shakespeare, Weisse átdolgozása után magyarosította Mérey Sándor.

6. Kongrio.

9. Ujmódi gonosztevő.

11. Zaide.

12. Etelka.

15. Etelka Karjelben, éj. 5. i. Dugonics András.

18. Indusok Angolországban.

20. Toldi Miklós, szj. 3. i. Dugonics András, színre alkalmazta Rehákne Moór Anna.
 22, Bátor Mária.
 27. Túri György, az arany sarkantyús vitéz, vitézi szj. 5. magyarosította Ihász Imre. (Zenével.)
 29. Szerelem gyermeke.

A műsor legérdekesebb kulturtörténeti eseménye a „Tongor” premierje, mert itt a fordító Shakespeare „III. Richard”-ját ültette át magyar környezetbe. Kétségtelenül több értéket képviselt volna az eredeti mű előadása, de ne felejtjük el Dugonics András korszerű színpadi kívánságát, mely magyar emberen nem akart német plundrárt látni.⁽²²⁾ A fejlődő magyar színpad

22. Dugonics András arcképe.

még nem termelte ki a színpadképes magyar történelmi színjátékokat és Dugonics András is, a 20-án előadott Toldi Miklóst csak adoptálta Christmann darabjából. A 27-iki előadást bérlet-szünetben tartották.

A politikai hangulat rendkívül ingerültté változott augusztusban. E hó közepén tartóztatták le a Martinovics összeeskü-

vés tetteseit s megindult a nagy felségsértési pör, melynek utolsó aktusaként 1795. május 20-án Martinovics Ignác és társainak feje a porba hullt. Ez a politikai zavart és a közönség színházba járó kedvét csökkentő esemény azért is érdekel, mert az összeesküvésben résztvett a társulat hírhedt tagja, Sehy Ferenc. A szabadgondolkodó Martinovics Ignác, korának szokása szerint, titkos társaságokat alapított eszméinek terjesztésére, az egyiket „Reformátorok“, a másikat „Szabadság és Egyenlőség Társasága“ címén. Ezek titokban dolgoztak a monarchia minden országában, alapelveiket katekizmusokba foglalták és tagjaik közé gyűjtötték az ország e célra megnyerhető, forradalmi lelkületű kiválóságait. Több magyar szinpadí író is ott találunk, közöttük Kazinczy Ferencet, szentjóni Szabó Lászlót, Versegly Ferencet, Aszalai Jánost és Kazinczy Miklóst. Hogyan került Sehy Ferenc a társaságba? ma már biztosan tudjuk, a Dugonics András készítette Martinovics-fa szerint Sehy volt egyetlen ötödizű tag, akinek Martinovicstól való lezármazását így tüntette fel: Martinovics perduellium primipilus et pater, I. Josephus Hajnóczi secretar, II. Verhovszky Sándor, III. Szolárcsik Sándor, IV. Erdélyi, V. „Sehy actor hungar.“ A magyar színészethez fűződik a Martinovics összeesküvés elárulásának kétesértékű szomorú emléke, a tárgyalások tisztázták a vádakat, büntetések szabtak ki és bár a vádhatóság Sehy Ferenc megbüntetését kérte, a tábla mégis felmentette, megállapította abbéli érdemeit, hogy kellő időben hozta tudomására a hatóságoknak Martinovics terveit. Az eljárás vizsgálati fogságokkal indult, Kazinczy Ferencet, szentjóni Szabó Lászlót és Versegly Ferencet bebörtönözték, Sehy Ferenc azonban továbbra is élvezhette szabadságát. A HT-ot érthetően izgatta az ügy és mindenfelé érezte haragját. E sorsot a magyar színház társulat sem kerülte ki, különösen, míg a tábla nem tisztázta Sehy szerepét. Augusztus 26-án szigorúan rendre útasította Buscht. A Podmaniczky törvények betartását és a köteles engedelmséget követelte s főleg Sehy ellen fakad ki és azzal zárul, hogy ha még egyszer bármely alapos panasz érkezik Sehy, vagy bárki ellen, azt ki kell rekeszteni a társulattól. Nem csodálom, hogy a HT a többi színészben is rebellist látott, utólag előkeresték Pest vm. azon június 12-iki beadványát, mellyel felterjesztették a színészek Busch elleni panaszát és a zaklatás kedvéért belekapaszkodtak egy semmiségbe. Augusztus 26-án leírtak Pest vmhez és a kérelem elútasítása mellett utasították, hogy a színészek a jövőben közvetlen előljáróságuk által adják be panaszaikat. Ugyanakkor Pest város tanácsához

is fordultak avégett, hogy nyomozza ki e kérvény értelmi szerzőjét. A tanács az ügy kivizsgálásával a már ismert Kögl József kapitányt és Trinberger András aljegyzőt küldte ki.

Sehy Ferenc szereplése hiánytalanul állapítható meg Sándor Lípót főherceg nádor irataiból. 1794. augusztus 21-én jelentette a királynak, hogy megtalálta emberét, aki ha kell, belép az összeesküvők szövetségébe és azt leleplezi. A nádor egy későbbi jelentése meg is említi Sehy nevét. 1795. január 3-án a még mit sem sejtő királyi tábla többekkel együtt Sehy Ferenc elfogatását is elrendelte, amit azonban — hihetőleg a nádor közbeszólására — nem foganatosítottak. (Mályusz i. m. 710. és 768. oldal) Kétségtelen, hogy a HT előbb nem tudta Sehy bizalmas szerepét, — később azonban a nádor intézkedéseire az árulót megjutalmazták.

1794. szeptember.

1. Talált gyermek.
3. *Baranyi György gróf, két feleség férje, éj. 5. i. Soden, magyarosította Károly Ferenc.*
5. *Polgári boldogsága.*
8. *Süketnéma.*
10. *A bécsi ruha, vj. 4. i, Jünger, f. Mérey Sándor.*
12. *Nap szüzei.*
15. *Vajler és Alojzia.*
17. *Tongor.*
19. *A magyar háznak atyja, vagy a háznép, éj. 5. i. Gemmingen—Hornberg, f. Kelemen László.*
24. *Gavallér és a dáma.*
26. *Mátyás király.*
29. *Természet és szerelem küszködése.*

E műsor már nem jelenik meg hazafias köntösben, az újabb darabokat erősen megcenzurálták, az üldözések tovább folytak, a szabadkőműves páholyokat bezárták, a testvéreket a hivatalokból kiemelték és így Zichy Károly gróf országbírói pozíciója is megingott, úgy hogy néhány hónap múlva kénytelen volt állásáról leköszönni. Pest város szigorúan lefolytatta a HT rendeletére a színészek elleni vizsgálatot, s a szeptember 27-én újra megbízott Kögl és Trinberger megjelentek a színészek között. A tagok igazolták, hogy még expedálás előtt bemutatták irásukat Haller József grófnak, aki annak elküldését nem kifogásolta, miért is eljárásuk miatt őket vád nem érheti. A kiküldöttek, miután nyugalomra és engedelmességre intették a

társulatot, azt az utasítást adták, hogy a jövőben panaszaikat előljáróik útján terjesszék fel a HT-hoz.

1794. október.

1. *Slenszheim.*
3. *Lanassa.*
6. *A névtelen szerető, vj. 5. i. Gotter és Genlis, f. Ajkai Pál.*
8. *Romeo és Julia.*
10. *Erőszak és történet.*
13. *Hunyadi László, szj. 5. i. Lakos János.*
15. *Sofia.*
17. *Berénd, vagy a hitetlenség maga magát megbosszulja, vitézi szj. 4. i. Vida László.*
20. *Pikkó herceg.*
22. *Lassú víz partot mos, vj. 4. i. Schröder, f. Kelemen László.*
24. *Házi orvosság.*
27. *Házasságszerző prókátor.*
29. *Bécsi ruha.*
31. *A szokás megköti a józan érzést, vagy világ hangja és szívé jóvolta, vj. 4. i. Ziegler, f. Ernyi Mihály.*

A 13-iki előadást bérletszünetben tartották. — A „Sofia” június 25-iki előadásával megemlítettem a Liptay Mária által okozott botrányt, azóta a darabot nem is adták elő, de októberben Busch ismét műsorra tűzte, — nem tudni mi okból, talán anyagi sikert remélt az előadástól, vagy Liptay Máriát akarta megalázni a szerep újrapróba eljárással, vagy abban bízott, hogy Liptay Mária újabb botrányt okozni nem fog, de ebben csalódott. E hölgy a társulat egyik legmagasabb fizetésű tagja lett volna, mikor a Podmaniczky-féle rendezéskor Moór Anna a szerződést nem írta alá s nehéz szívvel látta, hogy riválisának szerződötésekor nemcsak az kapta a magasabb fizetést, hanem az övét még le is szállították, emiatt érzékenységekben és hiúságában érintve nem akart Moór Anna mellett némaszerepet játszani s az október 15-iki előadáson újabb botrányt okozott. Várady Mihály, a rendező még aznap értesítette Podmaniczkyt a botrányról s tőle kért elégtételt a megbántott Reháknénak és a társulatnak. A HT másnap a legszigorúbb megtorlásul, a színházi törvények mellőzésével 24 órai elzárásra ítélte Liptay Máriát. Bár az elégtételadás ezzel megtörtént, a társulat nem tekinthette az ügyet befejezettnek. Megdöbbenek az ítélet szigorától és felismerve a társuk elzárá-

sával őket is érő szegényt és erkölcsi hátrányt, 17-én Várady Mihály a társulat nevében újabb kérvényt nyújtott be a HT-hoz és kérte, engedjék el a társulat tekintélyét rongáló büntetést és később se büntessék meg emiatt Liptay Máriát. Az ügy elintézését Liber báró HT tanácsosra osztották ki, ez megbeszélte Podmaniczkyvel, hogy elzárás helyett alázza meg magát Liptay Mária a közönség előtt, olvasson fel a függöny előtt egy bocsánatkérő nyilatkozatot. Podmaniczky egyben megbízta Buscht, hogy a bocsánatkérésnél őt a színházban helyettesítse. Miután Busch kénytelen volt eltérni Podmaniczky szemrehányásait, megfogalmazta a bocsánatkérő nyilatkozatot, amit a főintendánsjövághagyott és 24-ikét tűzte ki az elégtételadás napjául. Az előadáson Sehy Ferenc, akit szerelmi kötelék fűzött Liptay Máriához, néhány egyetemi halgatóval újabb botrányt okozott. Meghamisította a bocsánatkérő nyilatkozat értelmét, amikor pedig Liptay Mária a függöny előtt ennek felolvasásába kezdett, a nézőtér ünnepelni kezdte és a bocsánatkérés így elmaradt. Podmaniczky félt az újabb botránytól, inkább feledésbe hagyta menni az ügyet s azzal többet nem is foglalkozott.

1794. november.

3. *Baranyi György.*
5. *Magyar háznak atyja.*
7. *Szokás megköti a józan érzést.*
10. *Hunyadi László.*
12. *Zaide.*
14. *Névtelen szerető.*
19. *Süketnéma.*
21. *Szökött katona.*
24. *Erőszak és jutalom.*
26. *A prókátor és a paraszt, vj. 2. i. Rautenstrauch, f. Aszalai János.*
28. *Csalárd a szín.*

A 7-iki előadást közkívánatra ismételték meg bérletben.

Méltán nevezhetnénk a magyar színészet e periódusát a botrányok korának. Alig múlt el előadás, valamely incidens nélkül. Az az erélytelenség, amivel Podmaniczky és Busch a botrányokat intézték, inkább a társulat szétszűllését célozták, mint a fegyelem helyreállítását. A múlthavi botrányokozás óta Liptay Mária sérthetetlennek hitte magát, megízlelte a közönség dédelgetését s most minden erővel le akarta győzni Reháknét. Felbízta botrányokozásban jártas híveit s november 10-én a „Hunyadi László” előadásán Liptay Mária éltetése mellett mel-

tatlanul kipisszegték a kiváló művésznőt Rehák Józsefné Moór Annát. A színészek vezetői tehetetlenül álltak a cinikus igazgatói mosolyokkal szemben, Kelemen László és Várady Mihály lemondottak tisztségeikről, nem akarták vállalni a további erkölcsi felelőséget. Busch Jenő végre 13-án furcsa intézkedésre szánta magát, a tagokhoz intézett német cirkulárében bejelentette, hogy Várady Mihály lemondott rendezői tisztről, mert a társulat néhány tagja nem volt működésével megelégedve. A társulatra bízta, hogy új rendezőt válasszanak, de kívánta ennek eredményét megtudni. E tisztség betöltésénél csak ketten jöhettek számításba, — a nagyműveltségű és a társaság ügyeit a megalakulás óta önzetlenül vezető Kelemen László — és az ügyes, jó színésznek bizonyult és szintén nem csekély műveltségű, de romlotterkölsű Sehy Ferenc. A társulati gyűlés alapos fontoló után már amiatt is eltekintett Sehy személyétől, mert a HT előtt a Martinovics ügy óta nem volt kegyelt személy, — Kelemen László azonban eddig is második aligazgató volt, meg akarták jutalmazni eddigi szerénykedését azzal, hogy közbizalommal ő legyen ezentúl rendezői munkakörrel első aligazgatójuk. A nagy párttal rendelkező Sehyt sem mellőzték teljesen, hanem második aligazgatónak választották. Szóba került a ruhatár ügye is és annak gondozásával Láng Ádám Jánost bízták meg. Míg a társulat és az igazgató megnyugodtak a választásban, Sehy Ferenc minden erejével arra törekedett, hogy az első aligazgatói állásba jusson. A társulati gyűlés után néhány napra az uccán azzal a váddal támadta meg Kelemen Lászlót, hogy Liptay Mária rovására Rehákné mellett pártoskodik. Kelemen, akit a méltánytalan támadás módfelett elkeserített, a vádak ellen Buschnál keresett orvoslást, de az igazgatónak a már győztesen előretörő Sehy volt a pártfogoltja, nem akart a dologba avatkozni, amiért az érzékenylelkű Kelemen László első aligazgatói tisztről lemondott. Erre az igazgató intézkedésére Sehy vette kezébe a társaság kormányzását és most azt tűzte ki célnak, hogy Kelemen mint színészt is lehetetlenné tegye. A szereposztás alkalmával egy oly nagy szerepet osztott ki Kelemen Lászlóra, amelyre néhány nap alatt képtelenség volt elkészülni. Kelemen észrevette, hogy Sehynek szándéka őt a közönség előtt, mint készületlenül játszó, tehát hanyag színészt bemutatni, — a szerepet azonnal visszaküldte. (Bayer József szerint „Túri György“ volt e szerep, de ez nem valószínű, mert e darabot már augusztus 27-én bemutatták.) Sehy a szerepvisszaküldés folytán inogni érezte maga alatt a talajt, hamarjában jelentést írt Buschnak, melyben a

tényeknek meg nem felelően azzal vádolta Kelement, hogy Liptay Mária iránti ellenszenve és Rehákné melletti pártoskodása miatt nem teljesítette kötelességét és adta vissza a ráosztott szerepet. — A színtársulat helyzete a színültig telt katlanhoz volt hasonló, melyben tej forr, azzal fenyegetve, hogy tartalma minden pillanatban kifut. Rehák Józsefné, a megbántott, úri érzésű hölgy a botrányok miatt felbontotta szerződését — s így Sehy Ferenc teljes diadalt aratott.

1794. december.

3. *Predikátum, vezeték név. vj. 3. i. Gebler, f. Rudnyánszkyne Kemény Anna Mária bárónő.*
5. *Merop.*
9. *A háladatos fiú, vj. 1. i. Engel, f. Ernyi Mihály. És: Kiki saját háza előtt seperjen.*
10. *Berénd.*
12. *A puszta sziget, éj. 1. i. Metastasio, f. Rudnyánszky Karolina bárónő. És: Jaques Spleen.*
15. *Szegény kevély.*
17. *A testvérek, éj. 1. i. Goethe, f. Kazinczy Ferenc. És: Kolduló deák.*

Semmi adatunk sincs arra, hogy 17-ike után előadásokat tartottak volna, de az sem derül ki a színházi ügyiratokból, hogy miért nem játszottak. Ha Busch a német előadások érdekében gördített volna akadályokat a magyar játékok megtartása ellen, akkor azt a társulat biztosan elpanaszolta volna valamelyik hatóságnak. A decemberi műsor igen gyenge, hét előadásból három alkalommal adtak egyfelvonásosokat, az is valószínű, hogy ilyen műsor után a közönség sem kívánt újra bérelni és a társulat a karácsonyi bőjtöt kénytelen volt kitolni az év végéig. A szünet legvalószínűbb oka azonban Rehákné ideiglenes távozása lehetett. Sehy Ferenc magatartása is okot szolgálhatott arra, hogy a színészek önszántukból nem akartak vezetése alatt előadásokat tartani. Liptay Mária képességeire nem lehetett műsort alapítani, kénytelenek voltak a jövő érdekében Reháknét mielőbb visszaszerződtetni. Az is lehet, hogy a belső viszálykodás miatt Podmaniczky rendelt szünetet és csak Sehy megfékezése után engedte meg a további előadásokat.

A magyar színpad bajairól, nevek közlése nélkül érdekes cikk jelent meg a Magyar Hirmondóban (1794. V. szakasz, a XII. 2-iki szám Toldalék-a, 761 o.), amely megvilágítja a szétzül-

lött állapotot. Mindkét hazában áll a játékszín, — írja a tudósító — és bármily nagy dicsőség ezek felállítása, tizszeres gyalázatot szülne elenyészésük. A játszó színnek három nemes tárgya van: 1. a szív nemes érzékenyítése, 2. a közönség gyönyörködtetése, 3. a társaság megélhetése. *Ad 1.* ezt legkevésbé érik el, ha érdemtelen, selejtes darabokat adnak elő. Jó darabokat, mint „Lanassát“, félannyiszor lát a közönség, mint „Politikus csizmadiát“. Azt kell nézni, hogy a darab tanítson is, érzékenyítsen is, ne csak nevetessen. *Ad 2.* a közönség gyönyörködtetése olyan kényes dolog, melyet legkönnyebben lehet megsérteni. Pld. a játszó kevély magaviseletével, illetlen öltözködéssel, a rollék hibás kiosztásával és a szerepek önkényes kurtításával. Pld. vadászatot akarván mutatni, kopót és nyulat visz a szinpadra, ami a közönséget nevetésre készíti és ez, az érzékeny játszást megsemmisíti. Ha haragszik az íróra, vagy fordítóra, szándékosan semmivé teszi a darabot. Vagy nem érti a szerepet és ellenkező felfogásban játszik. Hát még a díszletek! a tömlőc egy része erdő, az erdő egy része palota, — ezek csömörig ingerlik a nézőt. A hibák kedvetlenítik a közönséget és elidegenítik a játszószíntől. Ismerve a hibákat, a vezetőknek arra kell törekedni, hogy ezek jókarba állíttassanak. „Ezeknek olyan előljárói légyenek, kik az említett hibákat elkerülvén, a játszószíneknek nem pusztulást, hanem örökkévalóságot okozhassanak és ezzel nemzetünknek tökéletes dicsőséget szerezhessenek. Különben ezen két új csillagaink (t. i. a pesti és kolozsvári színészet) is eltűnvn, azt fogják ellenségeink mondani: Nézd el, a magyar mindenhez fog, de semmit sem vihet tökéletességre.“ E sorok arra vallanak, hogy azok írója Endrődy János, a társulat összes ügyeinek alapos ismerője.

A Magyar Hirmondó cikkének hatása is lehetett az, hogy az elkeseredett tagok Ernyi Mihály és neje, Kelemen Borbála, Kelemen László, Láng János és neje Kelemen Erzsébet, Nemes András, Papp Gábor és Várady Mihály december 4-én panaszos levelet írtak Sehy Ferenc ellen a HT-hoz, melyben elmondották annak viselt dolgait, Liptay Máriával való szerelmi viszonyát, mint a bajok kútforrását. Pizskos adsóágokat csinált, a színházi ruhatárból eltulajdonított egy öltönyt, két pár csizmát, és két pisztolyt, elrabolta egy budai polgár óráját, éjjeken át örömtanyákon dorbézolt, egy ilyen helyen ezüstkupakos tájtékpipát lopott, amiért megpofozták, Rehákné aláírását hamisítva, annak tudta nélkül, de nevében és részére a megyei birtokosoknál könyöradományokat gyűjtött és a pénzt magára elköltötte. Kérték a nádort és a HT-ot, hogy Reháknét ismét

szerződtesse vissza, Sehyt pedig csapják el, ami által az óhajtott egyezség meghasonlott sziveiket ismét összecsatolhatja. Erre a HT december 9-én Buscht sürgős jelentéstételre felhívta, mire az igazgató az ügy alapos kivizsgálása után azt jelentette, hogy a kérelmezők panasza a valóságnak megfelel, Sehy szította a tagok közötti engedetlenséget, ami főként a szerepekről való lemondásban nyilvánult, — ő volt az, aki az igazgatói parancsokat azzal fogadta, hogy „ő nem tartozik parancsokat elfogadni“ és cselszövéseivel ő idézte elő, hogy legutóbb az egyik előadott darabot kifütyülték, amiért indokoltnak látja Sehy elcsapását. Busch azonban a bajok megállapításánál tovább megy, felpanaszolja, hogy Rehákné szerződésbontása tetemes károkat okozott, a magyar előadások bevétele alig elégséges a világitási költségek fedezésére. Kifogásolta Pesthy Lászlót és Nemes Andrást, akik használhatatlanok, amiért el akarja őket bocsájtani, viszont szerződteni akarja Bánóze Józsefet és Gáhy Rozáliát, akikben megfelelő tehetséget lát. A maga részéről is kérte a bajok orvoslását, hogy ezzel a HT a társulat végleges felbomlását akadályozza meg. A HT e jelentésre 27-én leirt Pest városához, hogy Sehy Ferencet azonnal bocsássák el a társulattól és ezt jelentsék meg Pest vmnek is, meg a HT szinügyi osztályának, egyben intette Buscht, hogy a tagok azonnali elbocsátás terhe mellett ne viszálykodjanak és ne tartsanak gyűléseket. A Pesthy Lászlóra és Nemes Andrástra vonatkozó proposícióval szemben felhívta figyelmét a Podmaniczky-féle rendszabályokra, mely szerint tagok elbocsátása és felvétele csak Podmaniczky báróhoz történt előzetes bejelentés és annak jóváhagyása után fogatosítható.

Ilyen rendkívül szomorú akkorddal zárult az 1794. esztendő, melynek kiegészítéséül még azt a még szomorúbb tényt kell megállapítani, hogy Sehy Ferenc a történetek dacára is a társulat kötelékében maradt. A Martinovics összeesküvésben szerepe már ezalatt tisztázódott és árulásáért követelhetette azt a jutalmat, hogy tekintsen el a HT elcsapatásától. Ennek ellensúlyozásául azonban Busch Jenő visszaszerződtesse Reháknét, elküldte Nemes Andrást és új tagul Gáhy Rozáliát szerződtesse le.

1795.

Az újév, a némileg változott tagnévsort adja, élén Kelemen Lászlóval, akit a Sehy ügy elintézése után a tagok felkértek, hogy az első aligazgatói tisztséget tartsa meg. A névsor itt következik:

Bagoly Antal, Ernyi Mihály, Kelemen László, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton, Sehy Ferenc, Varsányi Ferenc, Várady Mihály és a sűgő: Nyéký Pál. A hölgyek:

Bagoly Anna, Ernyi Mihályué Termetzky Franciska, Gáhy Rozália, Láng Jánosné Kelemen Erzsébet, Liptay Mária, Rehák Józsefné Moór Anna. Az operák sűgőja:

Szerelemhegyi András, — a műsor drámáiban előforduló zeneszámokat ő és Csermák Antal szerzették.⁽²³⁾ A színházi zenekar állandó tagjai voltak:

23. Csermák Antal aláírása. (Pestmegyei levéltár.)

Csermák Antal 1. hegedűs, Gladek János 1. kornista, Hakkel Ferenc 1. szekund hegedűs, Hora Vencel 1. klarinétos, Kratokvill József 2. klarinétos, Marjánka Albert 2. hegedűs, Mirner Ignác 2. kornista, Moricz Jakab 2. szekundhegedűs, Sisspl József violinista, Zelenka Ferenc alsó violinista.

1795. január.

2. Prédikatum.
5. Pikkó herceg.
7. Pestre vándorolt szabólegény.
14. Szegfalvy Ágnes, éj. 5. i. Kotzebue, magyarosította Lakos János.
16. Lassú víz partot mos.
19. Süket szerető. És Hálados fiú.
12. Lantosok.
23. A tékozló, vagy az elfajultság tüköre, sz. 5. i. Bretzner, f. Liptay Mária.
26. Muszka katona.
28. Vashalmi Jerte.
30. A zarándokok, vitézi éj. 5. i. Ziegler, f. Léhner András.

„A zarándokok“ c. darab a „Vashalmi Jerte“ folytatása volt.

Lejárata felé közeledett Tuschl Sebestyén színházi főbér-
lőnek Buda és Pest városokkal kötött bérleti szerződése, miért
is Busch jónak látta a HT-hoz fordulni az iránt, hogy az új
szerződést ne Tuschl Sebestyénnel, hanem vele kössék meg.
E január 3-án kelt beadványában különböző érdemei közül
arra is hivatkozik, hogy az elhanyagolt színházakat használ-
hatókká tette, a zenekari tagok számát 30 %-al emelte, sőt a
magyar társulatot is átvette és vezette. A HT azonban nem
kivánta a városok bérbeadási jogát korlátozni és a kérelmet
elutasította.

1795. február.

4. Gonoszság nélkül való tévelygés, éj. 5. i. Beck,
f. Mérey Sándor.
6. Módiszeretők.
9. Minden lépés egy botlás, vagy Bohó Misi de Hájás, vj.
5. i. Goldschmid és Schröder, f. Aszalai János.
11. Igy fogják az egeret, vagy az egyiptomi út, vj. 3. i.
ifj. Stephanie, f. Aszalai János.
13. Szokás megköti a józan érzést.
16. Tornyos Péter, vj. 3. i. Illei János. (Zenével.)
18. Bátori Mária.
21. Szegfalvy Ágnes.
25. Stella, dr. 5. i. Goethe, f. Kazinczy Ferenc.
27. Magokhitt filozófusok.
28. Halotti tor.

1795. március.

4. A fejedelem titkos utazása, vagy inkognitó, vj. 4. i.
Ziegler, f. Mérey Sándor.
6. Gonoszság nélkül való tévelygés. (Színlapját lásd 12. ábra.)
7. Tékozló.
13. Szövevény és szerelem, szj. 5. i. Schiller, átdolgozta
Spiess, magyarosította Ihász Imre.
16. Szokás megköti a józan érzést.
18. Igy fogják az egeret.
20. Makfalvy Anna.
25. Papagály.
27. Fejedelem titkos utazása.

Áprilisban a bekövetkezett igazgatóváltás miatt nem
tartottak előadást. Busch Jenő április 1-én vesztéseire való
tekintettel a HT-nak bejelentette, hogy a magyar társulat

igazgatóságáról lemond és kérte felmentését. A HT sietett a kérelmet teljesíteni és azt közölte is a magyar színészekkel, akik tanácstalanul álltak az új helyzettel szemben. Pénzük nem volt, folytonos viszálykodás miatt hitelüket elvesztették, a megyékhez nem fordulhattak, mert azok megvoltak rémítve a Martinovics ügy tárgyalásaival, az adott utasítás szerint nem is fordulhattak kérelmükkel máshova csak a HT-hoz. Súlyos vádat emeltek a távozó igazgató ellen, aki még ama csekély vagyonkájukból is kifosztotta őket, mely létezésük gyenge alapja volt. E vádakkal szemben Busch április 17-iki beadványában akarta magát igazolni és kérte, ne engedjék a magyar társulattal kellemetlen helyzetbe kerülni, hanem intézzék el az ügyet egyezséggel. Védekezésében elmondja, hogy az igazgatást a tagok kérelmére vállalta, a megyék páholybérletre adott összegeit veszteségeinek fedezésére fordította, már 1794. novemberében kénytelen volt kölcsönpénzt felvenni, a társaság most jobb állapotban van, mint az átvétel idején, — a budai faszínház díszleteit a társaság egyenes kívánságára használta a rondellában, — a bérletből csak három előadás maradt fenn, amelynek összegeit pénztárosa kifogja fizetni. — Hosszasabban foglalkozik azokkal a vádakkal, melyek szerint nem engedte a magyar színészeket a megállapodásos időben játszani, megjegyezte, hogy a zenekar használatáért jogosan számít költségeket, mert a magyar társulat is igénybe vette. A HT azonban e védekezést nem fogadta el, s igazságérzetére alapította az ügy elintézését, utasította a pesti tanácsot, hogy Busch és a magyar társulat között az elszámolás és az ingók kiadása ügyében hozzon egyezséget létre, ami ha nem sikerülne, okvetlenül biztosítsa a magyar játszószíni társaság vagyonát.

Bár az egyezés létrejött, mégis évekig húzódó per kezdődött a magyar társulat és Busch Jenő (később örökösei) között. Junius 14-én állapodtak meg az egyezés feltételeiben, amely alkalommal a pesti tanácsot Kögl és Tirnberger képviselték. E szerint a társaság 561 frt 30 kr-t, valamint felszerelési ingókat követelt Buschtól, aki azonban nem tudott fizetni és így újabb egyezséget kötöttek. Busch átengedte a még Unwerth által a „Hunyadi László“-hoz (német darab) készített ruhákat és használatra engedte bérleti idejének lejáratáig, 1796. októberéig a Strelitz-ruhákat, különböző (és később használhatatlannak talált) hangszereket, német, római és török férfi és női ruhákat, páncélos öltönyöket. Arra is kötelezte magát, hogy az elvett díszleteket kijavítva, használható állapotban visszaadja. Az egyezés záradéka az volt, hogy amennyiben e kötelezettségeit nem teljesítené, vele szemben feléled a társulat eredeti követelése.

1796. szeptember végén telt le Busch Eugenius albérleti szerződése, Tuschl Sebestyén főbérleti szerződésével együtt. Pest és Buda tanácsa az új bérletet közvetlenül Busch Eugeniussal kötötték meg további 6 évre, mely alkalommal számonkérték tőle a városi színház felszerelést. Busch rossz gazda volt, nemcsak a hasznavehetetlenségig pusztultak el a felszerelési tárgyak, hanem el is kallódtak, úgy hogy a tanács is pert indított ellene, a hiányok megtérítése végett. 1797-ben a város követelésének biztosítása végett Busch vagyonát zárgondnokság alá helyezte, s a felügyelettel a régi bérlőt, Tuschl Sebestyént bízta meg, 1798-ban csődöt nyitottak ellene, de azért működését tovább folytatta, örökös harcban állva Tuschl Sebestyénnel. Végre belátta, hogy nem tud boldogulni és 1800 szeptember 29-én a városok jóváhagyása mellett 7000 forintért eladta vállalatát két német igazgatónak. A folytonos anyagi küzdelmek azonban megviselték egészségét, nemsokára meghalt, — a pört pedig örökösei ellen folytatták tovább. 1810. októberében fejezték csak be a pört és ekkor Kónyi János pestmegyei ügyész átírt Pest város tanácsához, hogy az ott kezelt Busch-féle hagyatékból 144 frt 32 kr-t fizessenek meg a magyar társulat régi ingóságaiért, amely kérésnek eleget is tettek. A vm. ugyanekkor 450 frt 38 kr-t kezelt Busch Eugenius öröksége címén, úgy hogy összesen 603 frt 10 kr állt rendelkezésükre. A régi társulat tagjai Rehák József ügyvéd útján értesültek a per befejezéséről és kérték a megyét, hogy régi gázsikövetelésük arányában osszák fel közöttük Busch hagyatékát. Pest vm. 1811. február 25-én határozta el, hogy 15 régi tag között osztja ki a pénzt. A régi színészek közül senkisémm tudta, hogy Kelemen László merre él, ha él, — így ő kimaradt az osztzkodásnál. Láng Ádám János 84 forintot, elhunyt felesége jogán 60 forintot kért. Varsányi Ferenc követelését „a mostani társaságnál szenvedő” barátja Láng János részére engedményezte. Pesthy László Maglódról kérte, hogy az ő jutalékát özv. Rózsa Mártonnénak és gyermekeinek adják, vagy ha ezeket felkutatni nem tudják, adják Láng Jánosnak, de előbb intsék meg, hogy gazdaságosan bánjon a pénzzel. Ernyi Mihály, Rehák Józsefné és Dugonicsné Liptay Mária jutalékaikat Ernyiék két leánykájának, Ernyi Aloyziának és Ernyi Antóniának juttatták. A pénzből kaptak még: Királyi Antal, Papp Gábor, Pataki Benedek és Sehy Ferenc. Tehát ezek valamennyien éltek még 1811-ben.

Busch Jenő működéséről, dacára hibáinak, meg kell állapítani, hogy a magyar műsor fénykorát teremtetten meg.

Szereplésében a legsajnálatosabb, hogy nem volt magyar, aki nemzeti érzéstől áthatva szolgálta volna a társulat ügyeit, de ügyeskezü művész volt, aki szép műsorokat és jó előadásokat adott. Közös hibája volt Kelemen Lászlóval, hogy nem tudta fegyelmezni a társulatot, nem bírt olyan erélyt kifejtteni, ami a színházaknál folytonosan széthúzó erőket a közös cél érdekében egyesítette volna. Amíg azonban Kelemen László a becsületesség dolgában második helyen is első maradt, Busch önös céljai érdekében sokszor letért az egyenes utról. Ha a Martinovics összeesküvés és az országos éhínség miatti nyomor, politikai és gazdasági válság bénító erejüket nem éreztetik, ha a fegyverkezés réme nem kísért az országban, talán Busch Jenő szerepe is hosszabra nyúlik, legalább is addig, míg az erdélyrészi színészet megerősödése új vért és új életkedvet hozott volna az első magyar játszószíni társaság életébe.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

V. periodus.

Kelemen ismét átveszi a vezetést. — Műsor. — A társulat Kelemen ellen. — Kibékülnek. — A megyék. — Kelemen megválnak a társulattól. — Nagy nyomor. — Kelemen Nagyváradon. — Debreczen álláspontja. — 1796. — Tagok. — Műsor. — Sehy mint igazgató. — A színészek Sehy ellen. — A ruhatár kifosztása. — Végelszámolás. — Szentkirályi László 1796. április 10-én felosztatja a társulatot. — Biharmegye és Debrecen. — Kelemen László új terve. — Kecskeméten játszanak. — Új bukás. —

Busch Jenő végleges távozása után a társulat erkölcsi és anyagi erejét alaposan ismerő Szentkirályi László azon iparkodott, hogy az általa nagyrabecsült Kelemen Lászlót pozíciójában megerősítse. A HT teljesen visszavonult az intézkedések teréről s Podmaniczky József báró, akinek kényes ízlését sértették a magyar társulat fel-felújuló botrányai, nem kívánt többet ügyeikbe avatkozni, annál is inkább, mert szabadkőműves tagsága miatt amúgy is rossz szemmel nézték a liberálisizmus felé hajló működését. Schedius Lajos már régebben visszavonult a színház tájáról, úgy, hogy az eredeti vezetőségből egyedül Szentkirályi László maradt. Óhaja és törekvése az volt, hogy a magyar társulatot Pest vm. védnöksége alá helyezze, hogy ezáltal ne maradjanak minden vezető nélkül. 1795 május elején valami pénzsegélyt ki is eszközölt a megyétől s Kelemen Lászlóra bízta, hogy e pénzt ossza ki a tagok között. A színészek megélhetését ez biztosította s így játékaikat ismét megkezdték. Kelemen az ügyek vezetését csak úgy vállalta, hogy egy bizottság legyen mellette s ilyen módon Kelemen László, Rózsa Márton és Várady Mihály személyéből álló bizottság vezette a társulat ügyeit.

1795. május.

11. Minden lében kanál, vagy a mókus, vj. 5. i. Jünger f. Aszalai János. (Zenével.)

12. *A süketnéma.*
15. *Lantosok.*
18. *Ki legyen ő? vj. 3. i. Schröder, f. Boér Sándor.*
20. *Valtron.*
22. *Szerencsétlen alkancellár.*
27. *A két mostoha fiú, vagy az erkölcsös nevelés nemes szíveket szül, éj. 1. i. Seidel, f. Gvadányi János. És: Az órajáráshoz alkalmazkodó ember, vagy a rendtartó házigazda, vj. 2. i. Hippel, f. Barcsay László.*
29. *Pikkó herceg.*

A 29-iki előadásról a zsebkönyvek nem emlékeznek meg, de a Trattner-féle színlapszámlákban láttamozva előfordul.

20-án fejezték le a budai vérmezőn óriási tömeg jelenlétében Martinovics Ignácot és társait, — a színházhoz közel álló írók, mint Kazinczy Ferenc, szentjóbi Szabó László és Verseggy Ferenc, akiket halálra ítélték, bár kegyelmet nyertek, de bizonytalan ideig tartó fogságba kerültek. Munkásságuk hiányát szomorúan érezték, hiányoztak már Kazinczy Ferenc jótanácsai és befolyásos összeköttetései, — ám a kegyelmezés folytán legalább megmaradt a reményük, hogy kedves barátaik életben maradnak s büntetéseik kitöltése után ismét a magyar színpad segítségére siethetnek. Sehy Ferenc még megrettenve árulásainak szomorú következményeitől, egyelőre nem lépett fel az ügyeket most vezető Kelemen László ellen, de csak várt a kedvező alkalomra, hogy régi ellenfelével leszámolhasson.

1795. június.

3. *Othello, a velencei szerecsen, szj. 5. i. Shakespeare, f. Kelemen László. (Zenével.)*
5. *Túri György.*
9. *Csörgősapka, vagy jöttveő zarándok, vígopera 3. i. Schikaneder, f. Szerelemhegyi András, zenéjét szerzette Henneberg, hangszerelte: Csermák Antal.*
10. *Toldi Miklós.*
12. *Lassú víz partot mos.*
15. *Csörgősapka.*
17. *Fejedelem titkos utazása.*
19. *A különös nagybátya, vagy véletlen házasság, vj. 5. i. Ziegler, f. Kelemen László.*
22. *Arany perecek.*
24. *Csörgősapka.*
26. *Baranyi György.*
29. *Mohácsi veszedelem, szj. 5. i. Ihász Imre. (Zenével.)*

A műsor összeállításán meglátszik Kelemen László izlése, magyar gondolkozása, s mindez azt is mutatja, hogy az utolsó időkben sokat tanult és tapasztalt, mert a változatosság helyes érzékre és gyakorlott kézre mutat. Az „Othello“ első előadása, a „Csörgősapka“ bemutatója, már maguk is oly nagy művészi események, amelyek azt is mutatták, hogy a magyar társulat életképes és érdemes a pártolásra. Az eddigi Shakespeareből színrekerült darabok csak átdolgozások és adoptálások voltak, mint a „Romeó és Julia“, „Ill. Richard“ és „Lear király“, — Kelemen László végre a teljes „Othello“-t adatta elő, valószínűleg német fordításból s ezzel megindította a magyar Shakespeare előadásokat. Az „Othello“-ban előforduló zeneszámokat Szerelemhegyi András szerzette. Az 5-iki előadást a zsebkönyvek nem említik, de az előfordul a Trattner-féle színlapszámlák között.

1795. július.

1. Szokás megköti a józan érzést.
3. Deákos leány.
6. Zaide.
8. Tongor.
13. A megbosszult feleségrablás, vagy a XIII. század éktelelségei, vitézi szj. 4. i. Ziegler, magyarosította Mérey Sándor. (Zenével.)
31. Az óbester, vagy a hűség jutalma, éj. 5. i. Marmontel, magyarosította Boér Sándor. (Zenével.)

A Kelemen által láttamozott Trattner számla szerint 8-ikára a „Szegfalvy Ágnes“-t hirdették.

Az udvari gyász miatt 13—31-ig nem tartottak előadást, ugyanis Sándor Lipót herceg, az ország ifjú nádora július 11-én Laxenburgban szerencsétlenség következtében meghalt. A nádori méltóságban a király testvér öccse, a 20 éves József főherceg követte, aki maga is — és később e nevén leszármazottai, — mindig buzgó pártfogója volt a magyar színészetnek. A kényyszerű szünet miatt a színészek ismét jövedelem nélkül tengődtek, 16-án ismét kérték a megyék segítségét, de eredmény nélkül. Kérelmeikre csak egy válasz érkezett, szeptember 19-én, amikor Pogány Farkas mármarosai főispán arról értesítette a társulatot, hogy támogatásukért felírtak a HT-hoz.

1795. augusztus.

5. A vétékesek, vj. 3. i. Albrecht, f, Kazinczy Ferenc. (Zenével.)
12. Minden leben kanál.

19. *Kettősök.*

21. *Zondy György, vagy Drégely vár veszedelme, vitézi szj. 5. i. Grosz. f. Pétzerly György.*

24. *Buda és Attila, szj. 3. i. Demeter János.*

26. *Cziane és Liziás, vagy a szerencse játéka, vj. 3. i. Sághy Ferenc. Zeneszámait Reymann Ferenc szerzette.*

28. *Embergyűlölés.*

31. *Leányragadás.*

A 21-iki előadást bérletszünetben tartották. — A Magyar Hirmondó, mely hosszú idő óta mit sem írt a magyar színészekről, szükségét látta, hogy legalább három sorban megemlékezzék róluk s augusztus 28-ról (1795. VIII. szakasz 236.) annyit tudósít: „talán azt gondolják, hogy a magyar társaság el is múlt? koránt sem áll ez még s tegnap előtt igen dicséretesen jádának benne.“ — E hó eleje ismét oly viszálykodással telt el, melyek miatt nem tudtak előadásokat tartani. Kelemen László jövőbelátó szemmel úgy képzelte, hogy a német színházbérlő jövőre lejáró szerződését, a megyék pártfogásával sikerülni fog a magyar társulat részére megszerezni s ezáltal a német színészeket a fővárosból kiszorítani. Felszerelésük azonban, amire a bérletet alapította, hiányos volt, jóelőre gondoskodni akart — és kellett is — arról, hogy ha a bérletet elnyerik, a városi díszleteken kívül elegendő felszerelésük legyen. Evégett úgy állapotodott meg színészbarátaival, hogy a befolyó jövedelmeket a hiányos felszerelés kiegészítésére fordítja. Sehy Ferenc, aki aljas terveinek megvalósítására csak az alkalmas időt várta, érkezettnek látta idejét, munkába kezdett és a szükösen élő színészeket Kelemen ellen lázította. Kelemen László és nővére Erzsébet, Láng Jánosné, az ellenük fellázadt hangulat elől kiakartak térni s méltó haragjukban visszaküldték szerepeiket. Helyzetük tisztázásáig a pártjukon álló színészek sem léptek fel, úgy hogy e körülmények miatt 17-ig csak három előadást tudtak tartani. Szentkirályi László közvetlen alárendeltje, Modrovics János pénztártiszt, (aki a színházi pénztárt kezelte,) könnybenjárására 2-ára gyűlésre hívta a lázadó tagokat azzal a szándékkal, hogy békét teremtsen. A 18 tag közül azonban Sehy biztatására 9 nem jelent meg, mert attól féltek, hogy igaztalan eljárásuk miatt szégyenkezniük kellene. A Sehy párton álltak: Bagoly Antal, Ernyi Mihály, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton és Varsányi Ferenc. A gyűlésről való elmaradás miatt alaposan lehordta a fegyelmezetlen társaságot Szentkirályi László, mire 4-én írásban mentették ki magukat és egyben új vádakat hoztak fel Kelemen

László és húgai ellen. Alaptalan kifogásaik után bevallják, hogy szóbeli tárgyalás helyett inkább írásbelileg óhajtják panaszukat előterjeszteni, s azzal vádolják Kelemen Lászlót, aki „mindezt ideig szívta és károsította“ a társulatot, hogy úgy ő, mint húgai a színházi ruhatár öltőnyeit a színházon kívül viselték. Amiatt pedig, mert szerepeiket visszaküldték, s nem akartak játszani „mi náluk nélkül“ el is akarunk lenni. Ezenfelül még azt is követelték, hogy Kelemen László azonnal számoljon el. Szentkirályi már másnap válaszolt a lázadóknak, erélyesen intette őket szigorúbb rendtartások felállítására és arra, hogy legalább addig egyetértéssel maradjanak együtt, míg egybe nem szólítják az országgyűlést, amikor majd minden valószínűség szerint helyzetük kedvezőbbre fordul. Az öltözetek miatt emelt vádra pedig csak annyit mondott, hogy a színház ruhatárából nem enged öltönyöket viseltetni, mert bár a színészek csak kifizetést kapnak, de az elegendő a táplálkozásra és ruházkodásra. Szentkirályi erélyes fellépése megdöbbsentette a Sehy pártot, a tárgyilagosság hangja éket ütött közöttük és mikor ezt Szentkirályi észrevette, le is csillapította a háborgó hullámokat, a társulatot önkormányzás alatt hagyta és ajánlotta, hogy fogadják el Kelemen Lászlónak felsegélyezésükre és jövőjükre irányuló terveit. Kelemen Lászlót azonban elkedvetlenítették az alaptalan és szünni nem akaró rágalmak, megvált a társulattól, — s azóta neve nem fordul elő a fizetési kimutatásokban.

Végre megnyugodtak a kedélyek és 19-én ismét megkezdtek előadásukat s 22-én a megyékhez újabb körlevelet intéztek, melyben leírják eddigi küzdelmeiket, hogy étlen-szomjan, szinte félmeztelenül szenvedtek, míg nem maguknak, hanem a játékszínnek vagyonszáját összehozták s most is már két hete, semmi fizetésüket fel nem vették, csupán színpadi költségekre fordították az előadások jövedelmét, felszerelésük meg is ér 8000 forintot. Arra kérték a vméket, hogy az azonnal nyújtandó segélyen kívül gyakoroljanak a HT útján befolyást Pest város tanácsára, hogy a jövő év szeptemberében, amikor Tuschl Sebestyénnel kötött szerződésük lejár, adják a magyar társulatnak bérbe színházait. Az általuk Raischltól bérelt színház bérleti szerződése is letelik 1796. április végén s gondoskodniuk kell színpadról, nehogy a színházakból ki legyenek rekesztve és ezzel végromlásuk bekövetkezzen. Pest vm e kérelmet 29-én felterjesztette a HT-hoz, itt azonban már ekkor ad acta tettek minden olyan ügyet, mely a magyar társulatra vonatkozott. Egy év alatt hét ízben fordultak ide, hogy a HT adassa ki

Busch felszereléseik közé keveredett ingóságait, — de hiába! Pest vmén kívül Szatmár vm 25-én, Mármaros vm szeptember 14-én, Nógrád vm. november 14-én küldtek feliratot a HT-hoz, kérve és fenyegetve a magyar társulat érdekében. Szabolcs vm. érdemes alispánja, Szathmáry Király József megragadta az alkalmat, hogy közvetlenül a társulattal lépjen érintkezésbe s augusztus 31-én levelet intézett a színészekhez, melyet azzal kezdett, hogy minden hazafinak kötelessége őket pártolni. Megemlítette azt, hogy megyéje már régebben ígérte a színházépület bérét összegyűjteni, mégis annak csak felét adták össze, a nagy éhinség és szűkös körülmények miatt. Szabolcs vm. ezen adománya azonban nem szerepel a kimutatásban, — nem tudom mi okból. Egyébként a társulatnak a megyékhez intézett segélykérése nem volt teljesen eredménytelen, mint azt az alábbi kimutatás szemlélteti:

Pest vm. adománya	252 frt
Zólyom vm. adománya	100 frt
Szatmár vm. adománya	225 frt
Gömör vm. adománya	100 frt
Nógrád vm. adománya	133 frt
Temes vm. adománya	106 frt
összesen	<hr/> 916 forint.

1795. szeptember.

2. Formenterai remete.
4. A pikszis, vj. 2. f. Láng János. És:
Asszonyi fortély.
8. A becsületre tett fogadás, vj. 4 i. Spiess, f. Léhner
András
9. Makfalvy Anna.
11. Vétkesek.
14. Ország András.
16. Az új emberi nem, vj. 5 i. Schröder, f. Ernyi Mihályné
Termetzky Franciska.
18. Buda.
19. Becsületre tett fogadás.
21. A jószívű mezei gazda, vj. 5 i. Goldschmid után Schi-
kaneder, f. a társulat tagjai.
22. Szabolcsvezér, szj. 5 i. Shakespeare, magyarosította
Mérey Sándor.
23. Jószívű mezei gazda.
28. Csörgősapka.

„Szabolcs vezér“ nem más mint „Lear király“ históriájának magyar köntösbe való öltöztetése. 23-án a trónörökös látogatása

alkalmával egy kardalt énekeltek, melyet Reymann Ferenc szerzett.

A Magyar Hirmondó (1795. VIII. szakasz 557.) József főherceg nádorrá avatásának ünnepeiről írván, megemlékezik a színházról is, amely "minden nap tele volt jó hazafiakkal." E tudósítás több névbeli adatát helyesbitve, a 21-iki előadás szereplői közül kiemeli Sehy Ferencet, a többiről megemlíti, „oly helyesen játszottak minden személyek, hogy mindjárt ott helyben valami 30 aranyat“ gyűjtöttek a részükre. Ugyanis az előadáson jelen volt Szathmáry Király József szabolcsmegyei alispán, akinek buzdításából gyűjtötték össze a pénzt és aki „az említett summát egy dicsérő és serkentő sikeres beszéd után maga adta által a játszó tagoknak.“ A nagy felbuzdulásnak azonban csakhamar vége szakadt, a rossz időjárás és a Duna áradása miatt a közönség nem járt színházba és a színészek szomorú sors elé néztek.

1795. október.

2. Minden lében kanál.

28. Cserei Krisztina, vagy a menyasszony és vőlegény egy személyben, vj. 3 f. Gindl József.

31. Minden lében kanál.

Bayer József szerint szeptember 26-tól október 28-ig csak egy előadást tartottak, de megemlíti, hogy az október 2-iki előadáson nem volt közönség.

Az októberi szomorú őszi viharokat még súlyosbitotta a HT legujabb cenzura rendelete, melyet október 1-ről keltezve 25329. szám alatt közöltek Podmaniczkyvel, a társulattal és Pestvmvel. A rendelet nyíltan bevallja, hogy a Bécsben szokásos módon akarja a színházi cenzurát foganatosítani. Megállapítja, hogy nem minden szindarab adható elő, melyet az előző évben a bécsi színházak előadtak, hanem csak azok, melyeket 1793. január 1 óta a színházak vezetősége részéről kiállított bizonylat szerint a bécsi udvari, vagy városi színházban legalább kétszer előadtak. Más darabokra vonatkozólag pedig akár nyomtatásban jelentek meg, vagy kéziratban vannak, a cenzori hivatal ad engedélyt. Ha Bécsben előadott darabokat akarnak előadni, akkor Podmaniczky a darabot esetleges észrevételével együtt terjessze elő a tanácsnak. Utasították Podmaniczkyt, hogy oktassa ki a magyar társulatot arra, hogy ő 1795 január 1-től minden oly darabot saját kézjeggyel tartozik igazolni. melyeket 1793. január 1 óta Bécsben legalább kétszer előadtak. Mivel pedig a magyar darabokat, a magyar fordításokkal együtt

a budai cenzura igazolja, az előadandó darabok havi jegyzékét Podmaniczky ellenjegyzésével bemutatni tartozik, aki megengedi, vagy felfüggesztheti azok előadását. Ha pedig nem tudnák igazolni, hogy a darab Bécsben színrekerült, azt közölgék Podmaniczkyval és a cenzura osztállyal is, ahol azt rendes elbírálás alá veszik. E cenzuraintézkedés újabb nehézségeket jelentett, különösen az eredeti bemutatók alkalmával, úgy hogy ettől kezdve egyetlen eredeti bemutatót sem tartottak, az egy „Berényi Jolanta“ kivételével.

1795. november.

4. *Fejedelem titkos utazása.*
9. *Házasságszerző pórkátor.*
13. *Berényi Jolanta, szj. 5. i. Dugonics András után*
Rehákné Moór Anna.
18. *Szerelem gyermeke.*
20. *Erőszak és történet.*
23. *A hármások, vj. 4. i. Bonin, f. Mérey Sándor.*
25. *Cserei Krisztina.*
27. *Bátori Mária.*
30. *Csörgősapka.*

A „Berényi Jolanta“ nem más, mint Dugonics András „Kun László“ című darabja. Érdekes irodalomtörténeti háttére lehet Dugonics András színház iránti vonzódásának. A színház belső életébe soha nem avatkozott, de a darabjait legtöbbször a

nagyműveltségű, szép és kiváló színésznő Rehák Józsefné Moór Anna alkalmazta színpadra, ami arra mutat, hogy nagy írónk nem zárkózott el a színészekkel való társadalmi érintkezéstől.⁽²⁴⁾

A Magyar Hirmondó (1795. VIII. sz. 763) november 30-ról elkésve értesít a „Csörgősapka“ előadásáról: tegnap „Csörgősapka“ nevezetű víg énekes játékkal mulattatta a magyar

24. Moór Anna arcképe.

teátrumi társaság hallgatóit, kik oly számmal voltak, hogy dugva tele volt a teatrum, de valóban úgy is kitettek magokért a magyar játszóknak, hogy játszásoknak semmivel sem hágott eleibe az a német játszása ezen darabnak, melyen én személy szerint jelen voltam Bécsben.“

1795. december.

2. Szokás megköti a józan érzést.
4. Udvarbíró és a katonák, vj. 5. i. ifj. Stephanie, f. Krammer Boldizsár.
9. Stella.
11. Szabó és ennek fia, vj. 3. i. Fuss után Schröder, f. Ernyi Mihály.
14. Lanassa.
16. Jószívű mezei gazda.
18. Juliska, vagy leányok vegyetek példát, vj. 5. i. Huber, f. Mérey Sándor.
23. Így fogják az egeret.
28. Szövevény és szerelem.
30. Minden lépés egy botlás.

A társulat ügyei leírhatatlan rosszul mentek, bevételük úgyszólván semmi sem volt, a 22-iki előadáson befolyt ugyan 12 forint, de a kiadásuk 18 forintra rúgott, a pénztáros kénytelen volt koldulni a közönség között, — de csak részvétlenséggel találkozott. Kelemen László helyzete is mindinkább súlyosbodott. Sehy Ferenc és pártjának augusztusi támadása óta, visszavonult a társulati élettől, azt a percet várta amikor a színészek belátva tévedésüket, ellenfelét elkergetik. De hiába! Sehyt ügyes rábeszélő képességgel áldotta meg a Teremtő, garasos érvei, mézes-mázos szavai inkább hódítottak, mint Kelemen komoly, tényekre alapított érvei. Közben nővére, Láng Jánosné Kelemen Erzsébet meghalt, a családi összeköttetés közötté és sógora között meglazult, már csak alig néhány hive maradt a társulatnál. Mégis megpróbálta a lehetetlent, összehívta a színészeket és újból felajánlotta régi tervét, hogy az ő vezetésével menjenek a vidékre játszani. Még a terv régi ellenzéke is meghajolt érvei előtt, belátták, hogy Pesten való létük bizonytalan, mert ha maradnak, feloszlásuk már csak az idő kérdése. Eddigi türelmes hitelezőik látva, hogy a hatóságok pártolása megszűnt, lépéseket tettek követeléseik érvényesítése iránt. A megyék nem mozdultak meg érdekükben és Pest város sem tett oly ígéretet, amely legalább reményt nyújtott volna.

színpadnak. Legalább is ennyi ismeretségre és összeköttetésre támaszkodott Kelemen László, amikor az élénk forgalmú gazdag Nagyváradot szemelte ki jövődó terveinek színhelyéül. December 23-án érkezett ide és az előzetes megbeszélések után már másnap benyújtotta a megyéhez terjedelmes beadványát a nagyvárad-i és vidéki magyar színészet megalapításáról. Bihar vm. élénk figyelemmel kísérte a színügyet, erkölcsileg és anyagiilag is segítette a színészeket — s Kelemen László nyitott ajtóra talált. Jól ismerték a megyénél Szatmár vm. tervét, mely a haza e részén akart nemzeti színházat létesíteni és a beadvány alapján meg is kezdték tárgyalásukat Kelemen Lászlóval. Ez a terv a következő volt: Bihar vm. biztosítsa három évre a társulat pártfogását, amely esetben Pestről Nagyváradra hozza a társulatot. Anyagiakban a következő szükséges kiadásokat állította fel, előre bocsátván, hogy a napi bevételek és bérletek jövedelme a napi átlagos 31 forint minimális bevétel mellett visszatérítené a megye részéről kockáztatott és talán előlegbe adott összegeket. A kiadások havonként:

igazgatói és személyzet fizetés	480 frt
zenekar	182 frt
segédszemélyzet	60 frt
világítás és egyebek	66 frt
korrepetálásra	48 frt
kezdők fizetésére	42 frt
táncmesternek	25 frt
darabok beszerzésére és leírására	35 frt
összesen	938 frt

Vagyis egy évre 11.256 forintot számított, amelyhez még hozzá adva az utiköltségek és ruhatár kiegészítésére felvett 1300 forintot, az évi összkiadás 12556 forintot tett ki. E tervet összehasonlítva az 1792. évi kolozsvári tervével az látható, hogy a nagyvárad-i terv reálisabb. A kolozsvári terv havi kiadásai 664 forintot tettek, ami semmi esetre sem lett volna elegendő a társulat kiadásainak fedezésére. A költségelőirányzat mellett Kelemen László előterjesztette időbeosztását és utitervét is, mely szerint:

Nagyváradon játszanának a hegyaljai szüret végétől Szent György napjáig, kivéve a januári debreceni vásár hetét,

Szabolcs, Szatmár és Zemplén vmékben a megyegyűlések alkalmával játszanának szent György napjától október közepéig,

Hegyalján töltenék a szüreti időt,

Debrecenben pedig csak a vásárok alkalmával tartanának előadásokat.

Bihar vm. urai kedvezően fogadták a plánumot s mivel abban több szomszédos megye is érdekelve volt, azt kívánták, hogy mutassa be ezeknek is a tervet. Kelemen e kívánságnak eleget is tett, tervét az összes érdekelt hatóságokkal közölte s ajánlkozó levele mellé csatolta Tokody György pártoló leveleit is. Az érdekelt helyek azonban megijedtek az őszinte, de nagy számadatokat feltüntető költségvetéstől és így Kelemen László pozitív eredmények nélkül tért vissza Pestre. A debreceni tanács december 31-én válaszolta meg a tervet s ugyan meglepéssel vették tudomásul azt a dicséretes szándékot, hogy a színészek nem akarnak eloszolni s amennyire csak viszonyaik engedik, szándékuk is jóra való törekvésüket pártolni, de már azt, hogy az odavaló „lakosok magukat a plánum szerint egész esztendőre 12 forinttal abonírozzák, a magistratus magára nem” vehette. E válaszból kitűnik, hogy alaposan félreértették Kelemen Lászlót. Egyébként hogy, hogynem, de a Kelemen-féle terv nem maradt titokban és az élelmes erdélyi színészek, mikor Kolozsváron rossz napokat éltek és Magyarország felé vették útjukat, pontosan Kelemen László terve szerint játszottak Nagyváradon, Debrecenben és Hegyalja vidékén, — s ami még szomorúbb, Wesselényi Miklós báró befolyására olyan szerződést kötöttek Debrecennel, ami lehetetlenné tette Kelemennek az előadások ottani megtartását.

Míg Kelemen László apostol módjára vándorolt hivatás-szerű kötelességének teljesítésében, Sehy Ferenc minden akadály nélkül destruálta a társulatot. Válogatott aljasságokat követett el egymásután, rágalmaival megfertőzte a vmék jóindulatát s a legszenyesebb hangú leveleket intézte hozzájuk Kelemen Lászlóról és társairól. Valóban krisztusi türelemre volt szüksége Kelemennek, hogy megtorlatlanul hagyta a leggyalázabb rágalmakat, de őt nem önző cél vezette, hanem a magyar színészet megmentése és attól félt, hogy a személyi ügyek kiélezésével a még várható jóindulatmaradékot is elveszítik, — inkább tűrt és bízott híveinek helyes megítélésében.

Kelemen László visszaérkezve Pestre, a tagokat nagy nyomorban találta. Elfásultan, de a vak szerencsében bízva tekintettek az általa megjósolt szomorú jövő elé. Sehy Ferenc a sikertelen út miatt kiméretlen támadást intézett ellene úgy,

hogy kénytelen volt tovább is visszatartani magát a társulat ügyeitől. Az év elején a tagok névsora a következő volt:

Bagoly Antal, Ernyi Mihály, Királyi Antal, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton, Sehy Ferenc, Varsányi Ferenc, a sűgő:

Nyéký Pál, — a hölgytagok:

Bagoly Anna, Ernyi Mihályné Termetzky Franciska, Gáhy Rozália, Liptay Mária, Rehák Józsefné Moór Anna, — az opera előadások sűgőja:

Szerelemhegyi András.

A március 16. és 18-iki előadások alkalmával Lavotta János is közreműködött.

Királyi Antalt úgy látszik Kelemen László távozása miatt vették fel, a január 16-iki számadásban már ott szerepel a neve s Ernyi Mihály, aki pénztárosként a számadásokat vezette, feljegyezte, hogy e napon vették fel heti 3 frt 30 kr fizetéssel s egy hétre visszamenőleg folyósították is járandóságát. Busch Jenő távozása óta egyébként nem havi, hanem heti fizetéseket kaptak a színészek, ami eléggé mutatja a pénztár zűllött állapotát.

Az elsőhavi műsorban csak egy újdonság szerepel.

1796. január.

1. *Hármasok.*
4. *Becsületre tett fogadás.*
8. *Gonoszság nélkül való tévelygés.*
13. *Papagály.*
15. *Bosszúkivánásból lett haramia, vj. 3. i. Hensler, f. Mérey Sándor.*
18. *Indusok Angolországban.*
20. *Névtelen szerető.*
22. *Zrinyi Miklós.*
27. *Halotti tor.*
29. *Pikkó herceg.*

A 15-iki előadást bérletszünetben tartották.

1796. február.

1. *Szegénység és nemes szív, éj, 3. i. Kotzebue, f. Léhner András.*
3. *Szegény kevély.*
5. *Félénk kadét.*
8. *Vétkesek.*

10. *Igazházi.*

12. *A kismartoni zsidóleány, vj. 3. i. Hensler. f. Mérey Sándor.*

15. *Leányragadás.*

17. *Gyűrű I. része, vagy titkos összejeövetel, vj. 3. i. Schröder, f. Láng János.*

19. *Uj emberi nem.*

21. *Csörgősapka.*

24. *Politikus csizmadia.*

26. *Megboszult feleségrablás.*

A műsor három ujdonsággal határozottan javult, a változatosság azonban azt is mutatja, hogy igen kevés közönségük volt, melynek folytonosan más és más darabot kellett bemutatni.

1796. március.

2. *Lantosok.*

4. *Gyűrű II. része, vagy az izékény által választott házasság következtetése, vj. 4. i. Schröder, f. Láng János.*

7. *Unokagyermek.*

9. *Igazság temploma, előjáték táncokkal 1. i. Meyer, f. Mérey Sándor.*

11. *Szegénység és nemes szív.*

14. *Csörgősapka.*

16. *Cziane és Lizziás.*

18. *Igazság temploma.*

28. *Gyűrű II. része.*

A 9-iki előadást bérletszünetben tartották. E hónapi műsort a zenés előadások dominálják, amit a közönség látogatási kedvének emelésére alapítottak, azonban a társulat belső bajai annyira elhatalmasodtak, hogy több előadást nem tarthattak. Január 23-tól március 19-ig tartott a legutolsó bérlet, ami anyagi szompontokból nem is volt a legrosszabb, mert az elszámolás szerint a tagok csak egyharmad heti bért nem kaptak meg, azonban annál súlyosabb követelésük volt a multra. Majdnem mindegyikük 50—100 frtig terjedő összeget követelt elmaradt fizetésért. Összesen 986 frt 25¹/₂ kr. kifizetetlen gázsi lógott a levegőben.

A magyar társulat végbomlását február 4-től szokták keltezni, amikor ugyanis Unwerth Emaunel gróf közreműködése mellett katonatisztek és mágánások összevesztek a német színészekkel, számtalan botrányt okozva. Ez a here életet élő Unwerth, aki már a bölcsőkorát élő magyar társulat koporsóját

ácsolta, e dicstelen szerepléssel tűnik le a magyar színészet lapjairól. Hirhedt erkölcstelen életét Kazinczy Ferenc is megörökítette leveleiben és soraiból bizonyosodtunk meg, hogy Unwerthet sem a művészet, a színház iránti rajongás, hanem a féktelen érzések, zabolátlan szeretkezési vágy hajtották a német Thália karjaiba. A folytonos botrányok teljesen elvették a közönség színházbajárási kedvét és a magyar színészek attól rettegetek, mikor terjed ki rájuk is a közönség bojkottja. Március 28-án Sehy Ferenc, aki most a gazdátlan társulat kormányzója volt, oly későn jelent meg az előadáson, hogy emiatt hatalmas botrány keletkezett a nézőtéren. A társaság józanérzésű tagjai visszaemlékezve Sehy Ferenc elcsapatására, Ernyi Mihály, Ernyi Mihályné Termetzky Franciska, Gáhy Rozália, Királyi Antal, Láng János, Pataki Benedek és Rehák Józsefné Moór Anna aláírásával 30-án a HT-hoz folyamodtak Sehy Ferenc a közismert békebontó ellen, aki minden zűrzavarnak és fegyelmetlenségnek oka volt és a jövőben is az lesz — és bejelentették, hogy vele tovább nem működnek.

A HT már régebb óta nem törődött a társulat ügyeivel, beadványuk most is válaszolatlanul maradt. A tagok Pest vm-hez fordultak és minthogy szándékuk komoly és szilárd volt, Szentkirályi László április 1-ére társulati gyűlést hívott egybe és eléjük terjesztette siralmas helyzetük reális, számadatokkal kísért képét és feltette a kérdést, akarnak-e tovább is együtt maradni? A tanácskozás eredményeként Szentkirályi még egyszer megkísérelte, hogy Pest vm-nél a társulat részére segílyt kieszközöl, eljárása azonban sikertelen volt.

A társaság minden ügye fejtetőre állt, a tagok nem kapták meg fizetésüket és reményük sem volt arra, hogy pénzsegítség nélkül játékaikat újból megkezdjék. Megszűntek a jóindulatú pártolások, mindegyikük nyakig eladósodott s most végső kétségbeesésükben, hogy életüket fenntarthassák, megdézsmálták féltett kincsüket, ruhatárukat. Önhatalmúlag, minden bejelentés nélkül, ki mit tudott, elvitt, s a szorult ember mohóságával az első vevőnek a felkínált legolcsóbb áron eladott mindent, csak hogy kenyérrevaló pénzhez jusson. Senkisésem volt, aki meggátolta volna a pusztítást. Míg Kelemen László alatt szívesen éheztek és szenvedtek, a vezetőjűnkben csalatkozott páriák, most még az emléké is el akarták pusztítani a magyar színészetnek. Kelemen László új terveken dolgozott, amelyeket csak akkor válthatott valóra, ha most távol tartja magát épp úgy Sehy Ferenctől, mint a végromlásba sujtott társulattól.

Szentkirályi László összeállítása szerint anyagi helyzetük ez volt:

adóság a tagok fizetésére	487 frt 04 kr
adóság mesterembereknek	277 frt 46 kr
fizetetlen kontók	15 frt 26 kr
Unwerth grófnak tartoztak	994 frt 31 ¹ / ₂ kr
<hr/>	
összadóságuk tehát volt	1774 ftt 47 ¹ / ₂ kr.

A színész nyomorra kiáltó példa Szőke Nyéky Pál sűgó instanciája április 10-ről „a tekintetes nemes és vitézlő Szentkirályi László úrhoz, mint a Magyar Játzó Társaság Fő Birájához“, amelyben 12 heti fizetésének, 60 forintnak kiutalását kéri, s megemlíti, hogy e miatt többször el akarta hagyni a társulatot, de nem engedték.

Szentkirályi László felettes hatóságával megtanácskozta a követelendő eljárást s erről értesítette a HT-ot és Pest város tanácsát is, azután április 10-én gyűlésre hívta össze a társulatot, melyen valamennyien megjelentek. A gyűlés megnyitása után komor hangon olvasta fel a társulat végítéletét. Mindenekelőtt sajnálattal emlékezett meg arról, hogy a nemzet nem ismerte fel a színészek nemes szándékát és kellő mértékben őket soha nem támogatta, de a színészek sem követték azt az utat, mellyel vállalkozásuk állandósítása iránti céljukat elérhették volna. Hiányzott közöttük az erős kéz, mely kötelességük teljesítésére szorította volna őket, akiknek előre kellett volna tájékozódni, hogy mily mértékig számíthattak mások támogatására. Nagy hiba volt, hogy a tagok egymással szövetségre lépve mindegyikük megtartotta akaratszabadságát s így mindenki parancsolni akart, engedelmeskedni azonban senki. Azt is rosszul tették, hogy a vmékhez intézett körlevelekben olyan siralmas helyzetüket írták le, ami túlzott volt s a vmék így visszariadtak attól, hogy a végórát élő vállalkozást támogassák. Folytonos viszálykodások eredtek abból, hogy egyik-másikuk hatalomra akart jutni a többi fölött. Most végül ahoz a ponthoz értek, ahol már segítség sem használ. Keményen kikelt a ruhatár fosztogatói ellen s intette őket, hogy ilyen visszaélésekkel helyzetük lehetetlenné válik. Szentkirályi beszéde után a társulat elhatározta, hogy tovább együtt nem maradnak. Ezzel véget is ért az első magyar játszószíni társaság pesti élete.

Szentkirályi László, mint pontos hivatalnok, május 31-én a történt eseményekről beszámolt Pest vmnek és arra kérte feletteseit, hogy szólítsák fel Busch Jenőt a magyar társulat ingóinak kiadására. Pest vm a jelentkező hitelezők érdekeinek védelmére megleltározta a magyar társulat színházi felszere-

lését és azt egyben sequestrum alá vette, — ugyanekkor a többi vmvel közölte a társulat szomorú feloszlásának hírét. E köriratra válaszok és indítványok érkeztek, például Abauj vm azt ajánlotta, hogy árverezzék el a felszerelést, a vételárból fizessék ki a hitelezőket, a feleslegben pedig segíyezzenek egy ujonan alakítandó társulatot.

A feloszlásnak viszhangja akadt a Magyar Hirmondó két tudósításában is (1796. 622. május 13-iki szám). „A magyar teátrumi társaságról szomorúan írják Pestről, hogy minekutána a táncolásban is szép bizonyosságát adta volna a gondos iparkodásának (az „Igazság templom“-ára vonatkozik!), nem győzvén többé küzködni a szükséggel, széteszlott“. A másik tudósítás (u. o. 652. május 2-ról keltezve) már reménykedve ír a helyzetről. „A teatrumi magyar társaság, most ugyan nem játszik, mindazáltal valamint a kir. HT előtt, úgy Pest városa magistratusánál azon munkálódik, hogy egy tulajdon játékszint építtethessen magának. Rövid napon a nemes Vméknél is meg fog e végett reménykedő leveleivel jelenni. Tagjai közül némelyek nem győzvén a sok viszontagságokat, elvonták magukat, de mihelyt a jó szándéknak teljesedéséről bizonyosok lehetnek, legottan előállanak“.

A tudósító alaposan ismerte a helyzetet, amire vall az is, hogy Pest vm augusztus 4-én még mindig remélte a társaság lábraállását és a nádorhoz intézett feliratában kérte, hogy míg a vmékhez intézett körlevelekre történt gyűjtés eredményeit megtudják, a magyar társulatnak a Marokkóihoz címzett Rupi-házban elhelyezett felszerelését fenntarthassák. A HT azonban e kérést nem találta teljesíthetőnek, de Szentkirályi húzta halasztotta az árverést s e szándéka sikerült is. Augusztus 6-án Pest vm. újabb felterjesztést intézett a HT-hoz, bejelentette, hogy a társulat egy része még mindig Pesten van és mihezvartás végett intézkedést kért. A HT erre azt felelte, hogy a színészeket saját sorsukra bízták és így különös utasítás szüksége fent nem forog.

A megyei mozgalmakhoz tartozik annak megemlítése, hogy Szatmár vm augusztus 22-én felvette az érintkezést Bihar vmvel és Debrecennel, a Kelemen plánum megvalósítása iránt, azt indítványozta, hogy váltsák ők ki a Marokkói házban sequestrum alá vett felszerelést és ehez 100—100 forintnyi hozzájárulásukat kérte, mert azt remélte, hogy a vmben újra talpra állhat a feloszlott társulat. Debrecen város a kért 100 forintot erre el is küldte Szatmár vmnek.

Kelemen László a feloszlott társulatot új korszakba akarta vezetni. A színészek egy részének az volt az óhaja, hogy Ko-

lozsvárra kerüljenek, ahol a hír szerint méltó pártolásban részesült a színészet. El is indultak volna, de nem volt arra való pénzük. Kelemen ezalatt kidolgozott egy új tervet, melynek az volt a magja, hogy útnak indulva kisebb darabok előadásával több helyen játszani fognak s így városról városra vándorolva érik el útjuk végcélját. Cegléden, Nagykőrösön, Kecskeméten, Szegeden, Szabadkán és más városokban akart előadásokat tartani. Állítólag június 4-én utnakindultak s a csapatban voltak: Ernyi Mihály, Ernyi Mihályné Termetzky Franciska, Gáhy Rozália, Kelemen László, Királyi Antal, Láng János, Pataki Benedek és Rehák Józsefné Moór Anna. Nagykőrösi rövid szereplés után Kecskemétre vonultak, ahol a társulat két volt tagja, Nemes András és Szomor Máté ügyvédek és most mindent elkövettek a társulat segélyezése érdekében, mely az egykori „cserepes vendéglőben“ a jelenlegi törvényszéki épület udvarán tartotta előadásait. Liszka szerint „Othello“, „Romeo és Julia“, meg a „Talált gyermek“ szerepeltek műsoron, de ezt kötve hiszem, mert nagy személyzetet, ruhákat és díszleteket igényelő előadásokat semmi esetre sem tarthattak. Kecskeméten a pártolás nem lehetett kielégítő, mert a várost az utolsó két évben többször tűz pusztította s lakócai nyomorogtak.

A kecskeméti játékok anyagi eredménye annyira nem volt kielégítő, hogy a tagok el akarván kerülni a további kudarokat elszéledtek a szélrózsa minden irányában. Közülük azonban többen, hosszabb-rövidebb idő múlva Kolozsvárra értek, ahol örömmel szerződtették le őket az erdélyi magyar társulatba. Kelemen László vándorbottal a kezében Nagyvárad felé indult, ahol terveit kellő figyelemre méltatták és élt benne a törhetetlen hit, hogy új életre fogja kelteni a magyar színészetet.

Vándorévek.

Kelemen Nagyváradra költözik. — Megnősül. — 1797. — Pestvm. Debrecenbe ír. — Árverés. — 1798. — Kelemen Aradon? — 1799. — Kelemen megmozdul. — Társulatának tagjai. — Miller Jakab. — Debrecen. — Nagyvárad-i játékok. — 1800. — Kelemen Szegedhez fordul. — Új terv. — Szegedi műsor. — Vedress István. — Kecskeméten. — Nagykőrösön. — A könyvtár kiegészítése. — Miskolcon és más városokban. — 1801. — Losoncon. — Kelemen az adósok börtönében. — Pestvm. közbelép. — Pesti kudarc. — A vármegyék. — Kelemen Csanádvmbé költözködik.

Az első magyar játszószíni társaság szomorú szétzülése után a kecskeméti rosszul végződött vállalkozás szétugrasztotta a színészeket, némelyikük lakóhelyükre, mások az erdélyi színtársulat felkutatására indultak, de valamennyien abban bíztak, hogy Kelemen László ismét lábraállítja a társulatot. Kelemen most válaszuton állt, vagy visszamegy Pestre és tovább agitál a pesti színészet meddőnek mutatózó lábraállításán, vagy a vidékre megy és ott kíséri meg a magyar színészet állandósítását. Ő volt az, aki már az alakulás előtt is és azóta mindig hirdette, hogy csak vidéki játékokkal tartható fenn a magyar színészet. Ő volt az, aki Biharvmtól biztatást is kapott, csak önmagához maradt hű, amikor hátatfordított a hűtlen Pestnek és Nagyvárad felé irányította lépteit, ahol testvére Kelemen János várta tárt karokkal.

Nem csüggedő akaraterővel, a semmiből akart valamit teremteni, pedig nem volt pénze, sem felszerelése, csak néhány szindarabja, — s amikor Nagyváradra ért, kénytelen is volt hivatalt vállalni, hogy magát fenntarthassa. Nősüléséről csak annyit tudunk, hogy eddig nőtlen volt, de 1800-ban már említést tesz feleségéről Lipcsey Máriáról. 1796—1799-ig e néhány év alkalmas nyugalommal szolgált a házaselet, a család megteremtésére, amelyet a szerelmen kívül talán az is siettetett, hogy a menyasszony hozomány formájában anyagi segítséget hozott

magával, legalább is arra kell következtetnünk abból a tényből, hogy Kelemen László 1799-ben minden hatósági támogatás nélkül, ismét megszervezte társulatát.

1797.

Kelemen anyagi és családi okain kívül más körülmények sem kedveztek a színészet talpraállításának. 1797-ben lóra ült a nemesi felkelés, háborus gondok foglalták el az ország népét, a színészeti ügyek és kérdések senkit sem érdekeltek, inter arma silent musae, még a kellően támogatott erdélyrészi színészet is megérezte a fegyverkezés hatását. Kelemen kénytelen volt passzivitásban maradni s várni a kedvezőbb körülményekre. Azt gondolhatta, hogy időhaladékkal megmentheti a pesti Marokkói-házban elhelyezett felszerelést, hozzájuthat ahhoz és ezzel egy új társulat alapítási gondjainak nagyrészen túl esett volna. Szorgalmasan levelezett Szentkirályi Lászlóval, kérte, hogy mentse meg a felszerelést, de az már csak ideig-óráig tudta a megindult lavinát visszatartani. Az első árverést még sikerült elhalasztani, de jött a második kótya-vetye napja. Pestvm. január 16-ról értesítette Debrecen tanácsát és még néhány más érdeklődő hatóságot, hogy a magyar társulat könyveit és öltözeteit a Józsefnap-i vásáron a legtöbbet ígérőnek kótyavetyén eladják. Szentkirályi még egyszer kísérletet tett, szépen megokolt indítványt terjesztett a megyegyűlés elé, melyben elmondotta, hogy a társaság 1774 frt 56 kr adóságával szemben e sequestrált ingók értéke 3000 frt, de mert ezek nem közkeletű holmik, csak olcsó áron juthatnak a vevőkhöz. Indítványozta, hogy a vm. fizesse ki a társulat hátrahagyott adóságát és ezzel váltsa magához a felszerelést, másodszor pedig kérte, hogy irjanak át a pesti tanácshoz az iránt, hogy ha a Busch ellen vezetett kártérítési pör eredményesen véget ér, a behajtott összegből térítsék meg a tagok hátralékos fizetését. A megyegyűlés az indítvány második részét fogadta el és átirata következtében a pesti tanács is megszavazta azt.

Szentkirályi nem talált több módot, sem az árverés elhalasztására, sem a felszerelés megmentésére, — kénytelen volt az ügyet veszni hagyni a maga rendes útján. Március 16-án el is kótyavetyélték a ruhatárat, a rekvizitumokat, mikor Pestvm. megvásárolta a könyvtárat. (A diszletek árverésre nem kerültek, azokért Busch ellen folyt a per.) A könyvtárat a vm. Szentkirályi

gondjaira bízta, aki erről értesítette a még mindig reménykedő Kelemen Lászlót.

Az inszurrekciós állapotok a magyar nemességet az osztrák hadvezetőség uralma alá terelték, — a német szolgálati nyelvvel a magyar ismét háttérbe szorult s a Bécsi Magyar Merkurius (1797. 436. április 11-én) szinte örömmel számolt be arról, hogy Budán április 1-én az egybegyűlt nemesek a „Glücksritter“ című darabot játszották, — persze németül.

1798.

Bármily megnyugtató is lehetett Kelemen Lászlóra az, hogy a társulati felszerelésből legalább a szellemi tőkét, a könyvtárat Pest vm vette meg, működése elé még mindig ezernyi akadály tornyosult. A háborús idők elszegényedése és nyomora mellett gondolni sem lehetett a játékok megkezdéséről, még a német színtársulatok is nyomorogtak az országban mindenfelé, — pedig felszerelés, pénz és hatósági támogatás állt mögöttük. Busch Jenő nem bírta már tovább, augusztus 27-én csődöt kért maga ellen, mert hitelezőit sehogysem tudta kielégíteni. Kelemennek még az a reménye is elveszett, hogy a Busch-féle pör végén valami pénzecskéhez jusson.

Az aradi színészet történetében Váli Béla egy érdekes emléket közöl erről az évről, egy minorita-szerzetes latin naplójából. A naplóíró szerint december elején az aradi Milits házban felállított színpadon hetenkint háromszor színészek játszottak s az aradi közönséget sem eső, sem sár és hózivatar nem riasztotta vissza a színház látogatásától. Ehez Váli azt a lehetőséget fűzi, hogy az előadásokat Kelemen László és társulata tarthatták. Ez téves. Váli megállapítása óta ezt cáfoló bizonyítékok kerültek elő. Kelemen László egy későbbi, Pest vmhez intézett beadványában megírja, hogy Nagyváradon restaurálta a Pesten feloszlott társulatot. Ha történetesen közben Aradon is játszott volna e társulat, több mint bizonyos, hogy később erre is hivatkozott volna.

1799.

A hosszú tétlenség, az anyagi megerősödés és az, hogy szeme előtt látta az élelmesen vezetett erdélyi színészet sikereit,

Kelemen Lászlót nem hagyták nyugodni, felkereste leveleivel volt színésztársait, megkérdeve őket, hajlandók lennének-e Nagyváradon, vezetése alatt társulatot alakítani. Nagyvárad volt ekkor az országban talán a legalkalmasabb város, terveinek keresztül vitelére. Nagyvárad nemcsak autonómjogú város, hanem püspöki és megyei székhely volt, akademiaja, melynek élén Tokody György állt, messze földön híres. Amellett itt még arra is gondot fordítottak, hogy az inszurgens csapatnak jó zenekara legyen, trombitával, hegedűvel, fagottal, klarinettel, flattraversevel, valdhornnal és hubojával (oboával). Ahogy azt a Bécsi Magyar Merkurius (1797. 1058) megírta, az inszurgens zenekarok között a bihari verte a többit. Minden külső feltételhez járult még az is, hogy a háborús viszonyok következtében gyengélábon álló kolozsvári színészek is kijöttek Magyarországra s évenként meglátogatták Nagyváradot, ahol mindig kellő anyagi eredménnyel fejezték be előadásait. Kelemen sűrűn érintkezett a kolozsvári társulat tagjaival, ahol több kenyeres társa volt s azok csak megerősítették a benne élő vágyat, hogy ismét egy társulat tagjai legyenek.

Terve az volt, hogy vidékről indulva, végül Pestet is visszahódítsák a magyar színészetnek s ezért megbízta Rehák József pesti ügyvédet, Moór Anna férjét, hogy egy beadvánnyal forduljon Pest vmhez. Ebben kérte, a vm. vesse latba befolyását Pest városnál az iránt, hogy az új színház építésénél a magyar játszószíni társaságra is legyen gondja, nehogy azt annak használatából kirekesszék. Pest vm. március 1-én tárgyalta a kérvényt és hazafias lelkesedéssel vették tudomásul Kelemen új megmozdulását, s ennek következtében nemcsak Pest városhoz, hanem a vmékhez is átírtak a kérelem értelmében. Hogy milyen lelki indokok vezették, azt legszebben maga Kelemen mondja el egy későbbi instanciában. „Én, aki az ilyen dolgok végzésében jártassággal, a színdarabok kiválasztásában és megvizsgálásában foglalt ítélettel és hozzáértéssel, a régen óhajtott színháznak állandóságához megkívánt kitartással rendelkezem, régi buzgalmamat ismét visszaszereztem és szerény képességeimet a nemzet tisztessége, hírneve és hasznára szentelve saját költségemen színházat létesítettem, az előadásokhoz szükséges függönyökkel, díszletekkel és ruhatárral felszereltem“. Bevallott jövőbeni célja volt társulatát tökéletesen kiképezni „1. a nyelv tisztaságát megtanulni, 2. a játékokhoz bőséges felszerelést szerezni, 3. alkalmas egyéneket kioktatni, 4. ezeket az éneklésben, megfelelő gesztusokkal és deklamációkkal gyakorolni, 5. jó ízléssel öltözködni“. További célja volt még,

hogy a társulat példás magaviseletű és jóerkölcsű legyen. Mint jogszerető ember, a társulatalapítási tervet a HT-val is közölte és kérte, hogy részesítsék erkölcsi támogatásban.

Pest vm. Kelemen Lászlónak a Rehák József által előterjesztett beadványára hozott határozatát a következő vmékkel közölte: Abauj, Bács, Bihar, Fehér, Gömör, Hont, Komárom, Nógrád, Szabolcs, Szatmár, Zala, Zemplén, Zólyom. A vmék közül Hont vm. május 31-én válaszolt s azt a véleményét közölte, hogy ha már is helyet adnának a társulatnak, nyomban lábraállhatna. Gömör vm. június 10-én, míg Pest vm 11-én írt fel a HT-hoz a magyar társulat érdekében, de bizony ott irattárba helyezték a feliratokat minden intézkedés nélkül.

Az erdélyrészi társulat megneszelve Kelemen terveit, iparkodott a már meghódított területet a maga részére biztosítani és most Kelemennek az ebből származó nehézségekkel is számítani kellett. Az erdélyiek egyébként is az ő tervét használták fel. Ahogy ő akarta, hogy Pestről vidékre is menjenek játszani, — úgy jöttek Kolozsvárról Nagyváradra és Debrecenbe az erdélyi színészek. Az erdélyiek először is a maguk részére akarták biztosítani az új darabokat, azután Nagyváradot és Debrecen-t lekötni. Nagyváradon ez nem sikerült, Kelemen befolyásos akadémiái jogtanárok pártolták, ám Debrecenben Domokos Imre tanácsnok nem tágitott a kolozsváriak mellől és így Kelemen nem is tudott Debrecenben előadásokat tartani. A Magyar Kurir 1799. március 15-iki számában (343). egy jelentést tettek közzé az erdélyiek, melyben kérik, „hogy akiknek kész magyar komédiái vannak és ezután is akár fordítások, akár ujonnan szerzett eredeti darabok által ezen nemzeti institutumot boldogítani tetszik, méltóztassanak azt Nagyváradra a nemzeti játszó társaság directiójához, vagy Debrecenbe tekintetes senator Domokos Imre úrhoz utasítani“. Nem valami nagy eredménye lehetett a felhívásnak, de mint érdekes epilógusát említem meg, hogy a Magyar Kurir április 30-iki száma (543.) egy darabot ajánl a színészeknek és közöttük egyet, melyet „1785-ik esztendőben a volt pesti magyar játszó társaság több ízben a nézőknek tökéletes meglegedésével játszotta“. Ahogy az évszám is téves volt, épp úgy a felkinált darabot sem játszották soha. (Hiába, már akkor is léteztek furfangos szerzők, akik nem átalloztak volna ilyen módon sikerhez jutni!)

Az erdélyi színészek nagyváradai szerepléséről egy tudósítás közelebbről is érdekel bennünket. A Magyar Hirmondó (1799. XV. szakasz, 457.) közölt egy nagyváradit, március 25-én kelt tudósítást, mely magyarázatokra adhat okot. A pesti és kolozs-

vári magyar társulatok maradványaiból, — írja a tudósító, — itt szerencsésen felállott nemzeti játszó társaság mindent elkövet, hogy városunkat és a vidékről is begyülekezni szokott uraságokat hasznos multságokkal gyönyörködhesse estvénkint“. A tudósítás részletesen leírja a 19-iki, József nádor nevenapjára rendezett ünnepi előadást, melyen Ernyi Mihályné és Láng János táncokkal hódították a közönséget. E tudósítás lényegére visszatérek, de hogy ezt megérthessük, ismét vissza kell térnünk az erdélyi társulat történetéhez.

A kolozsvári színészek játékkrendje 1798. őszén és télen a következő volt: augusztus 7—21-ig Debrecenben, augusztus 26-tól október 3-ig Nagyváradon, október 4-től november 12-ig, ismét Debrecenben játszottak (egy részük ugyanekkor más felé is), november 12-től december 3-ig Nagyváradon, s azután december 14-től 1799. március elejéig Kolozsváron. Azonban a kolozsvári eljövétel nem ment simán, beillett az kisebbszerű menekülésnek is, a társulat hiányosan, szétzúllva érkezett meg Nagyváradra s nem bírták előadásait megkezdeni.

Ugyanekkor azonban már Kelemen László megkezdte szervezkedését, színészei voltak, könyvtára, felszerelése is volt már, az erdélyiek kénytelenek voltak az ő segítségéhez folyamodni. Így állt Kelemen László az élükre és két társulattól egyet alkotott, hogy régi tevékenységét folytathassa. Ez a tudósító szavainak belső értelme. Ez látszólagos ellentétben áll ugyan azzal a megállapítással, hogy az erdélyiek el akarták gáncsolni Kelemen jövődöbeli működését, de ennek is megvan a magyarázata. Ugyanis az erdélyi társulatban épp úgy, mint a magyarban, Sehy Ferenc fellépése óta meg volt az az átkos és folytonos intrika, mely a vezető személyek ellen irányult s amely a folytonos bomlásokat előidézte. Sehy Ferenc pedig a kolozsvári társulatnak volt a tagja, nem csoda, hogy mesterkedéseivel meggátolta Kelemen újabb érvényesülését. Kelemennek a nádorhoz intézett egy későbbi beadványa is arra enged következtetni, hogy e csapatnak ő volt a vezére, mert kiemeli azt az időpontot, amelytől a saját hasznára és kárára szerződtette a színészeket. Bizonyosra veszem, hogy Kelemen e legutóbbi esetből okulva alakította ki azt a gondolatát, amely szerint mint proprietarius-direktor, azaz igazgató-tulajdonos kívánta az új társulatot kormányozni.

Újabb vállalkozásához csak biztatás volt Bihar vm. május 6-iki közgyűlése, mely Pest vm. átíratá folytán a leglelkesebben csatlakozott a magyar színészet érdekében felújított mozgalomhoz. A helyzet és a terv kellően megérett már, amikor a HT

június 19-én kiadott rendelete Nagyváradra érkezett és közölte a színház szervezeti szabályát és megállapította a cenzúra módját. E rendelet különleges hatáskörrel brassói Miller Jakab Sámuel dr. akadémiai tanárt rendelte ki a társulat cenzor-felügyelőjéül. Miller, a tudós férfiú, aki mint a Nemzeti Múzeum igazgatója öröközte meg a nevét, széleskörű irodalmi ismeretekkel rendelkezett, szigorúan vette e hivatását s emiatt sok kellemetlenséget is okozott Kelemen Lászlónak.

A HT rendeletére Kelemen László bemutatta előadásra szánt darabjait, újból megkezdte szervezkedését, kipótolta hiányos felszerelését és megkezdte a próbákat. Nem állapítható meg egészen bizonyosan, hogy kik voltak az új társulat tagjai, — csak annyit tudunk az egykorú feljegyzésekből, hogy törzstagjai a volt pesti színészek lettek. Kétségtelen azonban, hogy újoncokon kívül még kolozsvári színészek is csatlakoztak az új alakulathoz. Hogy a most alakult társulat névsorát rekonstruálhassuk, először is el kell ejtenünk Sehy Ferencet, a régi és ádáz ellenséget, aki mint a kolozsvári társulat titkára teljesített Wesselényi mellett szolgálatot. Tekintve, hogy Liptay Mária neve nem fordul elő a kolozsvári társulat névsorában, azt kell hinnünk, hogy Sehy szakított szerelmével és az elhagyott hölgy más felé keresett vigaszt. Mellőznünk kell a névsorból Ernyi Mihályt és Termetzky Franciskát, akik éppen a nagyvárad márciusi játékok idején, nyilván Kelemen Lászlótól léptek át a kolozsvári társulatba, — a volt sűgő Szőke Nyéky Pál pedig már ekkor kézbesítői állást vállalt Pest vmnél. Rehákné és Láng János már 1797-ben ugyan a kolozsvári színészekhez csatlakoztak, de úgy hiszem, hogy Kelemen újraszervezett társulatában ott voltak. Az új társulat névsora tehát így alakulhatott:

Bagoly Antal, Kelemen László, Királyi Antal, Láng János, Papp Gábor, Pataki Benedek, Pesthy László, Rózsa Márton, Varsányi Ferenc, Várady Mihály, — a hölgyek:

Bagoly Anna, Gáhy Rozália, Liptay Mária, Rehák Józsefné Moór Anna, Várady Mihályné Török Magdolna, a karmester Szerelemhegyi András.

Nagyvárad már elfogadta Kelemen László régi tervét és így, hogy azt minden pontjában megvalósítsa, átutazott Debrecenbe személyesen adva át kérését, de a tanács arra hivatkozott, hogy őt köti a Wesselényivel kiállított szerződés, melyben az erdélyieknek adták át a magyar játéktartás engedélyét. Kelemen a válasz mélyen lecsújtotta. A bihar vmei gyűlés idejére tervezte az új társulat első előadását, kénytelen volt üres kézzel vissza-

térni s nehéz gondokkal tovább folytatni a próbákat. Visszatérve Nagyváradra elmondta tagjainak, hogy Debrecenre nem számíthatnak, de már újabb tervet kovácsolt, mely sikerrel kecsegtet. Mégsem akarta tagjait bizonytalanságban hagyni s egyéb okokat is egybevetve a tagokat fixfizetéssel mint tulajdonos igazgató leszerződtette. Kelemen így írja le ezt: „az aktorok követeléseit és a többi egyének mindennéven nevezendő más kiadásainak jövőbeni fedezését, a társulat egyes tagjaival november végétől kezdve azon feltétel alatt magamra vállaltam, hogy minden tulajdonjog, vezetés és igazgatás engem illet, ennek következtében a haszon, úgy kár is rám hárul.“

Az új társulat november 21-én kezdte meg előadásait Nagyváradon és szakadatlanul játszott 1800. április közepéig. Nyoma van annak, hogy e társulat a régi darabokon kívül újakat is játszott. Kelemen László kéziratos feljegyzése, mely Bayer József gyűjteményében volt, közli, hogy 1799—1801. tartott új játszási időszak alatt 20 darabbal szaporították a volt pesti műsort. Azonban e felsorolt 20 darab közül „A papagály“, „A testvérek“ és „A gályarab“ már régebbi darabok, — „A puszta sziget“ és „A formenterai remete“ pedig mint drámai játékok szerepeltek, míg most, mint énekes játékok foglalnak helyet a jegyzékben. A jegyzék szerint tehát marad 15 teljesen új darab:

Fernandó és Járíko, énekesjáték 3. i. Gleich zenéjét szerzette Kauer Ferdinánd. f.?

Hanno, vagy a felcserélt gyermek, szj. 5. i. Beck, f.?

A havasi juhászlány, vígopera 2. i. Kocsi Patkó János.

A kártyás, éj. 4. i.? f.?

Két úr szolgálja, vj. 3. i. Goldoni, f. Sághy Ferenc.

Lajos és lovásza, vj. 5. i.? f.?

A mindenhez kapkodó, vj. 3. i.? f.?

Montroz és Amália, szj. 5. i.? f.?

A mostoha anya, vj. 3. i.? f.?

A nagyválti komédia, eredeti vj. 1. i.?

A rágalmazók, szj. 5. i. Kotzebue, f. Domokos Jakab.

Salavári Jankó, vagy a falusi vőlegény, eredeti vígopera 2. i.?

A sallai gavallér, vj. 4. i.? f.?

A siralmas lakodalom, eredeti vígopera 3.

Tutorság alól felszabadult ifjú, vj. 3. i.? f.?

A jegyzék azonban nem lehet teljes, mert mint a szegedi műsorból látható, a 13 előadott darab közül még kettő nem szerepel a jegyzékben, sem a pesti műsorban. Ezek:

*Artaxerxes, vagy a hadi szükségre feláldoztatott, éj. 3. i.
Metastasio, f. Egervári Ignác.
A testvérek között való ellenkezés, éj. 5. i. Kotzebue, f.
Láng Ádám János.*

Az eredeti daljátékok előadása azt teszi valószínűvé, hogy a társulatnak karmestere, de mindenesetre tagja volt Szerelemhegyi András. Egyébként a „Pusztasziget” is mint eredeti énekesjáték szerepel a jegyzékben. A prózai művek közül „A nagyváti komédia” mellett szerepel az „orig” jelzés, szerzőjét azonban épp úgy nem ismerjük, mint magát a darabot.

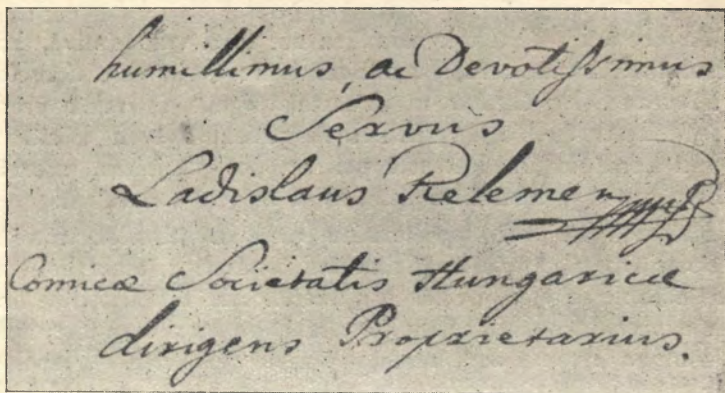
Kelemen a játék megkezdése után a társulat nevében újra beadvánnyal fordult a debreceni tanácshoz, amelyben megakarta cáfolni az eddigi álláspontjukat. Arra hivatkozott, hogy ugyan a szerződést Wesselényi írta alá, de az abban foglaltakat nem a maga, hanem a társulat részére igényelte. Wesselényi Miklós báró időközben elhagyta a társulatot és most Rhédey Lajos gróf az erdélyi társulat kormányzója, akivel azonban nem kötöttek szerződést. A bért sem Wesselényi, hanem a társulat fizette, mint Nagyváradon őt és nem Miller Jakabot terheli a színházbér. Egyébként is az övé az igazi nemzeti játszótársaság, mert ők még II. Lipóttól kaptak engedélylevelet, míg a kolozsváriak és a velük működő, „fortélyal elpártolt” volt pesti tagok, engedélyt felmutatni nem tudnak.

Debrecen tanácsa maga is hajlandó volt revízió alá venni előző határozatát, minthogy azonban Kelemen a HT által kirendelt Miller Jakabra hivatkozott, a tanács felírt a HT-hoz, hogy Kelemen indokai alapján felbonthatják-e a Wesselényivel kötött szerződést? Kelemen ez a kérdés legfőképpen, mint anyagi vállalkozót érintette, gondoskodni kellett jóelőre arról, hogy a nagyváradai szezon után hova vezesse tagjait.

1800.

A debreceni tanács felíratára a HT úgy határozott, hogy a Wesselényivel kötött szerződést nem lehet felbontani, azonban ajánlották, hogy ezután mások előtt legyenek tekintettel Kelemen Lászlóra. A város erre február 1-én értesített Kelemen Lászlót, hogy a kérelmét nem teljesítheti, s nincs módja az engedélyt megadni. Kelemen László azonban nem nyugodott ebbe és most már a nádorhoz (illetve a HT-hoz) fordult kérelmével. A

Nagyváradon, február 10-én kelt okirat, (melynek latin eredetije Rexa Dezső úr gyűjteményében található), leírja a társulat alakítását, jövődő tervét és hivatkozik az engedélylevelekre, amelyek alapján joga csak neki van játékokat tartani.⁽²⁶⁾ Hivat-

humillimus ac Devotissimus
Servus
Ladislaus Kelemen
Comice Societatis Hungaricae
dirigens Proprietarius.

26. Kelemen László aláírása 1800-ból. (Rexa Dezső gyűjteménye.)

kozik nobilitásukra, mert ők nem kóbor társaság, hanem a hazának a honi literatura által kiművelt fiai, akik nem anyagi előnyökért, hanem a magyarnyelvű dramaturgia terjesztésének céljából választották életpályájukat. A külföldi színészetre való hivatkozás után keserűen tekint a multra: „különben, miként semmi új dolog, mégha a legjobb is, nem szokott mindjárt állandósulni, sőt akadályok merülnek fel, így e játszószíni társaság azon jelekből, amelyek a multra vonatkoznak, nem sokat remél“. Azután érdekesen fejtegeti jogi álláspontját. „Nem hiú remény kecsegteti a magyar játszószíni társaságot, hogy a jus postliminii (visszaháramlási jog) alapján eredeti helyét elfoglalja, ahonnan öt éve már nem annyira a saját bűne, mint a sors mostohasága űzte el, amely még most sem szűnik meg azt sanyargatni, amint a Debrecen szabad királyi város tanácsához intézett kérvényre adott válasz is mutatja.“ Kérelmét azután ekként fejezi be: „méltóztassék azt az intézményt, amelynek szolgálatát, amennyire tölem és társaimtól telik, az ország legfőbb ura és a haza iránti teljes hűséggel bizalommal vállaimra vettem, a maga hatalmas befolyásával támogatni, előbbrevinni és nemes Bihar vmének, amelynek felügyelete és színházi cenzura-igazgatása alá tartozunk, figyelmébe ajánlani, hogy Debrecen szab. kir. város tanácsát utasítsa, hogy a Wesselényi féle szerződést, amely Kocsi János szerződőfél

szökése és csalárdsága miatt úgylis semmivé vált, reám és az egész társulatomra átírja, vagy legalább helyet jelöljön ki nekem, ahol a Nagyváradon már megkezdett előadásokat társaimmal tovább folytathassam“.

A HT azonban nem változtatta meg álláspontját s Kelemen, aki maga sem hitt egy esetleges kedvező elintézésben, jóelőre gondoskodott arról, hogy társulatát mely városba vezesse. Akkoriban sokat levelezett Tokody György tankerületi főigazgató Szeged várossal, ahol egy rajziskolát állítottak fel s felhívta Kelemen László figyelmét arra, hogy Szeged egy új curiális házat építtet, amelynek emeletén a tervek szerint szín-előadások tartására alkalmas termet rendeznek be. A Debrecennél is nagyobb, gazdag kereskedőről híres város felkeltette Kelemen érdeklődését és majdnem egyidőben a HT-hoz intézett feliratával, február 11-én levelével felkereste Szeged szab. kir. város tanácsát. A tanács február 17-iki ülésén (289 szám) foglalkozott az ügygel és a jegyzőkönyv szerint „Kelemen László a nemzeti játszó társaságnak kormányzója levele által tudósítást kíván tétetni magának, ha a szegedi játékhely, vagyis theatrum felépíttetett-é, vagy sem; És annak árendája miképen legyen határozva meg? Vissza fog írattni, hogy még azon játszóhely fel nem épült, annak pedig árendája nem fog súlyos lenni“. A hivatalos válasz azonban többet tartalmazhatott, mint a jegyzőkönyv, valószínűleg meghívást és biztatást is, — mert Kelemen ettől kezdve nagy igyekezettel készült fel a szegedi utra.

Szegeden igen jó hangulat várta a színészeket. Egy érdemes társaság, mely „uri s tisztviselő személyekből úgy a nemesi, mint polgári rendből“ alakult, tavasszal műkedvelő magyar színi előadásokat tartott jótékony célra. (585. 600. 1399.) Kelemen szegedi előadásainak legnagyobb pártolója Vedress István városi főmérnök (földmérő) volt, aki talán Ungvári János mérnök, volt színész felkérésére vállalta az előkészítés nehéz szerepét. Vedress később is lelkesen fáradozott a szegedi színészetért, sőt (1803. október 3-án) mint színpadi szerző is bemutatkozott: „A haza szeretete, vagy Szeged város visszavétele a törököktől“ c. 4 felvonásos érzékeny játékával.

Kelemen időközi munkája a szegedi játszóhely megszerzésére irányult. Eddig csak kocsmatermek szolgálták a német Tháliát, ami Kelemennek sehogyssem konveniólt, az ő izlése más irányban keresett megfelelő helyet. A szegedi felsővárosi város részben, a Szent György-téren kínálkozott egy alkalmas épület, egy használaton kívül helyezett öreg templom, amelynek felhasz-

nálása amugy is gondját képezte a tanácsnak. Ezt az épületet bocsátották Kelemen László rendelkezésére, mert itt nemcsak alkalmas színpadot lehetett felállítani, hanem öltöző szobák célját szolgáló helyiségek is voltak,

Kelemen László a kellő művészi felkészülés után meghatározta az indulás napját. Még Váradi-Olasziról április 16-án levelet írt Pest vmhez, a nagyobb nyomatékért pecsétgyűrűjét is alkalmazta, bejelentette jövődöbeli tervét és a jövőre vonatkozó előadásainak biztosítása végett kérte, hogy a vm

27. Szent György templom, ahol 1800. május 6-án az első magyar színház előadást tartották Szegeden. (Szeged városi Somogyi könyvtár.)

által kezeltetett színházi könyvtárat őrizték tovább is, míg azt át nem veheti. Bejelentett terve szerint előbb Szegedre, innen Kecskemétre, majd a vm. egyéb városaiba megy, azután ellátogat társulatával Egerbe, Miskolcra, Nagykárolyba, Nagykállóba és Szatmárra. Kérte, hogy a vm. írjon ajánló sorokat mindenfelé és helyezze őt társulatával a vmék oltalmába. Pest

vm. május 8-án, amikor már Kelemen Szegeden volt, tárgyalta le a beadványt s elhatározta, hogy a könyvtárt tovább kezelteti a jelenlegi gondviselés szerint és bár a tervet jóváhagyta, mivel Kelemen nem közölte a társulati névsort és így sem magaviseletükben sem személyükben a színészeket nem ismerték, a társulatot nem is vették pártfogásuk alá, de segélyezésüket kilátásba helyezték. E határozaton meglátszik, hogy Szentkirályi László nem volt jelen annak hozatalánál, mert ő bizonyosan előlegezte volna, ha nem is a társulatnak, de Kelemennek a megérdemelt bizalmat. Így azután Kelemen László minden hatósági támogatás nélkül folytatta vándor-útját.

Április 16-ika után Kelemen László befejezte nagyváradi előadásait és Szegedre irányította a társulatot, anélkül, hogy a közbeeső nagyobb városokban szerencsét próbált volna előadások tartásával. A társulat május elején érkezhetett Szegedre, s a napok azzal teltek el, hogy a felsővárosi Szent György téri volt templomot a játékok tartására alkalmassá átalakítsák.⁽²⁷⁾ Végre elkövetkezett az első szegedi magyar színházi előadás napja 1800. május 6., melyen Kelemen László társulata egy ismeretlen vígjátékot mutatott be. Műsora a következő volt:

1800. május. Szeged.

- 6. *Tutorság alól felszabadult ifjú, vj. 3. i.? f.?*
- 7. *Ujmódi gonosztevő.*
- 11. *Fernando és Jariko, opera 3. i. Gleich, zenéjét szerzette Kauer Ferdinánd. f?*
- 13. *Papagály.*
- 15. *Házi orvosság.*
- 20. *Zaide.*
- 21. *Zászlótartó.*
- 22. *Salvári Jankó, vagy a falusi vőlegény, eredeti vígopera 2. i??*
- 24. *Artaxerxes, vagy a hadi szükségre feláldoztatott, éj. 3. i. Metastasio, f. Egervári Ignác.*
- 25. *Mátyás király.*
- 26. *Gyapai Márton.*
- 27. *Havasi juhászlegény vígopera 2. i. Kocsi Patkó János.*
- 28. *A testvérek között való ellenkezés, éj. 5. i. Kotzebue f. Láng Ádám.*

A műsor eléggé változatos, de Kelemen László mindenesetre értékesebb darab előadásával kezdhette volna meg a szegedi színészetet. Igaz, hogy az első magyar társulat műsorából, —

kivéve a külföldi szerzőket, — alig volt magyar színdarab, mely tudott az idő avitása ellen küzdeni, — de ott voltak Dugonics András népszerű darabjai, s még hozzá Dugonics szegedi ember volt.⁽²⁸⁾ Érthetetlen, hogy a műsorban egy darabja sem

28. Dugonics András szobra Szegeden.

szerepel, holott ha más nem, a Soós Márton által színpadra hozott „Etelka“ rendelkezésre állhatott, mert ugyanott, az

Endrődy gyűjteményében jelent meg, ahol a Szegeden előadott „Artaxerxes“.

De rendelkezésére állhattak Dugonics többi darabjai is, ezek mind megjelentek már nyomtatásban. Abból a jelenségből, hogy Kelemen ősi magyar jelmezes darabot egyetsem adott elő, arra következtettek, hogy ruhatára hiányos volt — és így Dugonics történelmi színt kívánó darabjainak előadásáról le kellett mondani.

A volt szent György-téri templom (később-iskola) többet játékhelyül egy társulatnak sem szolgált. Már ott játszott a társulat, amikor a megyéspüspök ez ellen tiltakozását bejelentette és kérte a végzés megmásítását (másoltatását.) A városi tanács május 14-én tárgyalta a főpap kívánságát és mindenesetre Kelemen László iránti jóindulatukat mutatták meg azzal, hogy az ügyet nem azonnal és kedvezőtlenül intézték el. A vonatkozó jegyzőkönyv (758.) ezt a következőkben örökíti meg. „Olvastatott Kőszeghy László csanádi püspök úr eő nagyságának e f. hónap 13. napján Temesváron költt levele, melyben azon végzést, mely szerint a hajdani Szent György templom féle épületben magyar játék engedtetett meg másoltatni kívánja, melyre visszairattatni rendeltetett“. De hogy mi volt, amit visszaírtak, nem tartalmazza a jegyzőkönyv. Abból a tényből azonban, hogy a tanács legközelebb csak a július 25-iki tanácsülésen foglalkozott ismét az üggyel (1187. szám.) azt mutatja, hogy a püspökhöz írt választ csak Kelemen társulatának távozása után küldték el.

Kelemen László mielőtt Szegedről távozott, május 29-én a cenzura rendelet folytán betérjesztette a Szegeden előadott darabok jegyzékét a tanácshoz, kérve annak a HT-hoz való felküldését. E beadványban a következőket írja: „A felséges királyi HT által a theatralis játékoknak előmutatása iránt instrukció képpen kiadott kegyelmes parancsolatnak kilencedik punktuma szerint az előmutatott játékokat rendszerint való specifikációban minden fertály esztendőnek végeztével én alábbírt a helybeli magistratus által csakugyan a felséges konziliumhoz felküldeni köteles lévén: — itt nemes szab. kir. Szeged városában már a királyi cenzor által revideáltatott játékokat, melyeket e folyó május hóban a Nemzeti Játszó Társaságnak ugymint e nemes városban való tartózkodásának ideje alatt előmutatott, az iderekesztett jegyzésben alázatosan benyujtom“. A városi tanács június 3-iki ülésén (881. szám) elhatározta, hogy a kérvényt mellékletével együtt a HT-hoz felküldi. A HT azonban kifogásolta az eljárási módot és 17668. sz. a. július 22-én visszaírt a városnak és követelte a

darabok előzetes cenzurázását. Ezen alkalommal hivatalos másolatban küldték vissza Kelemen László fenti levelét és az ahhoz csatolt jegyzéket. Így maradt fenn a részünkre a megbecsülhetlen fontosságú okirat. A tanács augusztus 26-án (1360. szám) foglalkozott az ügygel. „Azon fölsőség 22-ik juliusban e f. é. 17668-ik szám alatt melyben a ns. város által bejelentett magyar teatrális játékoknak jegyzékiben nemcsak megjegyzett darabok, hanem mindazok, melyek kézírásban találatnak vizsgálás végett felküldetni és csak azok, amelyek német nyelvből fordítottak játékokra, vagy mutatásra engedtetni parancsolták. Mivel a magyar játszó társaság innen már elköltekezett, a kívánt darabok fel nem küldethetnek, jövendőben a felséges parancsolat teljesítettik“. A cenzori hivatal, melynek levelét Almássy Pál, Darvas Ferenc és Babóthy József írták alá, a következő előadási napok darabjait jegyezte meg azzal, hogy azokat újbóli cenzura alá vessék: 7., 11., 22., 24., 25., 26., 27.

A társulat szegedi szereplése élénk mozgalmat indított meg az iránt, hogy az épülő városházában lévő színház a magyar színészetet szolgálja, amire ígéretet is adtak Kelemen Lászlónak. Gyűjteményem egy levele pedig arról értesít, hogy az épülő szála díszítésének kérdése is szóba került. Vedress István pünkösdi hétfőjének éjjelén levelet írt Volford József polgármesterhez a színház előfüggönyéről. Azt írja: „A theatrumunkba való első kordinárul egy gondolat ötlött eszembe, melyet hirtelenébe tzerusával imígy amúgy lerajzolva, Kelemen úr által nálam hagyott rajzolattal azon végre küldök föl, hogy ha az úr, Polgármester úrnak valami belőle tetszeni fog, tehát a piktornak iránta lehetne említést tenni. E pedig az: az egyik oldalán a kordinának áll a két magyar haza oltára, amely előtt égő tűzbe a Szeged várossa Asszonyi képébe, áldozatot téssen. A másik oldalán: a Jánus oltára mellett (de ez nincs igazán kirajzolva), akinek kettős képe a régi üdöket a mostaniakkal összekapcsolja, Minerva a maga múzsáival mulatozik: ezek közül egyik mutat a dütsőség temploma felé, amelyhez Herkules, Atilla, Fridrich, József, Mátyás különféle utakon igyekezni látszanak (de az sincs rajta kitéve) messziről láttszik Parnassus és Helikon hegye, melyen a szárnyas Pegasus és Kasztalus forrásai látszanak. Alól kellett volna még egy nádas és posványos rétet tsinálni, melyben a Szirének és mellettek a Harpiák, Gorgonis feje, mint a vétkek ábrázolati láttszanának, de ez is kimaradt, a piktor helyre pótolja. Egy darabkája láttszatik a szegedi várnak is, de ez egészben tökéletlen, többet lehetne hozzá tenni, ha tetszeni fog az úr, Polgármester uramnak.“

Ezt a tervet valószínűleg meg is valósították, mert egy későbbi híradás melegen emlékezik meg Nessentaller piktorról, aki a teátrumi szálát festette, díszítette és felszerelte.

Kelemen László távozása előtt egy a mai fogalmak szerinti működési bizonyítványt kért a város hatóságától, s azt Volford József polgármestertől május 29-én meg is kapta.⁽²⁰⁾ Ez a leg-

29. Volford József szegedi polgármester.
(Szeged városi múzeum képtára.)

szebb elismerése szegedi működésének. A közönséget az „előladott víg és szomorú érzékeny énekléssel is kedvessé tette, egyáltalában válogatott erkölcsi játék darabjaival nem csak helyes meglegedésig mulattatta, hanem mind maga, mind társaságának példás jámbor viselete által különös dítséretet és azzal érdemet szerzett, hogy a Magyar Nemzet díszére, hazai nyelve pallérozására s ebből önként következő boldogulására hasznossan intézett törekedésiért a hazául jól gondolkodóknak szeretetében pártfogásában ajánltasson.” Ezzel az okirattal nyugodtan folytathatta küzdelemteljes vándorlását régi színészetünk egyetlen és igaz apostola.

A Magyar Hírmondó (1800. XVIII. szakasz 15.) hosszú idők után először ad hírt a magyar társulatról. A rövid tudósítást június 4-ről Kecskemétről írták: „a magyar teátrumi játzók ide jöttek egy darab időre Szegedről s már tegnap játszottak is, a közönségnek különös meglegedésére.” Kelemen második kecskeméti játéka szerencsésebb volt az elsőnél, június 3-tól augusztus

14-ig szakadatlanul játszottak a közönség és a városi tanács hatásos pártolása mellett. Két ügyvéd buzgólkodott az érdekekben: Nemes András és Szomor Máté, akik mindketten pályatársak voltak. A kecskeméti két hónapot meghaladó játékidő alatt Pest vm urainak bőséges alkalmuk nyílt megismerni a színészek képességeit és véleményt alkottak azok magaviseletéről is. Kelemen László a jóüzletmenetű színház anyagi gondjaitól megszabadulva Pestre utazott, hogy összeköttetéseit megújítva társulatának megerősítésén fáradozzon. Június 28-án járt Pesten, ahol a megyeházán régi ösmerősei fogadták, közöttük a társulat volt sűgőja Szőke Nyéky Pál, aki mint „cancellária expeditor“ (kézbesítő) jutott nyugodt állásba. Ő hitelesítette annak a működési bizonyítványnak másolatát, amit Volford szegedi polgármester kézírása után készítettek. Kelemen László fontos tanácskozásokat folytatott Szenkirályi Lászlóval és ennek folytán a könyvtár kezeihez való kiadása végett új beadvánnyal Pest vmhez fordult s egyben gyámolításukat kérte. Most már nem is maradt hatástalan a személyesen beadott kérvény, még az nap elintézték, kezeibe adták a darabokat és kottákat, de meghagyták, hogy „azok leíratatván az originálissai a Vármegyének annak idején adassanak vissza.“ Sajnos, e darabok és hangjegyek soha többé nem kerültek a megyeház védő falai közé.

A társulat régi könyvtárának megszerzésével tetemesen bővült Kelemen társulatának műsora. Látva, hogy a színpadi ének és zene mily nagy vonzerő, Kelemen László a fűsűlyt az énekes játékok bemutatására helyezte, amelyeket „kézi harmónikás“ (ahogy maga említi) kísérettel adtak elő. Kecskeméten Nemes András és Szomor Máté mozgalmára a színészeket mindenfelé vendégül látta Kecskemét népe, élelemről és lakásról sem kellett gondoskodniok, aranjezi napokat éltek. De már műsorukat lejátszották, egy házzal tovább kellett menni. A fájdalmas búcsút a visszatérés reménye édesítette és még az, hogy a nemes ügy iránt fogékony városi tanács kilátásba helyezte a kecskeméti játékszín felépítését.

Kecskemétről, augusztus 25-én a színészek Nagyörösre vonultak, ahol a lakóság meleg szeretettel támogatta a jobb sorsra érdemes társulatot. A díjtalanul rendelkezésükre bocsátott játszóhelyen kívül minden tag ingyen kapott teljes ellátást.

Nincs semmi más okiratos támaszpontom arra nézve, hogy Kelemen László a Pest vmvel április 16-án közölt tervét megvalósította-e, vagy sem, csupán Borsód vmnek Miskolcon 1801 október 7-én kelt átíratá (Pest vm. levéltár Fasc I. 801. 2209.), amelyben arról értesít, hogy az ott járt társulatot 1800-ban

segélyezték. Bizonyos, hogy az erdélyi szintársulat ebben az időben nem járt Miskolcon, más társulat pedig e kettőn kívül nem volt, tehát kétségtelen, hogy Kelemen László társulata 1800 utolsó 4 hónapjainak idején Miskolcon előadásokat tartott. Egybevetve mindezeket Kelemen László következő évi működésével, megállapíthatjuk, hogy Pest vmvel közölt tervét valóra váltotta és Szeged, Kecskemét, Nagykőrös után Eger, Miskolc, Nagykároly és Nagykálló, vagy Szatmár voltak következő állomáshelyei.

A levéltárak, ahol Kelemen Lászlóra vonatkozó iratok találhatóak lennének, számtalan selejtezés, árvíz és tűz áldozatai lettek, a megyegyűlési, vagy tanácsi jegyzőkönyvek pedig csak akkor emlékeztek feljegyzéseikben a színészekről, ha valami baj volt velük, már pedig azt tudjuk, hogy Kelemen László féltve őrködött tagjai becsületén, — így bizony kevés adat őrizte meg késői működésének emlékét. A pesti magyar társulat ugyan rendszeresen nyomtatott színlapokat, de ezek, mint említettem mind elvesztek, — a későbbi időben pedig, azt hiszem, költészkímélés miatt Kelemen nem nyomtatott színlapokat.

Kelemen a tél elejére visszaérkezett Nagyváradra, még pedig anyagilag megerősödve, mert ismét magára hagyhatta társulatát és Szegedre jött a színházterem árlejtés útján való bérbeadásához, ahol érvényesíteni kívánta a bérlővel szemben a magyar színészet jogait. Ugyanis míg ő társulatával az országban vándorolt, befejezték e szála díszítéseit s az épület ünnepélyes felavatásával kapcsolatosan november 25-én tánccal egybekötött nagy mulatságot rendeztek a teátrumban. A Magyar Kurir december 10-ről írott tudósítása (1801. 56.) részletesen leírja a teátrumot. „A megvilágítás, mely a legjobb ízléssel választott függőgyertyatartókon (Luster) és falgyertyatartókon (Wandleichter) égő viaszgyertyák és a falakon egymás ellenébe függő tíz tükrök visszaverő sugárai által okoztatott, nemkülönben az ezen szálának végében lévő játékszínnek is egész megvilágosítása a jelenlevőkben nem csekély bámulást s egyzersmind — nagy örömet okozott.“ „A teátrumnak és szálának tökéletes elkészítője, az a Linzben, Bécsben, Pesten és Temesváron is hasonló munkái által nevezetes piktor és mekhánikus Nesselaller úr.“

Kelemenre fontos volt a bérbeadás és annak feltétele. Minthogy ő az esztendőnek csak igen kis részében kívánta igénybe venni a színházat és mert a táncteremnek is használt szálával korcsmai bérlet is együtt járt, nem lett volna részére okszerű, hogy azt kizárólag a saját céljaira és egész évre ki-

bérelje. Azonban befolyásával, mint az a fenti tudósítás folytatásából és a tanácsi jegyzőkönyvből kitűnik, arra törekedett hogy amikor Szegeden játszani kívánt, se a bérlő, se a német színészek ebben ne akadályozhassák meg.

November 29-én történt a bérbeadás és az utána tartott tanácsülésen Kelemen László is megjelent és ott beszéd kíséretében köszönte meg a tanács intézkedését, vagy ahogy a jegyzőkönyv írja „1909. Mai közönséges gyűlekezet alkalmatosságával Kelemen László úr, a magyar játszó társaságnak kormányzója személyesen megjelenvén e N. Tanácsnak azon különös figyelmetességét, s hajlandóságát, melyet mai licitáció alkalmatosságával Nemzeti Teátruma iránt Kovács György árendátorral kötött contractus 8-dik cikkében említett Magyar Társaság eránt bizonyított, illendőképen és érzékeny kifejezésekkel megköszönte, egyszersmind azon contractus cikkélét magának hiteles általírásban kiadattatni kérte, mely kérés tellyesíttetni végeztetett“.

A Magyar Kurir, annak megemlítésével, hogy Kovács György bérlete hét évre szól, leköszölte a fontos érdekű 8. pontot.

„8 vo valamint az ezen alkalmatosságban lévő teátrumnak felállításában az a főcél, hogy abban a nemzeti magyar nyelv tökéletesítése által az erkölcsi és polgári boldogság előmozdítása lehetőképen eszközöltessen, úgy ennek *Magyar erkölcsi Játékszín* nevezete mindenkor fel is maradván, az árendátor ugyan teljes birtokában leszen ezen teátrumnak, következésképen abban német, vagy más játszó társaságot is bocsájthat és az ilyen társasággal tetszése szerint alkudhat, mindazonáltal a Magyar Játszó Társaságnak, az erre lévő különös tekintetből, ezen teátromban mindenkor, és így, ha netalán az árendátor már más nyelven játszókkal megalkudott volna, nemcsak elsőse leszen a játékra, hanem ezen társaságot az árendátor egy-egy napi játékért feljebb egy forintnál nem is taksálhatja, a játékot pedig annak akármikor megengedi és a teátrumot szálójával, ruhatartó és öltöző szobájával együtt általadni tartozik“.

A tudósító megemlíti Kelemennek a tanács előtti személyes megjelenését és nem zárkózik el néhány, a magistratust méltán megérdemlő dicsérettől. „Láthatni ebből, hogy nemes Szeged városa akkor is, amidőn édes fejedelmünk segítségével más nemes városokkal együtt versenyt törekedik, kedves hazánknak oly áldozatot teszen, mellyel édes anyanyelvünk virágzása kedves eleink vitéz tetteinek azon való példás előadása által, nemcsak a nemzeti közönséges béleget fenn

tartani, hanem egyuttal az erkölcsi és polgári boldogságot is lehetőképpen eszközzeni serénykedik“. Ezzel a felemelő akkorddal zárult Kelemen László és társulatának ezévi története.

1801.

A hiányos egykorú feljegyzések folytán természetesen nem lehet megállapítani, hogy Kelemen László 1801-ben merre és mikor játszott társulatával. Valószínűtlen, hogy a nagyváradi játékok után, még május előtt Szegeden is megfordult, bár az első előadások után úgy tekint e város felé, mint a magyar színészet Mekkájára. Nyáron már német színtársulat játszott Szegeden, nem valószínű, hogy az után, vagy azzal egy időben tartotta előadásait. Ismét hivatkozom ez évben is a már említett borsod-vmi átíratra, melyből kiderül, hogy Kelemen László társulata 1801-ben is előadásokat tartott Miskolcon. Talán megfordult Kecskeméten is, innen ment Miskolcra, innen pedig észak felé, hogy Felsőmagyarországot is meghódítsa.

A Magyar Hirmondó (1801. 156) Bártfáról július 10-én kelt tudósítást közöl, melyről azt lehet gyanítani, hogy Kelemen László talán egészen addig eljutott. „A ferdő árendatora egy igen gyönyörűséges nagy teátrumot építtetett itten, melyben először május 5-én a „Tirolisi Sebestyén“ (Der Tyroler Wastel) nevű énekesjátékot jádzták el. Most pedig minden héten, hol olasz, hol magyar énekes és más játékokat jádzanak benne“. Az előadott mű helyes német címe „Der Tyroler Wastl“ vígopera 3. i. Schikaneder, zenéjét szerzette Haibel. (Az erdélyi játékrendben elő nem fordul, Pesten a német színházban 1798. január 20-án adták először s 1801. április 17-én már balletté átdolgozva mutatták. E közleménynek három pontja kelti azt a lehetőséget, hogy az előadást Kelemen László társulata tartotta. 1. Kelemen vándortársulatának műsorát énekesjátékokra alapította és a tudósítás is az énekesjátékokat emeli ki, 2. a tudósító előbb említi a magyar címet és csak utána zárójelben a németet, holott a német előadásoknál soha nem írták a tudósítók a magyar címet, 3. a tudósítás szerint hol olasz, hol magyar énekes és más játékokat tartottak, már pedig azt tudjuk, hogy a német színészek magyar darabokat elő sohasem adtak. Az olasz énekesjáték valószínűleg Paesiello „Magok hitt filozofusok“-ja lehetett, vagy talán a Chudy: „Pikkó herceg“-e, mely játékok anyagait Kelemen Pest vm.-től megkapta.

Kelemen Lászlót társulatával és feleségével együtt augusztusban Losoncon találjuk. Emlékezzünk arra, hogy Kelemen baráti viszonyt tartott fenn a losonci származású Kármán Józseffel, aki Ráday Pál gróf idejében intendáns helyettese volt a társulatnak. Kármán 1795. májusában beteg édesapja látogatására Losonczra utazott, de maga is megbetegedett s itt június 3-án hirtelen elhunyt. Kelemen semmi hírt nem hallott azóta régi barátjáról, ekkor még nem volt posta, táviró, telefon és vasút, a hírlapközlések sem terjeszkedtek ki ilyen eseményekre — talán azt gondolta, hogy Kármán Losoncon letelepedett, hivatalt vállalt s azt hitte, ha felkeresi, bizton számíthat támogatására. Azt hiszem egyedül ez volt az oka, hogy Losoncra vezette társulatát, de amikor odaért, hiába kereste a régi barátot, nem volt senki, aki ügyét önzetlenül felkarolta volna. Losonc még a későbbi időben sem volt a magyar színészet erős vára és Kelemen László a megyegyűlés alatti részvétlenség miatt kénytelen volt segedelemért Nográd vmhez folyamodni. A rendek 243 forintot gyűjtöttek össze, de ez már oly kevés volt, hogy még élelmüket sem fedezte. A több mint egy év óta sikeresen vezetett vállalkozás ismét válságos helyzetbe került és megtörtént a legrosszabb is, Kelemen Lászlót bezárták az adósok börtönébe. Néhány jóakarója hivatkozva Pest vm. eddigi magatartására, kieszközölte szabadlábra helyezését, de ugyanekkor sequestrum alá vonták színházi felszerelését, az ő és a felesége minden ingóságát 1500 forintnyi adósága fejében. Szabadlábra helyezése után azonnal Pestre utazott és ismét a vm. ajtaján zörgetett segítségért.

Keserves hangú panaszos beadványa Pesten, augusztus 24-én kelt. Megtudjuk ebből, hogy időközben egy felség folyamodványt is írt, melyre azt válaszolták, hogy a francia háborúk befejezése után gondoskodnak majd társulatáról. Most azonban — írja, — „siránkoznom kelletik, pedig egyedül azért, mivel közelebbmult háborús és mostoha időkben a játékszínek nemléte miatt, eddig nem lehettem oly szerencsés, hogy ezen játszó institutumot célom és reménységem mellett gyarapíthattam volna, sőt csak annyira való keresetet sem nyerhettem, amennyi a személyeknek élelmekre elegendő lehetett volna“. A balsors csapásai dacára is, nem hagyta el tettvágya. Új tervet készített, mely szerint Szegeden kezdve Kecskeméten, Pesten, Esztergomban és Győrben szándékozott előadásokat tartani és még lehetőség szerint Pozsonyban is. Kérelmét így sorolta fel: 1. eszközöljék ki, hogy Pesten a magyar játszószíneknek alkalmas helye legyen, ahol a társaság ahányszor csak megfordul, hátráltatás nélkül és tetszése szerinti napokon előadásokat

tarthasson, 2. eszközöljenek ki a vméktől évi segélyeket, 3. a rend megtartása végett kéri kinevezni intendánsul Dugonics Andrást és Schedius Lajost, 4. kéri, a vmt. hasson oda, hogy az országgyűlésen a követek a magyar játékszín állandósításáról ne feledkezzenek meg.

Kelemen László igen helyesen az ő ügyét országos üggyé akarta fejleszteni, hogy a színészet, mint közintézmény kellő pártfogásban részesüljön. Szentkirályi László befolyásának tulajdonítom, hogy Pest vm. a kérelem nagyobbbrészét magáévé tette és már augusztus 26-án úgy határozott, hogy Losoncra írnak kérve Kelemen ingóinak a sequstrum alól való feloldását, mert adóságát gyűjtés útján a megye fogja kiegyenlíteni. Körlevelek küldését is elhatározták azzal a propozícióval, hogy a vmék az országgyűlésen követeik útján harcolják ki a magyar színészet állandósítását. A Losoncra küldött átiratkellő eredménnyel is járt, feloldották a szoros zárt és Kelemen elmozdulhatott társulatával.

Kelemen László, — ahogy Bayer József megemlíti, — Losoncra Gyöngyösre, majd Nagyváradra ment, de még egyszer, alighanem tél idején, Pesten is megpróbálkozott. Pesti vállalkozása azonban oly nagy kudarccal végződött, hogy nemcsak a társulat züllött szét, hanem Kelemen Lászlónak is végleg elment a kedve a színigazgatástól.

Augusztus 26-án intézte Pest vm. körleveleit a többi vmékhez, részben latinul, részben magyarul. Nyelvi szempontból érdekes, hogy a következő megyék kaptak magyar átiratot: Abauj, Arad, Baranya, Bereg, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csongrád, Gömör, Komárom, Máramaros, Somogy, Szabolcs, Szatmár, Tolna, Torna, Ugocsa és Ung vm. Az átiratban Pest vm. kéri, hogy a legközelebb tartandó közös országgyűlésen a magyar hazai játszószíni társaságnak örökösítése köztanácskozásba vétettvén folyamatosan eszközöltessen, mely iránt nagyságtokat atyafiságon kérjük, oly hozzáadással, hogy addig is ezen tehetetlenséggel tusakodó társaságnak felsegélyezésére valami segedelmet nyújtani és bennünket közbenjárásuk fogamatjáról annak idejében tudósítani méltóztassanak“.

1802.

1802. január 21-én ismertették Pest vm. rendeivel a vmék beérkezett válaszait, amelyek közül a következőket ismerem:

Borsod 1801. október 10-ről tudatja, hogy „az említett nemzeti társaság mind tavaly, mind ez idén, míg itt Miskolcon tartózkodott, alkalmas segedelmünket tapasztalta“. Ung vm. 1801. október 19-ről vállalja, hogy a legközelebbi országgyűlésen pártolni fogja a társulat ügyeit. 1801. november 23-án Szatmár vm., 25-ről Árva vm, 26-ról Zólyom vm, december 15-ről Szepes vm. hasonló tartalmú iratban válaszoltak.

Mindez azonban nem segített, azt a sírkövet, amit a széteszlott magyar társaság sírjára helyeztek, nem volt képes senki sem eltávolítani, hogy a magyar színészetet halottaiból felköltse. Kelemen László visszavonult és a sokathányatott életű férfi más pályára lépett, hogy mint más közönséges polgárember szolgálja tovább azt a hazát, mely nem pártolta kellően színészetét és mely nem tudta kellő időben felismerni azt a kulturális erőt, melyet Kelemen László működése jelentett és képviselt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az utolsó állomás.

1802—1805. Kelemen László kántorkodik Ráckeven. — 1806—1811. Makón organista-kántor. — 1811-ben visszatér az ügyvédi pályára. — 1812—1814. Csanádpalotán iskolamester és kántor. — Kelemen László meghalt 1814. december 24. Csanádpalotán. — Családjának sorsa. — Özvegye férjhez megy. — Váli Béla: Kelemen életrajza. — Más írók Kelemenről. — Kelemen sírköve. — Emlékünnepély Csanádpalotán. — Színdarabok Kelemen Lászlóról. — Kelemen Karácsonyi versei. — Fordításai. — Kelemen feljegyzései, állítólagos naplója. — Méltatása.

A sok szenvedés, nélkülözés és a családot alapító férfi gondjai azt az elhatározást érlelték meg Kelemen Lászlóban, hogy lemond a színészetről. Ügyvédi oklevele volt, de nem volt anyagi ereje a pálya kezdetének legyőzéséhez, — kénytelen volt olyan foglalkozást keresni, melyhez nem volt szükséges tökebefektetés.

1802—1805.

Gyermekkorában a kántori teendőkhöz segédkezett édes apjának, mint színész pedig tovább fejlesztette énekbeli készségét. Röviddel társulatának bukása után hirt szerzett arról, hogy az atyafiságához tartozó ráckevei plébános kántort keres. Nem sokat habozott, hanem elvállalta az anyagi befektetést nem igénylő, de nyugodt megélhetést biztosító kántori állást. A szigorú egyházi törvények nem találtak multjában, családi és erkölcsi életében foltot, amelynek alapján egyházi funkciókat ne végezhetett volna s így Kelemen László megkezdte Ráckeven kántori működését. Nyugodt és boldog családi életéből két sarjadéka fakadt itt, Kelemen III. Erzsébet, aki 1803. október 1-én és Kelemen II. László, aki 1805 január 30-án született. A

sors csapásai azonban tovább üldözték Kelemen Lászlót. Alig négy év után tűzvész pusztította el a gazdag és népes Ráckevét, leégett a templom, a plébánia, a kántori lakás, újra hajléktalanná lett, jóljövodelmező állása még száraz kenyeret sem ígért — és ment délfelé, amerről még nem érte annyi bánat, csalódás és csapás.

1806—1811.

Ráckevéről való menekülés után arról értesült, hogy Makón, ahová rokoni szálak fűzték, 1806-ban meghalt Tary József a róm. kath. plébánia kántora. Az állás és jövedelem nélküli Kelemen László felajánlotta szolgálatait és a megtartott próbaéneklés után örömmel választották meg a híres férfiut néhai apja örökébe orgonista-kántornak, amely állással a stólapénzeken kívül lakás és egy kis kert is járt. Kelemen már Ráckevén megtanulta a kerti gazdálkodást, most teljes erejével anyagi boldogulásán dolgozott s mindinkább bővítette makói gazdaságát. Egy peres ügyből tudjuk, hogy 1807 nyarán már bérést is tartott.

Egy másik, nagyobb peréről is tudunk, melyet 1808 tavaszán indított. A nyugodtabb életmódu és ügyvédi okleveles kántor ösiségi pört indított és folytatott le a makói Bánomban lévő kis szőlőcske megszerzése iránt, melyet édesapja Kelemen Mihály bizott a felesége rokonaira, a Török családra, még akkor mikor Makóról elköltözött. Három évig huzódott a pör váltakozó szerencsével, míg végül megállapították Kelemen László jogát s 1810-ben megítélték neki a szőlőt azzal a megszorítással, hogy 60 forinttal kártalanítsa a Török családot.

1812—1814.

Valószínű, hogy Kelemen Lászlót a nagybefolyású perbeli ellenfél, az egyébként atyafiságos Török család nem nézte jó szemmel. Helyzete az ellene irányozott támadások miatt mindinkább sulyosodott, végül is lemondott a makói kántori állásról. Most már volt annyi anyagi ereje, hogy az ügyvédi pálya kezdetének anyagi oldalát legyőzze, azt is gondolta, irodája jól fog jövodelmezni s prókátor lett, remélve a katolikus hívők támogatását. Új mestersége azonban sehoggy sem indult meg,

csupán egy 1811-beli pörön szerepel a neve mint Kelemen László prókátor. Makón újabb három gyermeke született és már öt gyermek eltartásáról kellett gondoskodnia. A kántorság ideje alatt összegyűjtött vagyonka napról-napra fogyott és a sorsüldözött apa kénytelen volt ismét pályát változtatni és a biztosabb kenyeret adó kántorsághoz visszatérni. Befolyásos ismerősei elhelyezték Csanádpalotán iskolamester-kántornak. Itt ismét jobb napokat látott, de kulturáért sóvárgó lelke visszasírt a nagy magyar városokba, ahol dörgő tapssal és harsány éljenzéssel ünnepelték egykoron.

30. Kelemen László sírja Csanádpalotán.

Nyugodt és zavartalan életét családjának szentelte míg alig három évi kötelességtudó munkásságának egy váratlan szerencsétlenség véget vetett. Egy teljes hitelt érdemlő feljegyzés szerint 1814 karácsony idején egyházi funkciója közben szerencsétlenség érte. Kocsin ment, a lovak megbokrosodtak, a részeg kocsis nem bírta megfékezni a tűzbejött állatokat, a kocsí felborult, Kelemen László kiesett a kocsiból és koponya alapi törést szenvedett. Rövid haláltusa után 1814. december 24-én a halotti szentségek felvétele után zaklatott lelke őseihez pihenni tért.⁽³⁰⁾

Kelemen László halálát özvegye és öt árvája siratta. Bár az anyagi helyzetük rendezett volt, Kelemen a rövid szolgálati idő alatt nem tudott vagyont hátrahagyni, mely családjának megélhetését biztosította volna. A jövő képe gondterhes volt. Csanádpalota jószivü plébánosa, Süvegjártó Pál, aki nagyrabecsülte az elhunytat, egyházi személyhez illő tapintattal oldotta meg a nehéz kérdést. Csak egy út volt a megélhetéshez, ha az özvegy kántorné férjhez megy az uj, nőtlen kántorhoz. Sok rábeszélés után és amikor már a megértőlelkű utóddal megismerkedett, beleegyezett a helyzet ilyenmódon való rendezésébe s a nála 12 évvel fiatalabb Bitó Ferencnek nyújtotta kezét, aki 1815. szeptember 25-én vezette oltárhoz a még mindig fiatalosan szép özvegyet. Bitó Ferenc beváltotta ígéretét, édesapaként nevelte fel Kelemen László árváit, akik mikor mostohaapjuk az ötvenes években meghalt, úgy siratták, mintha édes gyermekei lettek volna. Az ő kiváló oktatása és a gyengéd atyai szeretete nevelte nagyra a családot, mely még ma is szeretettel emlékezik róla.

*

Kelemen László nevét sem a magyar színészet sem az irodalomtörténet egy percre sem feledték el, de mivel a színésztől való visszavonulása után nem adott életjelt magáról, életét figyelemmel nem kísérték. A magyar színészetben való igazi helyét először Váli Béla állapította meg és a közfigyelmet ismét Kelemen László működésére terelte, amikor Aradon 1888-ban „Kelemen László” címen életrajzát kiadta. Váli Béla sajnos, az akkor még nagyobb kutatási lehetőségeket nem használta fel, hanem a „magyar színészet története” című könyvének adatait házasította össze főleg Szilágyi Pál emlékirataiban közölt történetekkel. Az ő irodalmi célja az volt, hogy Kelemen Lászlót a legmagasabb piedesztálra helyezze. Ezért sokszor elfogult az életrajz hőisével szemben és működéséből sok olyan részletet nem ölel fel, amit éppen e beállítás miatt meg sem láthatott.

Vahot Imre „Magyar Thalia” (Pest, 1853.), 79—86 lapjain; Badics Ferenc: „A magyar irodalom története” I. (Bp 1906.)

Benkő Kálmán „Magyar színvilág” (Pest 1873) 36 oldalán, Endrődy János: „A magyar játékszín” (Pest 1792.)

Váli Béla „A magyar színészet története” (Bp. 1887) 89—91. 93. 42. 112. 128. 129. 135. 141. 154. 155. 191. oldalain; Koltai Virgil: Győr színészete. I. (Győr 1889.) Bayer József „A nemzeti játékszín története” I. (Bp 1887.) 79. 83—86. 99.

100. 115. 218. 318. 321. 323. 329. 333. 381. 594. 633. 634. oldalain,

Beöthy Zsolt: „A magyar irodalom története“ (Bp 1906.) 612. 894—896.

Váradi Antal: „Régi magyar színészvilág“ (Bp 1911.)

Pataki József: „A magyar színészet története“ (Bp 1922.)

Szinnyei József: „Magyar írók élete és munkái“ V. (Bp 1897.) 1369 lap, Ferenczi Zoltán „A kolozsvári színészet“ (Klvár 1897.)

Lugosi Döme: Magyar színészeti Lexikon (Bp 1908.) 205. oldalán elismerő és magasztaló szavakkal emlékeznek Kelemen László működéséről. Ezen kívül számtalan napilap és folyóirat közölt cikkeket, tárcákat, tanulmányokat és méltatást Kelemen Lászlóról, amelyeknek felsorolásától el kell tekintenünk.

*

Kelemen László sirját sokáig nem találták meg Csanádpalotán. Egy késői utódja, Buja Lajos tanító három évig kutatott a régi sírok között, míg végre megtalálta a korhadt fakeresztet és besüppedt sirhalmot, mely Kelemen László örök nyugalóhelye. Családja 1888-ban hat láb magas márvány követ állított a sirra e vésettél: *Itt nyugszik Kelemen László ügyvéd, színműíró, első magyar színigazgató, kántor-tanító. 1760—1814. E sírkövet felállították: leánya Veronika és unokái: Kelemen István, Kelemen Kálmán, Kelemen Kajetán és Nemes Ferenc.*

*

Váli Béla nevéhez fűződik az a mozgalom, amelynek következtében országos Kelemen László emlékűnnepélyt rendeztek Csanádpalotán. Ez alkalommal az Országos Színész Egyesület költségén egy kilenc láb magas emlékoszlopot emeltetett Csanádpalotán, melyet az ünnepség napján 1888. szeptember 8-án lepleztek le. Ennek felirata: *Kelemen Lászlónak az első magyar színigazgatónak 1760—1814. emlékezetére a magyar Színész-Egyesület 1888. szeptember 8-án.*⁽³¹⁾

*

Kelemen László személye több drámaírónkat is megihletett, s amennyire megállapítani lehetett a következő darabok vitték alakját színpadra:

1. Vahot Imre: „Az első magyar színészek Budán“ drámai kor és jellemrajz 3 felvonásban, melyet a Nemzeti Színház 1861. április 22-én adott elő, főszemélye Kelemen László, akit Egressy Gábor alakított.

2. A magyar színészet százéves jubileumára írta Jókai Mór a „Thespis kordéja“ c. két felvonásos színművét. Ez a kevésbé sikerült darab, Kelemen és az első színészeket viszi színpadra. Az első előadás izgalmaival indul a játék, de sajnosan belekerülnek későbbi események, amik nemcsak a történelmi hatást rontják, hanem logika ellenesek. Így már az

31. Kelemen László emlékoszlopa Csanádpalotán.

első előadáson beszélnek a társulat régebbi előadásairól. Kelemen Lászlót és Moór Annát a szerelem érzései kapcsolják össze, amiért az írgykedő Sehy Ferenc, akinek felesége a hiú Liptay Mária, már az első előadást botrányba fullasztja, de Kazinczy Ferenc csittító szavaira elcsendesülnek a háborgó kedélyek és az ellenségek kibékülnek.

3. Jókai ugyanezen alkalomra „Földönjáró csillagok“ c. egyfelvonásos színművet is írt, amelyet ugyancsak 1890. október 24-én mutatott be a Nemzeti Színház. Ebben Kelemen László és fiatal jurátustársai Moór Lenárd vidéki földbirtokos nemesi kúriáján mulatoznak, akinek szépséges leánya Moór Anna szívesen halgatja a férfiak beszélgetését. Kazinczy Ferenc

buzdító szavaira Kelemen László elárulja nagy tervét, hogy meg akarja alapítani a magyar színészetet. Szavait nagy lelkesedéssel fogadják és Moór Anna bejelenti, hogy Kelemen Lászlót követi a színpadra.

4. Váradi Antal: „Úttörők“ c. drámai prológusa ugyanekkor került színre a Nemzetiben, amelyben Kelemen László személyét Nagy Imre alakította.

5. Kelemen László személyét vetíti színpadra Fényes Samu „Bacsányi“ c. 3 felvonásos színművében, melyet 1903. február 5-én mutatott be a Vígszínház. Kelemen László alakját igen kedvező színben, de hatalmas fantáziával a történelemtől eltérő események közé állítja be a szerző. A darab történelmi háttére a Martinovics-féle összeesküvés, amelyben Sehy Ferenc is kiveszi részét. A „Bacsányi“ szerint Kassán játszott Kelemen és társulata, melynek tagjai közül Szatymazy színházi kellékes (költött alak) meg akarja Bacsányit menteni, akit Kelemen is védelmébe fogad, sőt Sehy Ferenc is, aki élete árán szerez vissza bizonyos áruló iratokat.

*

Kelemen László irodalmi munkásságához tartozik kántorkodásának idejében írott néhány egyházi éneke, melyek valamennyije karácsonyi alkalomra készült. A XIX. század elején kántoraink még nem rendelkeztek olyan bőséges egyházi dal-gyűjtemények felett, mint ma, aminek oka egyrészt a sokszorosítás költsége, másrészt az általános zenei műveltség hiánya. Csak igen kevés volt a magyarul énekelő kántorok száma, a legtöbb vegyes nemzetiségű vidéken a kántor latin verseket énekelt, legfeljebb csak a búcsúztatók szóltak magyar rigmusokra. Kelemen László színészkedése után előbb Ráckevén kántorkodott, ahol a vegyesajkú lakosok részére valószínűleg csak latin liturgikus énekeket dalolt, amikor azonban a színmagyar Makóra, majd innen Csanádpalotára került, a római katolikus egyház színmagyar hívei joggal követelhatték, hogy magyar énekkel lássa el a miséket. Így írta meg Kelemen László magyar szövegű és sokszor magyaros melódiájú egyházi énekeit, melyek közül a „Karácsonyi énekek“ fentmaradtak.

Kelemen László kéziratos dallamszerzeménye a család egy ágának ma is birtokában van. Kelemen László hasonnevű kántor fiától származó Klára leányát Hajabács János vette feleségül, akinek utódai kántorok lettek és az öröklött mesterségben még ma is több Hajabács kántor működik. A kántor család minden év Karácsony ünnepén a Kelemen László szerzette

kompozíciókat énekli és a hívők áhitattal hallgatják az ősinek hitt, népszerű melódiákat, amelyeket pedig az első magyar színigazgató szerzett.

A Hajabács család szerint Kelemen László igen sok egyházi éneket irt, de idővel ezek elkallódtak s ma már a közszájon forgó egyházi dalok közül nem lehet megállapítani a Kelemen szerzeményeket. Mig a „Karácsonyi énekek“ dallama a melegszívű, érzékeny lelkű komponistát mutatják, az énekszöveg a hitbuzgó, Istenfélő, a vallás misztériumaiban elmélyedő családapát leplezik le. (A verseket a Függelékben közlöm.) E szövegsorokat nem szabad a költészettan szigorával bírálni, de mégis meg kell állapítani, hogy sokszor olyan lendület, közvetlen megnyilatkozás árad ki e sorokból, amik költői tehetségről tanuskodnak. Ennek példázatára csak egy sort idézek a Sanctus-ból, amelynek melódiája altató dal szerű: „Aludj, aludj én virágom, én szerelmes gyémántom.“ Mintha a saját gyermekét ringatta volna e bensőséges szép verssorral.

*

Kelemen László nyelvismeretére jellemzők beadványai és nyugtái, melyeket magyar, német és latin nyelven szerkesztett egyforma grammatikai helyességgel. Azonban, hogy az angol, vagy francia nyelvben is hasonló jártassággal birt volna, semmi adat sem igazolja. Moliére és Shakespeare fordításai egész bizonyosan nem eredetiből, hanem német fordításokból készültek. 14 színdarabot fordított, — bár lehet, hogy az 1799—1801 műsorában is van fordítása, — amelyek közül a „Tsapó Péter, vagy a kintsásók“ (igy is: „Kintskeresők“) és „A gazdasszony vagy megfizet az öreg harang“ c. vigjátékok 1792-ben Pesten könyvalakban is megjelentek Trattner Mátyás betűivel.

Meglehetős ügyességgel választotta ki a kora izlésének megfelelő darabokat, amelyek közül legkevesebbszer, háromszor, csak „A magyar háznak atyja“ került színre, mig megállapításom szerint „A módiszeretők“ aratott 15 előadásával legnagyobb sikert. A fordítások között leghosszabb életű a „Lassú víz partot mos“, amelyet 1834-ben még mindig életképesnek találtak.

E fenti adatok megállapításánál mellőznöm kellett a vándorlások éveire eső előadásokat, mert ezekről még semmi bizonyosat nem tudunk, csak valószínű és hihető, hogy Kelemen László minden fordítását előadta vándorútján. Fordításai közül háromat kell kiemelni, a többinek mai szempontból vett irodalmi jelentősége még akkor sem lenne, ha előkerülnének, mert csak a napi színházi szükséglet kielégítését célozták.

„Csapó Péter“ fordításáról beszéljünk először, mert e németből adoptált vígjátékban speciális magyar alakokat szólaltat meg, így a falusi kupaktanácsot és a falusi bírót az esküdtekkel. E magyarosítás szépen sikerült és hogy nem maradt sokáig műsoron, a közönség izlésváltozását jelenti. Más két említésre érdemes fordítása Shakespeare „Othello“-ja és Molière „Tettetett beteg“-e. Mindkettőt ugyan németből fordította, de nem magyarosította, ami nemcsak azt mutatja, hogy szakított Dugonics András irodalmi felfogásával, hanem egyuttal irodalmi ízlését is bizonyítja.

Egyébként fordításainak nyelve gördülékeny, zamatos magyarságú és akkori nyelv fejlettségünk tehnikájának tökéletes ismeretére vall. Helyes ízléssel gyomlálta ki az eredeti szöveg durvaságait és akár a mai fordítók, saját ötleteivel ékesítette azokat.

Alább közlöm betűrendben azt az összeállítást, mely Kelemen László által fordított darabok előadási napjait tünteti fel, — amennyiben színlapokról, zsebkönyvekből, más szakönyvekből és feljegyzésekből, meg a Trattner-féle színlap számlákból megállapíthatók voltak.

Csapó Péter, vagy a kincásók, vj. 4. 1792. VIII. 5. és 28., 1793. V. 17 és IX. 30. Pest, 1799. Debrecen.

Garabanczai, vagy inas, atya és nász egy személyben, vj. 3. 1792. VII. 19 és VIII. 25, 1793. IV. 10 és 26, 1794. II. 27. Pest, 1803. XII. 15 Kolozsvár.

Gazdasszony, vagy megfizet az öreg harang, vj. 2. 1792. V. 17 és 28. 1793. I. 28. és XII. II. Pest, 1799. V. 5. Debrecen, 1813—14. Kolozsvár.

Gyermekek fenyítéke, vagy testamentum, vj. 3. 1793. VI. 21, VII. 12 és IX. 23, 1794. V. 30. Pest, 1806. XII. 26. Kolozsvár.

Ismeretlen atyafi, egy háznépnek lerajzolása, éj. 3. 1793. X. 16 és XI. 25, 1794. V. 21. Pest, 1804. I. 6 és XI. 8. Kolozsvár, 1805. V. 14. Marosvásárhely, 1807. XI. 25. Pest.

Különös nagybátya, vagy véletlen házasság, vj. 4. 1795. VI. 19. Pest, 1803. XI. 17, 1805. I. 16 Kolozsvár, 1805. V. 28 Marosvásárhely, 1809. III. 10 Pest.

Lassú viz partot mos, vj. 4. 1794. X. 22. 1795. I. 16 és VI. 12. 1808. VIII. 5. Pest, 1822. III. 7, 1823. IV. 3, 1834. VII. 6. Kolozsvár.

Magyar háznak atyja, vagy a háznép, éj. 5. 1794. IX. 19 és XI. 5 Pest, 1805. I. 19. Kolozsvár.

Módiszeretők, (így is: Módi leánykérők), vagy milyen férjet kell választani, vj. 3. 1794. II. 4 és IV. 30, 1795. II. 6. Pest, 1803. XI. 6, 1804. IV. 2, 1805. III. 14. Kolozsvár, 1807. VI. 5, 1808. VII. 22, 1809. 1810. 1811. Pest, 1812. III. 8 Kolozsvár, 1813., 1814. kétszer Pest, 1814. Székesfehérvár, 1829. V. 2. Kolozsvár.

Othello, a velencei szerecsen, szj. 5. 1795. VI. 3. Pest, 1803., 1805. I. 5. Kolozsvár, 1809. V. 29. és 1810. Pest, 1812. II. 29. Kolozsvár, 1813. Pest, 1814. Székesfehérvár.

Szolgálatból kimaradt katonatisztek, vagy álhatatosság és kétségbeesés, vj. 5. 1793. VII. 19, Pest, VIII. 15. Buda, XI. 8, 1794. VII. 12 Pest, 1804. I. 14. Kolozsvár.

Tettett beteg, vagy az igaz orvos, vj. 3. 1792. V. 14 és 20. VI. 16, 1793. I. 16. VII. I., 1794. VII. 30 Pest, 1803. V. 8. Kolozsvár, 1803. VII. 13. Marosvásárhely, 1804. I. 16. 1806. IX. 30. Kolozsvár.

Zaide, egy asszony az ő valóságos szépségében, vagy a szerelmesek próbája, vj. 3. 1794. II. 14., III. 10, VIII. 11., XI. 12., 1795. VI. 6. Pest, 1800. IV. Nagyvárad, V. 20 Szeged.

Zászlótartó, vagy a hamis gyanú, éj. 3. 1793. XI. 6. XII. 13. 1794. V. 26 Pest, 1800. II. Kolozsvár, V. 21, Szeged, 1810. XII. 19. Pest.

*

Kelemen László, mint rendszerető ember feljegyzéseket vezetett dolgairól, amelyek egy részét Bayer József több helyen felhasznált könyveiben. A nála közölt adatok azonban csak összefoglaló kimutatások, azonban Liszka Béla (i. m.) megemlíti, hogy Bayernél látta e feljegyzéseket és onnan értesült Kelemen kecskeméti időzéseiről, mely adatok egyébként összevágnak az egyéb írásbeli dokumentumokkal. E feljegyzések egész terjedelmükben — ismeretlenek és nem látom az okát annak, hogy miért nem közölték mindeddig e színészetünk történetére mérhetetlen becsű kincset. Hogy e feljegyzések mely időkre vonatkoznak ily módon nem lehetett megállapítani, de Bayer József, anélkül, hogy közelebbi okait megállapította, leköszölte, az 1799—1801. években előadott új színdarabok lajstromát, amiből következtethető, hogy legalább 1801-ig

terjedtek Kelemen László e feljegyzései. (E feljegyzések azonban Bayer halála után elkallódtak.)

*

Állítólag Kelemen Lászlónak egy naplója is maradt, amelyről azonban csak annyit tudunk, amennyit Mados György közölt egy ujságban, (1925. február 15.) Ez a napló állítólag a Kolozsvári István szerkesztésében Pozsonyban nyomtatott „Pesti mulattató“ című folyóirat 1827. évfolyamában jelent meg. A közölt naplórészekből azonban sem új vonatkozásokat, sem olyan adatokat nem találunk, amelyek kiegészítenék, vagy támogatnák az eddigi okiratos bizonyítékokat. Nem is napló ez, hanem memoireszerű, hézagos visszaemlékezés. Felmerült az a kérdés, hogy valódi e a közölt napló, mely több személyről és több helyről emlékezik meg.

A szerkesztő a napló előtti sorokban felsóhajt „hogy az igazság Pesten vettetetté sírhant alá, avagy Debrecenben“, — mely beállítás a szerkesztő tévedése is lehet, mert azt tudjuk, hogy Kelemen László a Wesselényi-féle szerződés miatt nem tarthatott játékokat Debrecenben.

A napló szerint Kelemen aggódva várta a Tihanyi apát és Túróczi Zsigmond által beígért 200 forintot, amely segélyezés biztosan el is maradt, mert a a pest-vmi kimutatásban e nevek nem szerepelnek.

Jancsó Pálról is megemlékezik, de hogy hol és milyen körülmények között találkozott vele, nem említi. Talán 1799. tavaszán Nagyváradon?

Ráday a következő név, akinek liliomos kandallója előtt szokott álldogálni. Talán Ráday Pál gróf ez a személy? Mindenesetre különös az, hogy Kelemen László csak a kandalló előtti álldogálás emlékét őrizte volna meg róla.

Tercsi a napló következő személye, akihez Kelement gyengéd szálak fűzték. A jegyzet szerint ez nem más, mint Rozgonyiné Kalmár Teréz a debreceni színjátszó társaság tagja. Ismeretlen név a magyar, az erdélyi, sőt a debreceni színészet történetében. De az is lehet, hogy Kelemen így takarta a valódi személyt naplójában? Akkor nem hihetnénk annak őszinteségében.

Kazinczy Ferenc neve kétszer is előfordul. Először a német színészek térhódítása alkalmával, „ez üldözi majdnem kétségbe Kazinczy urunkat“, — másodszor pedig: „így hát Kazinczy bosszankodó kedvére tovább mókázzuk a francia konyhán rántás híján kotyvasztott *Szeleburdilakodalmások* jelzetű komédiát“. Ilyen című darab sem a magyar, sem az erdélyi

játékrendben elő nem fordul. Lehetséges az, hogy Kelemen elfelejtette valamelyik színdarab címét?

Érdeklődésemre a cikk szerzője azt a felvilágosítást adta, hogy cikkét Fónagy Endre volt nagyszalontai szolgabíró feljegyzéseiből készítette, akinek hagyatékában volt a „Pesti mulattató“-nak Kelemen László naplóját közlő száma, — Kalmár Teréz nevét pedig Fónagy Endre jegyezte fel a margóra. Sajnos a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában ismeretlen a „Pesti mulattató“, ugyyszintén Szinnyei nem ismeri annak szerkesztőjét, Kolozsvári Istvánt és a naplóban felidézett Ferenczi Antal nevű magyar író sem. Az eredeti „Pesti mulattató“ előkerüléséig minden esetre fenntartott bizalommal fogadjuk el a napló létezését.

*

Kelemen László, kétségkívül nemcsak a magyar színészet egyik nagy, hanem a magyar színészetet megteremtő társulatnak legnagyobb alakja. Műveltsége, irodalmi jártassága, a szép és nemes iránti vonzalma mellett tanult agy, csiszolt izlés és állhatatos meggyőződés predesztinálták a vezető szerepre. A kudarcok, sikertelenségek nem őt illetik, hanem az általános helyzetnek voltak következményei, amik ellen hiába küzd az egyes ember, akinek cselekedeteit mindig el lehet gáncsolni. Vasakarat és szívósság jellemzi, ami el nem hagyja addig, míg az életfenntartás ösztöne rá nem parancsol. Hibája is erény, az a jószívűség és az az önmegtartóztatás, mely a békesség miatt oly sokszor háttérbe szorította az egyéni érvényesülés óhaját. Ha az első társulat tagjai mind olyanok lettek volna, akik Kelemen László példája szerint a maguk kívánságát a közös cél, a magyar színészet állandóvá tétele érdekében alárendelték volna, nem szakadt volna meg az a fejlődési folyamat, amit megindított és színészetünk mai állapota évtizedekkel előbb volna.

Mint színész a közönség kedvét sohasem kereste, a jellem szerepekben több sikert aratott, de az énekes játékokban is elismeréssel találkozott. Mégis az ő emléke nem a nagy aktoré, aki alakításaival örökitette nevét, hanem a színigazgatóé, aki szervező erejével egy évtizedig tartott össze egy olyan düledező alkotmányt, amely már alakulásakor sem volt kedvezőbb helyzetben, mint a feloszláskor. Írói képességét versei, de leginkább szépen megfogalmazott magyaros zamatu beadványai és színdarab fordításai őrizték meg. Mint fordító először a nemzetiesítő irány hívének mutatja magát, aki először hozza színpadra a

magyar népszinművek alaktípusait, később kiváló érzékel és műízléssel felhagy az adoptálásokkal és eredeti szövegével mutatja be az író.

Kelemen László működését figyelve, kibontakozik előttünk emberi jelleme. A tanulni és tudni vágyó ifju a nemzeti feléledés középpontjába kerül s képességét, tudását, tevékenységét viszi a haza oltárára és olyan hézagpotló munkásságot fejt, ki, mely évszázadokra megalapozza a magyar színészetet. Jámbor életű, aki becsülettel és megadással viseli a sors csapásait, érdekeit alárendeli a közcéloknak és minden anyagi erejét feláldozza a fanatikusan követett cél érdekében.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Függelék.

- I. Rövidítések jegyzéke.*
- II. Forrásművek jegyzéke.*
- III. A Kelemen családfa. A. B. C. D.*
- IV. Mutató a Kelemen családfához.*
- V. A Török családfa.*
- VI. Mutató a Török családfához.*
- VII. Karácsonyi énekek.*
- VIII. A Magyar Játzó Szini Társaság Tagjai 1790—1796.*
- IX. Index.*
- X. Ábramutató.*
- XI. Tartalom mutató.*

Országos Széchényi Könyvtár

I. Rövidítések jegyzéke.

c — cím, címe

éj — énekes játék

f — fordítás, fordító

gy — gyermeke, gyermekei

Hk — házasságot kötött

HT — helytartótanács

i — író, írta

i. m. — idézett mű

ld — lásd

sz — színész, színésznő

szj — szomorújáték

vj — vígjáték

vm — vármegye

z — zenész

1. 2. 3. . . . — szám a színdarab címe után a felvonást jelzi.

* — született

† — meghalt

II. Forrásművek

(a szövegben idézettek kivül.)

Abafi, Ludwig: Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn. I—V. Bp. 1890.

Badics Ferenc: A magyar irodalom története. I—II. Bp. 1906.

Bayer József: A nemzeti játékszín története. I—II. Bp. 1887.

Bayer József: A magyar drámai irodalom története. I—II. Bp. 1897.

Bayer József: Shakespeare drámái hazánkban. I—II. Bp. 1909.

Benedek Marcel: Irodalmi lexikon. Bp. 1927.

Borovszky Samu: Csanádvármegye története.

Bozóky Alajos: A nagyvárad kir. akadémia százados multja, Nagyvárad.

Dvortsák Gyula: Igazházi. Kassa. 1885.

(Endrődy János:) A magyar játékszín. I—II. Pest 1793—94.

Fekete Mihály: A temesvári színészet története. (Temesvár 1911.)

Ferenczi Zoltán: A kolozsvári színészet. Kolozsvár, 1897.

Géresi Kálmán: A debreczeni színészet. Debreczen, 1898.

Isoz Kálmán: Buda és Pest zenei művelődése. (1686—1878.)

I. Bp. 1926.

A játékszini társaságnak — alázatos kérő levele. Pest, 1792.

Kádár Jolán: A budai és pesti német színészet 1812-ig. Bp. 1914.

Kádár Jolán: A pesti és budai német színészet. 1812—1847.

Bp. 1923.

Keresztesy Sándor: Miskolcz színészetének története. Miskolcz, 1903.

Koltai Virgil dr: Győr színészete. I. Győr, 1889.

Könyves Máté: Játékszini koszorú. Pest, 1834 és 1836.

Levéltárak : Országos, Biharmegyei, Pestvárosi, Pestmegyei, Szegedi, Csanádmegyei.

Liszka Béla : A színészet első nyomai Kecskeméten, (év és hely nélkül.)

Lugosi Döme : Magyar színészeti lexikon, Bpest, 1908.

Magyar játékszin kegyes hallgatóinak, Pest, 1794.

Magyar Hirmondó. 1772—1793.

Magyar Kurir, Bécsi—1790.

Magyar Teátrumi Társaságnak — kérő levele. (Pest, 1791.)

Magyar teátrumi zsebkönyvecske 1793. esztendőre. Pest.

Marczali Henrik : Magyarország története. Bp.

Meyers Konversations Lexikon. Leipzig und Wien.

Mindenes Gyűjtemény.

Nagy Sándor, K. — A váradi színészet. Nagyvárad, 1884.

Országgh Sándor : Budai színházak. Bp. 1895.

Pallas Nagy Lexikona. Bp.

Pronai Antal : Dugonics András. Szeged 1903.

Schmall Lajos : Adalékok Budapest történetéhez.

Szalay László : A magyar nemzet története.

Szilágyi Pál : A nagyapó regéi unokáinak. 1859. (Kézirat.)

Szinnyei József : Magyar írók élete és munkái. Bp. 1891—

1914. (I—XIV. k.)

Szmollény Nándor : A szegedi magyar nemzeti színészet. Szeged 1906.

Szőke Nyéky Pál : Magyar teátrumi kalendárium. Pest, 1795.

Szőke Nyéky Pál : Magyar teátrumi zsebkönyvecske. Pest, 1795.

Vahot Imre : Magyar Thália. Pest, 1853.

Váli Béla : A magyar színészet története. Bp. 1887.

Váli Béla : Kelemen László. Arad 1888.

Váli Béla : Felvinczy György. Bp. 1889.

Váli Béla : Az aradi színészet. Bp. 1889.

Váli Béla : A magyar színészet műkincseiből.

Wurzbach, dr. Constant von : Biographisches Lexikon. 1—60. Wien 1856—1891.

III. Kelemen családja.

A tábla.

1. András			2. Mihály			3. I. Erzsébet		
14. Klára	19. II. István	20. Julia	10. II. Erzsébet	11. Zsófia	12. I. Borbála	13. I. Rozália	14. Klára	15. Erzsébet
4. János	5. Anna Cecília	6. I. László	7. Teréz	8. Magdolna	9. István	10. II. Erzsébet	11. Zsófia	12. I. Borbála
többire lásd C tábla.								
48. I. Kajetán	47. Kálmán	46. II. István	45. Ferenc	44. Regina (ld 47.)	43. I. József	42. Ágnes	41. Lujza	40. II. Rozália
107. Sarolta	106. Margit	105. Irma	104. Dezső	103. Imre	102. Malvin	101. Gizella	100. Béla	99. Ida (ld 140.)
176. IV. László	175. Dezső	174. Géza	173. Aliz	172. II. József	171. II. Béla	170. Erzsébet	169. Antal	168. Ilona
201. V. László	200. Malvin	199. Ilona	198. Béla	197. Géza	196. Sándor	195. II. István	194. Károly	193. Ernő
117. Eduard	116. II. Kajetán	115. Edit	114. II. Constanca	113. Adrienne	112. Ilona	111. Jéne	110. Aranka	109. I. Constanca
108. Emma (ld 104)	107. Eduard	106. Margit	105. Irma	104. Dezső	103. Imre	102. Malvin	101. Gizella	100. Béla
99. Ida (ld 140.)	98. leány	97. leány	96. leány	95. Gyula	94. Maria	93. I. Béla	92. I. Zoltán	91. Géza
166. II. Zoltán	165. Ilonka	164. Márta	163. Károly	162. Irén	161. Lajos	160. Gábor	159. Valéria	158. Hajnalka
157. János	156. Ernő	155. Kálmán	154. II. László	153. Irén	152. Károly	151. I. István	150. Géza	149. Ilona
146. II. Zoltán	145. Ferenc	144. Regina (ld 47.)	143. I. József	142. Ágnes	141. Lujza	140. II. Rozália	139. II. Borbála	138. III. László
137. Árpád	136. Gábor	135. János	134. Károly	133. Ernő	132. Kálmán	131. II. László	130. Teréz	129. Magdolna
128. István	127. Erzsébet	126. István	125. Erzsébet	124. István	123. Erzsébet	122. István	121. Erzsébet	120. István
117. Árpád	116. Gábor	115. János	114. Károly	113. Ernő	112. Kálmán	111. II. László	110. Teréz	109. Magdolna
108. István	107. Erzsébet	106. István	105. Erzsébet	104. István	103. Erzsébet	102. István	101. Erzsébet	100. István
99. István	98. Erzsébet	97. István	96. Erzsébet	95. István	94. Erzsébet	93. István	92. Erzsébet	91. István
80. István	79. Erzsébet	78. István	77. Erzsébet	76. István	75. Erzsébet	74. István	73. Erzsébet	72. István
61. István	60. Erzsébet	59. István	58. Erzsébet	57. István	56. Erzsébet	55. István	54. Erzsébet	53. István
44. István	43. Erzsébet	42. István	41. Erzsébet	40. István	39. Erzsébet	38. István	37. Erzsébet	36. István
27. István	26. Erzsébet	25. István	24. Erzsébet	23. István	22. Erzsébet	21. István	20. Erzsébet	19. István
10. István	9. Erzsébet	8. István	7. Erzsébet	6. István	5. Erzsébet	4. István	3. Erzsébet	2. István
1. István	1. Erzsébet	1. István	1. Erzsébet	1. István	1. Erzsébet	1. István	1. Erzsébet	1. István

B. tábla.

48. I. Kajetán	117. Eduard	116. II. Kajetán	115. Edit	114. II. Constanca	113. Adrienne	112. Ilona	111. Jéne	110. Aranka	109. I. Constanca	108. Emma (ld 104)
199. Ilona	198. Béla	197. Géza	196. Sándor	195. II. István	194. Károly	193. Ernő	192. Kálmán	191. II. László	190. Irén	189. Márta

C tábla.

2. Mihály

[illegible]

IV. Mutató a Kelemen családfához.

1. Kelemen András hk Makón 1731. XI. 11. Almási Mária * 1712. † Pest 1772. Gy: 2. 3.
2. Kelemen Mihály * Makó 1732. XI. 29. † Pest 1791. XII. 28. hk Makó 1757. IV. 24. Török Anna. Gy: 4—14.
3. Kelemen I. Erzsébet * Makó 1734. X. 17.
4. Kelemen János biharvmi tisztviselő * Szöllős 1758.
5. Kelemen Anna Cecilia * Makó 1760. II. 24.
6. Kelemen I. László szinigazgató * Pest 1763. † Csanádpalota 1814. XII. 24. hk Nagyvárad 1799. Liptsey Mária. Gy: 15—20.
7. Kelemen Teréz * Pest 1764. X. 12. hk Oláh Elek. Gy: 21.
8. Kelemen Magdolna * Pest 1767. V. 3. hk Szilágyi Pál pesti gombkötő mester. Gy: 22—26.
9. Kelemen I. István Antal * Pest 1769. VIII. 20. † Orsova 1789. a törökök elleni harcban.
10. Kelemen II. Erzsébet * Pest 1772. IV. 16, † Pest 1795. X. 30. hk Pest 1794. Láng Ádám János.
11. Kelemen Zsófia.
12. Kelemen I. Borbála hk Somogyi Csizmazia Sándor. Gy: 27—30.
13. Kelemen I. Rozália hk Fekete békési ügyvéd,
14. Kelemen Klára hk Bcsaba 1800. II. 25. rozváczy Omazta István uradalmi számtartó (* Rozvác 1772. IX. 10.) Gy: 31—34.
15. Kelemen III. Erzsébet * Ráckeve 1803. X. 1.
16. Kelemen II. László főtanító * Ráckeve 1805. I. 30. † Gyorok 1849. hk Hasztreiter Teréz. Gy: 35—41.
17. Kelemen Mária * Makó 1807. II. 1. hk Károlyi János csanádpalotai birtokos.
18. Kelemen Veron * Makó 1808. † Szeged 1894. hk Nessel Ferenc gyoroki lakos. Gy: 42—45.
19. Kelemen II. István igazgatótanító * Makó 1810. V. 31. † Szeged 1885. II. 15. hk Makó 1831. XI. 20. Sólyom Ottilia. Gy: 46—48.
20. Kelemen Julia hk Lukács János.
21. Oláh Teréz hk Bcsabán Omazta Zsigmond bcsabai ügyvéd és póstamester (* 1795. † 1866.) Gy: 49—54.
22. Szilágyi Pál * Pest 1790. † Pest 1874. Gy: 55—56.
23. Szilágyi István.
24. Szilágyi András.
25. Szilágyi Ferenc.

26. Szilágyi Sándor.
 27. Somogyi Csizmazia Eleonora.
 28. Somogyi Csizmazia György * 1819. † 1895. IV. 21. hk I. 1850. IV. 15. Fehér Antónia (†1851. IV.) hk II. Berczeli Ida. Gy: 57. hk III. Berczeli Klementina, hk IV. 1868. VI. 25. Gubody Petronella (* 1834. VI. 29. † 1917. II. 18.) Gy: 58—61.
 29. Somogyi Csizmazia Katalin.
 30. Somogyi Csizmazia I. Károly apátkanonok, a szegedi Somogyi könyvtár alapítója * 1811. IV. 1. † Esztergom 1888.
 31. Omazta Zsigmond ügyvéd országgyűlési képviselő, alispán * Bcsaba 1801. IV. 10. † Bcsaba 1867. hk ipolyi Stummer Mária. Gy: 62—63.
 32. Omazta Teréz hk Balla Károly mérnök. Gy: 64.
 33. Omazta Lajos főhadnagy * 1807. Gy: 65—68.
 34. Omazta István 1848.-ban honvéd főhadnagy, * Bcsaba 1817. VIII. 9. hk Bcsaba 1854. VII. 25. Szekeres Emilia. Gy: 69—73.
 35. Kelemen II. Klára * Gyorok 1832. † 1914. V. 9. hk Gyorok 1854. Hajabács János községi bíró (* Esztergom 1830. † Gyorok 1910. V. 31.) Gy: 74—78.
 36. Kelemen Szidonía * Gyorok 1835. VI. 23. † Gyorok 1917. V. 16. hk Borosjenő 1861. V. 20. Simon Gábor ügyvéd. Gy: 79—80.
 37. Kelemen György * Gyorok 1838. † Gyovok 1893. hk Tüzes Éva. Gy: 81—82.
 38. Kelemen III. László.
 39. Kelemen II. Borbála hk Benczur Dániel gyoroki birtokos. Gy: 83—84.
 40. Kelemen II. Rozália hk Lusnyitzky András.
 41. Kelemen Lujza hk Rimanóczy József ügyvéd. Gy: 85—88.
 42. Nessel Ágnes hk Jakabffy Lajos. Gy: 89.
 43. Nessel I. József hk Kornis Jolán. Gy: 90—98.
 44. Nessel Regina * 1843. VIII. 31. † 1919. IX. 25. hk Kelemen Kálmán (ld 47.)
 45. Nemes (Nessel) Ferenc a Népszínház volt titkára * Gyorok 1849. I. 25. † 1925.
 46. Kelemen II. István ügyvéd * Makó 1833. XII. 25. † Horgos 1926. III. 30. hk szili Török Franciska. Gy: 99—102.
 47. Kelemen Kálmán szegedi árvaszéki ülnök. * Szeged 1839. VII. 16. hk Nessel Regina (ld 44.) Gy: 103—107.
 48. Kelemen I. Kajetán ügyvéd, * Szeged 1841. VII. 30. hk 1867. III. 13. nemeskéri Kiss Emma (ki Deák Ferenc unokahuga). Gy: 108—117.
 49. Omazta József ügyvéd, * 1819. II. 4. hk simándi Kállay Róza. Gy: 118—120.
 50. Omazta Nándor 1848-as honvéd főhadnagy * 1821. X. 23.
 51. Omazta Gusztáv bcsabai ügyvéd és póstamester, 1848-as honvéd. * 1823. II. 17. hk Bartóky Ilona. Gy: 121—124.
 52. Omazta Szilárd 1848-as honvéd, ügyvéd, * 1825. III. 3. † 1878. V. 13. hk Kádas Ilona. Gy: 125—126.
 53. Omazta Lóri hk Sztraka György bcsabai főszolgabíró.
 54. Omazta Teréz.
 55. Szilágyi I. Lilla sz. * Kolozsvár 1833. V. 25. † Graz 1909. XI. 9. hk Pest 1848. XI. 9. Bulyovszky Gyula i. Gy: 127.
 56. Szilágyi I. Béla sz. * Buda 1835. II. 15. † Budapest 1888. VIII. 2. Gy: 128—137.

57. Somogyi Csizmazia Ilona * 1853. XII. 13. † 1892. III. 7. kk Gubody Ferenc ceglédi polgármester. Gy: 138.
58. Somogyi Csizmazia II, Károly † 1889. IV. 4.
59. Somogyi Csizmazia Mária.
60. Somogyi Csizmazia Petronella hk dr. Trummer Tamás.
61. Somogyi Csizmazia Ida † 1922. X. 29. hk Vargha Kálmán.
62. Omazta László 1848-as honvédhuszár kapitány, hk Kovách Gizella.
- Gy: 139.
63. Omazta Mária hk Reök István bcsabai közjegyző. Gy: 140—142.
64. Balla Karoln, hk Lakatos.
65. Omazta Lajos 1848-as honvéd. * 1833.
66. Omazta Gejza.
67. Omazta Dezső.
68. Omazta Emma hk Majláth.
69. Omazta Lajos Zsigmond kir. tanácsos * Bcsaba 1855. XII. 4. †
- Szeged 1926. IV. 30. hk Kalocsa 1881. II. 7. Apáthy Berta. Gy: 143—150.
70. Omazta Béla * 1857. X. 24.
71. Omazta István * 1859. X. 6.
72. Omazta Irma (1862.)
73. Omazta Ilona (1863—1864.)
74. Hajabács I. László szegedi kántor * Gyorok 1857. VI. 14. †
- Szeged 1921. XII. 4. hk Arad 1880. Komka Gizella. Gy: 151—157.
75. Hajabács Aranka * 1862. hk Vlacsil József. Gy: 158—160.
76. Hajabács Vilma * 1864. hk Vajda Ferenc. Gy: 161—162.
77. Hajabács Irma * 1874. hk Papp Lajos. Gy: 163.
78. Hajabács Iván tanár. Gyorok 1878. hk Valzer Anna. Gy: 164.
79. Simon Ignác bpesti bankfőtisztviselő, * Arad 1862. XI. II.
80. Simon Gábor bankigazgató * Arad 1868. XI. II. †.
81. Kelemen Árpád * Gyorok 1882. † Szeged 1918.
82. Kelmen Mátyás * Gyorok 1886. V. 13. hk 1910. Kiss Gizella
- (* 1891. † Szeged 1927. I. 16.) Gy: 165.
83. Benczúr Jenő eleki bankigazgató.
84. Benczúr Piroska hk Kászonyi János földbirtokos.
85. Rimanóczy Lujza.
86. Rimanóczy Zsigmond.
87. Rimanóczy Mária hk Kállay Ödön földműves iskolai igazgató.
88. Rimanóczy Erzsébet hk Fischer Antal aradi polgári iskolai igazgató.
89. Jakabffy Ödön.
90. Nessel Károly soproni rendőrfőkapitány. * 1865. † hk Hayel Ella.
- Gy: 166—167.
91. Nessel Géza * 1874. Gy: 168—170.
92. Nessel I. Zoltán * 1876. Gy: 171.
93. Nessel I. Béla * 1880. Gy: 172—173.
94. Nessel Mária * 1883.
95. Nessel Gyula * 1889.
96. Nessel leány.
97. Nessel leány.
98. Nessel leány.
99. Kelemen Ida * 1860. VII. 7. hk Reök Iván (ld 140).
100. Kelemen Béla dr. ügyvéd, országgyűlési képviselő, főispán, nyugalmazott miniszter, * Szeged 1863. III. 13. hk Bakonyi Szeréna.
101. Kelemen Gizella * 1873. VI. 12. † 1882. III. 15.

102. Kelemen Malvin * Szeged 1865. † Szeged 1889. hk szemlaci Kerner Pál ezredes, Gy: 174.
103. Kelemen Imre * 1863. X. 31. † 1873. VI. 12.
104. Kelemen Dezső, dr ügyvéd * 1865. VIII. 7. hk 1892. IX. 14. Kelemen Emma (ld 108) Gy: 175—176.
105. Kelemen Irma * 1873. VII. 2. † 1874. III. 2.
106. Kelemen Margit * 1875. I. 20.
107. Kelemen Sarolta * 1877. I. 18.
108. Kelemen Emma * 1867. XII. 10. hk Kelemen Dezső (ld 104.)
109. Kelemen I. Constancia (1868—1869).
110. Kelemen Aranka * 1870. XII. 1.
111. Kelemen Jerne * 1872. VI. 13.
112. Kelemen Ilona * 1874. III. 8. † 1907. II. 12.
113. Kelemen Adrienne * 1875. XI. 6.
114. Kelemen II. Constancia * 1877. IX. 5.
115. Kelemen Edit * 1883. X. 30.
116. Kelemen II. Kajetán * Budapest 1885. II. 16. hk Ányos Dóra. Gy: Eduárd * 1912. és Emma * 1914.
117. Kelemen Eduárd * 1886. XII. 16. † 1907. VI. 3.
118. Omazta Elek ügyvéd † 1877. VI. 14.
119. Omazta Gyula bcsabai közjegyző hk Kertay Ida.
120. Omazta Róza.
121. Omazta Vilma hk Szeiler Dénes gyógyszerész.
122. Omazta Béla.
123. Omazta Elek.
124. Omazta Jolán.
125. Omazta Sándor, dr katonaorvos † a világháború idején Przemysl.
126. Omazta Ilona hk Pásztélyi Jenő ügyvéd.
127. Bulyovszky Aladár min. o. tanácsos, * Pest 1853. † Budapest 1921.
128. Szilágyi II. Béla sz. * Szabadka 1958. † 1888.
129. Szilágyi Dezső sz. * Miskolc 1865.
130. Szilágyi Aladár sz. * Kaposvár 1868. III. 24.
131. Szilágyi Géza fővárosi tisztviselő, * Kolozsvár 1869.
132. Szilágyi II. Lilla † 1901.
133. Szilágyi Erzsébet hk Melléki Géza.
134. Szilágyi Jolán hk dr Vörös Nándor.
135. Szilágyi Aranka. †
136. Szilágyi Rozália.
137. Szilágyi Juliska.
138. Gubody Ilona hk Beretvás György. Gy: 177—179.
139. Omazta Aranka hk Zsembínszky.
140. Reök Iván orsz. gyűl. képviselő * 1856. † 1923. III. 7. Kelemen Ida (ld 99.) Gy: 180—186.
141. Reök Ilona hk Zsilinszky Mihály. Gy: 187—190.
142. Reök Erzsébet hk Dirner Gusztáv.
143. Omazta Katalin * Kalocsa 1881. XI. 10, hk 1903. XII. 2. Komlósy Sándor. Gy: 191.
144. Omazta István * Kalocsa 1883. V. 5. hk 1926. Mészáros Paula Sarolta.
145. Omazta Lajos hadbiztos őrnagy, * Kalocsa 1886. II. 14. hk 1913. X. 7. dabasi Halász Anna. Gy: 192—193.

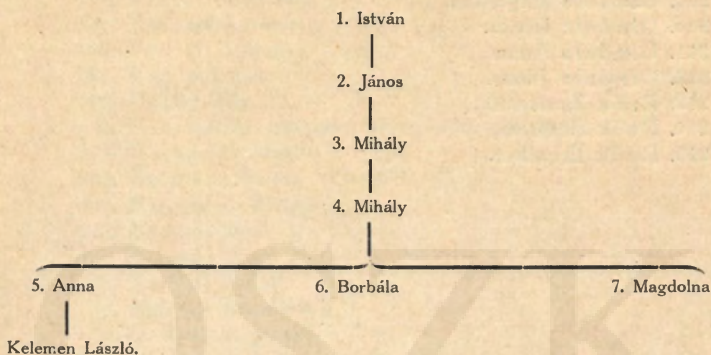
146. Omazta Gyula * Kalocsa 1888. VI. 8. hk Gruber Anna Gy: 194.
147. Omazta Iván (1890—1903.)
148. Omazta Ilona (1892—1894.)
149. Omazta Erzsébet * 1899. III. 29. hk Féhén Alajos.
150. Omazta László * Temesvár 1901. I. 24.
151. Hajabács I. István tanító * 1881. VI. 30. Gy: 195—197.
152. Hajabács Hároly kántor * 1885. IX. 3. Gy: 198—199.
153. Hajabács Irén * 1888. VII. 24. hk Barna György.
154. Hajabács II. László * 1892. IX. 8. † hősi halált Bródi 1915. V. 15.
155. Hajabács Kálmán dr hadbíró * 1894. VII. 28.
156. Hajabács Ernő igazgatótanító * 1896. I. 9.
157. Hajabács Gizella * 1902. I. 2.
158. Vlacsil Hajnalka.
159. Vlacsil Valéria.
160. Vlacsil Gábor.
161. Vajda Lajos.
162. Vajda Irén.
163. Pap Károly soborsini róm. kath. plébános.
164. Hajabács Márta.
165. Kelemen Ilonka * Szeged 1921.
166. Nessel II. Zoltán.
167. Nessel Jenő,
168. Nessel Ilona.
169. Nessel Antal.
170. Nessel Erzsébet.
171. Nessel II. József.
172. Nessel II. Béla.
173. Nessel Aliz.
174. Kerner Géza őrnagy hk Reök Mária (ld 182) Gy: 200.
175. Kelemen Dezső gazdálkodó * 1893. VI. 27.
176. Kelemen IV. László, dr törvényszéki bíró * 1895. I. 9. hk Endrédy Márta. Gy: 201.
177. Beretvás Ilona.
178. Beretvás György.
179. Beretvás Gabriella.
180. Reök István.
181. Reök Margit hk dr Korpássy Gyula szegedi ítélőtáblai bíró. Gy: 202—203.
182. Reök Mária hk Berdenich Jenő († Piave hősi halállal) Gy: 204—205. hk II. Kermer Géza (ld 174.)
183. Reök Attila hk Pletzger Beatrice bárónő. Gy: 206—208.
184. Reök Gizella hk Gindele Sándor őrnagy. Gy: 209—212.
185. Reök Iván hk Aradi Zsuzsanna. Gy 213—214.
186. Reök Andor hk Vojnich Erzsébet. Gy 215.
187. Zsilinszky Tibor.
188. Zsilinszky István.
189. Zsilinszky Mihály.
190. Zsilinszky Antal.
191. Komlóssy Sándor.
192. Omazta Lajos * Temesvár 1914. XI. 14.
193. Omazta Géza * Szeged 1919. V. 12.
194. Omazta Gyula.
195. Hajabács II. István.

196. Hajabács Sándor.
197. Hajabács Géza.
198. Hajabács Béla.
199. Hajabács Ilonka.
200. Kerner Malvin.
201. Kelemen V. László * Szeged 1925. l. 12.
202. Korpássy Béla.
203. Horpássy Gyula.
204. Berdenich Ilonka,
205. Berdenich Gabrilla.
206. Reök István.
207. Reök Attila.
208. Reök. Éva.
209. Gindele Magdolna.
210. Gindele István.
211. Gindele Anna.
212. Gindele János.
213. Reök Zsuzsanna.
214. Reök Beatrice.
215. Reök Erzsébet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

V. Török család.

VI. Mutató a Török családfához.

1. Török István 1680. Makó város követe, gy: 2.
2. Török János, gy: 3.
3. Török Mihály hk Kelemen Annával, gy: 4. és még több itt nem említett.
4. Török Mihály * Makó 1720. III. 3. † Makó 1786. V. 3. hk Radics Katalinnal (István leányával) Makó 1786. V. 3. gy: 5. 6. 7.
5. Török Anna hk Kelemen Mihállyal 1757. IV. 24. Makón, e házasságból származik Kelemen László.
6. Török Borbála.
7. Török Magdolna sz. * Makó 1769. IV. 10. hk Várady Mihály színésszel Pesten 1794.

VII. Karácsonyi énekek.

1. Introitus.

*Kirie elejson, aki születttél
És a jászolba behelyezettél,
Mert szabadítója, világ megváltója
Pokloknak rontója vagy, letapodója,
Széles e világnak váltsága lettél
S emberi nemzettel nagy jót tettél.*

Refr: *Oh, kisdéd Jézusunk leborulva áldunk
Irgalmazz minékünk, tégedet imádunk.*

*Christe eleison, hallgass meg minket.
Bocsásd meg nekünk sok vétkeinket
Mutasd szent Atyádnak könyörgéseinket
Segélje népedet és szükségeinket. (Refr:)*

2. Gloria.

*Dicsőség az Istennek, mennyei fölségnek
(Békesség, jó akarat) a földi embernek.
Mennyben, földön mindenkor téged dicsérjenek
(Vigasságos éneket) tenéked Istenünk
Tenéked szenteljenek, tenéked Istenünk
(Tenéked szenteljenek) tenéked szenteljenek.*

3. Graduale.

*A szép szűz Mária
Joachim leánya
Igy kezde énekelni
A jászolba zengeni*

*Pólyába takarván
Kis Jézust, — ezt mondván:
Nyugodjál magzatom,
Drága gyöngyvirágom
Itt a hideg jászolban
Barmok istállójában
Mindnyájan imádunk
És urunknak vallunk.*

4. Credo.

*Hiszünk egy élő Istenben
Mindennek teremőjében
(Mennynek, földnek és tengernek)
Gondviselőjében.
Hiszünk a Jézus Krisztusban
Az Istennek egy fiában
Ki érettünk emberekért
És a mi üdvösségünkért
Leszálla a mennyből.*

5. Sanctus.

*Szent, szent, szent vagy Ur Jézusunk, aki születé-
• E világra váltságunkért hozzánk lejöttél
Aludj, aludj én virágom én szerelmes gyémántom
(Aludj, aludj én Megváltóm Jézus Krisztusom.)*

*Vigan zengjetelek citerák, Jézus született
Harsogjátok dob, trombiták, Isten ember lett
Egy szűz ki eztet hozá és méhébe fogadá
(Gábiel arkangyal ötet áldottnak mondá.)*

6. Urfelmutatás után.

*Az ige megtestesült
Kit Mária szűzen szült
Pásztorok, kik áldották
Messiásnak mondták
Refr: Ítt vagyon kenyér színben
Az oltári szentségben.*

*Áldott testté lett az ige
Országának nincs vége
Nagy Ábrahám magva ez
Örökös váltságot tesz. Refr:*

Bethlehemben született
 A jászolba fektetett
 Áldott Jézus, Messiás
 Bűnösöknek megbocsáss. **Refr:**

7. Kirie.

Kirie oh Kisdéd
 Kit emberi nemzet
 Régtől fogva óhajtott
 Szűz méhébe szállott
 Bethlehem városban
 Szülte ötét éjjél tájban szent Anyja
 Akit ég s föld csodál most álmélkodva.

Christe eleison
 Örüljünk e napon
 Született Messiásnak
 Pásztorok Pásztorának
 Sietve menjünk el
 Megtaláljuk a jászolba fektetve
 Ör. számár reá lehel reszketve.

Dicsőséges kisdéd
 Kit most pólyácska fed
 Az angyalok így zengtek
 Dicső születésének:
 Dicsőség, dicsőség!
 Dicsőség a magas mennyben Istennek,
 Békesség e földön az embereknek.

8. Mennyből jövök hozzátok.

Mennyből jövök hozzátok
 Együgyű jó pásztorok
 Keljetek fel, ne féljete
 Álmatokból serkenjete
 Én angyal vagyok!
 Örömet hirdetek nékte
 Amely lészen minden népnek.
 Jer! vigadjatok!
 (Ki lehet, ki gerjeszt
 Felelésre gyorsan bennünket,

Pásztorok, juhászok
 Angyali szót hallék, keljünk fel!)
 Született Megváltótok
 Régen várt Messiástok
 Menjetek el sietséggel
 Feltalálván szelidséggel
 Őt imádjátok!
 Ime tinektek jelt adok
 Rongyos istállót találtok,
 Ott szent Uratok!
 Elmenjünk, siessünk
 Ma született Jézust keressünk
 Meglelvén imádjuk
 Dicséretet mondván őt áldjuk.
 Sietve, nagy félve
 Felkeresünk Téged, hogy ki légy
 Üdvöz légy, áldott légy
 Szegény pásztoroddal áldást végy!

9. Kelj fel kérlek.

Kelj fel kérlek, bűnös lélek
 Bethlehembe siess kérlek
 Tekints a jászolba, istállóba
 Ott látod uradat Megváltódat
 Barmok közt ott nyugszik a pólyában.

Lásd miként a hideg szélről
 Reszket fázik a nagy dértől
 Nincs nyugta a nedves, hideg szénán
 Nem alhat, mint jajgat kemény szalmán
 Csordulnák könnyei orcácskáján.

Mellette az édes anyja
 Énekel, a szűz Mária:
 Óh aludj, óh aludj én gyermekem
 Ringatlak csendesen szép kisdedem
 Angyalok öröme aludj kincsem.

A pásztorok vigassággal
 Elindulnak gyorsasággal,
 Sajtocskát, juhocskát tejecskével
 Áldozván, tisztelik szép énekkel,
 Sipolnak, dúdolnak víg versekkel,

VIII. A Magyar Játzó Színi Társaság tagjai 1790—1796.

| A művészszemélyzet
férfi tagjai	1790-1	1792	1793	1794	1795	1796
Bagoly Antal	---	---	---	---	---	---
Baranyi Balázs	---					
Ernyi Mihály			---		---	
Fülöp István	---	---				
Horváth János	---	---				
Jakab Mihály sűgő	---	---				
Kelemen László	---		---	---	---	
Királyi Antal						---
Kóré Zsigmond	---					
Láng Ádám János	---	---	---	---	---	
Matyók Mihály	---					
Nemes András	---	---				
Nyéky Pál sűgő		---	---	---	---	---
Papp Gábor	---	---			---	---
Pataki Benedek	---	---	---	---	---	---
Pethő Adám	---					
Pesthy László			---	---	---	---
Popovics András	---					
Ráth Pál	---	---				
Rózsa Márton	---		---	---	---	---
Sehy Ferenc					---	---
Soós Márton	---	---				
Szerelemhegyi András			---	---	---	---
Szép Ignác		---				
Szomor Máté	---					
Temesy		---				
Tessenyei		---				
Ungvári János	---					
Varsányi Ferenc		---	---	---	---	---
Várady Mihály		---	---	---	---	

A hölgytagok	1790-1	1792	1793	1794	1795	1796
Bagoly Anna		---	---	---	---	---
Gáhy Rozália					---	---
Járdos Anna		---	---			
Kelemen Borbála			---	---		
Kelemen Erzsébet	---	---	---	---	---	
Liptay Mária	---	---	---	---	---	---
Moór Anna	---	---	---	---	---	---
Nagy Erzsébet	---					
Nagy Mária	---					
Termetzky Franciska	---	---	---	---	---	---
Török Magdolna	---	---	---	---		
A gyermekszereplők						
Fekete János			---	---		
Fekete Márton			---	---		
A zenekar vezetői,
karmesterek						
Chudy József			---			
Csermák Antal				---	---	---
Hirsch Jakab		---				
Lavotta János		---	---			

IX. Index

(A „Függelék“-re való tekintet nélkül.)

Az indexben a vezérszavak kerültek első helyre, mint a *Generális Slenszheim* című darabnál a *Slenszheim*, azonban könnyebb használat végett számtalan utalással (ld.) adom a keresett tárgy címszavát. A vezérszót esetleg megelőző jelzők lexikonszerűleg a címszavak után következnek. A dültbetűs címszavak mindig színdarabcímet jelentenek. A darabok címében előforduló névelőket itt nem tüntetem fel, a pontos cím tekintetében mindig a darab közölt első előadása az irányadó.

- Abauj vm. 78. 106. 149. 155. 173.
Agis 32. 34.
Ajkai Pál, i. (1772—1845) 122.
Albert király (1397—1438—1439) 49.
Albrecht, i. 135.
Almási Mária ld. Kelemen
Andrásné.
Almássy Pál, HT tanácsos, 166.
Alzir 105. 110.
Amerikánusok ld. Alzír.
Anischl Gáspár, német színházi
vállalkozó 22.
Arad vm. 17. 173.
Arad 151. 153. 178.
Aranka György, i. (1737—1817)
41. 52. 67. 68. 91.
Arany perecek 65. 66. 72. 93.
101. 106. 134.
Aranysarkantyús vitéz ld. Túri
György.
Arien, d'—, i. 110.
Arnt, i. 109.
Artaxerxes 159. 163. 165.
Aszalai János, i. († 1796) 120.
123. 129. 133.
Asszonyi fortély 109. 138.
Asszonyi jakobita klub 104.
Attila ld. Buda és Attila.
Ausztria 14.
Álarcosok 109.
Álhatatosság és kétségbeesés, ld.
Szolgálatból kimaradt katona-
tiszttek.
Ányos Pál, i. (1756—1784) 28.
Árva vm. 116. 174.
Babo, Joseph Marius, i. (1756-
1822) 103.
Babóthy József HT tanácsos,
166.
Bacsányi, 181.
Badics Ferenc, i. 178.

- Bagoly Anna, sz. 60. 89. 107. 128. 145. 157.
 Bagoly Antal, sz. 36. 59. 60. 83. 84. 86—88. 107. 128. 136. 145. 157.
 Balogh János, kir. tanácsos 18.
 Balogh kisasszony 18.
 Banks, i. 103.
 Baranya vm. 107. 173.
 Baranyi Balázs, szjelölt, 29—33. 36. 45.
Baranyi György gróf 121. 123. 134.
 Barco Vince báró, lovassági tábornok, 62.
 Barcsay László, i. (1772—1810) 134.
Barnhelmi Minna ld. Katona-szerencse.
 Baróti Szabó Dávid (1739—1819) 28.
 Bars vm. 107.
 Battonya 6.
 Batthyány József hercegprimás (1727—1799) 15. 55. 67.
 Bayer József i. (1851—1919) 3. 4. 64. 69. 124. 139. 158. 173. 178. 184. 185.
 Bács vm. 78. 90. 155.
 Bánomi szőlő Makón 176.
 Bánóze József szjelölt 127.
 Bárány Péter i. († 1829) 61.
 Báróczy Sándor i. (1735—1809) 28.
 Bártfa 171.
Bátori Mária 114. 119. 129. 140.
 Beck Henrik, i. (1760—1803) 129. 158.
Becsületes paraszt és nagyszívű zsidó 109.
Becsületre tett fogadás 138. 145.
 Beleznay Sámuelné, tábornok neje 80.
Bendek prókátor ld Házasság-szerző prókátor.
 Benkő Kálmán sz. és i. 178.
 Beöthy Zsolt, i. 179.
 Bereg vm. 78. 93. 107. 116. 173.
Berénd 122. 125.
Berényi Jolanta 140.
 Bergopzsom, — Johann Baptist, német sz. és szinigazgató 23.
 Berlin 69.
 Bessenyei György i. (1747—1811) 24. 28. 29. 32. 34. 65. 66.
 Beszterce 27.
 Bezdán József pápai praelatus 5.
 Bécs 14. 23. 25. 27. 62. 64. 67. 69. 92. 107. 108. 139—141. 169.
 Bécsi Magyar Kurir, ujságcím 22. 28. 29. 39. 41. 50. 57. 60. 62. 68. 70. 71. 76. 79. 155. 169. 170.
 Bécsi Magyar Merkurius, ujságcím 95. 153. 154.
Bécsi ruha 121. 122.
 Békeffy HT tanácsos 52.
 Békés vm. 173.
 Bibó István dr., i. könyvtárigazgató 5.
 Bihar vm. 6. 7. 11. 78. 93. 100. 116. 133. 143. 144. 149. 151. 154—157. 160. 173.
 Bitó Ferenc, kántor (* 1792.) 21. 178.
 Blankenstein Ernő gróf, tábornok 62.
 Bodnár Antal i. 109.
 Boér Sándor, i. (1750—1830) 134. 135.
Bohó Misi de Hájás ld Minden lépés egy botlás.
 Bonin, i. 140.
 Borsod vm. 78. 90. 93. 168. 171. 173. 174.

- Bosszúkivánásból lett haramia* 145.
- Böhm Mihály karmester 90.
- Brandes János Keresztély i. (1735—1799) 95.
- Bretzner, — Chistoph Friedrich i. (1748—1807.) 72. 109. 128.
- Brömel, i. 111.
- Brudernné gróf Haller Antónia, özvegy bárónő, 94.
- Brühl Károly Frigyes Mór Pál gróf, i. (1772—1837.) 39. 61.
- Buda és Attila* 136. 138.
- Buda 11. 14—16. 18. 22. 23. 25. 26. 30. 32. 34—36. 38. 39. 41—45. 49. 51. 55—57. 62. 64., 70. 72. 75. 76. 92—96. 101—103. 114. 115. 126. 129. 130. 131. 134. 140. 153. 184.
- Budapest 9.
- Buja Lajos cs.palotai tanító 179.
- Bujáki József irodatiszt 87.
- Bulyovszkyné Szilágyi Lilla 20.
- Busch Eugenius (Jenő) színigazgató 24. 54. 89. 94. 97—100. 105—114. 116. 118. 120. 122—125. 127. 129. 130. 131. 132. 133. 138. 145. 148. 152. 153.
- Bürgermeister, der*, ld. Igazházi.
- Cegléd 150.
- Christmann, i. 119.
- Chudy József zeneszerző (1750—1800) 89. 90. 94—96. 171.
- Coburg, ld. Koburg.
- Comico tragodia*, 27.
- Csalárd a szín* 95. 96. 101. 114. 123.
- Csanádpalota 175. 177. 178. 179. 181.
- Csanád vm. 3. 4. 6—9. 151. 165. 173.
- Csapó Péter 72. 96. 103. 110. 182. 183.
- Csehország 57.
- Cserei Krisztina* 139. 140.
- Cserepes vendéglő Kecskeméten 150.
- Csermák Antal z, 17. 94. 1. hegedüs a német színháznál Pesten, 128. 134.
- Csepán István. i. (1758—1830) 102.
- Csintalan Ignác vmi tisztviselő 81. 91. 97.
- Csizmazia Sándor, ld. Somogyi.
- Csongrád vm. 78. 90. 107, 116. 118. 173.
- Csörgősapka* 134. 135. 138. 140. 146.
- Cziáne és Liziás* 136. 146.
- Darvas Ferenc, i. HT referens (1740—1820.) 81. 166.
- Davidovics tábornok 62.
- Deákos leány* 74. 76. 92. 96. 104. 135.
- Debrecen 30. 73. 133. 143. 144. 149. 151. 152. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 183. 185.
- Demeter János, i. kecskeméti tanácsnok 136.
- Dentumogerek. könyvcím, 21.
- Doloviczeny Sándor, pesti tanácsnok 47—49. 51.
- Domokos Imre, debreceni tanácsnok 155.
- Domokos Jakab, i. biharmegyei alispán (1756—1821) 142. 158.
- Donáth Pál, nagyajtai, 10.
- Drégelyvár veszedelme*, ld Zondy György.
- Dugonics András i (1740—1818) 29. 35. 65. 66. 103. 114. 118—120. 140. 164. 165. 173. 183.
- Dugonicsné ld. Liptay Mária.
- Eckartshausen, i. 109.
- Eger, 162. 169.

- Egervári Ignác, i. 159. 163.
 Egressy Gábor, sz. (1808—1866) 187.
Egy asszony, az ő valóságos szépségében, ld. Zaide.
Egy háznépnek lerajzolása, ld. Ismeretlen atyafi.
Egy különös ember, ld. Ország Adrás.
Egyptomi út, ld. Így fogják az egeret.
Eingebildeten Philosophen, die, ld. *Magokhitt filozofusok*.
Elfajultság tüköre, ld. Tékozló.
Első magyar színészek Budán, 179.
Elszegényedett nemes ember, 111.
Embergyűlölés és megbánás, 61. 65. 66. 74. 91. 93. 101. 110. 136.
 Endrődy János, i. (1756—1824) 20. 47. 51. 54. 59. 65. 66. 69. 72. 73. 77. 82. 87. 126. 165. 178.
 Engel, Johann Jakab, i. (1741—1802) 125.
 Engelbrecht, i. 74.
 Eperjessy Kálmán dr tanár, 5.
Eraszt, 91. 101. 104.
Erkölcös nevelés nemes szíveket szül, ld. A két mostohafiú.
 Erdély, (ld. Kolozsvár is), 6. 8—10. 17. 26. 27. 62. 67. 68. 76. 89. 144. 150—153. 155—157. 159. 169. 185.
 Erdélyi, magyar jakobinus, 120.
 Erdődy gróf, 89.
 Ernst Mihály, ld. Ernyi.
 Ernyi Alojzia, 131.
 Ernyi Antonia, 131.
 Ernyi Mihály, sz. (1770—1820) 8. 83. 84. 87—89. 104. 107. 109. 115. 122. 125. 126. 128. 131. 136. 141. 145. 147. 150. 157.
 Ernyi Mihályné, ld. Termetzky Franciska.
Erőszak és jutalom 109. 115. 123.
Erőszak és történet, 95. 96. 101. 104. 122. 140.
 Erzsébetváros 27.
Essex gróf, 103.
 Eszterházy Miklós herceg, színháztulajdonos († 1790) 23. 89.
 Estergom, 30. 172.
Etelka, 103. 105. 109. 118. 164.
Etelka Karjelben, 118.
Égi háború, ld. Kolduló deák.
Falusi vőlegény, ld. Salavári Jankó.
 Farkas Gáspár pénztáros, 72.
 Fezekas Mihály, i. (1766—1828) 29.
 Fehér vm. 155.
 Fekete János gyerekszínész (1786—1865) 89. 107.
 Fekete Márton gyerekszínész 89. 107.
 Fekete Mihály i. és sz. 113.
Fejedelem titkos utazása, 129. 134. 140.
Felcserélt gyermek, ld. Hanno.
Feleségét féltő gyáva lélek, ld. Gyapai Márton.
 Felvinczy György, i. (XVII. sz) 22. 26.
Fenn az ernyő nincsen kas, ld. Szegény kevély.
 Fenouillot Falbaire, i. 91.
 Ferene, II. király (1768—1792—1816) 56. 76.
 Ferenc József Tudomány Egyetem, 5.
 Ferenczi Antal, i. (?) 186.
 Ferenczi Zoltán, i. (1857—1927) 179.
Fernandó és Járíko, 158. 163.

- Festetics György gróf, 72.
 Félegyháza, 11. 107.
Félénk kadét, 113. 145.
 Fényes Samu, i. (* 1863) 18i.
Férfiak jól megjegyeztétek, ld Asszonyi fortély.
 Filep István, ld Fülöp.
Filozofus, 32. 34. 41. 65. 101.
 Fónagy Endre nagyszalontai szolgabíró, 186.
Formenterai remete, 104. 105. 106. 109. 115. 138. 158.
Földönjáró csillagok, 180.
 Franciaország, 57. 67. 172.
 Frenc, i. 113.
 Friedrich, német sz. 57-
 Fuss, i. 141.
 Fülöp István, sz. 36. 38. 45. 59. 60. 68.
Garabancái, 70. 72. 95. 109. 183.
Gavallér és dáma, 115. 121.
Gazdasszony, 61. 62. 91. 105. 182. 183.
 Gáhy Rozália, sz. 127. 128. 145. 147. 150. 157.
Gályarab, ld. Ujmódi gonosztevő.
 Gebler Tóbiás Fülöp báró, i. (1726-1786) 61. 81. 93. 101. 125.
 Gemmingen Ottó Henrik báró, i. (1755—1836.) 121.
Generális Slenszheim, ld Slenszheim.
 Genlis, i. 122.
 Gerharth Mihály kürtös a pesti német színháznál 1789-1800. 89.
 Gilreimer, 2. hegedűs a pesti német színháznál 1794., 89.
 Gindl József Ágoston, tapolcai, i. 72. 91. 102. 139.
 Gladek János, 2. 128.
 Gleich, Joseph Alois, i. (1772—1841) 158.
Glücksritter, 153.
 Goethe, Johann Wolfgang, i. (1749—1832) 125. 129.
 Goldoni, Carlo, i. (1707—1793) 74. 102. 115. 158.
 Goldschmid, i. 129. 138.
Gonoszság nélkül való tévelygés, 129. 145.
 Gotter, Fridrich Wilhelm, i. (1746—1797) 122.
 Gödöllő, 13. 21.
 Gömör vm. 78. 90. 93. 106. 107. 116. 118. 138. 155. 173.
 Grassalkovich Antal herceg főlovászmester, 13. 14. 21.
 Grosz, i. 136.
 Grüner Antal, nagybögös a pesti német színháznál 1789. 89.
 Gvadányi János, i. 134.
 Gvadányi József gróf, i. (1725—1801.) 29.
Gyapai Márton, 95. 163.
Gyermekek fenyegetése, 101. 103. 113. 183.
 Gyöngyös, 173.
 Gyöngyösi István, i. (1624—1704) 114.
 Győr, 30. 50. 172.
Gyűrű I. része, 146.
Gyűrű II. része, 146.
 Hackel Ferenc z. 128.
 Hadi és más nevezetes történetek. ujsagcím, 28.
Hadi szükségére feláldoztatott, ld Artaxerxes.
 Haffner; i. 96. 113.
 Haibel zeneszerző, 171.
 Hajabács család, 181. 182.
 Hajabács János, 181.
Hajdani furcsa vetekedés, ld Kongrio.
 Hajnóczi József, magyar jakobinus (1750—1795) 120.

- Hakkel Ferenc, z. 128.
 Haller Józsefgr. 99. 113. 116. 118. 121.
Halottitor. 104. 105. 109. 129. 145.
 Hamburg, 69.
Hamis gyanú, ld Zászlótartó.
Hamlet, 28. 29. 31. 33. 40. 41.
Hanno, 158.
 Hatvani István iskolaigazgató,
 biharvmi aljegyző, i. († 1816)
 61. 70. 74. 80. 142.
Havasi juhászlegény, 158. 163.
Háladatos fiú, 125. 128.
Háladatos leány, ld Sári.
Hármasok, 140. 145,
Haza szeretete, 161.
Házasságszerző prókátor, 72. 74.
 76. 92. 101. 114. 122. 140.
Házi orvosság 102. 109. 122. 163.
Háznép, ld Magyar háznak atyja.
 Hegyalja vidéke, 143. 144.
 Henneberg, Johann Baptist, ze-
 neszerző, (1768—1822) 134.
 Hensler, Karl Fridrich i (1761—
 1825) 102. 104. 109. 145. 146
 Herkle, kürtös a pesti német
 színháznál 1794. 89.
 Hippel, Theodor Gottlieb, von,
 i. (1741—1796) 134.
 Hirsch Jakab, karmester, 61.
*Hitetlenség maga magát meg-
 boszulja,* ld Berénd.
 Holberg, Ludwig, i (1684—1754)
 95. 104.
 Hont-vm., 155.
 Hora Vencel, z. 128.
 Horger Antal egyetemi tanár, 5.
 Hornberg i. 121.
 Horváth Ádám, pálóci, i.
 (1760—1819.) 111.
 Horváth János, sz. 29—31. 33.
 36. 45. 55. 60. 96.
 Huber Lajos Ferdinánd, i.
 (1764—1804) 141.
 Hunnius Antal, i. (álnév ?), 115.
 Hunyad-vm. 67.
Hunyadi László 122. 123.
Hunyadi László (német szin-
 darab) 130.
Hűség jutalma, ld. Obester.
 Ibrány, 113.
 Ibrányi Farkas, földesúr, sza-
 bolcsi alispán, 113.
Igazházi 15. 39—41. 61. 65. 70.
 71. 88. 91. 101. 115. 146.
Igaz orvos, ld. Tettetett beteg.
Igazság temploma, 146. 149.
Igazságos fejedelem, ld. Sofia.
Igy fogják az egeret, 129. 141.
*Igy kell a nyakas asszonyokat
 megzabolázni,* lásd Házi or-
 vosság.
*Igy szokott az néha lenni a
 vidéken,* ld. Erőszak és juta-
 lom.
 Ihász Imre, ihászi, i. (1771—
 1842), 110. 111. 113. 115. 119.
 129. 134.
 Illei János, i. (1725—1794), 129,
*Inas, atya és nász egy személy-
 ben,* ld. Garabanczai.
Indusok Angolországban, 110.
 111. 118. 145.
Inkle und Jariko, ld. Fernando
 és Jariko.
Inkognitó, ld. Fejedelem titkos
 utazása.
Iskolai tudós, 105. 109. 115.
Ismeretlen atyafi, 104. 105. 113.
 183.
 Iszóc Kálmán, dr. i, 4. 5.
*Izékeny által választott házas-
 ság következtetése,* ld. Gyűrű
 II. része.
 Jakab Mihály, sugó, 36. 59. 60.
 Jancsó Pál, sz. (1761—1845),
 17. 185.

- Jaques Spleen*, 70. 72. 91. 95. 125.
- Járdos Anna, Láng Ádámné, sz. († 1806), 89.
- Jászkerület 78.
- Jókai Mór i. (1825—1904) 180.
- Jones i. 103.
- Jószivű mezei gazda*, 138. 141.
- Jótevő zarándok*, ld. Csörgősapka.
- József, — II. király (1741—1780—1790), 14. 22. 24. 25. 29. 35.
- József főherceg nádor (1776—1795—1847), 135. 139. 156. 159.
- Juliska*, 141.
- Jünger, — Johann Fridrich. i. (* 1759) 95. 105. 121. 133.
- Kalmár Teréz, — Rozgonyiné, állítólag sz. 185. 186.
- Kalodvay 9.
- Kassa 30. 41. 181.
- Katona 9.
- Katonaszerencse*, 70. 72. 88. 92. 101.
- Kauer Ferdinánd szerző (1751—1831) 158.
- Kaunitz-Rittberg Vencel herceg államkancellár (1711—1794), 56. 67.
- Kazinczy Ferenc i. (1759—1831) 18. 22. 28—30. 32. 34. 36. 38. 40—42. 48. 51. 59. 77. 81. 91. 96. 106. 116. 120. 125. 129. 134. 135. 147. 180. 185.
- Kazinczy Miklós i. (1774—1823) 81. 93. 120.
- Kádár 9.
- Kálnoki Sámuel erdélyi HT tanácsos 26.
- Kálvéry 9.
- Kármán József i. (1769—1795) 54. 68. 69. 71. 73. 74. 81. 85. 172.
- Károly Ferenc i. 93. 105. 110. 121.
- Károlyi József gróf, főispán (1768—1803), 62. 116. 117.
- Kártyás*, 158.
- Kecskemét, 11. 12. 58. 133. 150. 151. 162. 167. 168. 169, 171. 172. 184.
- Kefala 9.
- Kelemen András tanító, 6. 11.
- Kelemen Andrásné tanítónő, 11.
- Kelemen Béla dr, ny. miniszt. 7.
- Kelemen Borbála sz. 21. 89. 107. 126.
- Kelemen család 3. 6. 8. 9.
- Kelemen I. Erzsébet (András leánya) 11.
- Kelemen II. Erzsébet (Láng Jánosné) sz. 16. 20. 21. 60. 61. 65. 83. 86. 87. 89. 107. 126. 128. 136. 141.
- Kelemen III. Erzsébet, 175.
- Kelemen I. István, 15.
- Kelemen II. István, 179.
- Kelemen János (az ős), 6.
- Kelemen János 7. 8. 10. 142. 151.
- Kelemen Kajetán 179.
- Kelemen Kálmán 179.
- Kelemen Klára 181.
- Kelemen I. László színigazgató 3. 4. 6—10. 12—22. 25. 26. 28—39. 41—45. 47. 49—52. 54. 55. 57—61. 64—73. 76. 77. 79—81. 83. 84. 86—88. 96—98. 99. 101. 104. 105. 107. 109. 110—112. 115. 118. 121. 122. 124—126. 127. 128. 131. 132—134. 135—137. 141—143. 144. 147. 149—151. 152—154.

- 155—157. 158—161. 162—165.
166—168. 169—171. 172—174.
175—177. 178—180. 181. 182—
187.
- Kelemen I. Lászlóné Lipcsey
Mária 6. 21. 151. 172. 178.
- Kelemen II. László 175.
- Kelemen Magdolna ld Szilágyi
Pálné.
- Kelemen Mihály kántor 6—12.
15. 16. 54. 61. 176.
- Kelemen Mihályné Török Anna
7. 9. 11.
- Kelemen Veronika 179.
- Kemény Anna Mária ld Rud-
nyánszkyné.
- Kellemetes férj*, ld Csalárd a szín.
- Kemmitzer ház Pesten, 23.
- Kernyesdy, 9.
- Kettősök*, 111. 113. 136.
- Kevermes, 6.
- Két helytartó*, ld. Ozmondok.
- Két feleség férje*, ld Baranyi
György.
- Két mostohafiú*, 134.
- Két úr szolgája* 158.
- Kiki saját háza előtt seperjen*
70. 72. 76. 91. 92. 101. 125.
- Ki legyen ő?* 134.
- Király, 9.
- Királyi Antal, sz. 131. 145. 147.
150. 157.
- Királysághy, 9.
- Kirzse, 9.
- Kiss, 9.
- Kiskúnfélegyháza ld Félegyháza.
- Kismartoni zsidóleány* 146.
- Klementina* 61. 62. 64. 65. 93.
104.
- Klinger Fridrich Maximilian, von,
i. (1752—1831) 111.
- Knock, z. 89. 90.
- Koburg Saalfeld Frigyes Józsiás
herceg magyarországi főhad-
parancsnok, 61. 70.
- Kocsi Patkó János, sz. és i.
(1771—1842) 17. 158. 160.
- Koldulódeák* 92. 95. 102. 109.
115. 125.
- Kolozsvár (ld még Erdély) 17.
27. 30. 67. 68. 126. 143. 144.
149. 150. 154—156. 157. 159.
183. 184.
- Kolozsvári István i (?) 185. 186.
- Koltai Virgil dr, i. 178.
- Komárom állapota a VIII. szá-
zadban*, ld. Tongor.
- Komáromi nénikék*, ld Pestre
vándorolt szabólegény.
- Komárom vm. 78. 118. 155. 173.
- Kongrio*, 93. 95. 118.
- Konráth János, brácsás a pesti
német színháznál, 1789. 89.
- Kónyi János, i. strázsamester 70.
- Kónyi János pest-vmi ügyész,
131.
- Kóré Zsigmond, sz. i. festő (†
1793) 36. 61. 70.
- Kornéli József, i. 104. 113. 115.
- Korompahy, 9.
- Kotsi, ld Kocsi.
- Kotzebue, August Fridrich, i.
(1711—1819) 61. 65. 66. 70.
91. 103—105. 109. 110. 128.
145. 158. 159. 163.
- Kovách János ügyvéd, 42. 43.
45—47, 49. 51. 52. 59. 66. 118.
- Kovács Ferenc, i. 95.
- Kovács György színházbérlő
Szegeden, 170.
- Kögl József pesti városskapitány
47—49. 51. 52. 130.
- Kőszeghy László csanádi me-
gyéspüspök, 165.
- Krammer Boldizsár, i. 141.
- Kratokvill József, z. 128.

- Kratter, Fridrich, i (1758—1830) 93.
- Kray tábornok, 62.
- Krémes 96. 101. 104.
- Kun László, ld Berényi Jolanta.
- Kun Szabó Sándor, ld Szabó.
- Különös nagybátya 134. 183.
- Laczkovics János, a Graeben huszárezred kapitánya, magyar jakobinus, 15.
- Lais, 32. 34.
- Lakos János, báró i. (1776—1843) 122. 128.
- Lajos, — XVI. francia király (1754—1793) 57.
- Lajos és lovásza, 158.
- Lanassa, 96. 101. 103. 105. 122. 126. 141.
- Lang, Johann, ld Láng Ádám.
- Lantosok, 106. 109. 111. 128. 134. 146.
- Lassú víz partot mos, 122. 128. 134. 182. 183.
- Lauzus és Lidia 113. 114.
- Lavotta János szerző (1764—1820) 61. 70. 87. 89. 90. 93—95. 108. 145.
- Laxenburg 135.
- Láng Ádám János sz. és i. (1772—1847) 8. 20. 21. 24. 36. 59—61. 83. 84. 86—89. 96. 105. 107. 124. 126. 128. 131. 136. 138. 141. 145—147. 150. 156. 157. 159. 163.
- Láng I. Adámné, ld Kelemen II. Erzsébet.
- Láng II. Adámné, ld Járdos Anna.
- Le Mierre, ld Mierre.
- Lear király (ld még Zabolcs vezér is) 135. 138.
- Lengyel Mária ld Móric Jánosné.
- Leányok vegyetek példát ld Juliska.
- Leányragadás 105. 110. 136. 146.
- Lessing, Gotthold Ephraim, i. (1729—1782) 70. 88.
- Lethner János oboista a pesti német színháznál 1789—1799. († 1800) 89.
- Léhner András, i. 115. 128. 138. 145.
- Liber báró, HT tanácsos 123.
- Liby József, nagyligeti, pesti vmi alispán 81.
- Liebenberger András ld Szerellemhegyi.
- Linz 169.
- Lipót, I. király, 26.
- Lipót, II. király 14. 22. 25. 43. 46. 56. 159.
- Liptay Mária sz. 21. 60. 83. 86. 87. 89. 99. 107. 115. 122. 123. 125. 126. 128. 131. 145. 157. 180.
- Liptsey Mária, ld Kelemen Lászlóné.
- Liszka Béla, i. (* 1857) 150. 184.
- Liziás, ld Ciáne.
- Lónyai Menyhért, lónyai — HT. tanácsos 59. 82. 83.
- Losonc, 151. 172. 173.
- Luby Károly, benedekfalvi — szatmári alispán 82. 83.
- Lugosi Döme dr. i, (* 1888), 63. 179.
- Lyranten, die —, ld. Lantosok.
- Macskási Julianna, ld. Arany perecek.
- Mados György i. 185.
- Maglód 131.
- Magokhitt filozofusok, 103. 105. 106. 109. 129. 171.
- Magyar háznak atyja, 121. 123. 182. 184.
- Magyar Hirmondó, ujságcim. 55. 58. 60. 61. 65. 70. 71.

- 74—76. 78. 91. 96. 106. 114. 125. 126. 136. 139. 140. 149. 155. 167. 171.
- Magyar Kurir, ld. Bécsi M. K.
- Magyar Muzeum, ujságcim 28.
- Magyar Művészeti Almanach, évkönyv. 3.
- Majláth Pál gróf, kancelláriai személynök 37.
- Makai István pénztárelenőr 72.
- Makfalvy Anna* 115. 129. 138.
- Makó, 5. 7. 9. 11. 12. 175—177. 181.
- Makói Friss Ujság, ujságcim 3.
- Marjánka Albert, z. 128.
- Marmontel Jean Francois, i. (1723—1799), 135.
- Marokkói ház Pesten 149. 152.
- Marosvásárhely 183. 184.
- Martinovics Ignác, magyar jakobinus (1755—1795). 18. 99. 116. 119. 120. 124. 127. 130. 132. 134. 181.
- Maske Valentin (Bálint) nagybőgős a pesti német színháznál 1789—1800. 89. 90.
- Matyók Mihály szjelölt 36. 45.
- Mayer német sz, 22.
- Mályusz Elemér i. 117. 121.
- Mária Terézia királynő 12.
- Mária Terézia, II. Ferenc király neje, 57.
- Mármarosziget 106. 110.
- Mármaros-vm. 78. 135. 138. 173.
- Márton, sz. ld. Rózsa Márton.
- Mátyás király*, 101. 102. 121. 163
- Mátyási József, i. († 1849), 115.
- Megboszult ártatlanság*, lásd Merész Károly.
- Megboszult feleségrablás*, 135. 146.
- Megcsalatkozott szökevények*, ld. Erőszak és történet.
- Megfizet az öreg harang*, lásd Gazdasszony.
- Megjátszottatott öreg*, ld. Krémes
- Megszomorított ártatlanság*, ld. Etelka.
- Menyasszony és vőlegény egy-személyben*, ld. Cserei Krisztina.
- Menyasszony nélkül való lakodalom*, ld. Póstakocsisok.
- Merész Károly*, 74. 75. 93.
- Merop*, 109. 114. 125.
- Matestasio, Petro, i. (1698—1782), 125. 159. 163.
- Meyer i. 146.
- Mérey Sándor i. 95. 102. 109. 118. 121. 129. 135. 138. 140. 141. 145. 146.
- Mierre, le i. 96.
- Mikor szeretnek a bécsiek katonák lenni*, ld. A félénk kadét.
- Milits ház Aradon 154.
- Miller Jakab dr. tanár és cenzor, a Nemzeti Muzeum igazgatója (1749—1823) 151. 157. 159.
- Milyen férjet kell választani*, ld. Módiszeretők.
- Mindenes gyűjtemény, ujságcim, 28.
- Minden lében kanál*, 133. 135. 139.
- Minden lépés egy botlás*, 129. 141.
- Mindenhez kapkodó*, 158.
- Minister*, 101. 102.
- Minna von Barnhelm*, lásd Katonaszerencse.
- Mirner Ignác, z. 128.
- Miskolc, 30. 78. 151. 162. 168. 169. 171. 174.
- Módiszeretők*, 109. 111. 129. 182. 184.
- Modrovics János pénztáros, 136.

- Mohácsi veszedelem*, 134.
Mókus, ld. Minden lében kanál.
Molière, 61. 91. 182. 183.
Montroz és Amália, 158.
Moór Anna, *Rehák Józsefné*,
 sz. 35. 36. 60. 62. 70. 83. 86.
 87. 89. 99. 107. 114. 118.
 119. 122—128. 131. 140. 145.
 147. 150. 154. 157. 180. 191.
Móra Ferenc, i. könyvtárigaz-
 gató, 5.
Moravec József, 2, hegedűs a
 pesti német színháznál, 89.
Moravec Károly, 2. hegedűs a
 pesti német színháznál, 89. 90.
Móricz Jakab, z. 128.
*Móricz János vándor színigaz-
 gató*. 22. 27.
Móricz Jánosné sz. 27.
Mostoha anya, 158.
Mozart zszerező. 108.
Möller, F. H. i. 70. 114.
Murányi Vénusz, ld. *Szécsi
 Mária*.
Muszka katona, 109. 128.
Nagy Erzsébet sz. 36.
Nagy Imre sz. 181.
Nagy Mária sz. 36.
Nagyiratos, 6.
Nagykálló, 162. 169.
Nagykároly, 117, 162. 169.
Nagykörös, 150. 151. 168. 169.
Nagyszalonta, 186.
Nagyszombat, 30.
Nagyszeben, 30.
Nagyvárad, 11. 12. 17. 30. 133.
 142—144. 150. 151. 153—161.
 163. 169. 171. 173. 184. 185.
Nagyvátí komédia, 158. 159.
Naláczy József báró, i. (1748—
 1822) 28. 67.
Nap szüzei, 110. 111. 121.
Nefelejts, ujságcím, 14.
Nemes András sz., 16. 35. 36.
 45. 60. 126. 127. 150. 168.
Nemes Ferenc sz., 179.
Nemes hazugság, 91. 92. 101. 110
*Nem mind kéményseprő az, aki
 fekete ruhában jár*, ld. *Mátyás
 király*.
Nemzeti Múzeum, 20.
Nesseuthaler, festő, 167. 169.
Német (ország), 14.
*Népszínházi Bizottmány Buda-
 pest* 4.
Névtelen szerető, 122. 123. 145.
Nógrád vm. 16. 39. 71. 78. 138.
 155. 172.
Nyék Pál, — *Szőke*, sűgő, 86. 87.
 89. 107. 128. 145. 148. 157. 168.
Obester, 135.
Olasz (ország) 94.
Opel Antal 1 hegedűs a pesti
 német színháznál 1789—1798.
 († 1799) 90.
*Óra járásához alkalmazkodó
 ember*, 134.
Orcy László báró, főispán,
 (1750—1807) 38. 39.
Orsova, 15.
Ország András, 103. 105. 110.
 138.
Országos Széchenyi Könyvtár,
 5. 19. 20. 64. 186.
Orvosdoktor, 70. 72.
Osváld Zsigmond, i. (1748—
 1825) 103. 114.
Othello 134. 135. 150. 183. 184.
Ozmondok 81. 93. 95. 102. 110.
Őri, ld. *Fülöp*.
Paesiello, Giovanni, zeneszerző
 (1741—1816) 103. 171.
Pap József színmester 86.
Papagály, 110. 111. 115. 129.
 145. 158. 163.

- Papp Gábor sz, 36. 55. 59. 60.
72. 83. 84. 86—88. 107. 126.
128. 131. 136. 145. 157.
Paróka ld. A ravasz asszony.
Passzionátus pipás ld. Süketnéma.
Pataki Benedek sz, 35. 36. 59.
60. 65. 83. 84. 86—88. 107.
128. 131. 136. 145. 147. 150.
157.
Pataki József i. sz, 179.
Pauersbach, Joseph von, i.
(XVIII. sz.)
Pálóczi Horváth Ádám i. (1760—
1819) 29.
Páris, 14.
Pelsőc, 107.
Perinet, Joachim, i. (1765—1816)
109.
Pest, 7—13. 20—23. 30. 32. 34—
47. 49—52. 57. 58. 62—64.
67—70. 71. 76—79. 81. 88. 89.
91—96. 101—103. 105. 114.
120. 121. 126. 127. 129—131.
137. 141—144. 148. 149.
151—155. 158. 159. 168.
169—171. 172. 173. 182—184.
185.
Pest vm. 10. 25. 32—35. 37.
42—45. 48—51. 54. 55. 61.
69. 78. 79. 81. 84. 86—88.
90. 100. 104. 106. 108. 110.
115. 116. 118. 120. 127. 131.
133. 137—139. 147—149. 151—
157. 162. 163. 168. 169. 171.
173. 185.
Pesthy László sz, 36. 45. 55. 59.
60. 83. 84. 86—88. 107. 127.
128. 131. 136. 145. 157.
Pesti Mulattató, ujságcím, 185.
186.
Pesti vásár, 74. 76.
Pestre vándorolt szabólegény,
109. 110. 113. 128.
Pethő Ádám szjelölt, 29—31.
33. 36. 37.
Pécska, 7. 11. 12.
Péczeli József, i. (1752—1792)
22. 28. 95. 105. 109.
Példa nélkül való fiúi szeretet
példája ld. A szökött katona.
Pétzerly György, i 136.
Pikko herceg és Jultka Perzsi
89. 90. 94—96. 101. 102. 105.
106. 109—111. 122. 128. 134.
145. 171.
Pikszis, 138.
Pischinger Mátyás klarinetos a
pesti német színháznál (1789—
1794) 90.
Plautus, Titus Maccius, i. (†
Kr.e. 184) 96.
Plümicke, i 96. 111.
Podhorszky János fuvolás a
pesti német színháznál 1789. 90
Podmanicky József báró HT
tanácsos, főintendáns (1755—
1823) 15. 12. 40. 45. 48. 49.
52—54. 69. 81. 85—87. 90.
93—95. 97. 102. 120—122.
123—125. 127. 133. 139. 140.
Pogány Farkas Mármaros vm.
főispánja, 135.
Poinet, i 70.
Polgári (boldogság) szerencse
103. 121.
Polgármester, ld. Igazházi.
Politikus csizmadia, 95. 101.
103. 113. 126. 146.
Pontyi. ld. A filozofus.
Popovics András szjelölt, 36. 45.
Popovics Ferenc váradoszki
kereskedő, 10.
Póstkocsisok, 96. 101. 102. 109.
118.
Pozsony, 26. 30. 32. 34. 36.
41—44. 49. 89. 172. 185.

- Predikátum* 125. 128.
Prinz Schmudi und Eva Kathel
 ld Pikko herceg.
Prókátor és paraszt, 123.
 Protasevitz Benedek József, z.
 színigazgató 54. 57—60. 62.
 64—69. 71. 74. 79. 82—87.
 92. 95. 97. 98. 100. 106.
Pusztá sziget, 125. 158. 159.
 Raischl Ferenc ácsmester, 22.
 36. 42—49. 54. 55. 79. 137.
 Rakovszky János főszolgabíró,
 104.
 Rautenstrauch, Johann, i.
 (1746—1801) 123.
Ravasz asszony 102. 104.
Ráckeve, 14. 17. 175. 176. 181.
 Rádai Márton színházszolga,
 86. 87.
 Ráday Pál gróf, intendáns
 (1768—1827) 17. 22. 29. 30.
 32. 34. 38—41. 43. 45. 47.
 52. 54. 67—69. 71—74. 76.
 80. 81. 172. 185.
Rágalmazók 158.
 Rájniz József, i. (1741—1812)
 2. 29.
 Ráth Pál, sz. i. 16. 36. 45. 60.
 70. 88.
 Reform, újságcím 41. 67.
 „Reformátorok társasága“ jako-
 binus egyesület, 120.
 Regmec, 81.
 Rehák József, pénztáros, ügyvéd,
 118. 131. 154. 155.
 Rehák Józsefné ld Moór Anna.
 Reimann, ld Reymann.
 Reinold Jakab, trombitás a pesti
 német színháznál, 1789. 90.
 Reinold Mihály üstdobos a pesti
 németszínháznál 1789. és 1794.
 90.
 Reischl, ld Raischl.
Rendtartó házigazda, ld. Az óra
 járásához alkalmazkodó
 ember.
 Rexa Dezső, i. pestvnyi főle-
 véltárnok (*1872), 5. 9. 160.
 Rexa Mária Valéria, 5. 40. 56.
 Reymann Ferenc zeneszerző,
 oboista a pesti német szín-
 házban 1796—1800. 106. 110.
 136. 139.
 Révai Miklós i. (1750—1807)
 22. 26. 29.
 Rhédey Lajos gróf, intendáns
 (1770—1831) 159.
Richard, III. 119. 135.
 Robits János, pesti háztulaj-
 donos 88.
 Romanus, i. (álnév?) 70.
Romeo és Julia, 93. 96. 104.
 122. 135. 150.
 Rozgonyiné, ld Kalmár Teréz.
 Rózsa Márton sz. 16. 36. 44.
 45. 52. 55. 59. 60. 83. 84.
 86—89. 107. 128. 133. 136.
 145. 157.
 Rózsa Mártonné 131.
 Rudnyánszky Karolina bárónő,
 i. 125.
 Rudnyánszkykémény Anna
 Mária bárónő, i. 110. 125.
 Rupi háztulajdonos Pesten 149.
Salavári Jankó 158. 163.
 Saletti táncművész, 70.
Sallai gavallér 158.
 Sarlay József, pesti tanácsnok,
 52.
 Sas-fogadó Nagyváradon 17.
 Sághy Eerenc, i. 96. 136. 158.
Sándor, 113.
 Sándor Lipót főherceg és nádor
 (1772—1795) 43. 56. 116.
 117. 121. 135.
Sári, 70. 72. 101.

- Schaller Márton, piarista tanár, 13.
- Schedius Lajos, egyetemi tanár (1768—1847) 73. 82. 94. 97. 133. 173.
- Schikaneder Emanuel, i. (1751—1812) 96. 101. 103. 105. 134. 138. 171.
- Schiller, |Johann|Christoph Fried- rich, i. (1759—1805) 129.
- Schilson János báró, HT taná- csos, a pesti kamarai kerület adminisztrátora, 54. 77. 78.
- Schneider, i. 70.
- Schön Ignác, ld Szép.
- Schönstein Xav. Ferenc HT ta- nácsos, 52.
- Schröder, Fridrich Ludwig, i. (1744—1816) 74. 101. 104. 109. 111. 122. 129. 134. 138. 141. 146.
- Schüldner József 1 hegedűs a pesti német színháznál, 1789—1800. 89. 90.
- Sebestyén László, i. 104.
- Seelmann Károly, i. 74. 101.
- Sehy Ferenc sz. 16—18. 21. 35. 36. 54. 55. 58—60. 68. 72. 73. 81—83. 84. 86. 87. 89. 97—99. 103. 104. 107—109. 115. 120. 121. 123—128. 131. 133. 134. 136. 137. 139. 141. 144. 145. 147. 157. 180. 181.
- Seidel, i. 134.
- Selley Pál színházi szabó, 85. 87. 94. 97.
- Shakespeare, William, i (1564—1616) 93. 94. 99. 118. 119. 134. 135. 138. 182. 183.
- Simai Kristóf, i. (1742—1833) 15. 32. 34—39. 41. 91. 95. 102.
- Síralmas lakodalom*, 158.
- Sispl József z. 128.
- Slenszheim generális*, 111. 114. 122.
- Soden, Fridrich Julius Heinrich graf von, i (1754—1831) 91. 121.
- Sofia*, 114. 115. 122.
- Somogy vm 173.
- Somogyi Csizmadia Sándor, i. (1772—1807) 21.
- Somogyi Csizmadia Sándorné ld. Kelemen Borbála.
- Somogyi Károly apátkanonok, i. (1811—1888) 21.
- Somogyi Könyvtár Szegeden, 5. 21.
- Soós Márton, i. és sz. 22. 27—31. 33. 36. 41. 45. 50—52. 60. 67. 68. 103. 164.
- Spiess, Christian Heinrich, i. (1755—1799) 102. 111. 115. 129. 138.
- Spilenberg Pál, hadusfalvai, i. 59.
- Stella*, 129. 141.
- Stephanie, Gottlieb, i. (1741—1800) 61. 102. 129. 141.
- Strohmayer Ignác Antal, könyv- kereskedő Pesten, 30. 41.
- Subordináció*, ld Valtron.
- Süket iskolamester*, ld Talált gyermek.
- Süketnéma*, 115. 121. 123. 134.
- Süket szerető*, 104. 128.
- Süvegjártó Pál, csanádpalotai plebános 178.
- Szabadka 150.
- „Szabadság és Egyenlőség Tár- sasága“ jakobinus egyesület, 120.
- Szabó Dániel, ld. Baróti.
- Szabó József, i. 70.
- Szabó László ld. Szentjóni.
- Szabó Sándor, Kun, i. 93.
- Szabó és ennek fia*, 141.

- Szabolcs vezér* 138.
 Szabolcs vm. 78. 90. 106. 113.
 116. 117. 138. 139. 143. 155.
 173.
 Szalkay Antal, i. (1753—1804)
 96.
 Szathmáry Király József szat-
 mári alispán, 116. 138. 139.
 Szatmár 27. 162. 169.
 Szatmár vm. 81. 116. 117. 138.
 143. 149. 155. 173. 174.
 Szeben, ld Nagyszeben.
 Szeged, 5. 21. 150. 151. 161—
 166. 169—172. 184.
 Szegedi Napló, ujság-cím 4.
*Szeged város visszavétele a tö-
 rököktől*, ld Haza szeretete.
Szegény kevély 104. 105. 113.
 125. 145.
Szegénység és nemes szív 145.
 146.
Szegfalvy Ágnes 128. 129. 135.
Szeleburdi lakodalmások 185.
 Szent György templom Szege-
 den 161—163. 165.
 Szentjóni Szabó László i (1767—
 1795) 101. 120. 134.
 Szentkirályi László pest vmi
 aljegyző, később septemvir
 (1764—1833) 21. 81—83. 91.
 99. 104. 106. 110. 115. 118.
 133. 136. 137. 147—149. 152.
 163. 173.
 Szepes vm. 171.
 Szerlemhegyi András, z. sugó,
 89. 90. 103. 106—108. 118.
 128. 134. 135. 145. 157. 159.
Szerlem gyermeke 65. 66. 74.
 101. 103. 110. 119. 140.
Szerelmesek próbája, ld Zaide.
Szerencsétlen alkancellár 93. 96.
 109. 134.
 Széchenyi Ferenc gróf (1754—
 1820) 20. 45. 52.
Szécsi Mária 114.
 Székesfehérvár, 30. 184.
 Szép Ignác, sz. 55. 60.
Sziget várának veszedelme, ld
 Zrinyi Miklós.
 Szigethy Vilmos, i. szegedi fő-
 levéltáros, 5.
 Szilágyi Aladár sz. 20.
 Szilágyi Lilla, ld Bulyovszkyné.
 Szilágyi I. Pál gombkötőmester
 Pesten, 20. 61.
 Szilágyi Pálné Kelemen Mag-
 dolna sz. 14. 16. 20. 61.
 Szilágyi II. Pál i. és sz. (1790—
 1874) 14. 18. 20. 178.
 Színészek Lapja, ujság-cím, 3.
 Színházi Ujság (szegedi) ujság-
 cím, 4.
 Szinnyei József, id. i. 179. 186.
Szokás megköti a józan érzést,
 122. 123. 129. 135. 141.
 Szobárcsik Sándor, magya ja-
 kobinus (1769—1795) 120.
*Szolgálatból kimaradt katona-
 tisztok* 101. 102. 105. 115. 184.
 Szomor Máté sz. 16. 35. 36. 47.
 70. 150. 168.
Szondy György, ld Zondy.
 Szőke, ld Nyéky.
Szökött katona 102. 104. 114. 123.
 Szöllős (Bihar vm), 7. 11.
Szövevény és szerelem 129. 141.
Talált gyermek 61. 62. 64. 65.
 74. 91. 103. 121. 150.
 Tarnay Ivor csanádvarmegyei
 alispán 4.
 Tary József makói kántor 176.
 Teleki József gróf (1738—1796)
 28.
Tehetetlen fősvény ember ld
 Zsugori.

- Temes vm 78. 138.
 Temesvár 113. 165. 169.
 Temesy szjelölt 60.
 Termetzky Franciska, Ernyi Mihályné sz. († 1810) 35. 36. 60—62. 83. 86. 87. 89. 96. 107. 126—128. 138. 145. 147. 150. 156. 157.
Természet és szerelem gyermeke ld Sándor.
Termézet és szerelem küszködése 110. 121.
 Tessenyei szjelölt 60. 65.
Testamentum ld Gyermekek fenytéke.
Testamentum ld Klementina.
Testvérek 125. 158.
Testvérek között való ellenkezés 159. 163.
Tettetett beteg 61. 65. 91. 101. 115. 183. 184.
Tékozló 128. 129.
Thespis kordéja 180.
 Tihanyi apát úr, 185.
 Tirnberger András pesti aljegyző 121. 130.
Tirlisi Sebestyén 171.
Tiszta fehérben nem feketében ld Halotti tor.
Tisztsejeladás 70.
Titkos összejelvetel ld Gyürü I. r.
 Titz z. 90.
Tizenharmadik (XIII.) század éktelenségei ld Megbosszult feleséjelrablás.
 Tokody György nagyváradi akadémiai igazgató 142. 144. 154. 161.
 Tokaj 57. 64.
Toldi Miklós 119. 134.
 Tolna vm 173.
 Tomola Jánoskürtös a pestiném. színháznál 1789—1796. 90.
Tongor 118. 119. 121. 135.
 Torna vm 173.
Tornyos Péter 129.
 Török család 3. 6. 8. 9. 176.
 Török Anna ld Kelemen Mihályné.
 Török István makói követ 9.
 Török József makói főbiró 9.
 Török Magdolna, ld Várady Mihályné.
 Török Péter makói főbiró 9.
 Trattner Mátyás nyomdász (1717—1898) 75. 93. 110. 118. 134. 135. 182.
Tudomány többet ér a szépségnél, ld Deákos leány.
Túri György 119. 124. 134.
 Turóci Zsigmond 185.
 Tuschl Sebestyén német színházberlő, 22. 23. 39. 45. 46. 49. 62. 94. 129. 131. 137.
 Tuschl Sebestyénne Erzsébet 23.
Tutorság alól felszabadult ifjú 158 163.
Tüzilárma, 101.
Tyroler Wastel, der, ld. Tirolisi Sebestyén.
Udvarbiró és katonák 141.
 Ugocsa vm. 173.
Ugyan jó, hogy tegnap főbe nem löttem magam, ld. Jaques Spleen.
Uj emberi nem 138. 146.
 Ujhelli, z. 90.
Ujmódi gonosztevő, 91. 92. 96. 101. 118. 158. 163.
 Ung vm 173. 174.
 Ungvári János sz. i. és mérnök. (1763—1807) 35—37. 44. 45. 47. 70. 74. 92. 95. 102. 103. 161.
Unokagyermek 102. 103. 105. 115. 146.

- Unwerth Emanuel gróf, német színházbérlő, 22. 23. 30—34. 36—39. 41—52. 54. 55. 72. 76. 79. 80. 82. 83. 87—89. 91. 92. 94. 97. 100. 146. 148.
- Uttörők*, 181.
- Vahot Imre, i. (1820—1879) 178. 179.
- Vajda István, ny. makói főpénztáros 3.
- Vajler és Alojzia*, 74. 91. 92. 96. 105. i21.
- Valtron gróf*, 70—72. 92. 101. 134.
- Varsányi Ferenc sz. 60. 66. 80. 81. 83. 84. 86. 87—89. 101. 103. 104. 107. 128. 131. 136. 145. 157.
- Vashalmi Jerte*, 115. 128. 129.
- Vay István, vajai HT tanácsos, 82. 83.
- Váli Béla dr i. (1858—1896) 3. 4. 6. 13. 14. 18. 21. 50. 153. 175. 178. 179.
- Váradi-Olaszi, 10. 162.
- Váradi Antal dr. i. 179. 181.
- Várady Mihály sz. 9. 54. 60. 67. 83. 84. 86. 87. 89. 96. 107. 122—124. 126. 128. 133. 157.
- Várady Mihályné Török Magdolna, sz. 9. 54. 60. 83. 86. 87. 89. 107. 157.
- Vedress István szegedi földmérő (1756—1830) 151. 161. 166.
- Velenczei szerecsen*, ld. Othello.
- Verhovszky Sándor, ügyvéd, magyar jakobinus 120.
- Verseghy Ferenc, i. (1757—1812) 29. 65. 75. 96. 104. 114. 120. 134.
- Veszprém vm 78. 116.
- Vezetéknév*, ld Predikátum.
- Vécsey Siegbert altábornagy 62.
- Véletlen házasság*, ld. Különös nagybátya.
- Vétkesek*, 135. 138. 145.
- Vida László, fegyverneki, i. (1770—1810) 113. 122.
- Víg nyomorúság*, ld Lantosok.
- Világ hangja és szív jóvolta*, ld. A szakás megköti a józan érzést.
- Virág Benedek, i. (1754—1830) 29.
- Virtuóza leány*, ld. Muszka katoná.
- Volford József, szegedi polgármester 166. 168.
- Voltaire, Francois Marie Aronet de, i. (1694—1778) 105. 109.
- Veidmann Paul, i. (1746—1810) 92.
- Veisse, Christian Felix, i. (1726—1804) 93. 102. 118.
- Verthes, Fridrich Clemens August, i. (1748—1817) 102.
- Wesselényi Miklós báró intendant, (1750—1809) 116. 144. 157. 159. 160. 185.
- Wien, ld. Bécs.
- Zaide* 109. 110. 118. 123. 135. 163. i84.
- Zala vm. 78. 116. 155.
- Zarándokok*, 128. 129.
- Zászlótartó* 105. 106. 113. 163. 184.
- Zelenka Ferenc, z. 128.
- Zemplén vm. 78. 93. 107. 143. 155.
- Zenevilág, ujságcím, 4.
- Zichy Károly gróf, országbíró, 22. 24. 30. 31. 33. 37—39. 112. 121.

- Ziegler Fridrich Wilhelm, i.
(1761—1827) 115. 122. 128.
129. 134. 135.
- Zeiss Ádám, oboista a pesti
német színháznál, 1794. 89.
- Zimmer, fagotista a pesti német
színháznál, 1790—1800. 90.
- Zólyom vm. 138. 155. 174.
- Zondy György, 136.
- Zrinyi Miklós, 102. 103. 111.
145.
- Zsitvay Ferenc, ifj. i. 93.
- Zsugori, 91—93. 102. 109. 114.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

X. Ábramutató.

	Oldal
1. Kelemen család címere. (dr. Kelemen Béla gyűjteménye.)	7.
2. Kelemen Mihály aláírása 1781-ből. (Pest város levéltára.)	11.
3. Kelemen László aláírása 1780-ból, amikor jurátus cancellista volt. (Pest város levéltára.)	— — 13.
4. Kelemen László arcképe. (Országos Széchenyi Könyvtár.)	— — — — — 19.
5. A pesti rondella a XVIII. század végén. A rajz közepén látható a rondella kúpalakú tetőzetével. (Egykorú céhlevélről.)	— — — — — 23.
6. Iskolai színjáték. (Egykorú fametszet.)	— — 27.
7. Unwerth Emanuel gróf aláírása. (Pest megyei levéltár.)	33.
8. A pesti rondella. (A pesti fazekasok céhlevelén látható kép után. 1790. Rexa Vera Mária ceruzarajza.)	— 40.
9. Kazinczy Ferenc arcképe.	— — — — 42.
10. A budai faszínház. A kép közepén ábrázolt magas épület. (A budai timárok céhlevelén látható kép után Rexa Vera Mária tollrajza.)	— — — — 56.
11. Lavotta János aláírása. (Pest megyei levéltár.)	— 61.
12. A Magyar Játzó Színi Társaság színlapja 1795-ből. (Lugosi Döme gyűjteménye.)	— — — — 63.
13. Bessenyei György aláírása.	— — — — 66.
14. Kármán József arcképe.	— — — — 69.
15. Verseghy Ferenc arcképe.	— — — — 75.
16. Schedius Lajos arcképe.	— — — — 82.
17. A Magyar Játzó Színi Társaság férfitagjainak aláírása 1792. december 19. (Pest megyei levéltár.)	— — 84.
18. A Magyar Játzó Színi Társaság hölgytagjainak aláírása 1792. december 19. (Pest megyei levéltár.)	— 86.
19. Chudy József aláírása. (Pest megyei levéltár.)	— 95.
20. Busch Eugenius aláírása. (Pest megyei levéltár.)	— 100.

	Oldal
21. Szerelemhegyi András aláírása. (Pest megyei levéltár.)	103.
22. Dugonics András arcképe. — — — —	119.
23. Csermák Antal aláírása. (Pest megyei levéltár.)	128.
24. Moór Anna arcképe. — — — —	140.
25. Kelemen János aláírása. (Nagyvárad levéltár.)	142.
26. Kelemen László aláírása 1800-ból. (Rexa Dezső
gyűjteménye.) — — — —	160.
27. Szent György templom, ahol 1800. május 6-án az első
magyar színházi előadást tartották Szegeden. (Szeged
városi Somogyi könyvtár.) — — — —	162.
28. Dugonics András szobra Szegeden. — — — —	164.
29. Volford József szegedi polgármester. (Szeged városi
múzeum képtára.) — — — —	167.
30. Kelemen László sírja Csanádpalotán. — — — —	177.
31. Kelemen László emlékoszló Csanádpalotán. — — — —	180.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XI. Tartalommutató.

Előszó

Genealógia. A Kelemen család és eredete. — A Török család. — Kelemen András népoktató. — Kelemen Mihály organista-kántor. — Hol és mikor született Kelemen Kászló? — Piaristanövendék. — Juratus cancellista. — Ügyvéd. — Vadvirágok. — Kelemen László húgai. — Kelemen Lászlóné.

Oldal
3—5.

Előzmények. A pesti és budai német színészet 1790. előtt. — Raischl Ferenc színikört épít. — Tuschl Sebestyén bérlő lesz. — II. József elnémetesítő politikája. — Zichy Károly gróf az ország politikájában. — A magyar cél. — II. József halála. — Megyék az ellenzéki oldalon, — II. Lipót. Révai Miklós „Jámbor szándéka”. — „A magyar nem lesz bohóc”. — 1790. évi XVI. t. c. — A budai országgyűlés nyelve. — Iskoladramák. — Felvinczy György. — Mórícz János. — Soós Márton. — Péczeli József és a sajtó. — Az irodalom. — A „Bécsi Magyar Kurir” jelentése. — Soós Márton és társai. — Kazinczy Ferenc és Ráday Pál gróf. — Zichy Károly gróf közvetítése. — Kelemen László fellép.

6—21.

I. periodus. Budai országgyűlés 1790-ben. — Az első nehézségek. — Színházi helyzet a fővárosban. — Megalakul a magyar társulat. — Tagnévsor. — Kazinczy Ferenc. — Előcsatározások az engedélyért. — Tárgyalások Unwerth gróffal. — Először fordulnak Pestmegyéhez. — Az engedélylevél. — Megegyeznek, összevesznek és kibékülnek Unwerth gróffal. — 1790. október 25-én az első magyar színházi előadás Budán. — Kelemen Pozsonyba utazik. — Ujabb sikertelen tárgyalások Unwerth gróffal — Felszöveggyűlés. — Reménytelen helyzet.

22—33.

II. periodus. Pör a németekkel. — Meghatalmazzák Kovách János ügyvédet. — Unwerth és Tuschl egymásra hárítják a felelősséget. — 1791. Kelemen László vidékre gravitál. — Ráday Pál gróf elhagyja a színészeket. — Az első színügyi bizottság. — Unwerth gróf sértetést vet és gorbóbaságot arat. — Podmaniczky József báró. — Az engedélylevél. — Lapszemle. — Széchenyi Ferenc gróf. — A pör egyezséggel végződik.

34—44.

III. periodus. Kelemen eladósodik. — Szerződnek Kelemenmel. — 1792. — Szerződés Raischl Ferencel. — Politika. — Rendezőt keresnek. — Protasevitz győz Kelemen László fölött. — Társulati névsor. — Műsor. — Helyárak. — Protasevitz és a kassza. — Elszámolás. — Ráday Pál gróf intendáns lesz. — Kármán József színházi törvényt alkot. — Sehy Endrődy ellen. — Ráday gróf bukása. — Ismét Protasevitz. — Kérelem a megyékhez. — Schilson báró és a szeminárium. — A megyék felzúdulnak. — Ujabb elszámolás. — Pest vm. megmozdul. — HT intézkedik. — Podmaniczky báró főintendáns. — Uj törvények. — Tagszerződötetés. — Megállapodnak Unwerth gróffal. — 1793. — Tagnévsor. — Zenészek. — Műsor. — Böjti napok. — Unwerth bukása. — Busch Jenő az új bérlő. — Sehy mozgolódik. — Protasevitz végleg bukik.

45 53.

IV. periodus. Busch átveszi a magyar társulatot. — Műsor. — HT szerződik Busch Jenővel. — Sehy kriminális ügyei.

54—98.

- Cenzura. — Szentkirályi László számadása. 1794. — Társulati névsor. — A vékonybénű Kelemen. — Bajok Busch körül. — Busch lemond és marad. — A botrányok kezdete. — Haller József gróf. — Megyék. — Újabb számadás. — Magyarosított Shakespeare. — A Martinovics összeesküvés. — Sehy elárulja Martinovicsot. — Liptay Mária újabb botránya. — Reháknét kipisszegik. — Kelemen László és Sehy Ferenc harca. — Forrong a társulat. — Sehy elcsapatását kéri. — Rehákné visszaszerződik. — 1796. Tagnévsor. Műsor. Busch lemond. — Kelemen László a társulat élén. — Egyezség Busch Jenővel. — A Busch pör vége. — A Busch hagyaték felosztása.

99—132.

V. periódus. Kelemen ismét átveszi a vezetést. — Műsor.

A társulat Kelemen ellen. — Kibékülnek. — A megyék. — Kelemen megválnak a társulattól. Nagy nyomor. — Kelemen Nagyváradon. — Debrecen álláspontja. 1796. — Tagok. — Műsor. — Sehy mint igazgató. — A színészek Sehy ellen. — A ruhatár kifosztása. — Végelszámolás. — Szentkirályi László 1796. április 10-én felosztatja a társulatot. — Biharmegye és Debrecen. — Kelemen László új terve. — Kecskeméten játszanak. — Új bukás.

133—150.

Vándorévek. Kelemen Nagyváradra költözik. — Megnősül.

— 1797. — Pest vm. Debrecenbe ír. — Árverés. — 1798. — Kelemen Aradon? — 1799. — Kelemen megmozdul. — Társulatának tagjai. — Miller Jakab. — Debrecen. — Nagyvárad-i játékok. — 1800. — Kelemen Szegedhez fordul. — Új terv. — Szegedi műsor. — Vedres István. — Kecskeméten. — Nagykőrösön. — A könyvtár kiegészítése. — Miskolcon és más városokban. — 1801. — Losoncon. — Kelemen az adósok börtönében. — Pest vm. közbelép. — Pesti kudarc. — A vármegyék. — Kelemen Csanádvmba költözködik.

151—174.

Az utolsó állomás. 1802—1805. Kelemen László kántorkodik Ráckeven. — 1806—1811. Makón orgonista-kántor. — 1811-ben visszatér az ügyvédi pályára. — 1812—1814. Csanádpalotán iskolamester és kántor. — Családjának sorsa. — Özvegye férjhez megy. — Váli Béla: Kelemen életrajza. — Más írók Kelemenről. — Kelemen sírköve. — Emlékünnepély Csanádpalotán. — Színdarabok Kelemen Lászlóról. — Kelemen Karácsonyi versei. — Fordításai. — Kelemen feljegyzései, állítólagos naplója. — Méltatása.

175—187.

Függelék

I. Rövidítések jegyzéke.	—	—	—	—	188.
II. Forrásművek.	—	—	—	—	189.
III. Kelemen családja.	—	—	—	—	190—191.
IV. Mutató a Kelemen családfához.	—	—	—	—	192—193.
V. Török családja.	—	—	—	—	194—199.
VI. Mutató a Török családfához.	—	—	—	—	200.
VII. Karácsonyi énekek.	—	—	—	—	200.
VIII. A Magyar Játzó Színi Társaság tagjai 1790--1796.	—	—	—	—	201—204.
IX. Index.	—	—	—	—	205—206.
X. Ábramutató.	—	—	—	—	207—224.
XI. Tartalommutató.	—	—	—	—	225—226.
					227—228.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár